

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 2801
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 1759

İKTİSADA GİRİŞ-II

Yazarlar

Prof.Dr. Muharrem AFŞAR (Ünite 1)
Doç.Dr. Yılmaz KILIÇASLAN (Ünite 2)
Doç.Dr. Murat TAŞDEMİR (Ünite 3)
Prof.Dr. Mahir FİSUNOĞLU (Ünite 4)
Yrd.Doç.Dr. Ahmet TİRYAKİ (Ünite 5)
Yrd.Doç.Dr. Sanlı ATEŞ (Ünite 6)
Doç.Dr. Sezgin AÇIKALIN (Ünite 7)
Yrd.Doç.Dr. Hasan İSLATİNCE (Ünite 8)

Editörler

Prof.Dr. C. Necat BERBEROĞLU
Doç.Dr. Levent ERDOĞAN



ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
“Uzaktan Öğretim” tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt
veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2013 by Anadolu University
All rights reserved

No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted
in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without
permission in writing from the University.

UZAKTAN ÖĞRETİM TASARIM BİRİMİ

Genel Koordinatör

Doç.Dr. Müjgan Bozkaya

Genel Koordinatör Yardımcısı

Yrd.Doç.Dr. İrem Erdem Aydın

Öğretim Tasarımcıları

Prof.Dr. Cengiz Hakan Aydın

Yrd.Doç.Dr. Evrim Genç Kumtepe

Grafik Tasarım Yönetmenleri

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Öğr.Gör. Nilgün Salur

Dil Yazım Danışmanı

Okt. Meral Aşkar

Grafikerler

Hilal Küçükdağışan

Ayşegül Dibek

Aysun Şavlı

Kitap Koordinasyon Birimi

Uzm. Nermin Özgür

Kapak Düzeni

Prof. Tevfik Fikret Uçar

Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dizgi

Açıköğretim Fakültesi Dizgi Ekibi

İktisada Giriş-II

ISBN

978-975-06-1467-5

2. Baskı

Bu kitap ANADOLU ÜNİVERSİTESİ Web-Ofset Tesislerinde 225.000 adet basılmıştır.
ESKİŞEHİR, Nisan 2013

İçindekiler

Önsöz vii

Makro İktisadın Temelleri.....	2
MİKRO İKTİSATTAN MAKRO İKTİSADA	3
Mikro ve Makro İktisat Ayırımı	3
Makro İktisadın Doğuşu ve Keynes.....	4
MAKRO İKTİSADIN BİLEŞENLERİ	5
MAKRO İKTİSADIN TEMEL KONULARI.....	7
Üretim Düzeyi ve Ekonomik Büyüme	8
İşsizlik ve İstihdam	10
Fiyat İstikrarı ve Enflasyon	14
Enflasyon Oranı ve Endeksler.....	15
Enflasyonun Etkileri.....	16
Dış Ekonomik İlişkiler (Ödemeler Bilançosu)	17
MAKRO İKTİSATTA DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER	19
Büyüme - İşsizlik Oranı ve Okun Yasası	19
Enflasyon - İşsizlik	20
Enflasyon - Ekonomik Büyüme	21
Özet	23
Kendimizi Sınayalım	25
Yaşamın İçinden	26
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	26
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	27
Yararlanılan Kaynaklar.....	28

I. ÜNİTE

Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü.....	30
ULUSAL GELİR VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ	31
GAYRİ SAFİ YURTIÇI HASILA (GSYH)	31
GSYH'nın Unsurları.....	32
GSYH'NIN HESAPLANMASI	33
GSYH'nın Üretim Yöntemi ile Hesaplanması.....	34
GSYH'nın Gelir Yöntemi ile Hesaplanması.....	35
GSYH'nın Harcama Yaklaşımı ile Hesaplanması	36
GSYH VE GSMH	37
DİĞER ULUSAL GELİR ÖLÇÜTLERİ.....	39
Safi Yurtiçi Hasıla (SYH) ve Safi Milli Hasıla (SMH)	39
Milli Gelir (MG).....	39
NOMİNAL VE REEL GSYH	39
Ekonomik Büyüme	41
GSYH Deflatörü.....	42
Reel GSYH'nın Hesaplanması ve GSYH Deflatörü	42
Nominal GSYH'nın Hesaplanması	43
Reel GSYH'nın Hesaplanması.....	43
GSYH Deflatörünün Hesaplanması.....	44
GSYH Her Şeyi Ölçer mi?.....	45
BİR REFAH ÖLÇÜTÜ OLARAK GSYH VE ULUSLARARASI REFAH KARŞILAŞTIRMALARI.....	46
Nominal Döviz Kuru.....	47
Reel Döviz Kuru.....	47
Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)	48
İnsani Gelişme Endeksi	49
Özet.....	51
Kendimizi Sınayalım.....	53
Yaşamın İçinden.....	54
Okuma Parçası	55
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	56

2. ÜNİTE

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	56
Yararlanılan Kaynaklar	57
Yararlanılan İnternet Kaynakları.....	57

3. ÜNİTE

Milli Gelirin Bileşenleri: Tüketim, Yatırım ve Tasarruf 58

GİRİŞ	59
TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM İLİŞKİSİ	59
TÜKETİM VE TASARRUF	61
Tüketim ve Tasarruf Davranışı	62
Cari Gelir	64
Beklentiler.....	65
Servet	66
Reel Faiz Oranı.....	67
Keynesyen Tüketim Fonksiyonu.....	70
Otonom Tüketim Harcamaları.....	74
Tüketim Fonksiyonu	74
YATIRIM	75
Net Yatırımlar ve Sermaye Stoku	75
Firmaların Yatırım Kararları	76
Beklenen Kârlılık.....	77
Sermayenin Maliyeti ve Yatırım.....	78
Net Bugünkü Değer ve Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi.....	79
ÖDÜNÇ VERİLEBİLİR FONLAR PİYASASI.....	80
Özet	82
Kendimizi Sınayalım	84
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	85
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	85
Yararlanılan Kaynaklar.....	86
Yararlanılan İnternet Kaynakları.....	86

4. ÜNİTE

Büyüme, İstihdam ve Verimlilik..... 88

GİRİŞ	89
İKTİSADİ BÜYÜME.....	89
Kişi Başına Reel Ulusal Gelir.....	93
İktisadi Büyüme ile İlgili Sorunlar	93
Türkiye’de Gelir Dağılımı	93
İktisadi Büyüme Neler Belirler?.....	96
İSTİHDAM.....	96
VERİMLİLİK.....	105
İktisadi Büyüme ve Kalkınma	107
Özet	108
Kendimizi Sınayalım	110
Yaşamın İçinden	111
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	111
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	111
Yararlanılan Kaynaklar.....	112

5. ÜNİTE

Para ve Enflasyon..... 114

GİRİŞ	115
PARA NEDİR? PARANIN ÖNEMİ NEREDEN GELİR?.....	116
Paranın Fonksiyonları	117
Değişim Aracı Olarak Para	117
Hesap Birimi Olarak Para.....	117
Değer Saklama Aracı Olarak Para.....	117
Para Çeşitleri: Mal ve Fiyat Para.....	118
PARA ARZI VE PARASAL BÜYÜKLÜKLER	118
Para Arzı	119
Bankalar ve Para Yaratımı	119
%100 Rezerv Bankacılığı ve Para Arzı	119

Bankaların Para Yaratması: Kısmi Rezerv Bankacılığı	119
Para Yaratma Süreci ve Para Çarpanı	120
PARA POLİTİKASI ARAÇLARI	121
Açık Piyasa İşlemleri	121
Zorunlu Rezerv (karşılık) Oranı Politikası	122
Reeskont Oranı Politikası.....	122
Para Arzını Belirleyen Faktörler	122
Merkez Bankalarının Para Arzının Kontrolünde	124
Karşılaştığı Sorunlar.....	124
Parasal Geçiş Mekanizması.....	124
PORTFÖY DAĞILIMI VE VARLIKLARIN TALEBİ	124
Varlık Talebini Belirleyen Faktörler	125
Beklenen Getiri	125
Risk.....	126
Likidite	126
Vade.....	126
Para Talebi ve Etkileyen Faktörler	127
Fiyatlar Genel Düzeyi	128
Reel Gelir	128
Faiz Oranları	128
Para Talebi Fonksiyonu	129
Para Talebini Belirleyen Diğer Faktörler ve Bu Faktörlerin Etkileri	129
Para Talebinin Gelir ve Faiz Esneklikleri	130
PARA PİYASASINDA DENGE	130
PARASAL BÜYÜME VE ENFLASYON	131
Özet.....	133
Kendimizi Sınayalım.....	134
Okuma Parçası	135
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	136
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	136
Yararlanılan Kaynaklar.....	138
Dışa Kapalı ve Dışa Açık Ekonomide Denge	140
GİRİŞ	141
DENGE GELİR DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: TOPLAM	
GELİR-TOPLAM HARCAMA YAKLAŞIMI	142
Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge	
Gelir Düzeyinin Belirlenmesi	142
Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Çarpan	145
Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir	
Düzeyinin Belirlenmesi.....	148
Kamu Harcamaları Çarpanı	151
Vergi Çarpanı.....	153
Denk Bütçe Çarpanı.....	155
Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi.....	156
Dışa Açık Ekonomide Çarpan	160
Toplam Talep (AD) ve Toplam Harcamalar Arasındaki İlişki	162
Para Politikasının Toplam Harcamalara Etkisi.....	166
Döviz Kurunun Dış Ticaret ve Toplam Harcamalara Etkileri	167
Görel Dış Ticaret Fiyatlarındaki Değişme ve Döviz Kurları.....	168
Faiz Oranları ve Uluslararası Sermaye Akımları.....	170
DENGE GELİR DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ:	
TASARRUF-YATIRIM EŞİTLİĞİ YAKLAŞIMI	170
Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge	
Gelir Düzeyinin Belirlenmesi	171
Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımına Kamu Kesiminin Eklenmesi	173
Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi.....	175
Özet.....	177
Kendimizi Sınayalım.....	178

Yaşamın İçinden.....	179
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	180
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	180
Yararlanılan Kaynaklar.....	181
Yararlanılan İnternet Kaynakları.....	181

7. ÜNİTE**Toplam Talep (AD)-Toplam Arz (AS) Modeli..... 182**

GİRİŞ	183
TOPLAM TALEP	183
Toplam Talep Eğrisi Neden Negatif Eğimlidir?	184
Toplam Talep Eğrisinde Neden Kayma Olur?	188
Toplam Talebin Toplam Harcamalar Modelinden Elde Edilişi	193
TOPLAM ARZ	195
Genel Olarak Toplam Arz Belirleyicileri	195
Kısa Dönem	197
Kısa Dönem Toplam Arz Eğrisinde Kayma Nedenleri	199
Uzun Dönem	201
Kısa Dönem-Uzun Dönem İlişkisi.....	203
AD-AS MODELİNİN İŞLEYİŞİ	204
En Uygun Makroekonomik Denge Nerededir?	204
Durgunluk ve Daralma	206
Ekonomik Dalgalanma ve Kendi Kendini Düzelten Ekonomi.....	208
Özet	210
Kendimizi Sınayalım	211
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	212
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	212
Yararlanılan Kaynaklar.....	213

8. ÜNİTE**Ekonomi Politikaları ve İstikrar Programları..... 214**

GİRİŞ	215
EKONOMİ POLİTİKASI TANIMI	216
EKONOMİ POLİTİKASI AMAÇLARI	217
Fiyat İstikrarı.....	217
Tam İstihdam.....	218
Ekonomik Büyüme	219
Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanması	219
Adil Gelir Dağılımının Sağlanması	219
EKONOMİ POLİTİKASI AMAÇLARI ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER	220
EKONOMİ POLİTİKASI ARAÇLARI	221
PARA POLİTİKASI	221
Açık Piyasa İşlemleri.....	221
Reeskont Politikası	222
Zorunlu Karşılıklar	222
Zorunlu Karşılıkların Temel Fonksiyonları.....	222
MALİYE POLİTİKASI	223
GELİRLER POLİTİKASI	225
İSTİKRAR PROGRAMLARI	226
Ortodoks İstikrar Programı	226
Heteredoks İstikrar Programı.....	229
Heteredoks İstikrar Programlarının Araçları.....	229
ORTODOKS VE HETERODOKS PROGRAMLARIN	
KARŞILAŞTIRILMASI.....	231
IMF Tipi İstikrar Programı	231
Özet.....	233
Kendimizi Sınayalım.....	234
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı	235
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı	235
Yararlanılan Kaynaklar.....	236

Önsöz

İktisat, bir bilim dalı olmanın ötesinde hepimizin yaşamını yakından ilgilendiren alanlardan birisidir. Yaşamdaki sosyal konumumuz ne olursa olsun, hem kendimizi hem diğer bireyleri etkileyen kararlar alırız. İktisat bir bilim dalı olarak, ekonomik birimlerin kararlarını sistematik bir biçimde inceleyerek anlamamıza ve yorumlamamıza yardımcı olmaya çalışır. Bu sistematik genellikle mikroekonomi ve makroekonomi olmak üzere iki ana başlık altında incelenir. Mikro iktisat, iktisadın daha çok firma, üretici ve tüketici gibi bireysel karar birimlerinin davranışlarını inceler. Makro iktisat ise iktisadın daha çok enflasyon, işsizlik, büyüme, istihdam, milli gelir vs. gibi makro büyüklükleri ve bunların arasındaki ilişkileri inceler. Bu kitap makro iktisada giriş düzeyinde ekonomiyi analiz etmenize yardımcı olabilecek temel araçları tanıtmayı amaçlamaktadır.

Bu amaca yönelik olarak İktisada Giriş-II kitabında, ilk bölümde Makro Ekonomiye Giriş ve Temel Kavramlar, ikinci bölümde Makroekonomik Yapı ve Milli Gelirin Belirlenmesi, üçüncü bölümde ise Milli Gelirin Bileşenleri: Tüketim, Yatırım ve Tasarruf ele alınmış ve bu şekilde makro iktisadi analiz yapabilmek için gerekli ön bilgi sağlanmaya çalışılmıştır. Dördüncü bölüm, Büyüme, İstihdam ve Verimlilik kavramları detaylandırılmış ve bu kavramlar arasındaki ilişkiler irdelenmiştir. Para ve enflasyon adı verilen beşinci bölümde, para ve para piyasasına ilişkin ilişkiler incelenmiştir. Altıncı ve yedinci bölümlerde ise ekonomide denge ve dengenin oluşum süreci analiz edilmiştir. Son bölümde ise, ekonomi politikaları ve istikrar programları ile ilgili temel konulara yer verilmiştir.

İktisada Giriş-II adlı bu çalışma; Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi, lisans programı öğrencilerinin ders kitabı gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla hazırlanmış ve kitabın içeriğinin belirlenmesi sürecinde öğrencilerin ders programları ve gereksinimleri göz önünde bulundurulmuştur. Bu kapsamda kitabın hazırlanmasında katkı sağlayan değerli yazarlara ve yayınlanma sürecinde emeği geçen herkese teşekkür ederiz.

Editörler

Prof.Dr. C. Necat BERBEROĞLU

Doç.Dr. Levent ERDOĞAN

İKTİSADA GİRİŞ-II



Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Mikro ve makro iktisat arasındaki farkı açıklayabilecek,
- Makro iktisadın temel konularını tanımlayabilecek,
- Makro iktisadın değişkenleri arasındaki ilişkileri açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Makroekonomi
- Mikroekonomi
- Enflasyon
- Ödemeler Dengesi
- Büyüme
- İşsizlik

İçindekiler



Makro İktisadın Temelleri

MİKRO İKTİSATTAN MAKRO İKTİSADA

İnsanoğlunun yeryüzünde varoluşundan itibaren, çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için üretimde bulunmak, ticaret yapmak ve elindeki ürünleri korumak gibi iktisadi içerikte çeşitli faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda insan, temel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik olarak çeşitli malları elde etme mücadelesine giriştiğinden bu yana iktisatla özdeşleşmiştir.

Mikro ve Makro İktisat Ayırımı

İktisat, kısıtlı kaynakları kullanarak hangi malların kimler için, ne kadar üretileceği ve kimler tarafından tüketileceği gibi temel bir takım sorulara cevap arayan ve aynı zamanda fiyatın oluşum mekanizmasını açıklamaya çalışan bir bilim dalıdır. Bu bağlamda, kaynakların sınırlı ve ihtiyaçların sonsuz olması nedeniyle çeşitli sorulara yanıt arayan bir bilim dalı olarak ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir. İktisat bilimi yukarıda kısaca ifade edilen çeşitli sorunlara yönelik çözümlenmeleri, mikro ve makro iktisat olarak iki alt bilim dalı altında gerçekleştirilmektedir. Buna göre; temel ekonomik sorunları konu alan teorilerden bir kısmı mikro iktisadın bir kısmı da makro iktisadın ilgi alanına girmektedir.

İktisadın mikro birimleri olan bireyler (tüketiciler) ve firmaların (üreticiler) iktisadi faaliyetlerini inceleyen **mikro iktisat**, aynı zamanda ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarını analiz eder. Bunun yanında piyasa türleri ve piyasaların işleyiş mekanizmaları, farklı piyasa koşullarında firma dengesinin nasıl oluştuğunun araştırılması da mikro iktisadın konuları arasındadır.

Makro iktisat ise, az sayıda ve büyük ölçüde toplulaştırılmış değişkenlerin analizi ile ilgilidir. Bunlar; toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel seviyesi vs. gibi değişkenlerdir. Ülke ekonomisi ve dünya ekonomisini ilgilendiren konu başlıkları da makro iktisadın ilgi alanında bulunmaktadır. Bu anlamda yine istihdam, büyüme, enflasyon, kamu dengesi, dış ticaret, ödemeler dengesi gibi konularda makro iktisadın temel ilgi alanları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makro iktisatta, ekonomi bir bütün olarak ele alınmakta ve bu bütün içindeki birimlerin ayrı ayrı dengeleri değil de ekonominin tüm dengesi araştırılmaktadır. Dolayısıyla belirli bir dönemde milli gelirin ne olacağı, tam istihdam durumunun sağlanıp sağlanamayacağı, toplam harcamaların ve toplam tasarrufların hangi faktörlerin etkisi altında belirleneceği gibi sorulara yanıt aranmaktadır.

İktisat bilimi temel ekonomik sorunlara yönelik çözümlenmeleri, mikro ve makro iktisat olarak iki alt bilim dalı altında gerçekleştirilmektedir.

Mikro İktisat, iktisadın mikro birimleri olan bireyler (tüketiciler) ve firmaların (üreticiler) iktisadi faaliyetlerini inceleyen ve aynı zamanda ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarını analiz eden alt dalıdır.

Makro İktisat, iktisadın az sayıda ve toplulaştırılmış değişkenlerin analizi eden, ayrıca toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel seviyesi gibi konuları inceleyen alt dalıdır.

Bir sosyal bilim olarak iktisadın ortaya çıkışı, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayıp, ardından diğer Avrupa ülkelerine yayılan, Sanayi Devrimi yıllarına dayanır.

Büyük Bunalım öncesi dönemde geniş ölçekli ekonomik sorunların incelenmesinde iktisatçılar, kimi zaman klasik modeller olarak da adlandırılan mikro ekonomik modelleri kullanmışlardır.

Büyük Bunalım sürecinde ortaya çıkan sorunların çözümünde klasik modellerin yetersiz kalması, makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir.

1930’lu yıllar sonrası makro iktisat, mikro iktisattan farklı kavramları, konuları ve analiz yöntemiyle gündeme gelmiş oldu.

Makro İktisadın Doğuşu ve Keynes

Bir sosyal bilim olarak iktisadın ortaya çıkışı, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayıp, ardından diğer Avrupa ülkelerine yayılan, Sanayi Devrimi yıllarına kadar dayanır. Adam Smith’in “Ulusların Zenginliği” adlı kitabının yayım yılı olan 1776 tarihi, iktisadi analizin doğuş yılı olarak kabul edilmektedir. Adam Smith’in içinde bulunduğu iktisadi düşünce okulu olan Klasik iktisatçılar fiyat mekanizmasının görünmeyen bir el gibi işlediğini, piyasayı daima tam istihdamda dengeye getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Klasikler denge durumunun zaman zaman ufak değişiklikler geçirebileceğini ancak bozulan dengenin kendiliğinden tekrar tam istihdama geleceğine inanmışlar ve makro iktisatla ilgilenmemişlerdir. 1930 yılı ve sonrası dönem makro iktisadın ortaya çıkışı anlamında oldukça önemlidir. Büyük Bunalım dönemi olarak da adlandırılan 10 yıllık süreçte, işsizlik oldukça yüksek düzeylere çıkmıştır. Bu kadar uzun süren yüksek işsizlik dönemini açıklayabilmekte Klasik iktisadi düşüncenin yetersiz kalması, makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Aynı zamanda “Büyük Bunalım” dönemindeki diğer bazı ekonomik olaylar da iktisatçıları makro iktisatla ilgili konular üzerinde durmaya yönlendirmiştir.

Önceki dönemlerde dünya ekonomisinde çok büyük sorunların yaşanmadığını söylemek mümkündür. Bu dönemde iş arayan herkes fazla zorlanmadan iş bulabilmiş, gelirler önemli ölçüde artmış ve fiyatlar nispeten istikrarlı bir seyir izlemiştir. Ancak 1929’un sonlarına doğru işler ters gitmeye başlamış, büyük boyutlu işsizlik başta olmak üzere, değişik sorunlar gündeme gelmiştir. Bu bağlamda örneğin, ABD’de 1929 yılında 1.5 milyon kişi işsiz iken 1933’te işsiz sayısı on kat artarak yaklaşık 13 milyona ulaşmıştır. Öte yandan ABD ekonomisi 1929’da 103 milyar dolar değerinde yeni mal ve hizmet üretmişken bu rakam 1933’te yaklaşık yarı yarıya azalarak 55 milyar dolara düşmüştür. Yaşanan borsa çöküşleri sonucunda milyarlarca dolarlık kişisel servet kaybedilmiştir.

Büyük Bunalım öncesi dönemde geniş ölçekli ekonomik sorunların incelenmesinde iktisatçılar, kimi zaman klasik modeller olarak da adlandırılan, mikro ekonomik modelleri kullanmışlardı. Hatta “makro iktisat” II. Dünya Savaşı sonrası döneme kadar pek de kullanılan bir kavram değildi. Örneğin, klasik arz ve talep analizine göre işgücündeki arz fazlasının ücretleri aşağıya çekerek, yeni bir denge noktası oluşturacağı ve bu nedenle uzun süren bir işsizliğin söz konusu olamayacağı kabul edilmiştir. Ancak, ortaya çıkan sorunların çözümünde Klasik modellerin yetersiz kalması makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda “Büyük Buhan”ı açıklayan ve devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden bir iktisadi düşünür, John Maynard Keynes’in görüşleri öne çıkmıştır. 1883-1946 yılları arasında yaşayan ünlü İngiliz ekonomist John Maynard Keynes, Büyük Buhan’ı açıklayan ve devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden yeni bir teorik çerçeveye ortaya koyarak modern makroekonominin öncülüğünü yapmıştır.

İktisat tarihinin en önemli çalışmalarından birisi, John Maynard Keynes’in 1936’da yayınlanan “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi” isimli kitabıdır. Bu kitapta Keynes, piyasaların ve bunların davranışları ile ilgili bilgileri kullanarak karmaşık iktisadi olayları açıklamaya dönük bir teori geliştirmiştir. Bu nedenle makro iktisadın kökenleri büyük ölçüde Keynes’in sözü edilen eserine dayandırılır. Çünkü Keynes, Klasik modellerin öne sürdüğü şekilde istihdamın fiyatlar ve ücretler tarafından belirlendiği görüşünü reddetmiş ve ekonomide üretilen mal ve hizmetlere olan toplam talebin, istihdamı belirleyen temel faktör olduğu görüşünü geliştirmişti.

tirmiştir. Keynes devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, böylece üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini savunmuştur. Bu görüş Klasik modellerin kabul ettiği “bırakınız yapsınlar-bırakınız geçsinler” felsefesinin tamamen zıddı olarak değerlendirilmektedir. Keynes’in yaklaşımı, özel sektör talebinin yetersiz kaldığı bir dönemde, üretimdeki ve istihdamdaki düşüşü önlemek için devletin toplam talebi destekleyerek ekonomiye müdahale etmesi gerektiği şeklinde özetlenebilir.

Keynes’in temel tezi, piyasa ekonomilerinin her zaman kendilerini düzeltecek bir mekanizmaya sahip olmadığı, yani düşük işsizlik ve yüksek üretim düzeylerini her zaman garanti edemeyeceği biçimindedir. Keynes’in görüşleri II. Dünya Savaşı’ndan sonra, özellikle 1950’li yıllarda hem iktisatçılar arasında hem de devlet yöneticileri arasında artan bir şekilde taraftar bulmaya başlamıştır. Bu dönemde, devletin ekonomide belirli bir istihdam hacmini ve üretim düzeyini gerçekleştirme, üretim ve istihdamda gözlenen dalgalanmaları hafifletme gibi hedeflere ulaşabilmek için elinde bulunan vergi ve harcama miktarı gibi araçları kullanabileceği inancı yaygınlaşmıştır. Böylece makro iktisat, mikro iktisattan farklı kavramları, konuları ve analiz yöntemiyle gündeme gelmiş oldu. Keynes, Uluslararası Para Fonu (IMF)nun kurulmasında ve II. Dünya Savaşı sonrası uluslararası para sisteminin oluşumunda, kitabındaki düşüncelerinin dışında önemli katkılar yapmıştır.

Keynes’in Makro İktisadın Doğuşundaki Rolü Nedir?



MAKRO İKTİSADIN BİLEŞENLERİ

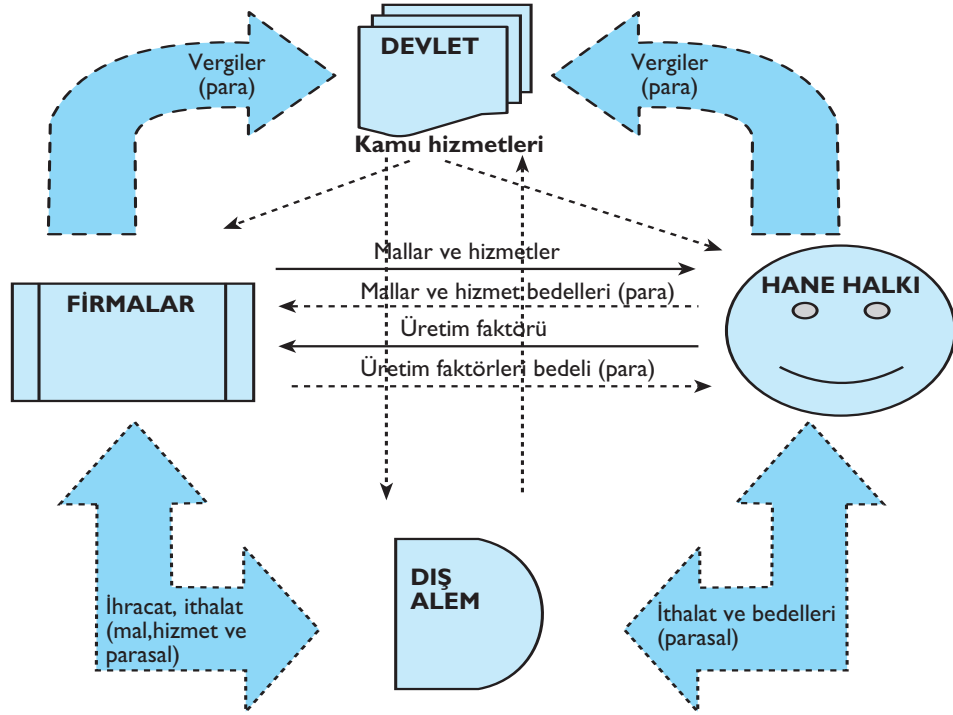
Mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, alım ve satımı, ihracat ve ithalatı, bunlar karşılığında yapılan ödemeler, borç alma- verme ve yatırım gibi ekonomik faaliyetler makroekonomik yapı içinde gerçekleşmektedir. Makroekonomik işleyiş ise ekonomideki çeşitli kesimlerin karşılıklı etkileşimiyle gerçekleşmektedir. Aynı zamanda Makroekonomik işleyiş farklı sektörleri de kapsamaktadır. Bu bağlamda üretim, tüketim, değişim, reel yatırımlar gibi olanları reel sektörü ilgilendirirken, finansal nitelikte olan varlıkların üretim ve değişimi ise finansal sektörün konusunu oluşturmaktadır.

Makro ekonomik yapının işleyişi mal, hizmet ve parasal akımların birlikte gerçekleşmesini gerektirmektedir. Bu bağlamda makro iktisadın ekonomide dört temel gurubun (hane halkı, firmalar, devlet ve dış alem) davranışları üzerinde durduğunu söyleyebiliriz. Bunu Şekil 1.1’de gösterilen “Ekonomideki Faaliyetlerin Döngüsel Akımı” yardımıyla üç aşamalı olarak açıklamaya çalışalım. Birinci aşama “mal ve hizmet akımı”dır. Bu akımın başlangıç noktasını hanehalkı ve firmalar oluşturur. İkinci aşama devletin yer aldığı vergiler ile mal hizmetlerin oluşturduğu bir süreçtir. Üçüncü aşamada ise dış alem ilişkileri yer almaktadır.

Ekonomide mal ve hizmetlerin üretim, tüketim, alım ve satımı, ihracat ve ithalatı, bunlar karşılığında yapılan ödemeler, borç alma- verme ve yatırım gibi faaliyetler makroekonomik yapı içinde gerçekleşmektedir.

Şekil 1.1

*Ekonomideki
Faaliyetlerin
Döngüsel Akımı*



Ekonomide mal ve hizmet akımları ve ters yönde oluşan parasal akımlar sürekli bir devinim göstermektedir.

Hane halkı üretim için gerekli üretim faktörlerini (doğa, sermaye, emek) firmalara sağlamaktadır. Firmalar ise hane halkı için tüketim malları sağlamakta, hane halkı bu malları satın almaktadır. Mal ve hizmet akımı devam ederken ters yönde bir akım daha (para ve harcama akımı) aynı şekilde devam etmektedir. Burada hane halkının üretim kaynağı olarak verdiği sermaye emek ve doğa karşılığında ters yönlü rant, ücret ve faiz hane halkına gelmektedir. Bu aynı zamanda hane halkının gelirlerini oluşturmaktadır. Buna gelir akımı da denilebilir. Diğer taraftan firmalar ürettikleri malları hane halkına sattıkları için, hane halkı bu malların karşılığını ödeyeceklerdir. Bu sayede mal akımına ters yönlü bir para akımı daha oluşacaktır. Buna da harcama akımı denilebilir. İşte mal ve hizmet akımı ile ters yöndeki parasal akım sürekli bir şekilde devam etmektedir.

Diğer bir ekonomik birim ise devlettir ve ekonomide devletin de çeşitli ekonomik işlevleri bulunmaktadır. Klasik anlamda devletin temel görevlerinden birisi ülkenin bağımsızlığını dışarıya karşı korumak, diğeri ise içeride güvenliği sağlayarak adalet dağıtmaktır. Bunun dışında günümüzde devlet daha çok sosyal bir varlık olarak karşımıza çıkmakta ve vatandaşlara yönelik birtakım hizmetler sunmaktadır. Bunlara kamu hizmeti denilmektedir. Devlet kamu hizmetini yerine getirebilmek için vergi toplayarak gelir elde etmektedir. Bu vergiler dolaylı ve dolaysız vergi olarak ikiye ayrılır. Dolaysız vergiler; gelir vergisi, kurumlar vergisi, emlak vergisi, taşıt vergisi gibi doğrudan vergi dairelerine yatırılan vergilerdir. Dolaysız vergiler ise ürün fiyatlarına karışmış durumda olan vergilerdir.

Devlet, vergileri firmalar ve hanehalkından toplayarak devletin gelirini oluşturmakta, aynı zamanda topladığı vergi karşılığında firma ve hane halkına kamu hizmeti sağlamaktadır. Ayrıca devlet, kamuda çalışacak emek ve sermayeyi de hane halkından hizmet akımı ile sağlarken ters yönde hane halkına gelir akımı oluşmak-

Günümüz ekonomileri dışa açık ekonomilerdir ve yabancı ekonomiler ile değişik düzeylerde ve türlerde ilişki içindedir.

tadır. Devlet firmalardan da kamu hizmetini sağlamak için mal ve hizmet alımı yapmaktadır. Bunların karşılığı olarak da harcama akışı oluşmaktadır.

Günümüz ekonomileri artık dışa açık ekonomilerdir. Bunun anlamı, yabancı ekonomiler ile değişik düzeylerde ve türlerde ilişki içindedir. Ekonomideki yabancı ülkelerle ilişkiler firmalar, devlet ve hane halkları kanalıyla sağlanmaktadır. Bu anlamda ekonomik birimler bir taraftan dış satım (ihracat) yapmakta, diğer taraftan da dışarıdan alım (ithalat) yapmaktadır. Buna göre ithalat karşılığı diğer ülkeler doğru bir gelir akımı (parasal akım) olurken, bizim ülkemize doğru mal ve hizmet akımı olmaktadır. Diğer taraftan ihracat karşılığında ise bizim ülkemize doğru bir gelir akımı (parasal akım) olurken, diğer ülkelere doğru mal ve hizmet akımı olmaktadır.

Bir ekonomide makroekonomik dengenin gerçekleşmesi gelir, harcama eşitliğinin sağlanabilmesine bağlıdır. Bunun için ekonominin geneli için elde edilen gelirin tamamının harcanması gerektiği açıktır. Yani harcanmayan, arta kalan hiçbir gelir kalmamalıdır. Bunun anlamı ekonomik birimlerin tasarruf yapmamasıdır. Oysa gerçek yaşamda bu mümkün değildir. Bilindiği gibi ekonomik birimler çeşitli nedenlere bağlı olarak gelirlerinin bir kısmını tüketmez ve bir şekilde tüketimlerinin bir kısmını öteleler. Bu durumda ekonomik birimlerin bireysel anlamda tasarruf yaptıklarını söyleyebiliriz. Böyle bir durumda ekonomide yapılan tasarruf düzeyi kadar bir harcama eksiği ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla da makroekonomik anlamda gelir, harcamalardan fazla olacak ve makro denge sağlanamayacaktır. Bu durum ilerleyen aşamalarda ekonomik daralma ile sonuçlanacaktır. Ekonideki daralmanın, gerilemenin ortadan kaldırılmasının yolu ise tasarrufların bir şekilde harcamalara kanalize edilmesidir. Buradaki harcamalar, ekonominin daha da büyümesini sağlayacak yatırım harcamalarıdır. Bu süreçte finansal sektör, finansal ilişkilere önemli bir rol düşmektedir.

Günümüz ekonomilerinin işleyişinde finansal sistemin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Finansal sektör, finansal piyasalar sayesinde birikimleri reel yatırımlara dönüştürür. Bununla birlikte ekonominin etkin bir şekilde işlemesi ve büyümesi için finansal sistemin etkin çalışması da oldukça önemlidir. Finansal sektör reel sektörün rakibi değil, onun tamamlayıcısıdır. Bu bağlamda, ekonominin daha da büyümesine hizmet eden bir sektör olarak ekonomik yapının önemli bir alt sektörüdür.

MAKRO İKTİSADIN TEMEL KONULARI

Ekonominin iki alt dalından birisi olan makro iktisat, günümüzün en çok tartışılan belli başlı sorunları ve konularıyla ilgilenir. Ancak makro iktisadi sorunlar zaman içinde değişmekte ve genellikle günün ekonomik sorunlarını anlamak ve analiz etmek için ortaya atılmaktadır. Bu bağlamda toplam mal ve hizmet üretimi, üretim artışı (ekonomik büyüme), ekonomik dalgalanmalar (genişleme ve daralmalar), kaynakların kullanım sorunu (işsizlik), fiyat istikrarı (enflasyon, deflasyon), dış ekonomik ilişkiler (ödemeler dengesi), faiz oranlarının belirlenmesi, döviz kurlarının oluşumu gibi farklı konular makro iktisadın ilgi alanı içindedir. Bununla birlikte hemen her dönemde ve ekonomide geçerli olan bir takım sorunlar vardır ki bunlar makro iktisadın temel konuları olarak karşımıza çıkmaktadır.

Makro iktisadın temel konuları aynı zamanda ülke ekonomisinin mevcut performansının da belirleyicileridir. Bir ülke ekonomisinin performansını belirlemeye, yani sağlıklı işleyip işlemediğini anlamaya yönelik birçok değişken söz konusudur.

Bir ekonomide makroekonomik dengenin gerçekleşmesi, gelir harcama eşitliğinin sağlanabilmesine bağlıdır.

Toplam mal ve hizmet üretimi, üretim artışı (ekonomik büyüme), ekonomik dalgalanmalar (genişleme ve daralmalar), kaynakların kullanım sorunu (işsizlik), fiyat istikrarı (enflasyon, deflasyon) dış ekonomik ilişkiler (ödemeler dengesi), faiz oranlarının belirlenmesi, döviz kurlarının oluşumu gibi konular makro iktisadın ilgi alanı içindedir.

Her hükümet bu göstergeleri büyük bir dikkatle izlemek durumundadır. Öte yandan sözü edilen bu göstergeler günlük yaşantımızı çok yakından etkilediği için toplumun büyük bir bölümü de bu göstergelerle ve bu göstergeleri etkileyebilmek amacıyla izlenen politikalarla yakından ilgilenmekte, özellikle işsizlik ve enflasyon oranını makul sayılabilecek düzeylerde tutmaya ve üretim hacmini arttırmaya dönük politikalara büyük ilgi göstermektedir. Makro iktisadın ilgi alanına giren temel değişkenler şöyle sıralanabilir;

- Üretim düzeyi ve ekonomik büyüme
- İşsizlik ve istihdam
- Enflasyon ve fiyatlar genel düzeyi,
- Dış ekonomik ilişkiler (Ödemeler Bilançosu)

Üretim Düzeyi ve Ekonomik Büyüme

GSYH; bir ekonomide belli bir dönemde (1yıl) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplamıdır.

Bir ekonominin bütün olarak büyüklüğünün ölçüsü o ekonominin üretim gücü tarafından belirlenir. Bir ekonomide mevcut kaynakların ne ölçüde değerlendirildiği, üretim faktörlerinin kullanım biçimi, o ekonomideki üretim düzeyi yani gelir düzeyine bağlıdır. Bu anlamda en sık kullanılan kavramlardan birisi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) dir. GSYH'nın tanımını ise bir ekonomide belli bir dönemde (1yıl) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplamı, olarak yapabiliriz. GSYH aynı zamanda bir ulusal ekonominin yıllara göre performans değerlendirmesinde kullanılan önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Tablo 1.1, Türkiye'deki üretim gücünün yıllara göre durumunu vermesi açısından oldukça açıklayıcıdır.

Tablo 1.1
Türkiye'de GSYH'nın Gelişimi

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Sonuçları						
Yıllar	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon ₺)	Gelişme Hızı %	Cari fiyatlarla GSYH (Milyon \$)	Gelişme Hızı %	Reel fiyatlarla GSYH (Milyon ₺)	Gelişme Hızı %
1998	70.203	-	270.947	-	70.203	-
1999	104.596	49,0	247.544	-8,6	67.841	-3,4
2000	166.658	59,3	265.384	7,2	72.436	6,8
2001	240.224	44,1	196.736	-25,9	68.309	-5,7
2002	350.476	45,9	230.494	17,2	72.520	6,2
2003	454.781	29,8	304.901	32,3	76.338	5,3
2004	559.033	22,9	390.387	28,0	83.486	9,4
2005	648.932	16,1	481.497	23,3	90.500	8,4
2006	758.391	16,9	526.429	9,3	96.738	6,9
2007	843.178	11,2	648.625	23,2	101.255	4,7
2008	950.534	12,7	742.094	14,4	101.922	0,7
2009	952.559	0,2	616.703	-16,9	97.003	-4,8
2010	1.098.799	15,4	731.608	18,6	105.886	9,2
2011	1.294.893	17,8	772.298	5,6	114.874	8,5

Genel olarak daha fazla GSYH mal ve hizmet üretimi yoluyla yaşam standartlarının yükseltildiği düşünülür. GSYH belli bir dönemde (genellikle bir yıl olarak alınır) üretilen nihai mal ve hizmetlerin parasal değeri olarak hesaplanır ve ekonomilerin karşılaştırılmasında veya bir ekonominin yıllar itibarıyla gelişiminin izlenmesinde veya ekonomilerin yaşam standartlarının (seviyelerinin) ölçülmesinde gösterge olarak kullanılır. Bu nedenle bir performans ölçütü olan GSYH rakamlarının düzeyi ve değişimi oldukça önemlidir. Bu ve benzeri, nedenlere bağlı olarak, bir ülkenin üretim gücü ve aynı anlamda değerlendirilen GSYH düzeyi makro iktisadın temel konularından birisi olmaktadır.

Bir ülkenin üretim gücünü bilmek tek başına belli düzeyde açıklayıcı olmaktadır. Bunun yanında bir ulusal ekonominin üretim gücünün yıllar itibarıyla değişimi, bu anlamda ekonomik büyümesi de makro iktisat açısından oldukça önemlidir. Makro İktisadın en güncel konularından birisi olan ekonomik büyüme, toplumların refah ve yaşam standartlarında gelişmenin sağlanması için çok önemlidir. Bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde artırmanın tek yoludur. Bireylerin refah düzeylerinin artması, daha fazla kişi başına gelir elde etmeleri ve böylece ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri talep ettikleri ölçüde temin edebilmeleriyle mümkün olmaktadır. Bu yüzden tüm ülkelerin ulaşmak istedikleri başlıca makroekonomik amaçlardan bir tanesi de hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme basit olarak ülke vatandaşlarının istediği mal ve hizmetleri üretebilme gücünü arttırmak olarak tanımlanabilir. Büyüme hızı ise belirli bir dönemde, genellikle bir yılda, milli gelirin yüzde kaç arttığını gösterir.

Ekonomik büyümenin iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, üretimde kullanılan üretim faktörlerinin miktarının artmasıdır. Büyümenin ikinci kaynağı ise üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasıdır. Böylece aynı miktardaki üretim faktörleri ile daha fazla üretim yapılması mümkündür. Bir ülkenin sahip olduğu üretim kaynakları işgücü, sermaye, doğal kaynaklar, teknoloji ve bilgi birikimi yıldan yıla değişmektedir. Büyüme bu kaynakların nicelik ve niteliğindeki artışlarla ortaya çıkmaktadır. Büyüme rakamlarla ifade edebildiğimizden, sonuçta ekonomisi büyüyen bir ülkenin temel göstergeleri üretim hacmindeki artış ile milli gelirdeki artışlardır.

Mal ve hizmet üretimi için gerekli kaynaklara sahip olmak, kaynakları nicelik ve nitelik olarak geliştirmek, üretim kapasitesini arttırmak ve buna yönelik gerekli politika bileşenlerini saptamak ve uygulamak refah olgusunun diğer boyutu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede iktisadi büyümenin kaynakları iktisatçılar için araştırma konusu haline gelmiştir. Bilindiği gibi XX. yüzyılın ortalarından itibaren, temel üretim faktörlerine 'bilgi'nin eklenmesine yol açan bilgi devrimi gerçekleşmiştir. Bu bağlamda büyüme literatürüne ekonomik büyüme üzerindeki etkileri açısından, yeni kavramlar girmiştir. Bunlar bilgi toplumu, bilgi ekonomisi, beşeri sermaye, Araştırma Geliştirme (Ar-Ge), yaparak öğrenme (learning-by-doing) ve teknoloji yayılımı (spillover) gibi kavramlardır.

İstikrarlı ve sürekli büyüme sadece az gelişmiş ülkeler açısından değil, aynı zamanda gelişmiş ülkeler için de önemli bir konudur. Fakat ülkelerin gelişmişlik farkları, iktisadi büyüme için farklı çözüm yolları ve politikalar gerektirmektedir. Makro iktisat teorisinde geliştirilen büyüme modelleri bu soruna yaklaşım biçimlerini bakımından yol gösterici olmaktadır.

Ekonomik büyüme bir ülkede yaşayan insanların yaşam standartlarını sürekli biçimde artırmanın tek yoludur.

Ekonomik büyümenin, üretim faktörlerinin miktarının artması ve üretim faktörlerinin verimliliğinin artması olmak üzere iki temel kaynağı bulunmaktadır.

Ekonomik büyüme sorunu hala çözüm arayan problem olarak durmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin bugünkü büyüme ve gelişme sorunlarına daha kısa sürede sonuç alabilmesi için yeni çözümler üretmesi gerekmektedir.

İşsizlik ve İstihdam

İşsizlik, her ülkede sosyal ve ekonomik boyutları farklı olmakla birlikte, insanlık tarihi boyunca tüm toplumların en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ülkeler özellikle teknolojik olarak gelişirken, üretim sistemleri değişmekte ve iş gücünün bu gelişmelere ayak uydurması zorlaşmaktadır. Ayrıca nüfus artışına bağlı olarak artan işgücüne istihdam imkânları yaratmak sorun haline gelmektedir. Bu durum aslında üretim faktörlerinin istihdamı sorunudur. Sorunun nedenlerini bulmak ve çözüm yolları geliştirmek ise makro iktisadın konusudur.

Ekonomik performansın ortaya konulmasının bir boyutu da o ekonominin üretken kaynaklarını ne ölçüde kullanabildiği ya da istihdam edebildiğidir. **İstihdam**, emek, sermaye, toprak vb. gibi çeşitli üretim faktörlerinin fiili olarak üretim sürecinde kullanılması demektir. Mevcut üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılmaması (katılamaması) durumuna **eksik istihdam** ya da işsizlik denir. Üretim faktörlerinin tamamının kullanımı durumu ise **tam istihdam** olarak ifade edilir. Yani bir ekonomide üretim faktörlerinin tümü çalışıyor ve üretime katılıyorsa biz bu ekonominin tam istidam durumunda olduğunu ya da tam istihdama ulaştığını söyleriz. Bu geniş anlamda istihdam tanımı olarak bilinir. İstihdamın dar tanımı ise üretim faktörlerinden sadece emek faktörü üzerinden yapılmaktadır. Bunun nedeni ise iktisatta genel kabul gören bir varsayıma dayanmaktadır. Bu varsayıma göre, emeğin istihdam edilmesi halinde diğer üretim faktörleri de istihdam edilecektir. Dolayısıyla istihdam konusunu emek bazlı olarak ele almakta bir sakınca yoktur. Aslında makro iktisat yazınında istihdamın dar tanımı daha çok kullanılmakta, çeşitli analizler istihdamın bu boyutu üzerinden yapılmaktadır.

Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye malları stoku ve tabiat (doğa) faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır. Ekonomik anlamda emek ya da işgücü ülke nüfusuna bağlı olan bir faktördür. İşgücü bir ekonomide çalışma istek ve kabiliyetine sahip nüfus olarak tanımlanmaktadır. Bu aynı zamanda o ekonomideki aktif nüfusu ifade etmektedir. İş gücü ya da aktif nüfus ise çalışanlar (istihdam edilenler) ve çalışmayanlar (işsizler) olarak sınıflandırılmaktadır.

Bir ülkede bazı kişilerin çalışmak istedikleri halde iş bulamamalarının nedenleri ve çözüm önerileri makro iktisadın ilgi alanına girmektedir. Bazı dönemlerde işsizlik düzeyini neden çok artırmaktadır? Ekonomide alınacak hangi önlemler işsizliğin azalmasına katkı sağlayacaktır? Yüksek oranlı bir işsizlik nasıl yıllar boyunca devam edebilmektedir? Bu sorunun çözümünde alınabilecek önlemler nelerdir? gibi sorular makro iktisadın çözüm üretmek istediği temel sorulardır. İşsizlik, sosyal problemlerin ilk sıralarında yer almaktadır ve işsiz insanların çok olduğu ve arttığı toplumlar sağlıksızdır. Üretim faktörlerinden emeğin tam olarak istihdam edilememesi demek olan işsizlik, sadece işsiz kişilerin maddi ve manevi sıkıntılarına neden olmaz, aynı zamanda mevcut kaynaklarının tam olarak kullanılamamasına, dolayısıyla ekonomik refahın olması gerekenden daha düşük gerçekleşmesine neden olmaktadır. Ayrıca işsizliğin olması, işgücünün bir kısmının kullanılmayarak daha az üretim yapılması anlamına gelmektedir. İktisatta genel kabul görmüş bir yasa olan "Okun yasasına" göre işsizlik oranındaki her %1'lik artış GSYH'nin %2,5

İstihdam: emek, sermaye, toprak vb çeşitli üretim faktörlerinin fiili olarak üretim sürecinde kullanılmasıdır.

Eksik istihdam: üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılmaması (katılamaması) durumuna denir.

Tam istihdam: cari ücret düzeyinde çalışmak istediğinde olanların tamamının çalıştırıldığı durumdur.

Tam istihdamın gerçekleşmiş olduğu bir ekonomide, mevcut çalışma koşullarında ve cari ücret düzeyinde çalışmak isteyen tüm emek sahipleri iş bulabildiği gibi, ülkenin mevcut sermaye stoku ve tabiat (doğa) faktörü de tamamen üretime katılmış durumdadır.

oranından daha düşük olmasına neden olmaktadır. Bu da göstermektedir ki işsizliğin artış bir ülke ekonomisinin büyümesi önündeki en önemli engellerden biridir. Ayrıca kaybedilen iş yaşamı, ekonomik anlamda geçim kaynağına bağlı olarak hayat standartlarının düşmesinin yanında, ruh sağlığının bozulmasına, ayrıca fiziksel rahatsızlıklara da neden olmaktadır. Dolayısıyla işsizliğin kişi ve toplum açısından ekonomik sonuçlar olduğu gibi, işsiz kalan kişiler ve onların aileleri üzerinde psikolojik ve sosyal bir takım etkileri olmaktadır.

Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı	Yıllar	İşsizlik Oranı
1923	9,1	1945	3,1	1967	4,8	1989	8,7
1924	6,9	1946	2,7	1968	5,2	1990	7,4
1925	5,3	1947	2,5	1969	5,9	1991	8,5
1926	5,1	1948	2,3	1970	6,4	1992	8,4
1927	4,2	1949	1,8	1971	6,8	1993	9,2
1928	3,8	1950	1,5	1972	6,3	1994	8,3
1929	3,2	1951	1,7	1973	6,8	1995	7,3
1930	3,2	1952	1,9	1974	7,3	1996	6,3
1931	4,5	1953	2,8	1975	7,6	1997	7,2
1932	4,5	1954	3,2	1976	9,0	1998	6,7
1933	3,9	1955	3,1	1977	10,0	1999	7,4
1934	3,2	1956	3,2	1978	10,1	2000	6,5
1935	3,3	1957	2,8	1979	8,9	2001	8,4
1936	2,9	1958	2,9	1980	8,3	2002	10,3
1937	2,7	1959	2,9	1981	7,3	2003	10,5
1938	2,1	1960	3,1	1982	7,2	2004	10,3
1939	2,1	1961	3,4	1983	7,9	2005	10,3
1940	2,4	1962	3,4	1984	7,8	2006	9,9
1941	3,0	1963	3,4	1985	7,3	2007	10,3
1942	3,4	1964	3,5	1986	8,1	2008	11,0
1943	2,9	1965	3,7	1987	8,5	2009	14,0
1944	3,1	1966	3,6	1988	8,4	2010	11,9
						2011	9,8

Tablo 1.2
Türkiye'de İşsizlik Oranlarının Gelişimi (1923-2011)

Kaynak: 1923-1987 arası, M. Kemal Biçerli, *Çalışma Ekonomisi, İstanbul, BETA Yayınevi, 2007, s. 467*; 1988-2011 arası TÜİK Hane Halkı İşgücü Anketi Dönemsel Sonuçları. www.tuik.gov.tr/veri/Bilgi

Dünya da işsizlik sorunu her geçen gün büyümektedir. Gelişen teknoloji ve küreselleşme ülkelerde işsizliği artırmaktadır, Afrika, Asya, Latin Amerika ülkelerinde işsizlik sorunu yoksullukla birlikte toplumsal sefalet dönüşmektedir. İstihdam yaratmak amacıyla bu ülkelerde farklı politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaya çalışılmaktadır. Tablodan 1.2'den görüleceği üzere, Türkiye'de de işsizlik tüm dünyada olduğu temel sorunlardan biridir. Öyle ki Türkiye'deki makroekonomik so-

İşsizlik: Çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların toplamıdır.

İşsiz: Çalışma istek ve gücünde olup, piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimse olarak tanımlanır.

runların başında geldiği de söylenebilir. Ülkemizde işsizliğin azaltılmasıyla ilgili olarak çeşitli kararlar alınmakta ve politikalar uygulanmaya çalışılmaktadır. Özellikle yaşanan dünya ekonomik krizinin de (2008-2009) Türkiye'deki işsizlik soruna olumsuz etkiler yarattığı, yine ilgili tablodan görülmektedir.

İşsizliği; çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanların toplamı olarak tanımlayabiliriz. Bu anlamda işsiz ise; çalışma istek ve gücünde olup piyasadaki cari ücret haddinde çalışmak isteyen, fakat makul ve uygun bir iş bulamayan kimse olarak tanımlamamız mümkündür. Burada önemli konu, tanımdan da anlaşılacağı gibi kişinin çalışma isteği ve gücüdür. Eğer kişi sakat, yaşlı veya çalışmasına engel herhangi bir hali varsa bundan dolayı çalışmıyorsa veya çalışmaya engel bir durumu olmamasına rağmen, özgür iradesiyle çalışmak istemiyorsa işsiz olduğunu söyleyemeyiz. Ayrıca, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün tanımına göre, kişinin çalışmak isteği ve gücünün yanında fiilen iş arıyor olması da gerekir. Bu bağlamda çalışma istek ve gücünde olduğu halde fiilen iş aramayan kimseler işsiz değildir.

Bir ülkede işsizler ile çalışanların toplamı işgücünü meydana getirir. İşsizler sayısının işgücüne bölümü ise işsizlik oranını verir. Buna göre işsizlik oranını aşağıdaki gibi formüle edebiliriz:

$$\text{İşsizlik Oranı} = \frac{\text{İşsizlerin Sayısı}}{\text{İşgücü}}$$

İşsizlik oranını yüzde ile belirtmek için yukarıdaki sonucu 100 ile çarpmamız gerekir.

Nedenlerine göre işsizlik türlerinin incelenmesi özellikle ekonomide gelir, istihdam, fiyat düzeyi ve faiz oranlarının belirlenmesi ile ilgili makro ekonomik modellerin iyi anlaşılabilmesi yönünden çok önemlidir. Ortaya çıkış şekillerine göre, çeşitli işsizlik çeşitlerinden söz edilebilir: Önce bir insan niçin işsiz kalır? Çalışma gücüne sahip olduğu halde insanların bazıları neden çalışmaz? Bu soruları cevaplamak için öncelikle bu işsizliğin isteyerek mi yoksa istemeyerek mi oluştuğuna bakmak gerekir. Bu bağlamda işsizlerin bir kısmını iradi işsiz bir kısmını da gayriiradi işsiz olarak iki gruba ayırabiliriz.

İradi İşsizlik: Kendi istediği şekilde bir iş olursa çalışacaklarını söyleyen kişilerin oluşturdukları işsizliktir. Bu kişiler genellikle tembel oldukları için, iş beğenmedikleri ya da iş koşullarında küçük bir değişikliğe bile razı olmamaları nedeniyle hemen işi bıraktıkları için işsizdirler. Bunun yanında bazıları dinlenmeyi ve hiç çalışmamayı, maddi refaha tercih ederler ve çalışmak istemezler. Sonuç olarak iradi işsizlik piyasada geçerli olan ücreti kabul ettiği taktirde çalışabilecek, iş olduğu halde çalışmayan, kişilerin meydana getirdiği işsizliktir.

Gayri İradi İşsizlik: İş bölümü, uzmanlaşma ve otomasyonun önemli olduğu ülkelerde sık sık ortaya çıkan ve ekonomi açısından asıl önemli olan işsizlik türüdür. Bu işsizlik diğer işsizlik türünün tam tersi olarak, şartlar ne olursa olsun çalışmak isteyen insanların, kendi iradesi dışında iş bulamamalarıdır. Bunun en önemli sebebi iş gücüne olan talebin yetersizliğidir.

Bunun dışında makro iktisat yazınında çok kullanılan farklı işsizlik tanımlamaları yapılmaktadır. Bu işsizlik türlerini aşağıdaki gibi başlıklar altında açıklayabiliriz:

Mevsimlik İşsizlik: Bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılabilmesi sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir.

Mevsimlik İşsizlik: Bazı ekonomik faaliyetlerin sadece belli mevsimlerde yapılması sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir.

re dağılmıştır. Hasat sonrası birçok kişi tarla işleri bittiği için işsiz kalırlar. Aynı şekilde turizm firmalarında çalışan kişiler de mevsim bitince işsiz kalırlar. Yazlık tesislerde çalışanlar kışın, kış sporları yapılan yerlerde çalışanlar ise yazın işsiz kalırlar. Bunun yanında toplumun örf ve adetlerine göre bazı günlerde, milli ve dini bayramlarda da işsizlik meydana gelebilir. Tarım sektöründe elde edilen sanayi ürünlerin işlenmesi dönemlerinde büyük işgücü hareketi bu alanlara kayar (tütünün işlenmesi, pancarın işlenmesi gibi). Bu alanlarda üretim faaliyeti bitince yeniden işsizlik dönemi başlar. Bu tür dalgalanmalar insan iradesi dışında meydana geldiği ve sık sık tekrarlandığı için mevsimlik işsizlik büyük bir sorun teşkil eder.

Konjonktürel İşsizlik: Devrevi işsizlik adı da verilen bu gayriiradi işsizlik türü ekonomik hayatın hep aynı faaliyet seviyesini devam ettiremeyip dalgalanmalar oluşturulmasından dolayı ortaya çıkmaktadır. Ekonomik yaşamda zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir. Özellikle talepte meydana gelen daralma sonucu üretimde bir daralma ya da durgunluk olduğunda birçok işçi işini kaybeder ve ekonomi tekrar canlanma dönemine girene kadar işsiz kalır. Bu işsizliğin sebebi efektif talep olup talep yetersizliğinin ortaya çıktığı devrelerde işsizlik artmakta, talep seviyesinin yükseldiği dönemlerde ise işsizlik azalmaktadır.

Yapısal İşsizlik: Bir ülkenin ekonomik yapısında meydana gelen değişmelerin sebep olduğu işsizliğe “yapısal (structural) işsizlik” denir. Bu tür işsizliğe ekonomide meydana gelen birtakım değişiklikler sebep olmaktadır. Çeşitli mal ve hizmetlere olan talepteki değişmeler sonucu, emek talebinin yapısı da değişir. İşgücünün bu yeni duruma uyum sağlamasına kadar ortaya çıkan işsizlik yapısal işsizliktir. Emek talebinin yapısındaki değişimin hızı arttıkça ve işgücünün bu değişmelere uyum gösterme hızı düştükçe yapısal işsizlik artar. Yapısal işsizliğin bir türü de teknolojik değişimlerden kaynaklanır. Uzun bir süre emek yoğun üretim tekniği kullanılmış bir alanda sermaye yoğun tekniklere geçilmesi, kullanılan emeğin bir kısmını atıl hale getirir ve işsizlik doğar. İlkel metotlarla tarım yapılan bir yerde fabrikasyona veya makineleşmeye geçildiğinde insan gücüne olan ihtiyaç azalır. Bu sebeple işsizlik doğar. Bunun yanında sanayi üretimin çeşitli kollarında da bu işsizlik görülür.

Gizli İşsizlik: Genellikle az gelişmiş ülkelerde çok rastlanan gizli işsizliği, marjinal verimliliği sıfır ya da sıfırın altında olan işçilerin durumu olarak tanımlayabiliriz. Bu kişiler fiilen çalışıyor görünmelerine rağmen, iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalma olmaz. Bu tür işsizliğin tespit edilmesi açısından sağlıklı istatistik yapılması genellikle zordur. Çünkü işçiler fiilen çalışıyor görünmektedirler. Bu tür işsizliğin sebebi üretim araçlarının yani sermayenin ve organizasyonun yetersizliğidir. Kasabaya veya şehre gidip iyi ücretle iş bulabilecek bir insanın ailesine veya köyüne bağlılığından dolayı, kendisine ihtiyaç olmadığı halde köyünde çalışması gizli işsizliktir. Ülkemizde tarımda çalışanların çoğu gizli işsizlik durumundadır.

Friksiyonel işsizlik: Geçici işsizlik olup, iş gücüne yeni katılanları ve işinden çıkartılanları ya da yeni iş arayanları kapsamaktadır. Bu tür işsizliğe geçici işsizlik de denmektedir. Ekonomik açıdan gelişmiş veya gelişmemiş bütün ülkelerde emek piyasasının iyi işlememesinden kaynaklanan bir işsizliktir. Ekonomide bazen bazıları boş gezerken, bazı yerlerin işçi araması gibi durumlar sözkonusu olabilir. Her iki tarafın da piyasa şartları hakkında tam bilgiye sahip olmamaları ve “işgücü (emek) piyasası”nın işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle meydana gelmektedir.

Konjonktürel İşsizlik: Ekonomik yaşamda zaman zaman ortaya çıkan daralmaların yarattığı işsizliktir.

Gizli İşsizlik: fiilen çalışıyor görünmelerine rağmen, iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalmanın olmadığı durumdur.

Friksiyonel İşsizlik: geçici nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan işsizliktir.

Fiyat İstikrarı ve Enflasyon

Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin aşağı ya da yukarı yönde hareket etme eğiliminin olmaması durumudur. Fiyat istikrarı ve bununla ilgili olarak karşımıza çıkan enflasyon, makro iktisadın temel konuları arasındadır. Çünkü fiyat istikrarı, ekonomik ve sosyal istikrar sağlanabilmesinin olmazsa olmaz koşullarından birisidir. Fiyat istikrarsızlığının bir ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısına verdiği olumsuzluklar, birçok ülkenin tecrübelerinden anlaşılabilir.

Fiyat istikrarının önemini, aslında fiyat istikrarının sağlanamaması durumunda karşılaşılan olumsuzlukları yazarak ortaya koyabiliriz:

- Fiyat istikrarı sağlanmadığı ortamlarda, firma ve tüketiciler ya da kısaca ekonomide karar alan tüm birimler, yatırım ve tüketim kararlarını alırken görece fiyat değişmelerini kolaylıkla ayırt edememekte ve sağlıklı karar verebilmek için gerekli ve yeterli bilgiye sahip olamamaktadır.
- Fiyatların istikrarsız olması, piyasadaki oyuncuların geleceği öngörememeleri nedeniyle finansal piyasaların verimli finansal aracılık yapma yeteneklerini azaltmaktadır.
- Fiyat istikrarsızlığı (örneğin enflasyon) durumunda yatırımcılar, özellikle uzun vadeli yatırımlarının getiri oranlarında, ek olarak enflasyon ortamının yarattığı belirsizlik nedeniyle risk primi talep etmektedirler. Bunun sonucu olarak yüksek risk primi içeren reel faiz oranları yüksek seyretmektedir.
- Fiyat istikrarının sağlanmadığı bir ortam, uygulanan politikalara güvensizlik yaratmakta ve hükümetlerin kapsamlı ve uzun soluklu ekonomik programlar uygulaması mümkün olmamaktadır.
- Fiyat istikrarsızlığı uluslararası piyasalarda ekonominin rekabet gücünü azaltmakta ve sermaye piyasalarına erişimini kısıtlamaktadır.
- Fiyat istikrarsızlığı, işgücü piyasalarının etkin çalışmasını engellediği gibi gelir dağılımını da bozmaktadır.
- Fiyat istikrarsızlığı, bireylerin karar alma süreçlerinde geleceğe bakmaktan çok, geçmişe endeksleme alışkanlıklarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır.

Tüm bu unsurlar göz önünde bulundurulduğunda, makroekonomik anlamda fiyat istikrarına ulaşmanın neden bu denli önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Ekonomide fiyat istikrarsızlığı denilince iki kavram karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ve daha fazla bilineni enflasyon, ikincisi ise deflasyondur. **Enflasyon**, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Fiyatlar genel düzeyindeki hızlı yükseleşmeler ise hiper enflasyon olarak adlandırılır.

Fiyatlar genel düzeyindeki sürekli azalmalara ise **deflasyon** denir. Deflasyon da enflasyon gibi ekonomi üzerinde olumsuz etkiler yaratır. Deflasyonist bir ekonomide, fiyatların sürekli düşmesi nedeniyle daha da düşeceğini bekleyen bireyler harcamalarını ileriki dönemlere erteler ya da harcama yapmak istemezler. Bu durum talep yetersizliğine, üretimin azalmasına ve ekonomide durgunluğa neden olur.

Ekonomilerde mal ve hizmetlerin fiyatları sürekli değişiklik gösterir. Deflasyon her ne kadar teorik olarak bilinse de uygulamada pek karşılaşılan bir istikrarsızlık türü değildir. Bununla birlikte fiyatların genelde artış eğilimi göstermesi, enflasyonu önemli bir olgu haline getirmektedir.

Enflasyon, XX. yy. boyunca iktisat politikacılarının üstesinden gelmeleri gereken sorunların başında gelmiştir. Özellikle memur, işçi gibi sabit geliri olanların fa-kirleşmelerine neden olan enflasyon, gelir dağılımı adaletsizliğine yol açmada

Enflasyon: Bir ekonomideki fiyatlar genel seviyesinin sürekli artmasıdır.

önemli bir rol oynamaktadır. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli bir artış yanında, paranın değerindeki sürekli bir düşmeyi de içermektedir. Fiyatlar genel düzeyi, piyasada alım-satıma konu olan mal ve hizmetlerin belli bir dönemdeki (belirli bir ay veya yıldaki) ortalama fiyatlarıdır. Piyasadaki fiyat değişimini izleyebilmek için seçilen mal ve hizmetlerin fiyatları, aynı mal ve hizmete ait önceki dönemin ortalama fiyatları ile karşılaştırılmaktadır.

Enflasyon konusunda, günlük hayatta çok genel bir yanlış karşımıza çıkmaktadır. O da enflasyonun mal ve hizmetlerin fiyatlarının artması olarak tanımlanmasıdır. Oysa burada sorulması gereken hangi malların fiyatları ve ne kadar bir artıştır. Bir ekonomide tek bir malın fiyatında bir artış varsa bunu enflasyon olarak değerlendirmek doğru değildir. Bir ekonomide mal ve hizmetlerin büyük bir bölümünün fiyatları, yani ortalama fiyat düzeyi artarsa enflasyon ortaya çıkar. Yani enflasyon sadece belli bir malın veya hizmetin fiyatının tek başına artması değil, fiyatların genel düzeyinin sürekli bir artış göstermesidir. Örneğin yıllık enflasyon oranının % 10 olması, ilgili yıl içinde fiyatlar genel seviyesinin bir önceki yıla göre ortalama %10 oranında artması demektir. Buradan ekonomideki bütün malların fiyatlarının aynı oranda artışı anlaşılmalıdır. Bazı malların fiyatları %15 artarken, bazı malların fiyatları %5 azalmış olabilir. Ekonominin geneli için ortalama fiyat artışı %10 olarak hesaplanmıştır. Uygulamada bir başka yanlış da “enflasyonun düşmesi” ile ilgili algılamada ortaya çıkmaktadır. Enflasyonun düşmesi; fiyatların düşmesi, insanların alım gücünün artması, gelirlerinin yükselmesi demek değildir. Enflasyonun düşmesi, fiyatların daha az artması, insanların alım güçlerindeki azalma oranının düşmesidir.

Enflasyon Oranı ve Endeksler

Enflasyon oranı, fiyatlar genel düzeyinde belirli bir zaman diliminde meydana gelen değişim oranıdır. Bu oran, ülke genelindeki fiyat artışlarının ölçüsü olarak kullanılan fiyat endekslerinden yararlanarak hesaplanmaktadır. Bir ekonomide enflasyondan söz edebilmek için genel fiyat genel düzeyinin yani bütün mal ve hizmetlerin fiyatının ağırlıklı ortalamasının sürekli değişiyor olması gerekir. Fiyatlar genel düzeyi, ekonomideki bütün mal ve hizmet fiyatlarının belli bir dönemdeki tartılı ortalamasını göstermektedir. Fiyatlar genel düzeyi bir indeksle belirlenir. Bunun için önce herhangi bir yılın fiyat düzeyi temel kabul edilip 100 ile gösterilir. Sonra diğer yıllara ait düzeyler basit bir orantı hesabı ile bu 100 değerine göre değerlendirilir. Böylece değişik yıllardaki fiyat düzeylerinin, temel yıl seviyesine göre yüzde kaç düştüğü ya da yükseldiği açıklanmış olur.

Enflasyon oranı veya fiyatlar genel düzeyindeki artış oranının (Enflasyon büyüklüğü) ne olduğu hakkında fiyat endekslerine bakarak karar verilir. Bu endekslerin değerindeki artış veya azalışa göre enflasyon oranları hesaplanır. Fiyat endeksleri; Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Toptan Eşya Fiyat Endeksi (TEFE) ve GSYH Deflâtörü olarak sıralanmaktadır. Bu endeks ise özel imalat sanayinde oluşan üretim maliyetlerinin fiyat olarak değişimini ölçmektedir. Yani, imalat sanayi özel kesiminin o ay içinde yaptığı fiyat hareketini gösterir.

Fiyatlar Genel Düzeyi:
Ekonomideki bütün mal ve hizmetlerin belli bir dönemdeki tartılı ortalamasını gösterir

Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)

Enflasyonu ölçmek için en çok kullanılan endeks, tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerin perakende fiyatlarındaki değişimleri ölçen TÜFE'dir. Son aşama olan tüketiciye ulaşan mal ve hizmetlerle, temel gereksinimlerindeki (Gıda gibi) değişimleri gösterir Tüketici açısından önemli olan perakende fiyatlardır. TÜFE,

perakende fiyatlara göre hesaplanan bir endekstir. Tüketicinin satın alıp tükettiği mal ve hizmetlerin her birine tüketicinin bütçesinden ayırdığı pay oranında ağırlık verilir ve mal ve hizmetlerin ortalama fiyatı bu mal ve hizmetlere verilen ağırlıklara göre hesaplanır. TÜFE'nin hesaplanması için öncelikle tüketicilerin satın aldıkları mal ve hizmetlerden oluşan bir tüketici sepeti oluşturulması gerekir. Ülkemizde TÜİK, tüketici sepetini belirler. Bu sepete hangi mal ve hizmetlerin dahil edileceği belirlendikten sonra TÜFE aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{TÜFE} = \frac{\text{Tüketici Sepetinin Cari Yıldaki Değeri}}{\text{Tüketici Sepetininin Taban Yılındaki Değeri}} \times 100$$

TÜFE hesaplandıktan sonra, iki dönem arasında fiyat genel düzeyinin nasıl değiştiği yani enflasyon oranı aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{Enflasyon Oranı} = \frac{\text{İkinci Yıldaki TÜFE} - \text{Birinci Yıldaki TÜFE}}{\text{Birinci Yıldaki TÜFE}} \times 100$$

Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)

ÜFE, toptan fiyatlardaki değişimleri ölçer. Tarım, madencilik, imalat sanayi ve enerji sektöründeki belli sayıdaki ürünün (Türkiye'de yaklaşık 650) fiyatlarındaki değişimleri inceler. ÜFE'de en çok izlenen rakam "çekirdek enflasyon" dur. Çekirdek enflasyon, özel imalat sanayi fiyat endeksidir ve özel imalat sanayinde oluşan üretim maliyetlerinin fiyat olarak değişimini ölçmektedir. Yani, imalat sanayi özel kesiminin o ay içinde yaptığı fiyat hareketini gösterir. ÜFE'nin artış eğiliminde olması, firmaların üretim maliyetlerinin arttığını ve bu artışın ilerleyen dönemlerde tüketici fiyatlarına da yansıtacağını göstermesi bakımından önemlidir.

GSYH Deflatörü

En iyi enflasyon ölçüsü olarak kabul edilen GSYH deflatörü, milli gelir hesabında yer alan tüm mal ve hizmetlerin fiyat artışını içerir. Bu deflatörü bulmak için, GSYH'deki cari artış, sabit fiyatlarla hesaplanan reel artışla karşılaştırılır. GSYH deflatörü nominal GSYH'nın reel GSYH'ya oranıdır ve aradaki fark, fiyat gelişmelerini ifade eder.

$$\text{GSYH Deflatörü} = \frac{\text{Cari Fiyatlarla GSYH}}{\text{Sabit Fiyatlarla GSYH}} \times 100$$

Fiyat genel düzeyinin değerini iki dönem için bu şekilde hesapladıktan sonra, fiyat genel düzeyindeki değişikliği hesaplayarak enflasyon oranını aşağıdaki gibi bulabiliriz:

$$\text{Enflasyon Oranı} = \frac{\text{İkinci Yıldaki GSYH Deflatörü} - \text{Birinci Yıldaki GSYH Deflatörü}}{\text{Birinci Yıldaki GSYH Deflatörü}} \times 100$$

Enflasyonun Etkileri

En önemli ekonomik istikrarsızlık türlerinden birisi olan enflasyon, ekonomik birimler üzerinde çeşitli etkiler yaratmaktadır. Bu etkileri genel olarak çeşitli başlıklar altında aşağıdaki gibi ortaya koyabiliriz:

- Gelir Dağılımını Bozucu Etkisi

Ekonomide satın alma gücünü enflasyona karşı koruyamayan sabit gelirli kesimlerin yanında, sendikali işçi, serbest meslek erbabı ve işverenler gibi, satın alma gücünü enflasyona karşı koruyabilen kesimler bulunmaktadır. Sabit gelirli kesim enflasyondan en fazla zarar gören kesimdir. Çünkü fiyat artışları karşısında gelirini arttırma imkânına sahip değildir. Bu nedenle enflasyon sabit gelirli kesimleri daha da fakirleştirir. Enflasyon sabit gelirli kesimin gelirini, kendilerini enflasyona karşı koruyabilen kesime doğru aktardığı için toplumda gelir dağılımı adaletini bozar.

- Tasarruf Oranlarını Azaltma Etkisi

Enflasyon dönemlerinde düşük ve orta gelir grupları, faiz oranının enflasyon oranı altında kalacağı endişesiyle birikimlerini tasarruf etmektense harcama yoluna giderler. Böylece tüketim harcamaları artar. Bu durum bir yandan tüketim malları fiyatlarını yükseltirken, diğer yandan toplam tasarruf oranını ve dolayısıyla tasarruf hacmini düşürür. Gelirlerini enflasyona uyarlayabilen gruplar, enflasyon döneminde daha da zenginleşeceği için tasarruflarını çoğaltır. Ancak bu tasarruflar üretken yatırımlar yerine ev, arsa, altın, döviz gibi spekülasyon alanlarına yönelir.

- Ödemeler Dengesini Bozucu Etkisi

Enflasyon dönemlerinde iç fiyatlar yükselirken ithal mallar ucuzlar. Bu durumda ithalat artar, ihracat azalır ve dış ticaret dengesi açık vermeye ve dış ödemeler dengesi bozulmaya başlar.

- Ulusal Paradan Kaçış Etkisi

Enflasyon nedeniyle ulusal paranın değeri sürekli olarak düştüğü için, ulusal para cinsinden borç verenler vade sonunda önemli satın alma kayıplarıyla karşılaşır. Buna karşılık ulusal para cinsinden borç alanlar, vade sonunda enflasyon oranında kazançlı çıkarlar. Bu nedenle enflasyon döneminde hiç kimse ulusal para cinsinden borç vermek istemez. Borçların ve ödemelerin yabancı para cinsinden yapılması yaygınlaşır. Bu durum ulusal paranın değişim ve değer saklama fonksiyonlarının çalışmamasına, ulusal paradan kaçışa ve yabancı para ikamesine neden olur.

Dış Ekonomik İlişkiler (Ödemeler Bilançosu)

Dış ekonomik ilişkiler ele alınan ülke ile dış dünya arasındaki mal, hizmet ve faktör akımlarını içerir. Faktör akımları “sermaye”, “emek” ve “teknolojiden” oluşur. Uluslararası ekonomik işlemler sonucunda genellikle parasal bir ödeme vardır. Yani dış ekonomik ilişkiler ana ülke ile diğerleri arasında parasal bir sonuç doğuran tüm ilişkileri kapsamaktadır. Bir ülkenin bir yıl içerisinde tüm yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini göstermek için belirli bir sisteme göre tutulan kayıtlara ödemeler dengesi veya ödemeler bilançosu adı verilir. Ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik durumunun göstergesi olarak makro iktisat açısından çok büyük önem taşır. Çünkü bu bilançonun açık yada fazla vermesi milli gelir ve istihdam düzeyi, kalkınma hızı, fiyat istikrarı ve dolayısıyla ekonomik refah üzerinde önemli etkiler doğurur. Ödemeler bilançosu, bir ülkede izlenecek para, maliye ve dış ticaret politikalarında belirleyici olduğu gibi, aynı zamanda bu politikaların değerlendirilmesinde ve dolayısıyla yeniden biçimlendirilmesinde de yardımcı olmaktadır.

Ödemeler bilançosunda, ana ülkede yerleşik gerçek kişi, firma veya kurumların, yabancı ülkelerle yürüttükleri ekonomik işlemlerin sistematik olarak tutulan kayıtları yer alır. Bu bağlamda ödemeler bilançosu; belirli bir süre içinde ülke vatandaşları ile yabancı ülkeler arasında yapılan ekonomik akımların ve bu akım-

lara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerden meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistiksel bir tablodur. Dış ödemeler bilançosunun açık olması, söz konusu ülkenin dış ekonomik ilişkilerindeki bozulmayı gösterir. Dış açık veren ülkelerin parası yabancı paralar karşısında değer kaybeder.

Ödemeler bilançosu, muhasebe sistemine göre tutulan bir bilanço olmasına rağmen, kalemler aktif ve pasif diye yan yana yazılmaz. Aktif kalemlerin pasif kalemlerden ayrılabilmesi için döviz çıkışına neden olan işlemler (-), döviz girişine neden olan işlemler ise (+) olarak kaydedilmektedirler.

Bir ülkenin ödemeler bilançosuna kaydedilen işlemler, ülkeye döviz giriş ya da çıkışına yol açması dikkate alınarak, borçlu ya da alacaklı işlemler olarak kaydedilir. Genelde, ülkeye döviz girişi sağlayan dış ekonomik işlemler alacaklı işlem olarak ödemeler bilançosuna kaydedilirken, ülkeden döviz çıkışına neden olan işlemler ise borçlu işlemler olarak kaydedilir. Yabancılar mal ve hizmet ihracı, yabancı piyasalarda tahvil ve hisse senedi satışı, yabancıların ülkede yaptıkları dolaysız yatırımlar alacaklı işlemlere örnek oluşturmaktadır. Bunun yanında, mal ve hizmet ithali, uluslararası menkul değerlerin satın alımı ve yerli sakinlerin yabancı ülkelerdeki dolaysız yatırımları gibi işlemler ödemeler bilançosuna borç olarak kaydedilecek işlemlere örnektir.

Bir ülkenin dış alemle yaptığı çok sayıda ekonomik işlemin ödemeler bilançosuna belirli bir sistem izlenerek kaydedildiğini yukarıda ifade etmiştik. Bu işlemler birbirleriyle benzerliklerine ve ekonomi üzerinde doğurdıkları etkilere göre gruplandırılarak çeşitli hesaplar içinde toplanır. Ödemeler bilançosu yapısal olarak; cari işlemler hesabı, sermaye hesabı, finans hesabı, net hata ve noksan diye 4 gruba ayrılır. Hesap gruplarının ihtiva ettiği başlıca kalemleri de gösterecek şekilde aşağıda genel bir ödemeler bilançosu tablosu verilmiştir.

Tablo 1.3
Ödemeler Bilançosu

ÖDEMELER BİLANÇOSU
A. CARI İŞLEMLER HESABI
a-Mal Ticareti (görünmez ticaret)
- İthalat
- İhracat
<i>ticaret dengesi</i>
b- Uluslararası Hizmetler (görünmez ticaret)
- Dış Turizm
- İşçi Gelirleri
- Sermaye Gelir ve Giderleri
- Taşımacılık Hizmetleri
- Özel Hizmetler
- Hükümet Hizmetleri
<i>Görünmez İşlemler Dengesi</i>
<i>CARI İŞLEMLER DENGESİ</i>
B. SERMAYE HESABI
- Uzun Süreli Sermaye Hareketleri
- Kısa Süreli Sermaye Hareketleri
C. FİNANS HESABI
E. NET HATA VE NOKSAN

MAKRO İKTİSATTA DEĞİŞKENLER ARASI İLİŞKİLER

Buraya kadar yaptığımız açıklamalarda makro iktisadın temel konularının neler olduğunu inceledik. Bu açıklamalardan yanlış bir yorum çıkabilir. Yanlış anlaşılacak olan şudur: Temel değişkenler de denilen makro iktisadın temel konuları birbirlerinden tamamen bağımsızdır. Yani bunlar arasında herhangi bir ilişki yoktur. İşte bu başlıktaki amacımız oluşabilecek bu yanlış anlamayı önlemektir. Önceki bölümlerde açıklanan makroekonomik değişkenler (enflasyon, işsizlik, büyüme) arasında bazı ilişkiler söz konusudur. Şimdi bundan sonraki sayfalarda bu ilişkilerin neler olduğu ve nasıl oluştuğu açıklanacaktır.

Büyüme - İşsizlik Oranı ve Okun Yasası

Önceki açıklamalardan hatırlayacağınız gibi, reel gayri safi hâsılanın büyümesini ortaya koyan etkenlerden birisi, üretim faktörlerinin istihdamındaki değişimlerdir. Bu bağlamda üretim faktörlerinden birisi olan iş gücü ile ekonomik büyüme arasında da bir ilişkinin olması doğaldır. Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Bu bağlamda GSYH'da yüksek oranda büyüme ile işsizlik oranının azalması birlikte gözlemlenebilir. Büyüme ve işsizlik arasında, normal şartlarda rastlanan ilişki bu yöndedir.

Okun'un 1962'de ABD ekonomisi için işsizlik oranı ile ekonomik büyüme arasındaki ters yönlü ilişkiyi test eden ampirik çalışması iktisat literatürüne "Okun Kanunu" olarak girmiştir. Okun, ABD ekonomisini esas aldığı çalışmasında; işgücüne katılım, çalışma süresi ve verimlilikteki değişime bağlı olarak işsizlik oranı ile potansiyel hasıla arasındaki ters yönlü ilişkiyi ampirik olarak kanıtlamıştır. Okun yasası fiili hasılanın potansiyel hasıladan sapması durumunda işsizlik oranının bundan nasıl etkileneceği (yani fiili işsizlik oranının tam istihdam işsizlik oranından ne ölçüde sapacağı) konusundaki ilişkinin aşağıdaki gibi olacağını belirtmektedir.

$$u = u^* - \beta \left(\frac{y - y^*}{y^*} \right)$$

ya da

$$u - u^* = \beta \left(\frac{y - y^*}{y^*} \right)$$

Burada u fiili işsizlik oranını, u^* doğal işsizlik oranını, y fiili reel hasılayı, y^* potansiyel reel hasılayı belirtmektedir. Okun 1947-1960 dönemi itibarıyla ABD ekonomisi için β katsayısını yaklaşık olarak 0,3 olarak tahmin etmiştir. Buna göre, fiili hasıla potansiyel hasıladan %1 büyük olduğunda fiili işsizlik oranı doğal işsizlik oranının %0,3 altında olacaktır. Bu orijinal formülasyonun dışında Okun ilişkisi, fiili ve potansiyel (trend) hasıla büyüme hızlarıyla işsizlik oranının değişmesi arasındaki bir ilişki olarak aşağıdaki gibi ele alınabilmektedir:

$$\Delta u = -\beta (y - y^*)$$

Kuşkusuz β katsayısı değişik ekonomiler için veya aynı ekonomide değişik zamanlar itibarıyla farklı olabilecektir. Ayrıca u^* ve y^* değerlerinin hesaplanmasında birtakım güçlükler bulunmaktadır.

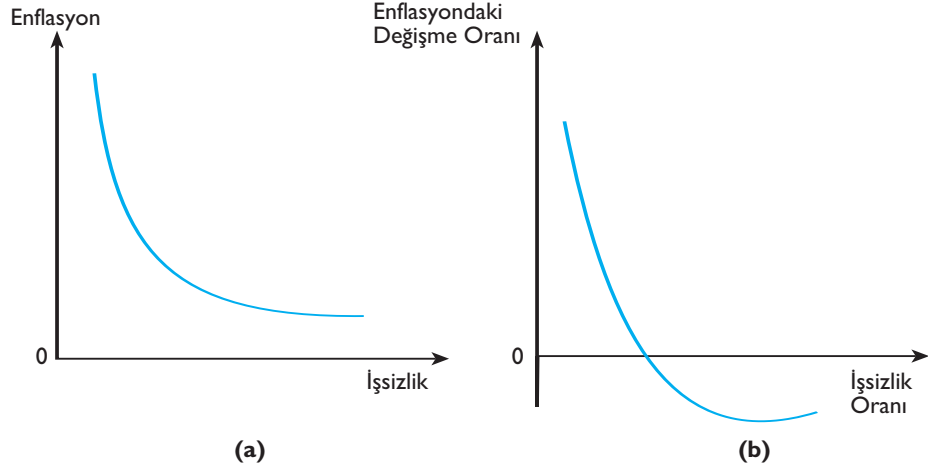
Diğer taraftan son yıllarda ekonomi literatüründe Okun yasasını konu olan çalışmalar işsizlik oranı ile büyüme arasındaki asimetri ilişkisinin varlığına odaklanmıştır. Okun yasasında asimetri ilişkisinin varlığına neden olarak da faktör ikamesi, işgücüne katılım ve sektörel büyüme oranlarındaki farklılık, büyüyen ve küçülen firmalar arasındaki asimetri ve zaman uyumsuzluğu olarak gösterilmektedir. Okun yasasındaki asimetrik ilişki iki açıdan göz önünde bulundurulabilir. İlk olarak, hasıladaki mutlak artış ve azalış birbirine eşit olsa dahi işsizlik oranında farklı tepkilere yol açmaktadır. İkinci olarak, işsizlik oranının hasılaya tepkisi ekonominin genişleme ya da daralma döneminde olup olmadığına bağlı olarak farklılaşmaktadır.

Enflasyon - İşsizlik

Enflasyon da işsizlik gibi başlıca ekonomik sorunlardan biridir. Ancak enflasyonun maliyeti işsizlik kadar açık değildir. İşsizlik, direkt olarak potansiyel üretimin azalmasına yol açarken, enflasyonda açık bir üretim kaybından söz edilemez. Enflasyonun olumsuzlukları; tüketicilerin reel gelirlerini azaltması, piyasalarda fiyat ilişkilerini bozması, fiyat sisteminin etkinliğini azaltması ve gelir dağılımındaki dengeyi bozmasıdır. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki teorik olarak Phillips eğrisi ile açıklanmaktadır. Eğri, onu geliştiren İngiliz ekonomist Phillips'in (1861-1957) adını taşımaktadır. Phillips eğrisi, enflasyon ile işsizlik arasındaki ters orantıyı işaret etmektedir. Dikey ekseninde enflasyon, yatay ekseninde işsizlik oranı gösterdiğimizde Phillips eğrisi Şekil 1.2.a'daki gibidir. Enflasyon yerine enflasyondaki oranındaki değişim (veya ücretlerdeki değişim oranı) dikkate alındığında ise, Phillips eğrisi Şekil 1.2.b gibi yatay eksenini kesecek şekilde uzayabilir. Hangi şekli baz alırsak alalım, yüksek seviyede bir işsizlik göz önüne alınarak enflasyonun düşürülebileceğini anlarız.

Şekil 1.2

Phillips Eğrileri



Ekonomik faaliyet sürecinde işsizliğin azaltılması yönündeki çabalar, enflasyonu artırma eğilimi gösterebilir. Ekonomide talep düzeyinin yükselmesi işsizlik oranını düşürecek, ancak enflasyon oranını yükseltecektir. Bunun nedeni ise emek piyasasında ortaya çıkacak bir talep fazlalığının işsizlik oranını düşürmesidir. Diğer

yandan emek talebinin artması parasal ücretleri arttıracak, ücretler bir üretim maliyeti olduğu için, bu artış fiyatların da artmasına, yani enflasyona neden olacaktır. Ancak Phillips eğrisi ile açıklanan enflasyon- işsizlik ilişkisi sadece kısa dönem için geçerlidir, uzun dönemde böyle bir ilişki söz konusu değildir.

Enflasyon - Ekonomik Büyüme

Enflasyonun büyüme üzerinde etkili olup olmadığı, ekonomi literatüründe uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Bu tartışmalar, dünya ekonomisinde meydana gelen değişimlere bağlı bir seyir izlemiştir. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Keynesyen politikalara bağlı olarak toplam talep ve toplam üretim artmış, aynı zamanda enflasyonda da artışlar ortaya çıkmıştır. Bu süreçte enflasyon bir sorun olarak görülmemiş ve ekonomik büyümeyi desteklediğine yönelik tezler savunulmuştur. 1970' li yıllara geldiğimizde ise birçok ülkede yüksek enflasyon oranlarına ulaşırlarken, büyüme oranları düşmüştür. Bunun sonucunda ise, enflasyonun büyümeyi pozitif yönde etkilediği şeklindeki tezler sorgulanmaya başlanmıştır. İlerleyen dönemde (1980'li yıllar) ise özellikle Latin Amerika ülkelerinde yaşanan yüksek oranlı enflasyonlar bu ülkelerdeki istikrarsızlığı artırmıştır. Bunun sonucunda ise enflasyonun büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini savunan tezlerin ortaya çıktığını görmekteyiz.

Enflasyon-büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğunun kabulü, gerek II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde gözlenen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızı deneyimleri, gerekse döneme damgasını vuran Phillips Eğrisi yaklaşımı ile olmuştur. Özellikle Keynesyen ve Parasalcı iktisatçıların savunduğu, “enflasyon ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler” görüşünün dayanakları şunlardır:

- Enflasyondaki artış bireylerin servetlerinde azalışa neden olmaktadır. Bu nedenle bireyler enflasyon öncesi servet dengesine ulaşabilmek için tasarruf eğilimlerini arttırırlar ve sonuçta artan tasarruflar faiz oranlarını düşürmek ve yatırımları arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi arttırır.
- Enflasyon, yatırım portföyünü finansal sektörden reel sektöre doğru kaydırmakta, sermayenin yoğunluğu artırarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır.
- Enflasyon döneminde bireylerin reel tasarruf düzeylerini koruyabilmek için ellerinde daha fazla para tutmak zorunda olmaları, senyoraj geliri ya da enflasyon vergisinin artmasına neden olmaktadır. Hane halkından devlete doğru yapılan bu gelir transferi sonucunda hükümet, elde ettiği geliri yatırımların finansmanında kullanacak ve enflasyonist süreç ekonomik büyümeyi arttıracaktır.
- Enflasyon dönemlerinde nominal ücretlerin enflasyona ayak uyduramaması, toplu pazarlıkların zaman alması veya hükümetlerin istikrar politikaları çerçevesinde reel ücretleri düşürme isteği söz konusu olmaktadır. Bu durum tasarruf eğilimi düşük olan kesimlerin reel gelirlerini azaltırken, tasarruf eğilimi yüksek olan kesimlerin reel gelirlerini arttırmak suretiyle ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyecektir.

Ancak yukarıda ifade edildiği gibi, “enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini” savunan görüşler de bulunmaktadır. Buna göre, “enflasyon ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkiler” görüşünü savunanların gerekçeleri ise şunlardır:

- Enflasyon gelecekle ilgili olumsuz beklentilerin ortaya çıkmasına neden olmakta, bu da yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

- Yüksek enflasyon oranı, yüksek enflasyon değişkenliğine neden olmakta ve ortaya çıkan belirsizlik ekonomik birimlerin piyasadaki sinyalleri tam olarak algılayamamasına ve piyasada oluşan yanlış sinyaller yatırımları ve büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.
- Farklı sektörlerde ait fiyatlar farklı oranlarda arttığından enflasyon, ileriye dönük yatırım kararlarının etkinliğini bozmaktadır. Bu da kaynak dağılımını olumsuz yönde etkilemektedir.
- Enflasyon ulusal paranın değer kazanmasına neden olmakta ve bu ihracatı olumsuz yönde etkilemektedir.
- Enflasyon finansal varlıkların değerini düşürdüğü için, bireyler tasarruflarını genellikle altın ve gayrimenkul olarak tutmayı tercih etmektedirler. Altın ve gayrimenkule yönelen tasarruflar ise, reel yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir.
- Ayrıca nominal vergi sistemi ile etkileşimli olarak enflasyon oranındaki artış sermayenin maliyetini arttırmakta bu durum yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini test eden ampirik çalışmalarda da benzer şekilde tam bir mutabakatın sağlanamadığı görülmektedir. Ancak temel tartışma genel olarak iki değişken arasındaki ilişkinin varlığından çok, ilişkinin yönü üzerinde odaklanmaktadır.

Özet



Mikro ve makro iktisat arasındaki farkı açıklayabilmek

İktisat kısıtlı kaynakları kullanarak hangi malların, kimler için, ne kadar üretileceği ve kimler tarafından tüketileceği gibi temel birtakım sorulara cevap arayan bilim dalıdır. İktisat bilimi çeşitli sorunlara yönelik çözümlenmeleri, mikro ve makro iktisat olarak iki alt bilim dalı altında gerçekleştirilmektedir. İktisadın mikro birimleri olan bireyler (tüketiciler) ve firmaların (üreticiler) iktisadi faaliyetlerini inceleyen mikro iktisat, aynı zamanda ihtiyaç, fayda, değer ve fiyat kavramlarını analiz eder. Bunun yanında piyasa türleri ve piyasaların işleyiş mekanizmaları, farklı piyasa koşullarında firma dengesinin nasıl oluştuğunun araştırılması da mikro iktisadın konuları arasındadır. Makro iktisat ise az sayıda ve büyük ölçüde toplulaştırılmış değişkenlerin analizi ile ilgilidir. Bunlar; toplam gelir, toplam tüketim, toplam tasarruf, toplam yatırım ve fiyatlar genel seviyesi, gibi değişkenlerdir. Ülke ekonomisi ve dünya ekonomisini ilgilendiren konu başlıkları da makro iktisadın ilgi alanında bulunmaktadır. Makro iktisatta, ekonomi bir bütün olarak ele alınmakta ve bu bütün içindeki birimlerin ayrı ayrı dengeleri değil de ekonominin tüm dengesi araştırılmaktadır. Dolayısıyla belirli bir dönemde milli gelirin ne olacağı, tam istihdam durumunun sağlanıp sağlanamayacağı, toplam harcamaların ve toplam tasarrufların hangi faktörlerin etkisi altında belirleneceği gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Bir sosyal bilim olarak iktisadın ortaya çıkışı, 18. yüzyıl Sanayi Devrimi yıllarına kadar dayanır. Adam Smith'in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabının yayım yılı olan 1776 tarihi, iktisadi analizin doğuş yılı olarak kabul edilmektedir. Adam Smith'in içinde bulunduğu iktisadi düşünce okulu (klasik iktisadi okul) fiyat mekanizmasının görünmeyen bir el gibi işlediğini, piyasayı daima tam istihdamda dengeye getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Klasikler denge durumunun zaman zaman ufak değişiklikler geçirebileceğini ancak bozulan dengenin kendiliğinden tekrar tam istihdama geleceğine inanmışlar ve makro iktisatla ilgilenmemişlerdir. 1930 yılı ve sonrası dönem makro iktisadın ortaya çıkışı anlamında oldukça önemlidir.



Makro iktisadın temel konularını açıklayabilmek

Makro iktisadın ilgi alanına giren temel konular; üretim düzeyi ve ekonomik büyüme, işsizlik ve istihdam, enflasyon ve fiyatlar genel düzeyi, dış ekonomik ilişkiler (Ödemeler Bilançosu) gibi başlıklar altında sıralanmaktadır. Bir ekonomide mevcut kaynakların ne ölçüde değerlendirildiği, üretim faktörlerinin kullanım biçimi, o ekonomideki üretim düzeyi yani gelir düzeyine bağlıdır. Bu anlamda en sık kullanılan kavramlardan birisi Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) dir. GSYH aynı zamanda bir ulusal ekonominin yıllara göre performans değerlendirmesinde kullanılan önemli değişkenlerin başında gelmektedir. Bir ülkenin üretim gücünü bilmek tek başına belli konularda açıklayıcı olmaktadır. Bunun yanında bir ulusal ekonominin üretim gücünün yıllar itibarıyla değişimi, bu anlamda ekonomik büyümesi makro iktisat açısından oldukça önemlidir. Makro İktisadın en güncel konularından birisi olan iktisadi büyüme, toplumların refah ve yaşam standartlarında gelişmenin sağlanması için çok önemlidir. Ekonomik büyüme basit olarak ve doğrudan doğruya, ülke vatandaşlarının istediği mal ve hizmetleri üretebilme gücünü arttırmak olarak tanımlanabilir. Büyüme hızı ise belirli bir dönemde, genellikle bir yılda, milli gelirin yüzde kaç arttığını gösterir. Ekonomik büyümenin iki kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, üretimde kullanılan üretim faktörlerinin miktarının artması, ikincisi ise üretim faktörlerinin verimliliğinin artmasıdır. Makro iktisadın temel konularından birisi de istihdam ve işsizlik. İşsizlik, her ülkede sosyal ve ekonomik boyutları farklı olmakla birlikte, insanlık tarihi boyunca tüm toplumların en önemli sorunlarının başında gelmektedir. Ekonomik performansın ortaya konulmasının bir boyutu da o ekonominin üretken kaynaklarını ne ölçüde kullanabildiği ya da istih-

dam edebildiğidir. İstihdam, emek, sermaye, toprak vb. çeşitli üretim faktörlerinin fiili olarak üretim sürecinde kullanılması demektir. Mevcut üretim faktörlerinin bir kısmının üretime katılmaması (katılamaması) durumuna eksik istihdam ya da işsizlik denir. Üretim faktörlerinin tamamının kullanılımı durumu ise tam istihdam olarak ifade edilir. Bir ülkede bazı kişilerin çalışmak istedikleri halde iş bulamamalarının nedenleri ve çözümleri makro iktisadın ilgilendiği temel konular arasındadır. Fiyat istikrarı ve enflasyon da makro iktisadın ilgi alanı içindedir. Fiyat istikrarı, bir ekonomide fiyatlar genel düzeyinin aşağı ya da yukarı yönde hareket etme eğiliminin olmaması durumudur. Fiyat istikrarı, ekonomik ve sosyal istikrar sağlanabilmesinin olmazsa olmaz koşullarından birisidir. Ekonomide fiyat istikrarsızlığı denilince iki kavram kaşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi ve daha fazla bilineni enflasyon, ikincisi ise deflasyondur. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artıştır. Fiyat genel düzeyindeki sürekli azalmalara ise deflasyon denir. Makro iktisadın temel konularından biri de dış ekonomik ilişkiler ve bununla ilgili olarak ödemeler dengesi sorunudur. Dış ekonomik ilişkiler ana ülke ile diğerleri arasında parasal bir sonuç doğuran tüm ilişkileri kapsamaktadır. Bir ülkenin bir yıl içerisinde tüm yabancı ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini göstermek için belirli bir sisteme göre tutulan kayıtlara ödemeler dengesi ve ya ödemeler bilançosu adı verilir. Ödemeler bilançosu bir ülkenin dış ekonomik durumunun göstergesi olarak makro iktisat açısından çok büyük önem taşır. Çünkü bu bilançonun açık yada fazla vermesi milli gelir ve istihdam düzeyi, kalkınma hızı, fiyat istikrarı ve dolayısıyla ekonomik refah üzerinde önemli etkiler doğurur. Ödemeler bilançosu, bir ülkede izlenecek para, maliye ve dış ticaret politikalarında belirleyici olduğu gibi, aynı zamanda bu politikaların değerlendirilmesinde ve biçimlendirilmesinde de yardımcı olmaktadır.



Makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri açıklayabilmek

Temel değişkenler de denilen makro iktisadın temel konuları birbirlerinden bağımsız değildir. Yani bunlar arasında bazı ilişkiler söz konusudur. Bu bağlamda üretim faktörlerinden birisi olan işgücü ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin olması doğaldır. Amerikan ekonomisine ilişkin büyüme ile işsizlik rakamlarını inceleyen Arthur Okun, reel büyüme oranının yüksek olduğu yıllarda işsizlik oranının düştüğünü, aksine reel büyüme oranının düşük düzeyde kaldığı hatta negatif olduğu yıllarda, işsizlik oranının arttığını saptamıştır. Makro iktisadın diğer iki değişkeni olan enflasyon ile işsizlik arasında da ilişki bulunmaktadır. Enflasyon da işsizlik gibi başlıca ekonomik sorunlardan biridir. Ancak enflasyonun maliyeti işsizlik kadar açık değildir. İşsizlik, direkt olarak potansiyel üretimin azalmasına yol açarken, enflasyonda açık bir üretim kaybından söz edilemez. Enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişki teorik olarak Phillips eğrisi ile açıklanmaktadır. Eğri, onu geliştiren İngiliz ekonomist Phillips'in adını taşımaktadır. Phillips eğrisi, enflasyon ile işsizlik arasındaki ters orantıyı işaret etmektedir. Bir diğer ilişki de enflasyon- ekonomik büyüme ilişkisidir. Enflasyonun büyüme üzerinde etkili olup olmadığı, ekonomi literatüründe uzun yıllardan beri tartışılmaktadır. Enflasyon-büyüme ilişkisinin pozitif yönlü olduğunun kabulü, gerek II. Dünya Savaşı'ndan sonra gelişmiş ülkelerde gözlenen yüksek enflasyon ve yüksek büyüme hızı deneyimleri, gerekse döneme damgasını vuran Phillips Eğrisi yaklaşımı ile olmuştur. Bunun yanında, "enflasyonun ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediğini" savunan görüşler de bulunmaktadır.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi mikro iktisatın ilgi alanı içinde **değildir**?
 - a. Mikro ekonomik birimler
 - b. İhtiyaç
 - c. Fayda
 - d. Değer
 - e. Ekonomik büyüme
2. Aşağıdakilerden hangisi makro iktisatın ilgi alanı içinde **değildir**?
 - a. Toplam tüketim
 - b. Toplam yatırım
 - c. Toplam tasarruf
 - d. Fayda
 - e. Enflasyon
3. Makro iktisat hangi dönemde ortaya çıkmıştır?
 - a. Sanayi devrimi öncesi
 - b. Petrol krizi sonrası
 - c. Büyük buhran sonrası
 - d. 1876 yılı
 - e. 1960'lı yıllar
4. Ekonomik işleyiş sırasında, firmalara üretim için gerekli üretim faktörlerini sağlayan ekonomik birim aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Devlet
 - b. Hane halkı
 - c. Dış alem
 - d. Tasarruf sahipleri
 - e. Girişimciler
5. "Bir ekonomide belli bir dönemde (1yıl) üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin parasal değerleri toplamı" şeklindeki ifadenin karşılığı olan kavram aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Tasarruf
 - b. Tüketim eğilimi
 - c. Kişisel milli gelir
 - d. Harcanabilir gelir
 - e. GSYH
6. Aşağıdakilerden hangisi "Makro İktisatın en güncel konularından birisi olan iktisadi büyüme" için doğru **değildir**?
 - a. Toplumların refah düzeylerinin artışı çok önemlidir.
 - b. Ulaşmak istenilen başlıca makroekonomik amaçlardan biridir.
 - c. Bir ekonomideki üretebilme gücünü arttırmak olarak tanımlanabilir.
 - d. Artış hızı büyüme oranı olarak bilinir
 - e. Temel nedeni tüketim alışkanlıklarının değişmesidir.
7. "Cari ücret düzeyinde çalışmak isteğinde olanların tamamının çalıştırıldığı durum" aşağıdaki kavramlardan hangisine denk gelmektedir?
 - a. Emek talebi
 - b. İşsizlik
 - c. İşgücü
 - d. Tam istihdam
 - e. Cari iş gücü
8. "Çalışma gücü ve arzusu olduğu halde cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulamayanlar" olarak ifade edilen durum aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. İşsiz
 - b. İşgücü
 - c. Emek arzı
 - d. Tasarruf sahibi
 - e. İstihdam
9. "Fiilen çalışıyor görünmelerine rağmen, iş alanından çekildiklerinde üretimde hiçbir azalmanın olmadığı" kişilerin oluşturduğu işsizlik türü hangisidir?
 - a. Friksiyonel
 - b. Yapısal
 - c. Gizli
 - d. Mevsimsel
 - e. Konjonktürel
10. "Belirli bir süre içinde ülkenin yerlileri ile yabancı ülkeler arasında yapılan ekonomik akımların ve bu akımlara bağlı değerlerin, transfer ödemelerinin ve rezervlerden meydana gelen değişikliklerin sistematik ve muhasebe kayıtlarına uygun olarak tespit edildiği istatistikî tablo"nun adı nedir?
 - a. Bütçe
 - b. Dış ticaret tablosu
 - c. Yabancı sermaye akın tablosu
 - d. Ödemeler bilançosu
 - e. Kamu harcamaları bilançosu

Yaşamın İçinden

“

Büyüme, istihdam ve işsizlik

Seyfettin Gürsel



Büyümenin istihdam yarattığına kuşku yok. Önemli olan büyüme oranlarına kıyasla ne kadar istihdam yaratıldığı. Büyüme-istihdam ilişkilerine uzun vadeli perspektiften bakmak doğru olur. Yıldan yıla gerek iş gücü arzında, gerek talebinde büyük oynamalar olabiliyor.

Bu oynaklıkta, **ekonomik** konjonktür kadar yatırımların gecikmeli olarak istihdama yansımalarının da etkisi var; 2004'ten 2005'e olduğu gibi. Büyüme-istihdam ilişkisini 2002-2005 dönemi ile sınırlı tutarak araştırmak durumundayız. 2001 krizi istihdamı geriletmişti. Bu nedenle bu yılı analize dahil etmek hatalı olur. Ayrıca 2001 krizinin istihdam politikalarında değişikliğe neden olduğunu da dikkate almalıyız. Kriz firmalara iş gücünü daha etkin kullanmayı öğretti. Bu nedenlerle 2002'yi temel almak uygun düşüyor.

Son bir saptama: Büyüme-istihdam ilişkisi açısından tarımın anlamı yok. Bu sektörün büyümeye çok az katkısı var. Buna karşılık, son kırk yılda büyük desteklerle tarımda yaratılan iş gücü fazlası hızla çözülüyor, istihdam düşüyor. Ancak düşüş biraz fazla hızlı, tarımın ortalama istihdam kaybı yılda 322 bin olmuş.

2002-05 **döneminde** tarım dışı iş gücünün yıllık artışı yüzde 3,2. Bu artışı 2002'de yüzde 3,3 olarak tahmin etmiştik ("Türkiye'de İş gücü Piyasası ve İşsizlik", TÜSİAD, 2002).

İşsizlikle mücadelede asgari başarının her yıl tarım dışı sektörlerde 550 bin net iş yaratmaktan geçtiğini sık sık vurgulamanın ardında bu tahmin vardı. 2002-05 döneminde tarım dışı iş gücü ortalamada tamı tamına 550 bin artmış! Tabii bu bir raslantı, ama eğilimlerin oldukça isabetli saptandığını söyleyebiliriz.

İstihdamın ortalama artışı yüzde 3,8. Yılda 552 bin net istihdam ediyor. Dönemitibiyle iş gücü ile istihdam artışları eşitlendiğinden, işsiz sayısı 2,5 milyonda çakılı kalmış durumda. Buna karşılık tarım dışı işsizlik oranı yüzde 15'ten yüzde 13,6'ya gerilemiş bulunuyor. Yukarıda da belirttiğim gibi bu performans işsizlikle başarılı bir mücadelenin asgari sinidir. Daha kötü olabilirdi.

Şimdi işin püf noktasına geliyoruz. Bu nispeten **tatmin** edici istihdam artışının çok yüksek büyüme ile sağlan-

dığını bilmemiz gerekiyor. GSYH 2003'te yüzde 5,8, 2004'te yüzde 8,9 oranlarında arttı. 2005'te büyümenin yüzde 6'ya yakın çıkması bekleniyor. 2002-05 için tarım dışı sektörlerin ortalama büyüme oranını yüzde 7 olarak tahmin edebiliriz. Bu hesaplama istihdamın büyüme esnekliği yaklaşık 0,5 ediyor. Sözü ettiğim TÜSİAD araştırmasında buna çok yakın bir esneklik katsayısı tahmin etmiştik. Bu şu demektir: Türkiye ekonomisinde kabaca büyüme oranının yarısı kadar istihdam artışı sağlanıyor.

Her fırsatta yüzde 5 büyümenin bizi kesmeyeceğini ısrarla savunuyorum. Nedeni gayet açık. Bu büyüme oranı ile tarım dışı istihdamı en iyi ihtimalle yüzde 2,5 oranında artırabiliriz. Bu da yılda ortalama 400 bin ek iş eder ve işsizler artmaya başlar. Ya bir de rekabet gücü kayıpları nedeniyle büyüme yüzde 5'in de altına düşerse? Gerisini siz getirin.

Kaynak: Seyfettin Gürsel tarafından yazılan bu makale, 01 Mart 2006 Çarşamba günü yayınlanan Vatan Gazetesindeki köşe yazısıdır.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e Yanıtınız yanlış ise "Mikro İktisatdan Makro İktisata" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d Yanıtınız yanlış ise "Mikro İktisatdan Makro İktisata" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise "Mikro İktisatdan Makro İktisata" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Bileşenleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise "Makro İktisatın Temel Konuları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Keynes öncesi iktisadi düşünürler (klasik iktisadi düşünce okulu mensupları) fiyat mekanizmasının görünmeyen bir el gibi işlediğini, piyasayı daima tam istihdamda dengeye getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Kalsikler denge durumunun zaman zaman ufak değişiklikler geçirebileceğini ancak bozulan dengenin kendiliğinden tekrar tam istihdama geleceğine inanmışlar ve makro iktisatla ilgilenmemişlerdir. Ancak 1929'un sonlarına doğru işler ters gitmeye başlamış, büyük boyutlu işsizlik başta olmak üzere, değişik sorunlar gündeme gelmiştir. Bu bağlamda örneğin, ABD'de 1929 yılında 1.5 milyon kişi işsiz iken 1933'te işsiz sayısı on kat artarak yaklaşık 13 milyona ulaşmıştır. Öte yandan ABD ekonomisi 1929'da 103 milyar dolar değerinde yeni mal ve hizmet üretmişken bu rakam 1933'te yaklaşık 55 milyar dolara düşmüştür. Yaşanan borsa çöküşleri sonucunda milyarlarca dolarlık kişisel servet kaybedilmiştir. Ortaya çıkan sorunların çözümünde klasik modellerin yetersiz kalması makro iktisadın doğup gelişmesine öncülük etmiştir. Bu bağlamda "Büyük Buhan"ı açıklayan ve devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini iddia eden bir iktisadi düşünür John Maynard Keynes'in görüşleri öne çıkmış ve yeni bir teorik çerçeve ortaya koyarak makro iktisadın öncülüğünü yapmıştır. John Maynard Keynes "İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teori-si" adıyla yayımlanan kitabında; piyasalar ve davranışları ile ilgili bilgileri kullanarak karmaşık iktisadi olayları açıklamaya dönük bir teori geliştirmiştir. Keynes, klasik modellerin öne sürdüğü şekilde istihdamın fiyatlar ve ücretler tarafından belirlendiği görüşünü reddetmiş ve ekonomide toplam talebin, istihdamı belirleyen temel faktör olduğunu ortaya koymuştur. Keynes ayrıca devletin çeşitli politikalarla ekonomiye müdahale edebileceğini, böylece üretim ve istihdam hacmi üzerinde etkili olabileceğini savunmuştur.

Sıra Sizde 2

Bir ekonominin performans düzeyi belirlemek için o ülkenin üretim gücünü bilmek önemlidir. Bunun yanında bir ulusal ekonominin üretim gücünün yıllar itibariyle değişimi olan ekonomik büyüme de ülke ekonomisinin performansı açısından oldukça önemlidir. Makro İktisadın en güncel konularından birisi olan iktisadi büyüme, toplumların refah ve yaşam standartlarında gelişmenin sağlanması için gereklidir. Bireylerin re-

fah düzeylerinin artması, daha fazla kişi başına gelir elde etmeleri ve böylece ihtiyaç duydukları mal ve hizmetleri talep ettikleri ölçüde temin edebilmeleriyle mümkün olmaktadır. Bu yüzden tüm ülkelerin ulaşmak istedikleri başlıca makroekonomik amaçlardan bir tanesi de hızlı ve istikrarlı bir ekonomik büyümedir. Ekonomik büyüme kısaca ülke vatandaşlarının istediği mal ve hizmetleri üretebilme gücünü arttırmak olarak tanımlanabilir. Büyüme hızı ise belirli bir dönemde, genellikle bir yılda, milli gelirin yüzde kaç arttığını gösterir.

Sıra Sizde 3

Makroekonomik anlamda performansın ortaya konulmasının bir yolu olarak, o ekonominin üretken kaynaklarını ne ölçüde kullanabildiği ya da istihdam edebildiği önemlidir. Önemli bir üretim faktörü olan işgücünün (emek) istihdam edilememesi durumu karşımıza işsizlik olgusunu çıkarmaktadır. İşsizlik; çalışma gücü ve arzusu olduğu halde, cari ücret düzeyinde iş arayıp da bulunamaması durumudur. Toplumda işsizliğin değişik türleri bulunmaktadır. Bunlardan ikisi, mevsimsel işsizlik ve yapısal işsizlik türleridir. Çeşitli açılardan birbirlerinden oldukça farklı özelliklere sahiptirler. Mevsimsel işsizlik bazı ekonomik faaliyetlerin belirli mevsimlerde yapılamaması sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir. Örneğin tarım sektöründe işler mevsimlere dağılmıştır. Aynı şekilde turizm firmalarında çalışanlar bazı mevsimlerde işsiz kalırlar. Bunun yanında toplumun örf ve adetlerine göre bazı günlerde, milli ve dini bayramlarda da işsizlik meydana gelebilir. Bu özellikleri itibariyle mevsimsel işsizlik, geçici karakterli bir işsizlik türü olarak bilinmektedir. Oysa yapısal işsizlik; bir ekonominin yapısal özelliklerinden kaynaklanan ve bu yönü itibariyle nisbeten kalıcı olan bir işsizlik türüdür. Bu tür işsizliğe ekonomide meydana gelen birtakım değişiklikler sebep olmaktadır. Örneğin mal ve hizmetlere olan talepteki değişimler sonucu bazen emek talebinin yapısı değişir. İşgücünün bu yeni duruma uyum sağlamasına kadar ortaya çıkan işsizlik yapısal işsizliktir. Yapısal işsizlik bazen teknolojik değişimlerden kaynaklanır. Bu bağlamda yine uzun bir süre emek yoğun üretim tekniği kullanılmış bir alanda sermaye yoğun tekniklere geçilmesi, kullanılan emeğin bir kısmını atıl hale getirir ve işsizlik doğar.

Yararlanılan Kaynaklar

- Barışık, S. ve diğerleri. (2010). **Türkiye’de Okun Yasası, Asimetri İlişkisi ve İstihdam Yaratmayan Büyüme: Markov-Switching Yaklaşımı**, Maliye Dergisi Sayı 159, Temmuz-Aralık.
- Ertürk, E. (1999). **Makro İktisat, Küresel Ekonomide Makro Ekonomik Analize Giriş**, Alfa Yayınevi, Bursa.
- Güney, A. (2009). **İşsizliğin Nedenleri, Sonuçları ve Mücadele Yöntemleri**, Kamu-İs; C:10, S:4.
- Lipsey, G. R., Steiner, O. P., Purvis, D. D., Cournt, N. P. (1990). **İktisat 2**. Çev. Ahmet Çakmak, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul.
- Mishkin, F. S. (2004). **The Economics of Money, Banking and Financial Markets**. Addison-Wesley, New York.
- Parasız, M. İlker. (1996). Makro Ekonomi, Teori ve Politika, Ezgi Kitapevi, Bursa.
- Samuelson, P. A., ve Nordhaus, W. D. (1992). **Economics**, McGaw-Hill Int. Editions, Newyork.
- Unay, C. (2001). **Makro Ekonomi**. Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayını Yay: No. 137, Bursa.
- Yardımcı, P. (2006). **İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri**. Selçuk Üniversitesi Karaman İİBF Dergisi, S:10. Yıl:9, Haziran.
- Yıldırım, K., Karaman, D., Taşdemir M. (2010). **Makro Ekonomi**, Seçkin Yayıncılık, Ankara.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Bir ekonominin toplam hasılasını tanımlayabilecek ve farklı metotlarla nasıl ölçüldüğünü açıklayabilecek,
- Farklı ulusal gelir ölçütlerini tanımlayabilecek,
- Ulusal gelir ölçümünde fiyatların etkisini açıklayabilecek,
- Ülkeler arası refah karşılaştırmalarının nasıl yapılabileceğini açıklayabilecek, bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- GSYH
- GSMH
- Katma Değer
- Net İhracat
- Net Faktör Gelirleri
- SYH
- SMH
- Milli Gelir
- Deflatör
- Reel - Nominal
- Satın Alma Gücü Paritesi
- İnsani Gelişme Endeksi

İçindekiler

İktisada Giriş-II

Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü

- ULUSAL GELİR VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ
- GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA (GSYH)
- GSYH'NİN HESAPLANMASI
- GSYH VE GSMH
- DİĞER ULUSAL GELİR ÖLÇÜTLERİ
- NOMİNAL VE REEL GSYH
- BİR REFAH ÖLÇÜTÜ OLARAK GSYH VE ULUSLARARASI REFAH KARŞILAŞTIRMALARI

Ulusal Gelir ve Refahın Ölçümü

ULUSAL GELİR VE HESAPLAMA YÖNTEMLERİ

*“Ulusal gelir hesabına bakarak,
bir ulusun refahı hakkında sonuç neredeyse çıkarılmaz”
Simon Smith Kuznets*

Ekonomide işlerin nasıl gittiği herkesi ilgilendirir. İşçiyi, memuru, iş adamını, yatırımcıyı, ev hanımını, politikacıyı, bürokratu vb. toplumun her kesimini yakından ilgilendirir. Peki neden? Çünkü bir ekonomide işler iyi gittiği sürece bireylerin refahı da artıyor olacaktır. İşler iyi gidiyorsa daha kolay iş buluruz, daha çok kazanırız, daha iyi evlerde oturup, daha güzel otomobillere bineriz. Kısacası bir sonraki gün bir önceki günden daha iyi yaşıyor oluruz.

Peki, işlerin iyi gidip gitmediğini nasıl anlarız? Tabii ki ölçerek. Ölçmek önemlidir. Günlük yaşamda neredeyse ölçmediğimiz bir şeyden bahsedemeyiz. Şirketler karlarını, hükümetler vergi gelirlerini, hanhalkları gelirlerini ölçmek zorundadırlar. Yeni şeyler icat edebilmek, teorileri test edebilmek, gelecekteki olayları tahmin edebilmek, politikalar oluşturabilmek için ölçmek gerekmektedir. Nasıl ki bir çoğunun gelişimini onun boyunu, kilosunu, kafa çapını ölçerek takip ediyoruz ve gerektiği durumlarda müdahale ediyoruz, ekonomik aktiviteleri de ölçmemiz gerekmektedir. İşte tüm bu nedenlerden dolayı bir ekonominin büyüklüğünü, ne kadar üretip ne kadar tükettiğini ölçmek gerekmektedir.

GAYRİ SAFİ YURTIÇİ HASILA (GSYH)

Bir ekonomide işlerin nasıl gittiğinin ilk göstergesi, o ekonominin üretim miktarı ve onun nasıl geliştiğidir. Bir ekonominin ne kadar ürettiğinin en önemli göstergesi ise **Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)**'dir. Gayri safi yurtiçi hasıla (GSYH) bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir dönemde üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa değerine denir. Her ne kadar tanımı basit gibi gözükse de aslında GSYH'nın ölçülmesi o kadar da kolay değildir. Zira bir ekonomideki tüm iktisadi aktivitelerin ölçülmesi gerekmektedir.

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH): Bir ekonomide belirli bir dönemde üretilen tamamlanmış mal ve hizmetlerin piyasa değerine Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYH) denir.

GSYH bir akım değişkendir. O yüzden belirli bir dönem için, genellikle bir yıl ya da üç ay için ölçülür.



DİKKAT

GSYH'nın Unsurları

Yukarıda yapılan GSYH tanımında dikkat edilmesi gereken birkaç unsur vardır. Birincisi GSYH'nın ekonomideki tüm aktiviteleri içermesi gerekmektedir. Bir ekonomide üretilen domates, petrol, otomobil, film, kitap, ev, yol, köprü aklınıza gelebilecek tüm mal ve hizmetler GSYH'ya dahil edilir. Tabii ekonomik aktiviteler farklıdır. Üretilen otomobillerle bir polisiye dizinin birlikte hesaba katılabilmesi için ortak bir ölçü birimi gerekmektedir. Böyle bir ölçü birimi olsa olsa fiyat olabilir. Çünkü fiyatlar o mal yada hizmetin **piyasa değerini** yansıtırlar. O yüzden GSYH, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değeri ile ifade edilir.

İkincisi GSYH hesaplanırken üretilen **tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin** hesaba katılması gerekmektedir. GSYH hesaplamasında **ara mallar** hesaba katılmaz. Eğer katılırsa “*mükerrer (çifte) sayma*” hatası yapılmış olur. Eğer bir ekonomide üretilen toplam domates ve salça GSYH hesabına dahil edilirse, çifte sayma hatası yapılmış olur. Doğru bir hesaplamada, eğer üretilen salçalar GSYH'ya dahil edilmişse, salça üretiminde kullanılan domatesin dahil edilmemesi gerekmektedir.

Üçüncüsü GSYH hesaplanmasında hesap döneminde üretilen mal ve hizmetler dahil edilir. Daha önceden üretilmiş mal ve hizmetler hesap döneminde işlem görse de GSYH'ya dahil edilmezler. Örneğin, 2012 yılında üretilmiş bir bilgisayar 2012 yılı GSYH'na dahil edilir. Fakat bu bilgisayar ikinci el piyasada başka birine satılırsa bu işlem GSYH'ya dahil edilmez.

Dördüncüsü, GSYH bir ülkenin sınırları içerisinde üretilen mal ve hizmetleri kapsar. Söz konusu ülkenin vatandaşları tarafından başka bir ülkede üretilen mal ve hizmetleri kapsamaz. Örneğin, bir Amerikan otomobil firması olan Ford'un Türkiye'de ürettiği otomobiller Türkiye'nin GSYH'na kayıt edilirken Zorlu Grubunun Rusya'daki fabrikasında ürettiği televizyonlar Rusya GSYH'na dahil edilmektedir.

Tamamlanmış (nihai) mal: Doğrudan tüketiciler tarafından kullanılan, başka bir üretim sürecinde kullanılmayan mal ve hizmetlere tamamlanmış (nihai) mal denir.

Ara malı: Bir başka mal yada hizmetin üretimde kullanılan mallara ara malı denir.

DİKKAT



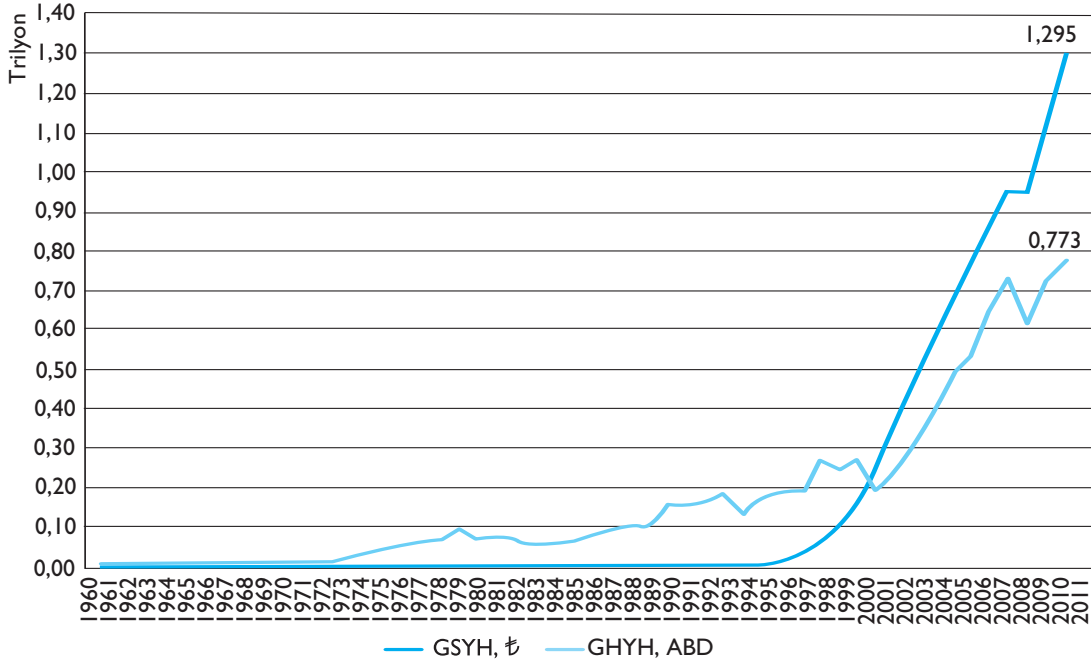
GSYH bir ülkenin sınırları içerisinde yerli ve yabancı tüm kişi ve kurumlarca üretilen mal ve hizmetleri kapsar.

Son olarak GSYH belirli bir zaman periyodu için ölçülür. Zaman periyodu genelde üç ay ve/veya bir yıldır. Türkiye GSYH'sı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 1987'den beri üç aylık dönemler için ölçülmekte ve açıklanmaktadır.

Türkiye'nin 1960'tan 2011 yılına GSYH'nın gelişimi şekil 2.1'de gösterilmektedir. Şekle göre 1960 yılında cari fiyatlarla ₺680.100 olan Türkiye GSYH'si 2011 yılına gelindiğinde yaklaşık 1,295 trilyon ₺'ye yükselmiştir. Türkiye'nin 2011 yılı GSYH'si 773 milyar Amerikan Doları (ABD)'na tekabül etmektedir.

Şekil 2.1

1960'tan 2011'e Türkiye GSYH'sı, ₺ ve ABD



Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

Türkiye ya da diğer ülkelerle ilgili iktisadi verilere Dünya Bankası'nın "Dünya Gelişme Göstergeleri (World Development Indicators)" veri tabanından ulaşılabilir: <http://data.worldbank.org/>



İNTERNET

Ulusal gelir hesaplamalarını ilk kez geliştiren Simon Smith Kuznets "Ulusal gelir hesabına bakarak bir ulusun refahı hakkında sonuç neredeyse çıkarılamaz" demiştir. Sizce Kuznets neden böyle bir şey söylemiş olabilir?



SIRA SİZDE

1

(NOT: Bu sorunun muhtemel cevabı hakkında halihazırda bir fikriniz yoksa ünite sonundaki sıra sizde yanıtına hemen bakmayınız. Ünitinin tamamını çalıştıktan sonra sorunun cevabını tekrar düşünüp, en son yanıtına bakınız lütfen.)

GSYH'NİN HESAPLANMASI

Türkiye'nin 2011 yılı Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYH) cari fiyatlarla ₺1.294.893.000.000'dir (TUİK, 2012). Bu tutar Türkiye'nin sınırları içerisinde 2011 yılı süresince üretilen mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Peki, bu rakam nasıl hesaplanmıştır ve neden önemlidir?

Bir ekonominin GSYH'ı üç farklı metotla hesaplanabilir. Bunlar:

1. Üretim yöntemi,
2. Gelir yöntemi,
3. Harcama yöntemi'dir.

Eğer ölçme hataları yoksa normal şartlar altında bu üç farklı yöntemle hesaplanan GSYH'ların birbirine eşit olması gerekir. Bu son derece doğaldır. Çünkü geliri yaratan şey üretim, harcamayı olanaklı kılan ise gelirdir. Hepimiz ürettiğimiz kadar gelir elde edip gelirimiz kadar da harcamaz mıyız? Bir ülke içinde durum aynıdır. Üretimi gelirine, geliri de harcamasına eşit olmak zorundadır. Türkiye İstatistik Kurumu Türkiye'nin GSYH'sını bu üç farklı metotla ölçüp kamuoyuna açıklamaktadır. Şimdi bu üç farklı GSYH hesaplama metodunu kısaca açıklayalım.

GSYH'nın Üretim Yöntemi ile Hesaplanması

GSYH'nın üretim yöntemi ile hesaplanmasında ekonomik birimler tarafından yaratılan katma değerler toplanır.

Katma değer: Bir malın piyasa değeri ile bu malın üretim sürecinde kullanılan girdilerin değeri arasındaki farka katma değer denir.

GSYH'nın üretim yöntemi ile hesaplanması ekonomide üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplanması suretiyle yapılır. Bu hesaplama yapılırken özellikle üretim sürecinde ara mal olarak kullanılan mal ve hizmetler hesaplama dahil edilmez. Bunu yapmanın yolu ise ekonomik birimler tarafından yaratılan katma değerlerin toplanmasıdır. **Katma değer** bir malın piyasa değeri ile bu malın üretim sürecinde kullanılan girdilerin değeri arasındaki farktır.

Katma değeri domates salça örneğini kullanarak açıklayalım: Söz gelimi salça firması domatesin kilosunu 50kr'tan satın alsın. Eğer bir kilo salçayı 5 kg. domatesten üretiyorsa ve ürettiği salçanın kilosunu ₺5'den satıyorsa, o zaman salça firması kg. başına ₺2,5 katma değer yaratmış olur. İşte GSYH'nın üretim yöntemi ile hesaplanmasında domatesi üreten çiftçinin yarattığı katma değer ile salça firmasının ürettiği katma değer toplanarak GSYH hesaplanır.

İşimizi kolaylaştırmak için sadece bir domates üreticisi ve bir salça firmasının olduğu bir ekonomi düşünelim. Eğer domates üreticisi 2012 yılında 5 ton domates üretmiş ve bunun tamamını salça fabrikasına kilosu 50 kr'tan satmışsa, salça fabrikası da bu domatesle bir ton salça üretip, kilosunu ₺5'den satmışsa bu ekonominin GSYH'sı ne olur?

Bu durumda domates üreticisinin yarattığı katma değer sattığı domatesin toplam piyasa değeri olur ki bu ₺2.500'dir. Diğer taraftan salça firmasının ürettiği salçanın toplam piyasa değeri ₺5.000'dir. Fakat girdi olarak kullandığı domatese ₺2.500 ödediğini biliyoruz. O zaman her ne kadar salça fabrikasının toplam hasılatı ₺5.000 olsa da, yarattığı katma değer ₺2.500'dir. O zaman bu ekonominin GSYH'sı domates üreticisinin yarattığı katma değer olan ₺2.500 ile salça firmasının yarattığı katma değer olan ₺2.500'nin toplamı olan ₺5.000'ye eşit olur.

DİKKAT



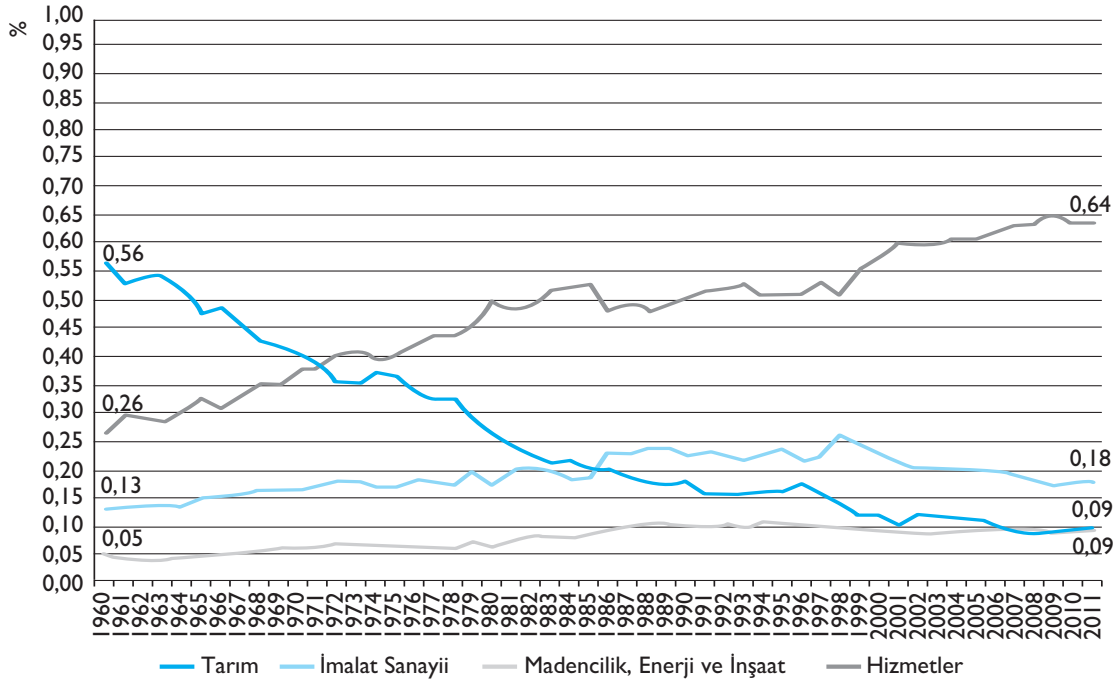
Yukarıdaki örnekte domates üreticisinin başka bir işletmeden herhangi bir girdi satın almadığını varsayıyoruz.

Şekil 2.2'de 1960 ile 2011 yılları arasında Türkiye ekonomisinde belli başlı sektörlerde yaratılan katma değer toplam yaratılan katma değerlerin yani GSYH'nın, yüzdesi olarak gösterilmektedir. Şekilde dikkati çeken ilk gözlem son 50 yılda iki sektörde gözlenen hızlı değişimdir. Bunlar tarım ve hizmet sektörleridir. 1960 yılında toplam Türkiye GSYH'nın yarısından fazlası tarım sektörü tarafından yaratılırken, bu sektörün payının 2011 yılında %9'a düştüğü görülmektedir. Değişimin hızlı olduğu diğer sektör olan hizmet sektörünün ise son 40 yılda GSYH'ya en büyük katkıyı yapan sektör olduğu anlaşılmaktadır. Bu sektör 2011 yılında toplam katma değerinin %64'ünü yaratmıştır. Halbuki bu sektörün 1960 yılında GSYH içerisindeki payı %26 idi. Yaratılan toplam katma değer içerisinde imalat sanayiinin payında biraz artış olsa da bu değişim tarım ve hizmetler sektöründeki değişimler kadar radikal olmamıştır. Bu sektörün GSYH içerisindeki payı 1960'ta %13 iken 2011 yılına

gelindiğinde %18'e çıkmıştır. Benzer şekilde madencilik, enerji ve inşaat sektöründe de GSYH'ya yaptığı katkı bakımından ciddi bir değişim olmamıştır. Bu sektör 1960 yılında GSYH'nın %5'ini yaratırken, bu oran 2011 yılında %9'a çıkmıştır. Şekil 2.2'den çıkarılacak genel sonuç Türkiye'de iktisadi gelişme ile birlikte GSYH içerisinde tarım sektörünün payı azalırken hizmetlerin payının artıyor olmasıdır. Aslında bu eğilim gelişmekte olan birçok ekonomi için geçerlidir.

Şekil 2.2

Türkiye'de sektörlerin yaratılan katma değer içerisindeki payları, 1960-2011, %



Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

GSYH'nın Gelir Yöntemi ile Hesaplanması

GSYH'nın gelir yaklaşımı ile hesaplanması bir ekonomide ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin toplanması suretiyle olur. Çünkü geliri yaratan şey üretilmektedir. Dolayısıyla GSYH'nın üretimi sonucu oluşan gelirin GSYH'ya eşit olması gerekir.

Üretime katılan her üretim faktörü bir gelir elde etmektedir. Üretim faktörlerinden emek üretime katılımı sonucu gelir olarak ücret elde ederken, bir diğer üretim faktörü olan sermaye kâr, faiz yada rant elde edecektir. GSYH'nın bir parçası olan yatırımların bir kısmı bina, makina, teçhizat gibi fiziksel sermayenin eskime payı olarak ayrılmaktadır. O yüzden gelir yöntemi ile hesaplanan GSYH'ya **amortismanlar** eklenir. Son olarak üretim sonucu elde edilen hasılatın bir kısmı ise dolaylı vergi olarak devlete ödenirken, devlette bazı kesimlere sübvansiyon adı altında bazı ödemeler yapacaktır. Devlete ödenen dolaylı vergileri devletin geliri olarak, devletin yaptığı sübvansiyon ödemelerini de gideri olarak düşünürsek, gelir yaklaşımı ile GSYH hesaplanması şöyle olacaktır:

Amortisman: Mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan bina, makina, teçhizat gibi fiziksel sermayenin yıpranma ve eskimesi nedeni ile değerinde meydana gelen azalmanın parasal büyüklüğüne amortisman denir.

$$GSYH = \text{Ücret} + \text{Kâr} + \text{Faiz} + \text{Rant} + \text{Amortismanlar} + \text{Dolaylı vergiler} - \text{Sübvansiyonlar}$$

DİKKAT



TÜİK gelir yöntemi ile GSYH hesaplamasında dolaylı vergileri “üretim ve ithalat vergileri” olarak sınıflandırmaktadır.

DİKKAT



Bazı kaynaklarda GSYH hesaplanırken sübvansiyonlar dahil edilmemektedir. Bunun iki nedeni olabilir. Birincisi, dolaylı vergilerden sübvansiyonlar çıkarılarak “net dolaylı vergiler” olarak ifade edilmektedir. İkincisi ise bazı ekonomilerde sübvansiyonların neredeyse sıfır olmasıdır. TÜİK yukarıdaki formülasyonu kullanmaktadır.

Tüketim Harcamaları:

Bireylerin nihai mal ve hizmetleri edinmek için yaptıkları harcamalara tüketim harcamaları denir.

Yatırım Harcamaları:

Firmaların ve devletin başka bir mal ya da hizmet üretmek üzere satın aldıkları nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamalara yatırım harcamaları denir.

Kamu Harcamaları:

Devletin eğitim, sağlık, güvenlik, yargı gibi temel fonksiyonlarını yerine getirirken ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlere yaptığı harcamalara kamu harcamaları denir.

İhracat:

Yurtdışında üretilip başka bir ülkeye satılan mal ve hizmetlere ihracat (dışsatım) denir.

İthalat:

Yurtdışında üretilip yurtdışında satılan mal ve hizmetlere ithalat (dışalım) denir.

GSYH'nın Harcama Yaklaşımı ile Hesaplanması

GSYH'nın harcama yöntemi ile ölçülmesi bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin kullanıcıları tarafından yapılan ödemelerin yani harcamaların toplanmasıdır. Bir ekonomideki harcamalar dört farklı gruba ayrılırlar. Bunlar;

- Tüketim harcamaları,
- Yatırım harcamaları,
- Kamu harcamaları ve
- Net ihracattır.

Tüketim harcamaları bireylerin nihai mal ve hizmetleri edinmek için yaptıkları harcamalardır. Yani otomobil, ev, beyaz peynir, berber, seyahat vb. mal ve hizmetler için tüketicilerin yaptıkları harcamalar bu kategoriye girmektedir.

Yatırım harcamaları ise firmaların ve devletin başka bir mal ya da hizmet üretmek üzere satın aldıkları nihai mal ve hizmetler için yaptıkları harcamalardır. Yeni bir makina, teçhizat, ya da bir fabrika binası için yapılan harcamalar bu kategoriye girmektedir. Bu durumda bir üniversite öğrencisinin satın aldığı bilgisayara yaptığı harcama tüketim harcaması iken aynı bilgisayarı müşterilerinin rezervasyonlarını yapmak üzere bir seyahat acentesi alırsa yatırım harcaması olur. Bu kategoriye yeni bina ve ev için yapılan harcamalar ile firmaların stok değişimleri de dahil edilir. GSYH'nın harcama yöntemi ile hesaplanmasında kullanılan yatırım harcamaları brüt yatırımlardır. Söz konusu dönemdeki eskime payını temsil eden amortismanlar göz ardı edilmektedir.

GSYH'nın harcamalar yöntemi ile hesaplanmasında kullanılan üçüncü harcama türü devlet tarafından yapılan **kamu harcamaları**dır. Devletin eğitim, sağlık, güvenlik, yargı gibi temel fonksiyonlarını yerine getirirken ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlere yaptığı harcamalar bu kategoriye içerisindedir.

GSYH'nın hesaplamasında kullanılan son harcama kalemi başka ülkelerin ürettiği mal ve hizmetlere yapılan harcamalar (**dış alım - ithalat**) ile bizim ürettiğimiz mal ve hizmetlere diğer ülkelerin yaptıkları harcamalar (**dış satım - ihracat**) arasındaki fark olan net ihracattır.

DİKKAT



Bir ülkenin ithalatı başka bir ülke ya da ülkelerin ihracatıdır.

DİKKAT



Bir ekonominin ihracatı ithalatından büyükse net ihracatı pozitif, ithalatı ihracatından büyükse negatif olur. Türkiye'nin net ihracatı yıllardır negatiftir.

Bu açıklamalardan sonra GSYH'nın harcamalar yöntemi ile hesaplaması şöyle yazılabilir. Eğer tüketim harcamalarını C, yatırım harcamalarını I, kamu harcamalarını G, ihracatı X ve ithalatı M ile gösterirsek;

$$GSYH = C + I + G + (X-M)$$

olur.

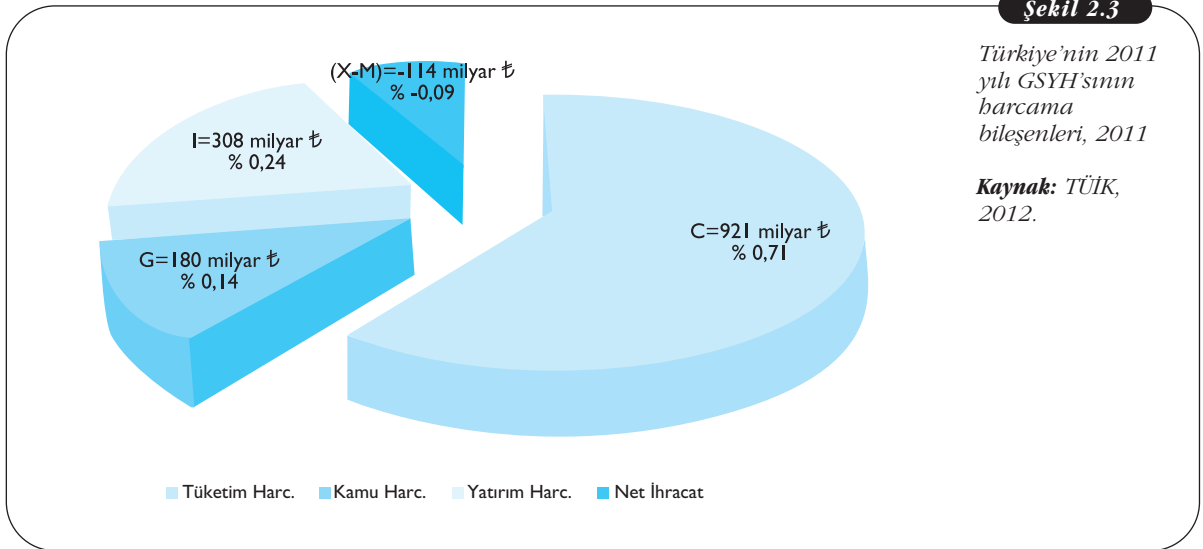
Şekil 2.3'de Türkiye'nin 2011 yılı GSYH'sının harcama bileşenleri gösterilmektedir. Şekle göre 2011 yılında 1,295 trilyon ₺ olan Türkiye GSYH'sının en önemli kalemini özel tüketim harcamaları oluşturmaktadır. 2011 yılında 921 milyar ₺ olan özel tüketim harcamalarının GSYH içerisindeki payı %71'dir. İkinci önemli kalem yatırım harcamalarıdır. 308 milyar ₺ olan yatırım harcamalarının (stok değişimlerini içermektedir) payı %24'tür. Devlet 2011 yılında 180 milyar ₺ harcamıştır. Bu GSYH'nın %18'ine tekabül etmektedir. Son olarak Türkiye'nin net ihracatı, diğer bir deyişle dış ticaret açığı, 2011 yılında 114 milyar ₺ olarak gerçekleşmiştir. Bu açık GSYH'nın %9'u büyüklüğündedir.

Net ihracat: Bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farka net ihracat denir. .

Şekil 2.3

Türkiye'nin 2011 yılı GSYH'sının harcama bileşenleri, 2011

Kaynak: TÜİK, 2012.



Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı ile ilgili birçok veriye Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.tuik.gov.tr/>



INTERNET

GSYH VE GSMH

1990'lara kadar hemen hemen dünyanın birçok ekonomisinde ulusal gelir ölçütü olarak **Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)** kullanılmakta idi. GSYH ile GSMH arasındaki fark bir ekonominin yarattığı gelir ile elde ettiği gelir arasındaki farka eşittir dersek yanlış olmayız. GSMH nerede olursa olsun bir ekonominin üretim faktörleri ile üretilen mal ve hizmetlerin parasal değeridir. Diğer bir ifade ile bir ülkenin üretim faktörleri ile o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. GSMH hesaplamasında söz konusu olan üretimin mutlaka o ülkenin sınırları içerisinde gerçekleşmesi gerekmektedir. Ülke dışında yaratılan gelirden GSMH hesaplamasına dahil edilmemektedir. Dolayısıyla GSMH'yı elde edebilmek için o ülkenin GSYH'na net faktör gelirlerini (NFG) ilave etmek gerekmektedir.

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH): GSMH ile bir ülkenin üretim faktörleri o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir.

$$GSMH = GSYH + NFG$$

Net faktör gelirlerini (NFG) yerli üretim faktörlerine yurtdışından yapılan ödemeler ile yerli ekonomi tarafından yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler arasındaki fark olarak tanımlayabiliriz. Örneğin Kocaeli'ndeki Hyundai Otomobil Fabrikasının elde ettiği kar Türkiye GSYH'na dahil edilirken, GSMH'ya dahil edilmez. Sermaye faktörünün geliri olan bu kar Güney Kore GSMH'sında yer alır. Fakat bu fabrikada çalışan işçilerin aldığı ücret Türkiye'nin hem GSYH'na hem de GSMH'sına dahil edilir. Diğer taraftan Rusya'daki Ram Store'un (Koç Grubunun yurtdışındaki süpermarket markasıdır) elde ettiği kar Türkiye GSMH'sında yer alırken, Türkiye GSYH'sında yer almaz.

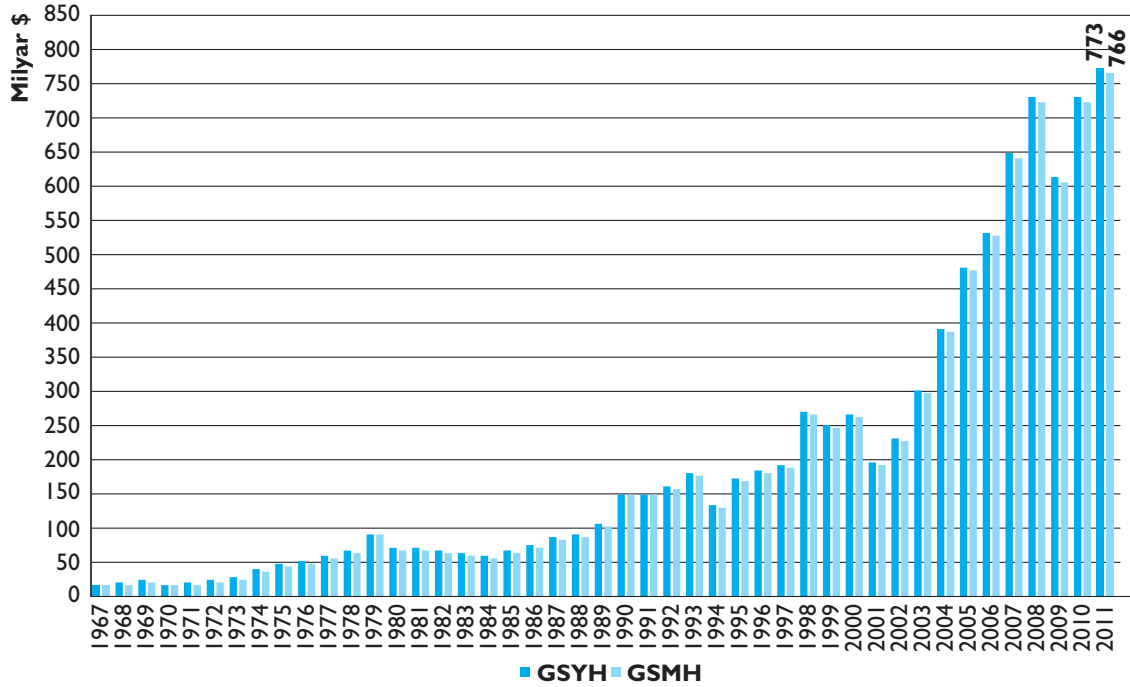
Net faktör gelirleri (NFG):
NFG yerli üretim faktörlerine yurtdışından yapılan ödemeler ile yerli ekonomi tarafından yabancı üretim faktörlerine yapılan ödemeler arasındaki farktır.

Her ne kadar ölçümleri farklı olsa da birçok ekonomi için GSMH ile GSYH arasında çok ciddi bir fark olduğunu söyleyemeyiz. GSYH yerli ekonominin durumu hakkında bilgi vermesi bakımından GSMH'ya göre daha iyi bir ölçüttür. Çünkü o ülkenin sınırları içerisinde gerçekleştirilen üretim hakkında bilgi vermektedir. Fakat bir ülkenin vatandaşlarının ekonomik refahı hakkındaki doğru bilgiyi ise GSMH verecektir. Çünkü GSMH bir ülkenin vatandaşlarının yurtiçi ve yurtdışında elde ettikleri gelirin ölçütüdür.

Türkiye'nin 1967-2011 yılları arası GSYH ve GSMH değerleri Şekil 2.4'te birlikte gösterilmektedir. Şekilden de anlaşıldığı üzere Türkiye'nin GSYH'sı ile GSMH'sı arasında çok ciddi bir fark yoktur. Şekilde dikkat çeken bir unsur Türkiye GSYH'sının genelde GSMH'dan azda olsa daha yüksek olduğudur. Örneğin 2011 yılında GSYH değeri GSMH'dan 7 milyar dolar daha fazladır. Bu Türkiye'nin 2011 yılında yabancı üretim faktörlerine yaptığı ödemelerin, yabancıların Türkiye'ye yaptığı ödemelerden 7 milyar dolar daha fazla olduğunu gösterir.

Şekil 2.4

Türkiye GSYH ve GSMH, 1967-2011.



Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

DİĞER ULUSAL GELİR ÖLÇÜTLERİ

Ulusal gelirin ölçülmesinde GSYH ve GSMH'nin yanında çok yaygın olmasa da başka ölçütlerde kullanılmaktadır. Bunlar kısaca şöyle özetlenebilir:

Safi Yurtiçi Hasıla (SYH) ve Safi Milli Hasıla (SMH)

GSYH brüt bir büyüklüktür. Diğer bir deyişle nihai mal ve hizmetlerin üretimi gerçekleştirilirken yıpranma ve eskime nedeni ile fiziksel sermayede meydana gelen değer kaybı yani amortismanlar hesaplamaaya dahil edilmiştir. O yüzden safi (net) yurtiçi hasılaya ulaşmak için GSYH'dan amortismanların çıkarılması gerekmektedir. Aynı durum GSMH içinde geçerlidir. O zaman **safi yurtiçi hasıla (SHY)** ve **safi milli hasıla (SMH)** şöyle yazılabilir:

$$SYH = GSYH - \text{Amortismanlar}$$

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

Safi Yurtiçi Hasıla (SYH): GSYH'dan amortismanların çıkarılması ile elde edilebilir.

Safi Milli Hasıla (SMH): GSMH'dan amortismanların çıkarılması ile elde edilebilir.

Milli Gelir (MG)

GSYH'yı tanımlarken nihai mal ve hizmetleri piyasa fiyatı ile ifade ettik. Oysa mal ve hizmetlerin değeri faktör maliyeti cinsinden de ifade edilebilir. Bir mal ya da hizmetin faktör maliyeti o mal ya da hizmeti üretmek için kullanılan faktörlere yapılan ödemelerin toplanması suretiyle bulunabilir. Eğer devlet olmasa idi ne devlete vergi ödenecekti ne de devlet kişi ve kurumlara sübvansiyon ödemesi yapacaktı. O zaman bir mal ve hizmetin faktör maliyeti ile piyasa fiyatı aynı olurdu. O yüzden **Milli (Ulusal) Gelir'i (MG)** hesaplayabilmek için SMH'dan dolaylı vergileri çıkarıp, sübvansiyonları eklemek gerekir:

$$MG = SMH - \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Sübvansiyonlar}$$

Aslında MG üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamından başka bir şey değildir:

$$MG = \text{Ücret} + \text{Kar} + \text{Faiz} + \text{Rant}$$

O yüzden MG'e aynı zamanda "faktör fiyatları ile safi milli hasıla" da denir.

Milli Gelir (MG) Safi Milli Hasıla (SMH)'dan dolaylı vergilerin çıkarılıp sübvansiyonların eklenmesi ile bulunabilir.

Milli Gelir (MG), bir ekonominin sahip olduğu üretim faktörlerine yapılan ödemelerin toplamına eşittir.

MG'ye "faktör fiyatları ile safi milli hasıla" da denir.



DİKKAT

Milli Gelir çoğu zaman diğer ulusal gelir ya da üretim hesaplamaları için kullanılan genel bir ifadedir. O yüzden milli gelir denildiğinde GSYH veya GSMH'nın kastediliyor olabileceğine dikkat ediniz.



DİKKAT

NOMİNAL VE REEL GSYH

2010 yılında cari fiyatlarla yaklaşık olarak 1,099 trilyon ₺ olan Türkiye GSYH'sı 2011 yılında 1,295 trilyon ₺'ye ulaşmıştır. Bu GSYH'nın 2010'dan 2011 yılına yaklaşık olarak %18 büyüdüğü anlamına gelir. Bu aynı zamanda gelirin yada harcamanın 2011 yılında 2010 yılına göre arttığını da gösterir. Bu değişimin farklı nedenleri olabilir: Ya gerçekten 2010'dan 2011 yılına Türkiye'nin üretim kapasitesi artmıştır ya piyasada alınıp satılan malların fiyatları artmıştır ya da hem üretim hem de fiyatlar birlikte artmış olabilir. Hatta üretim artarken fiyatlar azalmış ya da fiyatlar artarken üretim gerçekte azalmış bile olabilir.

Cari fiyat: Hesap döneminde piyasada geçerli olan fiyattır.

Nominal GSYH: GSYH'nin hesaplanın yapıldığı dönemdeki piyasa fiyatları cinsinden değeridir.

Yukarıda verilen 2010 ve 2011 yılları GSYH'ları o an piyasada geçerli fiyatlar, yani **cari fiyatlarla** hesaplanmış GSYH'lardır. GSYH'nın hesaplandığı dönemde piyasada geçerli olan fiyatlarla hesaplanmış GSYH'ya **nominal GSYH** diyoruz. Nominal GSYH'ya **cari fiyatlarla GSYH**'da denir.

DİKKAT



Nominal GSYH ile ünitenin girişinde verilen GSYH tanımının aynı olduğuna dikkat ediniz.

DİKKAT



Nominal GSYH'ya cari fiyatlarla GSYH da denir.

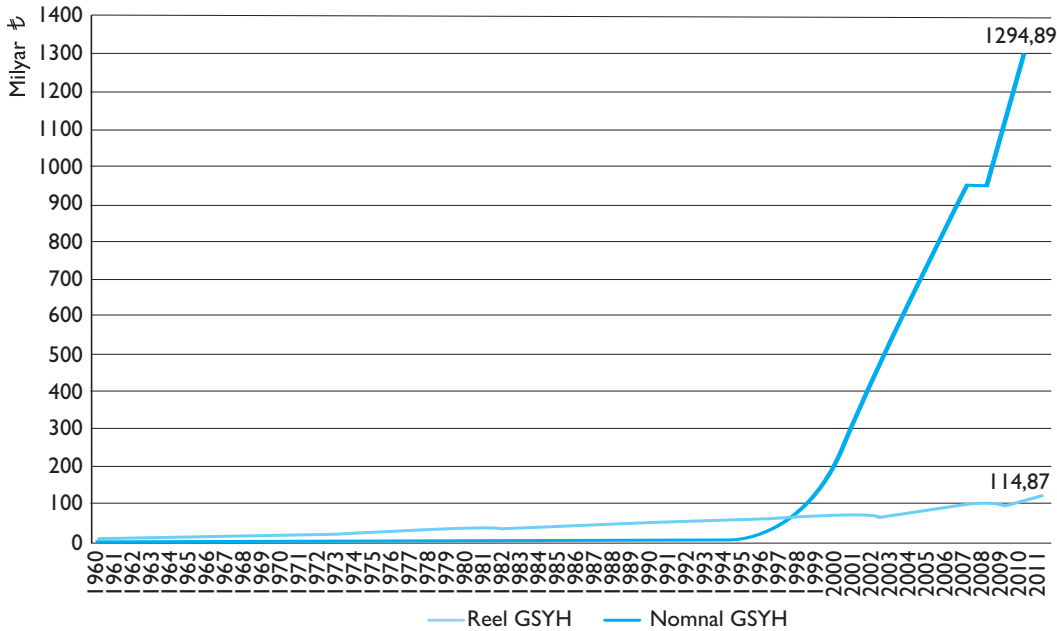
Reel GSYH: Belirli bir yıldaki GSYH'nın baz yılı fiyatları cinsinden değeridir.

Nominal GSYH içinde fiyat değişmelerini de barındırdığı için özellikle bir ekonominin performansını değerlendirmede kullanılamaz. O yüzden fiyat değişmelerinin etkilerini içermeyen, dolayısıyla ekonominin gerçek üretim kapasitesini yansıtan bir ölçüte ihtiyaç vardır. Bu **reel yada sabit fiyatlarla GSYH**'dır. Reel GSYH fiyat değişmelerini içermeyen için ekonominin gerçek üretim kapasitesindeki değişimi yansıtır. Reel GSYH hesaplanırken genellikle bir baz yıl seçilip GSYH o yılın fiyatları ile hesaplanır.

Nominal GSYH ile reel GSYH arasındaki temel fark kullanılan fiyatlardır. Örneğin 2012 yılı nominal GSYH hesaplanırken mal ve hizmetlerin 2012 yılı piyasa fiyatları kullanılırken, 2012 yılı reel GSYH'ı hesaplanırken 2012 yılında üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarları seçilen bir baz yılın fiyatları ile çarpılmaktadır. TÜİK sabit fiyatlarla GSYH hesaplamalarında 1998 yılı fiyatlarını kullanmaktadır. Örneğin 2012 yılının birinci üç aylık döneminde Türkiye'nin sabit fiyatlarla (1998 yılı fiyatları ile) GSYH'si 27,089 milyar ₺ olarak gerçekleşmiştir. Oysa aynı dönemde nominal (yani cari fiyatlarla) GSYH 329,020 milyar ₺'dir. GSYH 2012 yılı birinci üç aylık dönemde bir önceki yılın aynı dönemine göre cari fiyatlarla %14,2'lik bir artış gösterirken sabit fiyatlarla GSYH artışı %3,2'dir (TÜİK, 2012, Haber Bülteni, Sayı: 10850).

Şekil 2.5

Türkiye'nin reel ve nominal GSYH'sı, ₺, 1960-2011.



Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

Türkiye'nin 1960-2011 yılları arası reel ve nominal GSYH'ları Şekil 2.5'te görülmektedir. Reel GSYH 1998 yılı fiyatları kullanılarak hesaplanmıştır. Reel ve nominal GSYH'lerin 1998 yılında eşit olmasının nedeni bu yılın baz yıl olmasıdır. Nominal GSYH ile reel GSYH arasındaki farkın fiyat değişimleri olduğuna dikkat ediniz. Şekil 2.5'te Türkiye'nin gerçek üretim gücündeki değişimi görmek için reel GSYH eğrisine bakılmalıdır.

Bir ekonominin performansının değerlendirilmesinde neden nominalden ziyade reel GSYH kullanılmalıdır?



SIRA SİZDE

2

Ekonomik Büyüme

Reel GSYH belki de en çok kullanılan ulusal gelir ölçütüdür. Çünkü bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme oranı reel GSYH kullanılarak ölçülebilir. **Ekonomik büyüme** bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır. Ekonominin üretim kapasitesindeki reel değişimi ölçmenin en güvenilir yolu ise reel GSYH'daki değişimi ölçmektir. Dolayısıyla bir ekonominin t dönemindeki büyüme oranı aşağıdaki gibi ölçülebilir:

$$BÜYÜME_{GSYH_t} = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} * 100$$

Yukardaki büyüme formülünden elde edilecek büyüme oranı büyümenin yüzde (%) ifadesidir.



DİKKAT

Konunun anlaşılması için Türkiye ekonomisinin 2011 yılı büyüme oranını hesaplayalım. Türkiye reel GSYH'sı (1998 yılı fiyatları ile) 2010 yılında ₺105.885.643.938 ve 2011 yılında ₺114.873.979.334 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda Türkiye'nin 2011 yılı büyüme oranı yukarıdaki büyüme formülü kullanılarak kolayca hesaplanabilir:

$$BÜYÜME_{GSYH_{2011}} = \frac{GSYH_{2011} - GSYH_{2010}}{GSYH_{2010}} * 100$$

$$BÜYÜME_{GSYH_{2011}} = \frac{114.873.979.334 - 105.885.643.938}{105.885.643.938} * 100$$

$$BÜYÜME_{GSYH_{2011}} = \%8,49$$

Bu sonuca göre Türkiye ekonomisi reel olarak 2010'dan 2011 yılına % 8,49 oranında büyümüştür.

Ekonomik büyüme bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır.



Aşağıdaki Tablo 2.1'de Türkiye'nin 2000-2011 yılları arası reel ve nominal GSYH'ları ve- rilmektedir. Bu verilerle Türkiye'nin 2000 sonrası yıllık büyüme oranlarını hesaplayınız.

Tablo 2.1

Türkiye Reel ve Nominal GSYH'ları ve büyüme oranları, 2000-2011.

Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

YIL	Reel GSYH (₺)	Nominal GSYH (₺)	Büyüme Reel_GSYH (%)	Büyüme Nominal_GSYH (%)
2000	72.436.399.000	166.658.021.000	-----	-----
2001	68.309.352.000	240.224.082.000	-----	-----
2002	72.519.831.000	350.476.090.000	-----	-----
2003	76.338.192.000	454.780.659.000	-----	-----
2004	83.485.591.000	559.033.025.000	-----	-----
2005	90.499.731.000	648.931.712.000	-----	-----
2006	96.738.320.000	758.390.785.000	-----	-----
2007	101.254.625.000	843.178.421.000	-----	-----
2008	101.921.730.000	950.534.250.000	-----	-----
2009	97.003.114.411	952.558.578.826	-----	-----
2010	105.885.643.938	1.098.799.348.446	-----	-----
2011	114.873.979.334	1.294.892.893.091	-----	-----

GSYH Deflatörü

Fiyat endeksi: Bir grup mal ve hizmetin cari fiyatlarla değerinin aynı mal grubunun belirli bir yıldaki (baz yıl) fiyatlarla değerine oranına fiyat endeksi denir.

GSYH Deflatörü: Nominal GSYH'daki fiyat değişim etkisini yok ederek reel GSYH'yı hesaplamak için kullanılan özel bir fiyat endeksidir.

Nominal olarak ifade edilen iktisadi değişkenleri reel olarak ifade edebilmek için fiyatların ne kadar değiştiği bilgisine ihtiyaç vardır. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi genel olarak fiyat endeksi olarak adlandırdığımız endeksleri kullanarak takip ederiz. **Fiyat endeksi** bir grup mal ve hizmetin cari fiyatlarla değerinin aynı mal grubunun belirli bir yıldaki (baz yıl) fiyatlarla değerine oranıdır. Fiyat endeksindeki bir dönemden bir başka döneme değişim (aylık ya da yıllık olabilir) fiyatlar genel düzeyindeki değişim oranını verecektir. Mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişim farklı fiyat endeksleri kullanılarak ölçülür. Bunlar arasında en çok kullanılan ve bir ekonomideki tüm kesimleri ilgilendiren fiyat endeksleri **Tüketici Fiyatları Endeksi (TÜFE)** ve **Üretici Fiyatları Endeksi (ÜFE)**'dir. Bu fiyat endeksleri bu kitabın ilk ünitesinde incelendiğinden burada ayrıca incelenmeyecektir. Her iki fiyat endeksinde de belirli bir grup mal ve hizmet seçilmekte ve bu mal grubunun fiyatları genel düzeyindeki değişim incelenmektedir.

Ekonomideki tüm mal ve hizmetleri içeren fiyat endeksi ise **GSYH Deflatörü**'dür. GSYH deflatörü bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin genel fiyat ortalamasının değişimini yansıtır. GSYH deflatörü şöyle hesaplanır:

Reel GSYH'nın Hesaplanması ve GSYH Deflatörü

Reel GSYH'nın nasıl hesaplandığını bir örnekle açıklayalım. İşimizi kolaylaştırmak için sadece TV ve fındık gibi iki mal üreten bir ekonomi düşünelim. Bu malların üretim miktarları ve piyasa fiyatları Tablo 2.2'de verilmektedir.

Tablo 2.2

Reel ve nominal GSYH hesaplaması için hipotetik bir veri.

YIL	TV Üretimi (adet) Q_{TV}	TV Fiyatı (₺/adet) P_{TV}	Fındık Üretimi (kg) Q_F	Fındık Fiyatı (₺/kg) P_F
2009	1000	1000	6000	7,0
2010	1100	1020	6500	7,5
2011	1150	1050	5500	9,5
2012	1220	1100	6200	10,0

Tablo 2.2'de verilen veriler ışığında bu ekonominin nominal ve reel GSYH'ları ve GSYH deflatörü şöyle hesaplanabilir.

Nominal GSYH'nın Hesaplanması

Nominal GSYH'yı hesaplayabilmek için her bir mal için verilen o yılın üretim miktarını malın o yıldaki piyasa fiyatı ile çarpmak, sonrasında üretilen her bir malın toplam piyasa değerini toplamak gerekmektedir. Aşağıda her bir yılı için nominal GSYH'nin hesaplanması açıkça gösterilmektedir.

2009 Yılı Nominal GSYH:

$$GSYH^{2009} = (Q_{TV}^{2009} * P_{TV}^{2009}) + (Q_F^{2009} * P_F^{2009}) = (1000 * 1000) + (6000 * 7,0)$$

$$GSYH^{2009} = \text{₺} 1.042.000$$

2010 Yılı Nominal GSYH:

$$GSYH^{2010} = (Q_{TV}^{2010} * P_{TV}^{2010}) + (Q_F^{2010} * P_F^{2010}) = (1100 * 1020) + (6500 * 7,5)$$

$$GSYH^{2010} = \text{₺} 1.170.750$$

2011 Yılı Nominal GSYH:

$$GSYH^{2011} = (Q_{TV}^{2011} * P_{TV}^{2011}) + (Q_F^{2011} * P_F^{2011}) = (1150 * 1050) + (5500 * 9,5)$$

$$GSYH^{2011} = \text{₺} 1.259.750$$

2012 Yılı Nominal GSYH:

$$GSYH^{2012} = (Q_{TV}^{2012} * P_{TV}^{2012}) + (Q_F^{2012} * P_F^{2012}) = (1220 * 1100) + (6200 * 10,0)$$

$$GSYH^{2012} = \text{₺} 1.404.000$$

Reel GSYH'nın Hesaplanması

Reel GSYH'nin hesaplanabilmesi için öncelikle bir baz yıl seçilip GSYH'nın o baz yılın fiyatları kullanılarak hesaplanması gerekmektedir. Yukarıdaki örnekte baz yılımız 2010 yılı olsun. O zaman hesaplayacağımız reel GSYH 2010 yılı fiyatları ile hesaplanmış GSYH olacaktır. 2010 fiyatlarını kullanarak reel GSYH şöyle hesaplanabilir:

2009 Yılı Reel GSYH:

$$GSYH^{2009} = (Q_{TV}^{2009} * P_{TV}^{2010}) + (Q_F^{2009} * P_F^{2010}) = (1000 * 1020) + (6000 * 7,5)$$

$$GSYH^{2009} = \text{₺} 1.065.000$$

2010 Yılı Reel GSYH:

$$GSYH^{2010} = (Q_{TV}^{2010} * P_{TV}^{2010}) + (Q_F^{2010} * P_F^{2010}) = (1100 * 1020) + (6500 * 7,5)$$

$$GSYH^{2010} = \text{₺}1.170.750$$

2011 Yılı Reel GSYH:

$$GSYH^{2010} = (Q_{TV}^{2010} * P_{TV}^{2010}) + (Q_F^{2010} * P_F^{2010}) = (1150 * 1020) + (5500 * 7,5)$$

$$GSYH^{2010} = \text{₺}1.214.250$$

2012 Yılı Reel GSYH:

$$GSYH^{2012} = (Q_{TV}^{2012} * P_{TV}^{2010}) + (Q_F^{2012} * P_F^{2010}) = (1220 * 1020) + (6200 * 7,5)$$

$$GSYH^{2010} = \text{₺}1.290.900$$

2010 yılı hesaplamalarına dikkat edildiğinde reel ve nominal GSYH değerlerinin aynı olduğu görülür. Bunun nedeni baz yılın 2010 yılı olmasıdır. Baz yılda reel ve nominal değerler birbirine eşit olur.

GSYH Deflatörünün Hesaplanması

Daha öncede belirtildiği gibi GSYH deflatörü ekonomide üretilen tüm mal ve hizmetlerin ortalama fiyat değişimini yansıtır ve kabaca nominal GSYH'nin reel GSYH'ya oranıdır. Bu durumda yukarıdaki örnek için GSYH deflatörü şöyle hesaplanabilir:

2009 Yılı GSYH Deflatörü:

$$GSYH \text{ Deflatör}^{2009} = \frac{\text{Nominal GSYH}^{2009}}{\text{Reel GSYH}^{2009}} * 100 = \frac{1.042.000}{1.065.000} * 100 = 97,84$$

2010 Yılı GSYH Deflatörü:

$$GSYH \text{ Deflatör}^{2010} = \frac{\text{Nominal GSYH}^{2010}}{\text{Reel GSYH}^{2010}} * 100 = \frac{1.170.750}{1.170.750} * 100 = 100,00$$

2011 Yılı GSYH Deflatörü:

$$GSYH \text{ Deflatör}^{2011} = \frac{\text{Nominal GSYH}^{2011}}{\text{Reel GSYH}^{2011}} * 100 = \frac{1.259.750}{1.214.750} * 100 = 103,75$$

2012 Yılı GSYH Deflatörü:

$$GSYH \text{ Deflatör}^{2012} = \frac{\text{Nominal GSYH}^{2012}}{\text{Reel GSYH}^{2012}} * 100 = \frac{1.404.000}{1.290.900} * 100 = 108,76$$

Yukarıda Tablo 2.2'de hipotetik veriler kullanılarak hesaplanan nominal ve reel GSYH ile GSYH deflatörü Tablo 2.3'te topluca gösterilmektedir.

YIL	Nominal GSYH (₺)	Reel GSYH (₺)	GSYH Deflatörü
2009	1.042.000	1.065.000	97,84
2010	1.170.750	1.170.750	100,00
2011	1.259.750	1.214.250	103,75
2012	1.404.000	1.290.900	108,76

Tablo 2.3
Nominal, Reel GSYH
ve GSYH Deflatörü

Tabloda dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Birincisi baz yıl olan 2010 yılında nominal ve reel GSYH'nin değeri aynıdır. İkincisi baz yılın GSYH deflatörü 100'dür.

Neden nominal GSYH ile reel GSYH'nin değeri baz yılda aynıdır?



GSYH Her Şeyi Ölçer mi?

GSYH aslında tüm iktisadi aktiviteleri ölçmesi gerekse de gerçekte herşeyi ölçmez. GSYH bir ekonomideki belirli bir zaman periyodundaki iktisadi aktiviteleri ölçen çok önemli bir değişkendir. Fakat ulusal gelir ölçütleri iktisadi hayattaki tüm aktiviteleri içermeyebilir. Ulusal gelir hesapları sadece piyasada gerçekleşen iktisadi alışverişleri ölçer. Piyasa dışında gerçekleşen iktisadi aktiviteler ulusal gelir ölçümlerinde dikkate alınamazlar. Nedir bu aktiviteler?

Öncelikle GSYH **kanun dışı ekonomik aktiviteleri** içermez. Her ne kadar bu tür aktivitelerle çeşitli mal ve hizmetler üretilip, piyasada alınıp satılıp ve faktör sahiplerine bir gelir yaratsa da bu tür iktisadi faaliyetler GSYH içerisinde yer almaz. Örneğin kaçak içki-uyuşturucu üretim ve ticareti, kumar vb. mal ve hizmetler her ne kadar ciddi bir ekonomik büyüklüğe sahip olsalar da GSYH içerisinde dahil edilmezler.

İkincisi **kayıt dışı ya da yeraltı ekonomisi** dediğimiz, bildirilmeyen dolayısıyla kayıtdışı yapılan iktisadi işlemlerde GSYH hesaplamalarına dahil edilmezler. Örneğin, hafta sonu evinizi aslında asıl mesleği boyacı olmayan bir boyacıya boyatıp ve ücretini nakit öderseniz bu işlem GSYH içerisinde yer almayacaktır. Daha çok vergi kaçırmak, sigorta primi ödememek vb. amaçlarla kişi ve kurumların yaptıkları işlemleri yetkili mercilere bildirmemesi bu tür işlemlerin GSYH hesaplamasına dahil edilmesini zorlaştırmaktadır. Her ne kadar bu tür faaliyetler bir uyuşturucu ticareti kadar suç olmasa da, bu tür işlemlerin bildirilmiyor olması kanuna aykırıdır.

Üçüncüsü **piyasa dışı iktisadi aktiviteler** GSYH'ya dahil edilmezler. Eğer markete gidip bir kilo salatalık alır ve tüketirseniz bu GSYH içerisinde yer alır. Fakat evimizin bahçesinde yetiştirip tükettiğiniz salatalık GSYH'ya dahil edilmeyecektir. Özellikle hanehalklarının temizlik, yemek yapma, çocuk bakma vb. ev içi mal ve hizmet üretimleri gibi piyasa dışı aktiviteler özellikle gelişmekte olan ülkelerde toplam ekonomi içerisinde yadsınamayacak büyüklüklere sahiptir.

Hepimiz biliyoruz ki tükettiğimiz **mal ve hizmetlerin kalitesi** artan teknoloji ile birlikte her geçen gün iyileşmektedir. 30 yıl önce hiçbir otomobilde hava yastığı yok iken, şimdi neredeyse hava yastığı olmayan otomobil yok. Şu an kullandığımız otomobillerin 10 yıl öncesinden bile çok daha gelişmiş olduğunu söyleyebiliriz. Oysa fiyatlarının o kadar değiştiğini söyleyemeyiz. Ya da gümümüzde kullandığımız bilgisayarlar 20 yıl öncesinin bilgisayarlarından binlerce kat daha hızlı ol-

masına rağmen fiyatlarının daha ucuz olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. İşte GSYH'nın sabit ya da nominal fiyatlarla hesaplanıyor olması mal ve hizmetlerin kalitelerinde ortaya çıkan iyileşmelerin hesaba katılmasını imkansız kılmaktadır.

Son olarak bir ekonomide üretilen mal ve hizmetler GSYH'ya dahil edilirken, bu mal ve hizmetleri üretim ve tüketimi esnasında çevreye verilen zarar GSYH'ya dahil edilemez. Bir hidroelektrik santral kurularak elde edilen enerjinin değeri GSYH içerisinde yer alırken o hidroelektrik santral kurulurken ve işlerken çevreye ve insanlara verdiği zarar GSYH hesaplamasında yer almaz.

Peki milli gelir hesaplarının ekonomideki tüm aktiviteleri içermiyor olması bazı işlemleri göz ardı etmesi ne kadar önemli? Aslında çokta önemli değil. Bizim için önemli olan ülkede iktisadi hayatın nasıl verildiğidir. Bu sorunun cevabı ise ekonominin bir yıldan diğer yılda nasıl değiştiği ölçülerek verilmektedir. Dolayısıyla GSYH bir ekonomideki iktisadi aktiviteleri olduğundan daha düşük ölçse de bu tür aktivitelere çok büyük değişimler olmadığı sürece çok önemi olduğunu söyleyemeyiz. Çünkü önemli olan GSYH'nın mutlak büyüklüğünden ziyade, GSYH'daki zaman içerisindeki değişimdir.

BİR REFAH ÖLÇÜTÜ OLARAK GSYH VE ULUSLARARASI REFAH KARŞILAŞTIRMALARI

Bir ekonominin GSYH'sını bilmek ne işe yarar? İktisatçılar ve politikacılar GSYH'yı daha çok bir ülkenin vatandaşlarının refah düzeylerinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini gözlemlemek ve ülkelerin refah düzeylerini karşılaştırmak için kullanırlar. GSYH'nın mutlak anlamda bir refah ölçütü olduğu söylemek zor. Örneğin Türkiye 2011 yılı itibarıyla dünyanın en büyük 16. ekonomisidir (CIA, the World Factbook 2012). Aynı karşılaştırma kişi başına düşen GSYH göre yapıldığında ise Türkiye'nin 86. olduğu görülmektedir (CIA, the World Factbook 2012). Bu iki istatistikten şu sonucu rahatlıkla çıkarabiliriz: Önemli olan pastanın ne kadar büyük olduğu değildir. Önemli olan pastanın büyüklüğü kadar o pastayı kaç kişinin paylaştığıdır. O zaman bir refah ölçütü olarak kişi başına düşen gelire, **yani kişi başına GSYH'ya (KBGSYH)** bakmak gerekir. Bir ekonominin kişi başına düşen GSYH'sı o ekonominin GSYH'nın nüfusuna bölünerek elde edilir. Böylelikle ortalama olarak bir kişi başına düşen gelir bulunmuş olur.

$$KBGSYH = \frac{GSYH}{Nüfus}$$

Kişi başına düşen GSYH için en makro düzeydeki üretkenlik (verimlilik) ölçütü de denebilir. Zira KBGSYH bir ekonomideki ortalama adam başına üretimi vermektedir. Tabii ki bir ekonominin refah düzeyindeki değişimi izleyebilmek için kişi başına düşen nominal GSYH'den ziyade kişi başına düşen reel GSYH'deki değişime bakmak gerekir. Zira kişi başına düşen reel GSYH fiyat değişim etkisinden arındırılmış bir refah ölçütüdür.

Ülkelerin refahları karşılaştırılırken kullanılan en temel iktisadi değişken bir ekonominin üretim gücünü temsil eden GSYH ya da GSMH'dır. Fakat her ülkenin kendi para birimi ile hesaplanmış GSYH'lerini karşılaştırmak çokta anlamlı değildir. Ülkelerarası karşılaştırmalar yapabilmek için öncelikle ortak bir para birimine ihtiyaç vardır. Bu sorun günümüzde ülkelerin GSYH'ları Amerikan doları (ABD) cinsinden ifade edilerek çözülmektedir. Bunun için o ülkenin GSYH'sı **nominal döviz kuru** kullanılarak ABD dolarına çevrilmektedir.

Kişi Başına GSYH: Bir ekonomide fert başına düşen ortalama GSYH.

Nominal Döviz Kuru

Nominal döviz kuru bir ulusal paranın bir biriminin başka bir ulusal para cinsinden değeri yani fiyatıdır. Diğer bir ifade ile bir ülkenin parasının başka bir ülkenin parasına dönüşüm oranıdır. Yabancı para (döviz) satın almak ya da satmak için gittiğiniz döviz bürosunda ya da bankada bir ışıklı tabelada gördüğünüz farklı para birimlerinin dönüşüm oranları nominal döviz kurlarıdır. Eğer döviz bürosuna ₺100 verip, karşılığında 55 ABD aldığınız bu nominal döviz kurunun yaklaşık 1,8 olduğunu, yani 1 doların ₺1,8 olduğunu gösterir.

Döviz kuru iki yönlü bir ilişkinin ifadesidir. Yabancı para ulusal para cinsinden ifade edilebileceği gibi, ulusal para yabancı para cinsinden de ifade edilebilir. Ülkemizde birinci seçenek daha çok tercih edilmekte yabancı paralar ₺ cinsinden ifade edilmektedir.

Reel Döviz Kuru

Nominal döviz kuru parasal bir ifadedir. **Reel döviz kuru** ise iki ülke arasındaki benzer mal ve hizmetlerin dönüşüm oranıdır. Reel döviz kuru belirli bir grup mal ve hizmetin ülke arasındaki değişim oranıdır. Nominal ve reel döviz kurlarının son derece ilişkili olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü reel döviz kuru aslında iki ülkenin fiyatları ile nominal döviz kurunun bir fonksiyonudur. Bu durum aşağıdaki reel döviz kuru formülünden kolaylık anlaşılabilir:

$$\text{Reel Döviz Kuru} = \text{Nominal Döviz Kuru} * \frac{\text{Yurtdışı fiyat düzeyi}}{\text{Yurtiçi fiyat düzeyi}}$$

Yukarıdaki formüle göre, eğer yurtiçi ve yurtdışı fiyat düzeyleri aynı ise o zaman reel döviz kuru nominal döviz kurundan farklı olmayacaktır.

Ortak bir para birimi ile ifade edilmiş GSYH veya kişi başına GSYH ülkeler arası refahın karşılaştırılabilmesi için yeterli olmayabilir. Çünkü aynı miktar para ile bir ülkede satın alabildiklerinizi başka bir ülkede satın alamayabilirsiniz. Nedeni çok basit: Mal ve hizmetlerin fiyatları ülkeden ülkeye farklılıklar gösterir. Örneğin Amerika'da normal bir saç tıraşı için bir erkek 20 ile 50 Amerikan doları arasında bir ödeme yapması gerekir. Aynı saç tıraşını Türkiye'de olmak isterseniz ₺10 ila 30 arası bir para ödersiniz. Ya da şöyle bir soru soralım: Ankara'da cebinde 100 bin ₺'si olan mı, yoksa Londra'da cebinde 100 bin sterlin'i olan mı daha zengindir? Temmuz 2012 ortalama döviz kuruna ile 100 bin sterlin yaklaşık 280 bin ₺'ye eşittir. O zaman Londra'daki vatandaşın Ankara'daki vatandaştan daha zengin olduğunu söyleyebilir miyiz? Hayır. Önemli olan sahip olunan varlığın parasal değerinden ziyade satın alma gücüdür. Örneğin 100 bin ₺'ye Ankara'da 100 m² büyüklüğünde ortalama bir semtte bir apartman dairesi alabilirsiniz. Fakat Londra'da 100 m² büyüklüğünde bir daire alabilmeniz için yaklaşık 500 bin sterlin ödemeniz gerekecektir.

Tüm bunlar gösteriyor ki paranın satın alabildikleri, yani satın alma gücü, ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir. O zaman gerçek bir refah karşılaştırması yapabilmek için o ülkenin KBGSYH'nın **satın alma gücü**'ne bakmak gerekir.

Nominal döviz Kuru: Nominal döviz kuru bir ulusal paranın bir biriminin başka bir ulusal para cinsinden değeri yani fiyatıdır.

Reel döviz Kuru: Reel döviz kuru iki ülke arasındaki benzer mal ve hizmetlerin dönüşüm oranıdır.

Satın alma gücü paritesi (SGP): Belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır.

Satın Alma Gücü Paritesi (SGP)

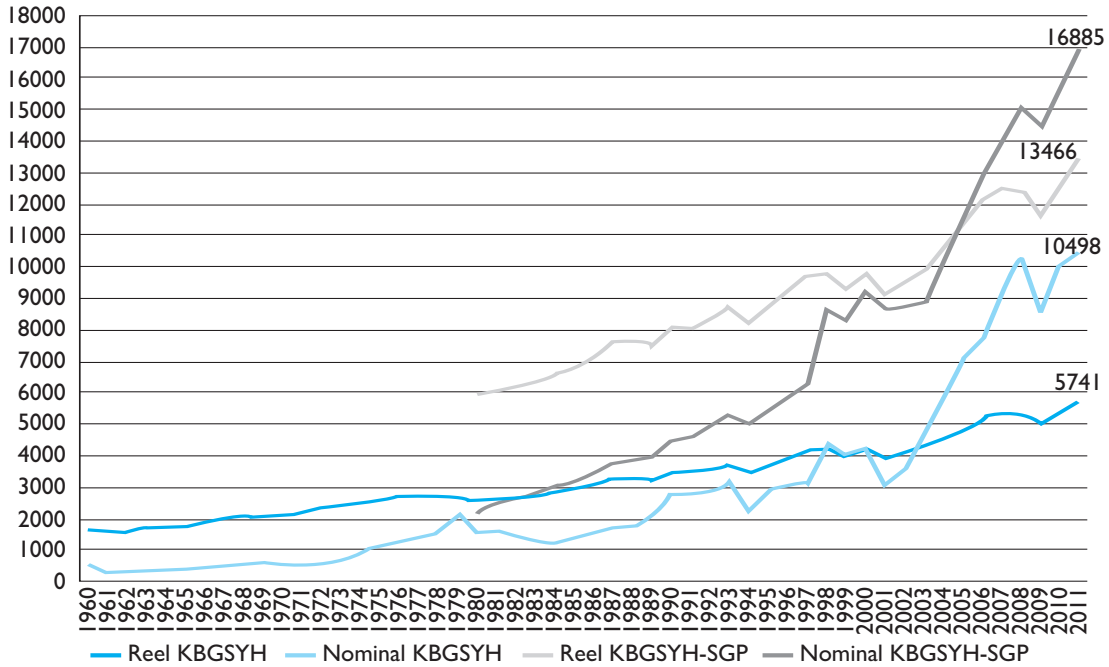
Satın alma gücü paritesi (SGP), ülkelerarasındaki fiyat düzeyi farklılaşmasını ortadan kaldıran bir çeşit düzeltilmiş döviz kurudur. Satın alma gücü paritesi belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır. Başka bir ifadeyle SGP, farklı para birimlerinin satın alma gücünü eşitleyen bir değişim oranıdır. Eğer ₺1'nin satın alma gücü Türkiye'de de yurtdışında da aynı ise o zaman iki ülke parası arasında reel döviz kurunda aynı olması gerekir. SGP'ye göre iki ülke parası arasındaki nominal döviz kuru bu ülkeler arasındaki fiyat farkını yansıtmalıdır.

SGP'yi bir örnekle açıklayalım: Türkiye'de bir porsiyon dönerin ortalama fiyatı 2012 yılında ₺10 olsun. Yine bir porsiyon dönerin Almanya'daki fiyatı ise 20 AVRO olsun. Eğer AVRO /₺ nominal döviz kurunu ₺2 varsayarsak, Almanya'da bir porsiyon dönerin fiyatı ₺40'ye eşit olur. O zaman Almanya'da 1 AVRO'nun satın alma gücünün ₺1'den daha düşük olduğunu (1/4) rahatlıkla söyleyebiliriz. Her ne kadar AVRO ile ₺ arasındaki nominal döviz kuru 1 AVRO =₺2 veya ₺1=0.5 AVRO olsada, nominal döviz kurunun satın alma gücünü yansıtmadığı bir gerçek. Bu ise nominal döviz kuru ile hesaplanan Alman GSYH'sının olduğundan daha yüksek, Türkiye GSYH'nın ise daha düşükmüş gibi görünmesine neden olur. O yüzden, SGP kullanılarak ortak bir para birimine dönüştürülen harcamalar, satın alınan mal ve hizmet hacmindeki farklılıkları yansıtarak, nominal döviz kuru ile hesaplanmış kişi başına düşen GSYH'dan daha iyi bir refah karşılaştırması yapabilmeye olanak sağlar.

Türkiye'nin 1960-2011 yılları arası Amerikan doları cinsinden reel ve nominal kişi başına düşen GSYH'ları ve satın alma gücü paritesiyle hesaplanmış reel ve nominal GSYH'ları Şekil 2.6'te görülmektedir. Dört seri içinde bazı yıllar azalmalar olsa da genelde bir artış eğiliminde olduklarını söyleyebiliriz. Şekil dikkatlice incelirse iki husus dikkati çekmektedir. Birincisi reel değerler baz yılından önce nominal değerlerden daha yüksekken, baz yılından sonra daha düşük olarak gerçekleşmektedir. Bunun nedeni kuşkusuz fiyat artışlarıdır. İkinci husus SGP ile hesaplanan KBGSYH değerlerinin, ABD doları cinsinden hesaplanan değerlerden daha yüksek olduğu görülmektedir. Örneğin 2011 yılında cari fiyatlarla 10.498 ABD olan KBGSYH, SGP ile 16.885 ABD dolarıdır. Bunun anlamı şudur. Her ne kadar Türkiye'de bir kişinin ortalama geliri 10.498 dolar olsa da bu para ile aslında 16.885 dolar değerinde mal ve hizmet satın alabilmektedir. O zaman mevcut cari döviz kuru kullanılarak hesaplanan GSYH'nın, Türkiye'nin GSYH'nın olduğundan daha düşük gösterdiğini söyleyebiliriz.

Şekil 2.6

Türkiye'de kişi başına düşen reel ve nominal GSYH (KBGSYH): ABD ve SGP, 1960-2011



Kaynak: Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012.

Açıklamalar: Reel KBGSYH 2000 yılı fiyatlarıyladır. Reel KBGSYH-SGP 2005 fiyatlarıyladır. SGP cinsinden reel ve nominal GSYH serileri 1980 yılı öncesi mevcut değildir.

Kısaltmalar: KBGSYH: Kişi başına GSYH, KBGSYH-SGP: Satın alma gücü paritesiyle kişi başına GSYH.

İnsani Gelişme Endeksi

İster nominal ister reel hesaplınsın ya da SGP ile hesaplınsın kişi başına GSYH toplumun genelinin refah düzeyini yansıtmayabilir. Özellikle gelirin adil dağılımı, ekonomik gelişmeye sosyal gelişmelerin eşlik etmediği durumlarda kişi başına düşen ortalama gelir yüksek olsa bile toplum refahı yüksek olmayabilir. Çünkü KBGSYH gelir ya da harcamaya dayanan bir refah ölçütüdür. Gerçek yaşam kalitesini yansıtmayabilir. Nitekim bu petrol-doğal gaz gibi doğal kaynak zengini Arap ülkelerinin önemli bir kısmında gözlenen bir durumdur. Bu ülkelerin KBGSYH'ları oldukça yüksek olmasına rağmen, toplumun genelinin yaşam kalitesinin gelirle orantılı bir şekilde gelişmiş olduğunu söylemek güçtür.

Ülkeler arasında daha doğru bir refah karşılaştırması yapabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen **İnsani Gelişme Endeksine (İGE)** bakmak gerekebilir. Birleşmiş Milletlerin hazırladığı bu endeks, insan refahını belirleyen üç temel unsuru göz önünde bulundurmaktadır: Gelir, eğitim ve sağlıklı yaşam süresi. Endeksin en önemli bileşeni SGP ile hesaplanan kişi başına reel GSMH'dir. Endeksin amacı, gelir düzeyinin ötesine geçen bir refah değerlendirmesi yapmaktır. Bunun da nedeni, gelir düzeyinin artmasının her zaman sosyal ve kültürel gelişmeye yol açmadığı gerçeğidir. Bu endekse göre Türkiye 2011 yılında insani gelişme açısından 187 ülke arasında 92. dir. Aslında Türkiye aynı yıl, SGP'ne göre hesaplanmış kişi başına reel GSMH'ya göre 57. sıradadır. Bu

İnsani Gelişme Endeksi (İGE): İGE gelir, eğitim ve sağlıklı yaşam süresini hesaba katarak ülkeleri insani gelişme düzeyine göre sıralayan bir endekstir.

İnsani Gelişim Endeksi Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından hazırlanmakta ve İnsani Gelişim Raporu içerisinde her yıl açıklanmaktadır.

Türkiye'deki iktisadi gelişmenin toplumun yaşam kalitesine ve sosyal gelişmeye tam olarak yansımadığının bir göstergesidir.

Seçilmiş bazı ülkelerin İGE sıralaması ve İGE'nin bileşenleri Tablo 2.4'te görülebilir. Tabloya göre insani gelişimde 1 numaralı ülke Norveç'tir. Norveç'in SGP'ne göre reel KBGSMH'sı 47.557 ABD, ortalama ömür 81.1 yıl ve ortalama eğitim süresi 12,6 yıldır. İnsani gelişim açısından sonuncu olan Kongo'da ise KBGSMH 280 ABD, ortalama ömür 48,4 yıl ve ortalama eğitim süresi 3,5 yıldır.

Tablo 2.4
Seçilmiş bazı ülkelerde insani gelişim, 2011.

Kaynak: UNDP, 2012.

	İGE Sırası	Ülke	İnsani Gelişim Endeksi (İGE)	Ortalama Ömür (Yıl)	Ortalama Eğitim Süresi	KBGSMH (2005, SGP \$)
Çok Yüksek İnsani Gelişim	1	Norveç	0,943	81,1	12,6	47.557
	2	Avustralya	0,929	81,9	12,0	34.431
	3	Hollanda	0,910	80,7	11,6	36.402
	4	ABD	0,910	78,5	12,4	43.017
	9	Almanya	0,905	80,4	12,2	34.854
	12	Japonya	0,901	83,4	11,6	32.295
	29	Yunanistan	0,861	79,9	10,1	23.747
Yüksek İnsani Gelişim	48	Uruguay	0,783	77	8,5	13.242
	56	S. Arabistan	0,77	73,9	7,8	23.274
	66	Rusya	0,755	68,8	9,8	14.561
	84	Brezilya	0,718	73,5	7,2	10.162
	88	İran	0,707	73	7,3	10.164
	92	Türkiye	0,699	74	6,5	12.246
Orta İnsani Gelişim	95	Ürdün	0,698	73,4	8,6	5.300
	101	Çin	0,687	73,5	7,5	7.476
	113	Mısır	0,644	73,2	6,4	5.269
	124	Endonezya	0,617	69,4	5,8	3.716
	134	Hindistan	0,547	65,4	4,4	3.468
Düşük İnsani Gelişim	143	Kenya	0,509	57,1	7	1.492
	172	Afganistan	0,398	48,7	3,3	1.416
	174	Etiyopya	0,363	59,3	1,5	971
	184	Mozambik	0,322	50,2	1,2	898
	187	Kongo	0,286	48,4	3,5	280



Özet



Bir ekonominin toplam basılasını tanımlayabilecek ve farklı metotlarla nasıl ölçüldüğünü açıklayabilmek;

Bir ekonomide işlerin nasıl gittiğinin en önemli göstergesi o ekonominin üretim miktarı ve onun nasıl geliştiğidir. Bir ekonominin ne kadar ürettiğinin en önemli göstergesi ise *Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)*'dir. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) bir ülkenin sınırları içerisinde belirli bir dönemde üretilen tamamlanmış (nihai) mal ve hizmetlerin piyasa değerine denir.

Bir ekonominin GSYH'ı üç farklı metotla hesaplanabilir. Bunlar üretim yöntemi, gelir yöntemi ve harcama yöntemi'dir. Eğer ölçme hataları yoksa normal şartlar altında bu üç farklı yöntemle hesaplanan GSYH'ların birbirine eşit olması gerekir. GSYH'nın üretim yöntemi ile hesaplanması ekonomide üretilmiş nihai mal ve hizmetlerin piyasa değerlerinin toplanması suretiyle yapılır. GSYH'nın gelir yaklaşımı ile hesaplanması bir ekonomide ekonomik faaliyetler sonucu elde edilen gelirlerin toplanması suretiyle olur. Son olarak, GSYH'nın harcama yöntemi ile ölçülmesi bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin kullanıcıları tarafından yapılan ödemelerin yani harcamaların toplanmasıdır.



Farklı ulusal gelir ölçütlerini tanımlayabilmek;

Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) bir ülkenin üretim faktörleri o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeridir. Dolayısıyla GSMH'yı elde edebilmek için o ülkenin GSYH'na net faktör gelirlerini (NFG) ilave etmek gerekmektedir.

GSYH brüt bir büyüklüktür. Diğer bir deyişle nihai mal ve hizmetlerin üretimi gerçekleştirilirken yıpranma ve eskime nedeni ile fiziksel sermayede meydana gelen değer kaybı, yani amortismanlar, hesaplama dahil edilmiştir. O yüzden safi (net) yurtiçi hasılaya (SYH) ulaşmak için GSYH'dan amortismanların çıkarılması gerekmektedir. Benzer şekilde safi milli hasılaya (SMH) ulaşmak için GSMH'dan amortismanları çıkarmak gerekir.



Ulusal gelir ölçümünde fiyatların etkisini açıklayabilmek;

GSYH'nın hesaplanmasının yapıldığı dönemdeki piyasa fiyatları cinsinden değerine *Nominal GSYH* denir. *Reel (yada sabit fiyatlarla)* GSYH ise belirli bir yıldaki GSYH'nın baz yılı fiyatları cinsinden değeridir. Bir ekonominin bir yıldan diğer yıla büyüme oranı reel GSYH kullanılarak ölçülebilir. *Ekonomik büyüme* bir ekonominin üretim kapasitesinin zaman içerisinde reel olarak artmasıdır. Ekonomideki tüm mal ve hizmetleri içeren fiyat endeksi GSYH Deflatörü 'dür. GSYH deflatörü bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin genel fiyat ortalamasının değişimini yansıtır ve kabaca nominal GSYH'nın reel GSYH'ya oranı olarak hesaplanır.



Ülkeler arası refah karşılaştırmalarının nasıl yapılabileceğini açıklayabilmek;

Ülkelerin refahları karşılaştırılırken kullanılan en temel iktisadi değişken bir ekonominin kişi başına GSYH yada GSMH'dır. Fakat, ülkelerarası karşılaştırmalar yapabilmek için öncelikle ortak bir para birimine ihtiyaç vardır. Bu sorun günümüzde ülkelerin GSYH'ları Amerikan doları (ABD) cinsinden ifade edilerek çözülmektedir. Ortak bir para birimi ile ifade edilmiş kişi başına GSYH ülkelerarası refahın karşılaştırılabilmesi için yeterli olmayabilir. Çünkü aynı miktar para ile bir ülkede satın alabildiklerinizi başka bir ülkede satın almayabilirsiniz. Gerçek bir refah karşılaştırması yapabilmek için o ülkenin KBGSYH'nın satın alma gücü paritesi (SGP) ile değerine bakmak gerekir. *Satın alma gücü paritesi (SGP)* belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranıdır.

İster nominal ister reel hesaplınsın, ister ortak bir para birimi ya da SGP ile hesaplınsın kişi ba-

şına düşen GSYH toplumun genelinin refah düzeyini yansıtmayabilir. Özellikle gelirin adil dağılmadığı, ekonomik gelişmeye sosyal gelişmelerin eşlik etmediği durumlarda kişi başına düşen ortalama gelir yüksek olsa bile toplum refahı yüksek olmayabilir. Ülkeler arasında daha doğru bir refah karşılaştırması yapabilmek için Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından geliştirilen *İnsani Gelişme Endeksine (İGE)* bakmak gerekebilir. Birleşmiş Milletler' in hazırladığı bu endeks, insan refahını belirleyen üç temel unsuru göz önünde bulundurmaktadır: Gelir, eğitim ve sağlıklı yaşam süresi. Bu endekse göre Türkiye 2011 yılında insani gelişme açısından 187 ülke arasında 92.'dir. Aslında Türkiye aynı yıl, 16.885 ABD doları olan SGP'ne göre hesaplanmış kişi başına düşen reel GSMH ile 57.dir. Bu Türkiye'deki iktisadi gelişmenin toplumun yaşam kalitesine ve sosyal gelişmeye tam olarak yansımadığının bir göstergesidir.

Kendimizi Sıyalım

1. Bir ülkenin üretim faktörleri ile o ülke sınırları içerisinde ve dışarısında belirli bir dönemde üretilen nihai mal ve hizmetlerin piyasa değeri aşağıdakilerden hangisine eşittir?
 - a. Gayri safi yurtiçi hasıla
 - b. Gayri safi milli hasıla
 - c. Safi yurtiçi hasıla
 - d. Safi milli hasıla
 - e. Milli gelir
2. Aşağıdakilerden hangisi 2011 yılında Türkiye ekonomisinin en büyük harcama kalemidir?
 - a. Özel tüketim harcamaları
 - b. Kamu harcamaları
 - c. Yatırım harcamaları
 - d. İthalat
 - e. Net ihracat
3. Türkiye'nin 2011 yılı GSMH'sı 766 milyar dolar ve GSYH'sı 773 milyar dolardır. Bu durumda Türkiye'nin 2011 yılı net faktör gelirleri (NFG) aşağıdakilerden hangisine eşittir?
 - a. -7 milyar dolar
 - b. +7 milyar dolar
 - c. 14 milyar dolar
 - d. -14 milyar dolar
 - e. 0 milyar dolar
4. Aşağıdakilerden hangisi milli gelir (MG) hesaplamasında kullanılan değişkenlerden birisi **değildir**?
 - a. Dolaylı Vergiler
 - b. Net Faktör Gelirleri (NFG)
 - c. Sübvansiyonlar
 - d. Ücret
 - e. Faiz
5. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde GSMH eşitliği doğru biçimde verilmiştir?
 - a. $GSMH = GSYH + Amortismanlar$
 - b. $GSMH = GSYH - Amortismanlar$
 - c. $GSMH = GSYH + NFG$
 - d. $GSMH = GSYH - NFG$
 - e. $GSMH = GSYH - Dolaylı Vergiler$
6. Son 50 yılda Türkiye ekonomisinde aşağıdakilerden hangisi gözlenmiştir?
 - a. Hizmet ve tarım sektörlerinin GSYH içerisindeki payları birlikte artmıştır.
 - b. GSYH içerisinde tarımın payı artarken, hizmet sektörünün payı azalmıştır.
 - c. GSYH içerisinde tarımın payı azalırken, hizmet sektörünün payı artmıştır.
 - d. GSYH içerisindeki imalat sanayiinin payı sürekli azalmıştır.
 - e. Madencilik, enerji ve inşaat sektörünün GSYH içerisindeki payı değişmemiştir.
7. Bir ülkedeki tüm mal ve hizmetleri içeren fiyat endeksine ne ad verilir?
 - a. Satın alma gücü paritesi
 - b. Enflasyon
 - c. Üretici Fiyat Endeksi
 - d. Tüketici Fiyat Endeksi
 - e. GSYH Deflatörü
8. I. Gelir
II. Eğitim
III. Sağlıklı yaşam süresi
Yukarıdaki seçeneklerden hangisi ya da hangileri İnsani Gelişme Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılmaktadır?
 - a. I ve III
 - b. Yalnız II
 - c. I, II ve III
 - d. II ve III
 - e. I ve II
9. Birleşmiş Milletlerin 2011 yılı İnsani Gelişme Raporuna göre aşağıdaki ülkelerden hangisi "Yüksek İnsani Gelişme" grubunda yer alan ülkelerden birisi **değildir**?
 - a. Hollanda
 - b. S. Arabistan
 - c. İran
 - d. Brezilya
 - e. Türkiye

10. Belirli bir mal ve hizmet sepetinin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranına ne ad verilir?

- Deflatör
- Satın alma gücü paritesi
- Döviz kuru
- Fiyat endeksi
- İnsani gelişme endeksi

Yaşamın İçinden

Radikal

22 Mayıs 2012

Ekonomi

Şimdi 16 ama daha önce 15

Sıradan vatandaş açısından Türkiye'nin on altıncı büyük ekonomi olmasının anlamı ne?



Soruya yanıtım çok kısa: Hiçbir önemi yok.

Bazen –umarım sadece bazendir- anlayışım çok kıtlıyor ve takılıp kalıyorum. Bir türlü anlayıp ilerleyemiyorum. Bu zafiyetimin en

güncel örneği, şu Türkiye'nin dünyanın bilmem kaçınıcı büyük ekonomisi olması 'meselesi'.

Hazine Müsteşarlığı'nın her hafta güncellenen, bilgi vermek açısından çok yararlı olan ve müsteşarlığın internet sayfasından ulaşılabilecek 'Türkiye Ekonomisi' raporu 'Türkiye ekonomisinin dünyadaki yeri'yle başlıyor. 2010 sonuçlarına göre Türkiye, dünyanın on altıncı büyük ekonomisi. Bu büyüklük elbette yabancı yatırımcılara Türkiye pazarı hakkında önemli bir bilgi veriyor. Ayrıca dış ilişkiler açısından da Türkiye'nin büyük bir ekonomi olması önemli. Peki, sıradan vatandaş açısından Türkiye'nin on altıncı büyük ekonomi olmasının anlamı ne? Soruya yanıtım çok kısa: Hiçbir önemi yok. Neden yok?

İsviçre, İsveç, Norveç, Danimarka gibi ülkeler listede yer almıyorlar. Ekonomileri yeteri kadar büyük değil çünkü! Sanıyorum, sıradan kişileri derinden etkileyen ve ilgilendiren hemen her konuda olumluluk açısından dünyanın en önünde gelen bu ülkelerin vatandaşları çok üzülüyorlardır en büyük ilk yirmi ekonomiye sahip ülke arasında yer almadıkları için. Öyle ya, listede İran on yedinci, Meksika on birinci, Çin ise ikinci sırada. Uyuşturucu baronlarının sürekli cinayet işlettiği Meksika vatandaşlarına, baskı altında yaşayan Çin vatandaşlarına, saçları bir miktar göründü ya da pantolon giydiler diye karakola davet edilen İran kadınlarına bakıp iç geçiriyorlardı; "Hele de ne güzel yaşıyor büyük ekonomiye sahip Meksika, İran ve Çin vatandaşları" diye.

İki ülke düşünün. A ülkesinin ekonomisinin büyüklüğü 100 mangır, B ülkesininki ise 75 mangır olsun. Yani, A çok daha büyük bir ekonomi B'ye kıyasla. A'nın nüfusu 100, B'ninki 25 ise hangi ülkenin insanları daha zen-

gin sizce? A ülkesinde kişi başına gelir 1 mangır. Oysa B ülkesinde kişi başına gelir 3 mangır. Kişi başına gelir açısından B ülkesi A'ya kıyasla üç kat daha zengin. Demek ki ekonomik büyüklük bir şey ifade etmeyebiliyor vatandaşların zenginliği açısından.

Açık ki kişi başına gelir karşılaştırması, ekonominin büyüklüğüne göre yapılan karşılaştırmadan daha iyi. Şu durumu düşünün: Kebapçıda oturuyorsunuz. Toplam elli kişi var. Orada olanların toplam geliri 50 lira olsun. Bunu, oturan sayısına böldüğünüzde, ortalama kişi başına gelir 1 lira oluyor. Şimdi, içeriye Türkiye'nin en zenginlerinden biri girsin. Bu kişinin toplam geliri de 450 lira olsun. Artık kebabçıda elli bir kişi var, bunların toplam geliri 500 lira. Bu durumda, kebabçıda oturanların ortalama kişi başına gelirleri 9.8 liraya çıktı. Vay canına! O zengin gelmeden önce kebabçıda oturanlar, zengin gelmesiyle birlikte birden 9.8 kat zenginleşmiş gibi oldular. Ne yazık ki, rüya fazla sürmeyecek; zengin kebabını yiyip terk edince orayı, eski hamam eski tas olacak; elli kişinin kişi başına geliri tekrar 1 liraya düşecek.

Demek ki, vatandaşların zenginliğini ölçmek açısından bir ekonominin ne kadar büyük olduğu ölçütü hiç mi hiç yeterli değil. Ondan daha iyi bir ölçüt olan kişi başına gelir ölçütü de yetersiz bir ölçüt. O kişi başına gelirin nasıl dağıldığı çok daha önemli. Birkaç zengin mi elinde, yoksa adil sayılabilecek bir dağılım mı var vatandaşlar arasında. Demek ki hem kişi başına gelir düzeyine hem de bu gelirin nasıl dağıldığına bakmak gerekiyor. Bu ölçütler de yetersiz kalabiliyor. Bu geliri yaratırken doğa tahrip edildi mi? Soluduğumuz hava, içtiğimiz su nasıl? Ne gam. Biz on altıncı büyük ekonomi olmakla övünelim. Ya da ama daha önce on beşinciydik diye polemik yapalım. Kolay gelsin.

Kaynak: Radikal, 22 Mayıs 2012

Okuma Parçası

Simon Smith Kuznets

(30 Nisan 1901 – 8 Temmuz 1985)

Simon Smith Kuznets 1971 yılında Nobel Ödülü kazanmış bir Rus-Amerikan iktisatçısıdır. Kuznets bir Beyaz



Rus-Yahudi ailesinin çocuğu olarak 1901 yılında Beyaz Rusya'da doğmuştur. 1922 yılında Amerika'ya göç eden Kuznets Kolombiya Üniversitesi'nden 1923 yılında lisans, 1924 yılında yüksek lisans ve 1926 yılında Doktora derecelerini al-

mıştır. 1930-1954 yılları arasında İstatistik ve İktisat profesörü olarak Pensilvanya Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1954-1960 yılları arasında John Hopkins Üniversitesi'nde İktisat Politikası profesörü olarak çalışmıştır. 1960 yılında Harvard üniversitesine geçen Kuznets emekli olduğu 1971 yılına kadar bu üniversitede çalışmıştır.

Kuznets konjonktürel dalgalanmalar (business cycles), ekonomik büyüme, kalkınma ve gelir eşitsizliği gibi konularda iktisat bilimine çok önemli katkıları olmuş bir iktisatçısıdır. Kuznets, Keynes'in "Mutlak Gelir Hipotezi"nin uzun dönemde geçerli olmadığı gösteren ilk iktisatçısıdır. Nitekim daha sonra, kendi adıyla anılacak, ekonomik dalgalanmalar konusunda "Kuznets Döngüsü", gelir eşitsizliği konusunda ekonomik büyüme ile gelir eşitsizliğini ilişkilendiren "Kuznets Eğrisi" gibi teoriler üretmiştir. Fakat Kuznets'in belki de en önemli katkısı 1942 yılında yayınladığı "Ulusal Gelir ve Kompozisyonu, 1919-1938" başlıklı kitabıdır. Bu çalışma ile Kuznets ulusal gelir hesaplarının toplanması ve hesaplanması konusunda ilk standartları koyan iktisatçı olmuştur. Kuznets iktisat bilimine yaptığı tüm bu katkılardan dolayı 1971 yılında Nobel Ödünü almaya hak kazanmıştır. Simon Kuznets 8 Temmuz 1985 tarihinde hayata veda etmiştir.

Kaynak: wikipedia.org

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. b Yanıtınız yanlış ise “GSYH ve GSMH” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a Yanıtınız yanlış ise “GSYH’nın Harcama Yaklaşımı ile Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a Yanıtınız yanlış ise “GSYH ve GSMH” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Milli Gelir” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c Yanıtınız yanlış ise “GSYH ve GSMH” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “GSYH’nın Üretim Yöntemi ile Hesaplanması” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “GSYH Deflatörü” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c Yanıtınız yanlış ise “İnsani Gelişme Endeksi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “İnsani Gelişme Endeksi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Satın Alma Gücü Paritesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Ulusal gelir hesaplamaları bir ekonominin bir yılda ne kadar üretim gerçekleştirdiği ya da ne kadar gelir yarattığı hakkında fikirler verir. Bu doğrudur. Fakat o ülkenin vatandaşlarının refah düzeyi hakkında tam bilgiye sahip olabilmek için başka bazı iktisadi ve sosyal değişkenlere de bakmak gerekecektir. Bu aşamada özellikle yaratılan gelirin dağılımı son derece önemlidir. Eğer yaratılan gelir adil bir şekilde paylaşılmıyorsa o zaman herkes için geçerli tam olarak bir refahtan söz edemeyiz. Benzer şekilde iktisadi büyüme sosyal gelişmeyi beraberinde getirmiyorsa yine refahtan bahsedemeyiz. Bu konuda belki en iyi bilgiyi hem ekonomik faktörleri hem de sosyal faktörleri birlikte dikkate alan Birleşmiş Milletler tarafından hazırlanan “İnsani Gelişme Endeksi” verebilir. İnsani Gelişme Endeksi ve ülkelerin sıralamaları için <http://undp.org.tr> adresinden ulaşılabilir.

Sıra Sizde 2

Nominal GSYH o an piyasada geçerli cari fiyatlar hesaplanan GSYH’dır. Reel GSYH ise belirli bir baz yılın fiyatları ile hesaplanan GSYH’dır. Nominal GSYH içeri-

sinde fiyat değişmelerini de içerirken reel GSYH fiyat etkisinden arındırılmıştır. Dolayısıyla bir ekonomin gerçek performansı ancak reel GSYH kullanılarak değerlendirilebilir. Zira bir ekonomin üretim gücünde gerçekte hiç bir değişme olmazken sırf fiyat artışlarından dolayı sanki üretim artışı gibi gözükülebilir.

Sıra Sizde 3

Aşağıdaki büyüme formülü kullanılarak her bir yıl için büyüme oranları hesaplanabilir.

$$BÜYÜME_{GSYH_t} = \frac{GSYH_t - GSYH_{t-1}}{GSYH_{t-1}} * 100$$

Tablo 2.1.1: Türkiye reel ve nominal GSYH’ları ve büyüme oranları, 2000-2011.

YIL	Reel GSYH (t)	Nominal GSYH (t)	Büyüme Reel GSYH (%)	Büyüme Nominal GSYH (%)
2000	72.436.399.000	166.658.021.000	-----	-----
2001	68.309.352.000	240.224.082.000	-5,70	44,14
2002	72.519.831.000	350.476.090.000	6,16	45,90
2003	76.338.192.000	454.780.659.000	5,27	29,76
2004	83.485.591.000	559.033.025.000	9,36	22,92
2005	90.499.731.000	648.931.712.000	8,40	16,08
2006	96.738.320.000	758.390.785.000	6,89	16,87
2007	101.254.625.000	843.178.421.000	4,67	11,18
2008	101.921.730.000	950.534.250.000	0,66	12,73
2009	97.003.114.411	952.558.578.826	-4,83	0,21
2010	105.885.643.938	1.098.799.348.446	9,16	15,35
2011	114.873.979.334	1.294.892.893.091	8,49	17,85

Kaynak: Reel ve nominal GSYH’lar Dünya Gelişme Göstergeleri (WDI), Dünya Bankası, 2012’den alınmıştır. Büyüme oranları yazar tarafından hesaplanmıştır.

Sıra Sizde 4

Reel GSYH bir baz yıl seçilip o yılın fiyatları kullanılarak hesaplanır. Reel GSYH hesaplanırken kullanılan fiyatlar baz yılda nominal GSYH hesaplanırken kullanılan fiyatlarla aynı olduğu için, reel ve nominal GSYH’lar birbirine eşit olur.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abel, A. B. ve Bernanke, B.S. (2001) **Macroeconomics**, 4. Baskı, USA: Addison Wesley Longman Inc.
- Begg, D., Fischer, S. ve Dornbusch, R. (2003) **Economics**, 7. Baskı, UK: McGraw Hill Education.
- Bozkaya, M. ve Kılıç, L. (2010). **Ders Kitabı Hazırlarken**, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir.
- Kılıçaslan, Y. ve Esen, E. (Editörler) (2012) **İktisada Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Lipsey, R. G. ve Courant, P. N. (1996) **Economics**, 11. Baskı, New York: HarperCollins
- Mankiw, N. G. (2009) **Principles of Economics**, 5. Baskı, Canada, South-Western.
- Parkin, M. (2010) **İktisat**, 9. Baskıdan çeviri, Çev. Uzun, Ö., Demir, S., Güneş, S. ve Sezgi, Ş., İstanbul: Akademi Yayıncılık.
- Parkin, M., Powell, M. ve Matthews, K. (1997). **Economics**, 3. Baskı, Essex, Addison and Wesley Longman Limited.
- Stiglitz, J. E. (1997) **Economics**, 2. Baskı, New York: W. W. Norton&Company Inc.
- Şıklar, İ. (Editör) (2009) **İktisada Giriş**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.
- Taylor, J. B. (1998). **Economics**, 2. Baskı, Boston: Houghton Mifflin Company.
- Yıldırım, K. ve Özer, M. (Editörler) (2003) **İktisada Teorisi**, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi AÖF Yayınları.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

- Central Intelligence Agency (CIA), the World Factbook, <http://www.cia.gov>
- Dünya Bankası (2012) Dünya Gelişim Göstergeleri: (WDI), <http://www.worldbank.org>
- Radikal, <http://www.radikal.com.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr>
- United Nations Development Program (UNDP), <http://www.undp.org>
- Wikipedia, the Free Encyclopedia, <http://en.wikipedia.org>

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Tüketim harcamaları, tasarruf ve yatırım arasındaki toplulaştırılmış ilişkileri açıklayabilecek,
- Tüketim harcamalarını etkileyen faktörleri açıklayabilecek,
- Keynesyen tüketim fonksiyonunu açıklayabilecek,
- Yatırımları belirleyen faktörleri açıklayabilecek,
- Yatırımlar ile tasarrufları eşitleyecek mekanizmayı açıklayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Tüketim Harcamaları
- Tasarruflar
- Ödünleşim
- Cari Harcanabilir Gelir
- Sermaye Stoku
- Net Yatırımlar
- Net Bugünkü Değer
- Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası

İçindekiler



Milli Gelirin Bileşenleri: Tüketim, Yatırım ve Tasarruf

GİRİŞ

Önceki bölümlerde toplam harcamaların dört temel bileşenden oluştuğunu görmüştük. Bu bileşenler, hanehalklarının tüketim harcamaları, özel sektörün yatırım harcamaları, kamu harcamaları ve dış âlem talebi olarak ifade edilebilecek net ihracattır. Toplam harcamaları oluşturan bu bileşenlerden kamu harcamaları siyasal hükümetin inisiyatifindedir. Bu nedenle genellikle, kamu harcamalarını veri kabul ederiz. Kamu harcamaları veri kabul edildiğinde elimizde açıklanmaya muhtaç üç bileşen kalmaktadır. Bunlar özel tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve net ihracattır. Net ihracat bileşenini daha sonra açık ekonomileri ele alırken detaylı bir şekilde inceleyeceğiz.

Bu bölümde dış dünya ile ticaretin olmadığı, yani kapalı bir ekonomiyi ele alacak ve özel tüketim harcamaları ile yatırım harcamalarının nasıl belirlendiğini inceleyeceğiz. Öncelikle tüketim harcamaları, tasarruf ve yatırım harcamaları arasındaki ilişkiyi ele alacağız. Daha sonra tüketim harcamaları ile yatırım harcamalarını etkileyen faktörleri ele alacağız. Tüketim harcamalarını incelerken Keynesyen modelin temel taşı olan teşkil eden “Keynesyen Tüketim Fonksiyonu”nu oluşturacağız. Son olarak ekonomideki tasarrufların nasıl yatırımlara eşitlendiğini öğreneceğiz. Ödünç verilebilir fonlar piyasasını ele alacağımız bu son bölümde, bir ekonomide reel faiz oranının nasıl belirlendiğini göreceğiz.

TÜKETİM, TASARRUF VE YATIRIM İLİŞKİSİ

Bir ekonomide toplam harcamaların dört temel bileşeni olduğunu daha önceki bölümlerde görmüştük. Ekonomide bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin değerini ifade eden GSYH’yi “Y” ile gösterirsek, gelir-harcama ilişkisini aşağıdaki gibi ifade etmiştik:

$$Y \equiv C + I + G + NX \quad (3.1)$$

Hatırlanacağı gibi *milli gelir özdeşliği* adını verdiğimiz bu özdeşlik, bir ekonomideki toplam mal ve hizmet üretimini ifade eden *GSYH*’nin toplam tüketim (*C*), toplam yatırım harcamaları (*I*), kamu harcamaları (*G*) ve net ihracat (*NX*) olarak dört bileşeni olduğunu ifade etmektedir. Bu bir özdeşliktir çünkü ifadenin sol tarafındaki herhangi bir artış sağ taraftaki bileşenlerin toplamında da bir artış anlamına gelir. Bu eşitlik her durumda sağlandığı için özdeşlik adını veriyoruz. Bu özdeşliği kapalı bir ekonomi için aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

Bir eşitlik değişkenlerin bütün değerleri için geçerli ise **özdeşlik** adı verilir ve “ \equiv ” işareti ile gösterilir.

Diğer ülkeler ile ticaretin söz konusu olmadığı ekonomilere **kapalı ekonomi** adı verilir. Kapalı bir ekonomide ihracat ve ithalat olmadığı için net ihracat sıfırdır. Diğer ülkeler ile ticari ilişkiler içinde olan ülkeler ise **açık ekonomi** olacak nitelendirilir.

$$Y \equiv C + I + G \quad (3.2)$$

Kapalı ekonomi, diğer ülkeler ile ticari ilişkilerin olmadığı bir ekonomi demektir. Diğer ülkeler ile ticari ilişkileri olan bir ekonomiye ise *açık ekonomi* adını veriyoruz. Dış ticaretin olmadığı bir durumda $NX=0$ olacağı için, özdeşlik yukarıdaki gibi ifade edilir. Özdeşliği yatırımlar için tekrar yazdığımızda

$$I \equiv \underbrace{Y - C - G}_{\text{Tasarruflar (S)}} \quad (3.3)$$

ifadesini elde ederiz. Eşitliğin sağ tarafındaki ifadeye "*toplam tasarruflar*" veya sadece "*tasarruflar*" adını veriyoruz. Toplam gelirin tüketilmeyen kısmı tasarruf olarak adlandırılmaktadır. Ekonomide bütün tüketim hanehalkları ve devlet tarafından yapıldığına göre toplam tasarruflar gelirin hanehalkları tarafından ve devlet tarafından tüketilmeyen kısmıdır. Dolayısıyla ekonomideki toplam tasarrufları aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$S \equiv Y - C - G \quad (3.4)$$

Devletin topladığı vergilerden hanehalklarına yaptığı transfer ödemelerini çıkardıktan sonra kalan kısma "*net vergi hasılatı*" adını verelim ve aşağıdaki gibi ifade edelim:

$$T \equiv TA - TR \quad (3.5)$$

Bu ifadede TA devletin toplam vergi hasılatını, TR ise devletin sosyal güvenlik harcamaları veya sosyal yardımlar gibi hanehalklarına yaptığı ödemeleri ifade eder. Vergiler hanehalklarından alınıp devletin kasasına giren gelirden başka bir şey değildir. (3.4) ifadesi ile verilen toplam tasarrufun sağ tarafına net vergi hasılatını ekleyip çıkarırsak eşitliğin değeri değişmeyecektir:

$$S \equiv \underbrace{(Y - T - C)}_{\text{özel tasarruflar}} + \underbrace{(T - G)}_{\text{kamu tasarrufları}} \quad (3.6)$$

Yukarıdaki ifadenin sağ tarafındaki ilk terim olan $(Y - T - C)$, *özel tasarruflar* olarak adlandırılır. Özel tasarruflar hanehalklarının yaptığı tasarrufları ifade eder. Eşitliğin sağ tarafındaki ikinci terim olan $(T - G)$ ise "*kamu tasarrufları*" olarak adlandırılır. Kamu tasarrufları devletin elde ettiği net vergi hasılatından kamu harcamaları çıkarıldıktan sonra kalan kısımdır. Ekonomideki toplam tasarruflar özel tasarruflar ile kamu tasarruflarının toplamından oluşur.

Kapalı bir ekonomide gelirin tüketilmeyen kısmının tamamının yatırım için kullanıldığı varsayılır. Eşitlik bu durumu ifade etmektedir. Toplam tasarrufları " S " ile gösterirsek aşağıdaki tasarruf-yatırım eşitliğini elde ederiz:

$$I \equiv S \quad (3.7)$$

Bu bir özdeşlik olduğu için ekonomideki toplam tasarrufların daima yatırım harcamalarına eşit olduğunu ifade etmektedir.

Şimdi de ekonominin hanehalkı cephesine bakalım. Bir ekonomide yaratılan toplam $GSYH$ hanehalkları tarafından ya tasarruf edilir ya da tüketim harcamalarında kullanılır. Bununla birlikte hanehalklarının eline geçen gelirin tamamı kullanılamaz. Bu gelirin bir kısmı devlet tarafından vergi olarak toplanır. Toplam gelirin devlete ödenen vergilerden sonra kalan kısmına "*toplam harcanabilir gelir*" adı verilir.

Tasarruflar toplam gelirin devlet veya hanehalkları tarafından tüketilmeyen kısmına denir.

Devletin topladığı vergilerden hanehalklarına transfer ödemeleri çıkarıldıktan sonra kalan kısma **net vergi hasılatı** adı verilir.

Devletin sosyal güvenlik ödemeleri veya sosyal yardımlar gibi hanehalklarına yaptığı gelir transferleri **transfer harcamaları** olarak adlandırılır.

Toplam gelirin hanehalkları tarafından tüketilmeyen kısmına **özel tasarruflar** adı verilir.

Kamu tasarrufları devletin net vergi hasılatı ile kamu harcamaları arasındaki farktır.

Toplam gelirin devlete ödenen vergilerden sonra kalan kısmına "**toplam harcanabilir gelir**" adı verilir.

verilir. Ekonomideki hanehalklarının elde ettiği toplam harcanabilir geliri aşağıdaki gibi vergi sonrası gelir olarak ifade edebiliriz:

$$\begin{aligned} YD &\equiv Y - TA + TR \\ &\equiv Y - T \end{aligned} \quad (3.8)$$

Görüldüğü gibi, toplanan vergiler harcanabilir geliri azaltırken, hanehalklarına yapılan transferler harcanabilir geliri artırmaktadır. Hanehalklarının elde ettiği harcanabilir gelirin bir kısmı tüketim harcamalarına giderken, bir kısmı da tasarruf edilecektir:

$$YD \equiv S + C \quad (3.9)$$

Bu eşitlikteki harcanabilir gelirin tanımını yerine yazarak toplam gelir (Y) için çözersek,

$$Y \equiv S + C + T \quad (3.10)$$

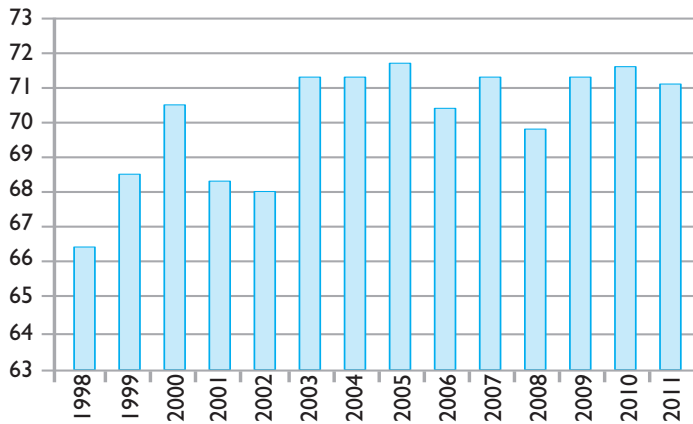
eşitliğini elde ederiz. Buna göre toplam GSYH, toplam tasarruflar, toplam tüketim harcaması ve devletin net vergi hasılatının toplamına eşittir. Buradan toplam tasarrufları

$$S \equiv Y - T - C \quad (3.11)$$

olarak ifade etmemiz mümkündür. Diğer bir ifade ile ekonomideki toplam tasarruflar, toplam gelirin tüketim harcamaları ve net vergi hasılatından sonra kalan kısmına eşittir. Eşitlik daha önce (3.4) ve (3.6) ile verilen toplam tasarrufların bir başka ifadesidir.

Yukarıdaki özdeşliklerden ekonomideki toplam tüketim harcamaları, toplam tasarruflar ve yatırım harcamalarının birbirleri ile yakından ilişkili olduğunu anlıyoruz. Bu bölümün ilerleyen kısımlarında ekonomik aktörlerin tüketim, tasarruf ve yatırımı kararlarını nasıl verdiklerini inceleyeceğiz.

Şekil 3.1



Tüketim harcamalarının GSYH içindeki payları

Kaynak: TÜİK, 2012

TÜKETİM VE TASARRUF

Tüketim harcamaları toplam harcamaların en önemli bileşenidir. Toplam harcamalar içerisindeki en büyük pay tüketim harcamalarına aittir. Örneğin 2011 yılında Türkiye ekonomisindeki toplam tüketim harcamaları 920 milyar ₺ olarak gerçekleşmiştir. Bu miktar gayrisafi yurtiçi hasılanın %71'ine karşılık gelmektedir. Son 15

yıl için tüketim harcamalarının GSYH içindeki paylarına bakıldığında, %66'nın üstünde kaldığını görürüz (Şekil 3.1). Tüketim harcamalarının toplam harcamalar içindeki payının bu derece yüksek olması Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Diğer ülkelerde de tüketim harcamalarının toplam harcamaları GSYH'nin en büyük kısmını oluşturmaktadır.

Toplam harcamaların, dolayısıyla milli gelirin önemli bir kısmını teşkil eden tüketim harcamalarını belirleyen faktörler nelerdir? Burada cevap arayacağımız temel soru bu olacaktır. Bu soruya ilişkin cevaplarımız aynı zamanda ekonomideki toplam tasarruflar hakkında da aydınlatıcı olacaktır.

Bu bölümde tüketim harcamalarını incelerken nihai amacımızın tek bir hane-nin veya tek bir bireyin tüketim davranışından ziyade, ekonomideki toplam tüketim harcamalarının nasıl belirlendiğini anlamak olduğunu hatırlatmakta yarar görüyoruz. Ekonomideki toplam tüketim harcamaları ekonomideki bireylerin tüketim harcamalarının toplamından oluşmaktadır. O hâlde, toplam tüketim harcamalarını hanehalklarının tek tek gösterdikleri tüketim davranışıyla ilişkili olduğu açıktır. Bu nedenle bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını nasıl verdiklerini ve bu kararın hangi faktörler tarafından etkilendiğini anlamak toplam tüketim harcamalarını belirleyen faktörlerin daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır.

Tüketim ve Tasarruf Davranışı

Bir bireyin tüketim ve tasarruf kararlarını nasıl verdiğini anlayabilmek için basit bir örneği ele alalım. Zeynep'in aylık geliri ₺2000'dir. Buna "ilgili dönemin geliri" anlamına gelen "cari gelir" adını veriyoruz. Cari gelir her dönem elde edilen geliri ifade eder. Burada cari gelirin vergiler ödendikten sonraki gelire, yani *cari harcanabilir gelire* eşit olduğunu varsayacağız. Bu nedenle bu bölümde aksi belirtilmedikçe "cari gelir" ifadesinden cari harcanabilir gelir anlaşılmalıdır. Zeynep cari gelirinin tamamını kullanarak ₺2000 değerinde tüketim harcaması yapabilir. Zeynep'in diğer bir seçeneği ise bu gelirin daha az bir kısmını tüketim için harcayarak, kalan kısmını tasarruf etmektir. Örneğin eğer Zeynep gelirinin ₺1750'sini harcamaya karar verirse, bu ₺250 tasarruf yapacağı anlamına gelir. Görüldüğü gibi Zeynep tüketim kararını verirken, aynı zamanda ne kadar tasarruf yapacağına da karar vermiş olacaktır.

Burada cevap vermemiz gereken soru, Zeynep'in neden ₺2000'nin hepsini harcamaya daha fazla mal veya hizmet satın almak dururken bir kısmını tasarruf ettiğidir. İnsanlar geleceği düşünerek tasarruf yaparlar. Tasarruflar ertelenen satın alma gücünü ifade eder. Her ay yaptığı tasarruflar Zeynep'in gelecekte, elde edeceği gelirden daha fazla tüketim yapabilmesini sağlayacaktır. Gelecekte bugünkünden daha az gelir elde edebileceğimiz ihtimali söz konusu ise tasarruf yapmak akıllıca olacaktır. Örneğin, gelecekte herhangi bir nedenle işsiz kalma ihtimali böyle bir gelir azalmasını ifade eder. Bir diğer örnek ise emeklilik dönemidir. Tüketiciler eğer emekli olduklarında elde edecekleri gelirin çalışırken elde ettikleri gelirden çok daha az olacağını, ve tüketim seviyelerini azaltacağını düşünüyorlarsa, çalıştıkları yıllarda emeklilik günleri için tasarruf etmeye çalışırlar. Böylelikle emeklilik dönemlerinde tüketim seviyelerini çok fazla düşürmelerine gerek kalmaz.

Zeynep aylık gelirinden daha az tüketim yapabileceği gibi, daha fazla tüketim yapabilmesi de söz konusudur. Bunun yolu borç almak veya daha önce yaptığı tasarrufları kullanmaktır. Şimdi Zeynep'in bankadan ₺1000 tüketici kredisi aldığını düşünelim. Böylelikle bu ay ₺3000 harcamaya yapabilmesi mümkün olacaktır. Bu durum Zeynep için iyi bir şey olsa da aldığı krediyi önümüzdeki aylarda geri öde-

Her dönem elde edilen gelire o dönemin **cari geliri** adı verilir. Vergiler ödedikten sonra kalan cari gelire ise **cari harcanabilir gelir** adı verilir. Bu bölümde ayrıca belirtilmedikçe, cari gelir kavramından cari harcanabilir gelir anlaşılmalıdır.

Elde edilen harcanabilir gelirin tamamı tüketim harcaması ve tasarruf arasında bölüşülür: **harcanabilir gelir = tüketim + tasarruf.**

mek zorundadır. Bu durumda önümüzdeki aylarda elde ettiği cari gelirinden daha azını tüketim için kullanabilecektir. O hâlde, gelecek dönemlerde cari gelirinden daha az tüketim yapacak olması, Zeynep'in bu dönem borç alarak yaptığı tüketimin alternatif maliyetini oluşturmaktadır. Diğer bir ifade ile Zeynep bugünkü tüketimi ile gelecekteki tüketimi arasında bir *ödünleşim* ile karşı karşıyadır.

Herhangi bir şeyden daha fazla almak için başka bir şeyden vazgeçmek zorunda olmamıza *ödünleşim* adını veriyoruz. Zeynep bugün cari gelirinden daha fazla tüketmek istediğinde gelecekte cari gelirinden daha az tüketmek zorunda kalacaktır. Benzer şekilde, gelecekte cari gelirinden daha fazla tüketim yapmak için bugün cari gelirinden bir kısmını tasarrufa ayırarak daha az tüketim yapması gerekmektedir.

Örneğimizdeki Zeynep isimli tüketici bu ay üç seçenek ile karşı karşıyadır:

1. Bu ay tam olarak cari geliri kadar harcama yapmak.
2. Bu ay borç alarak cari gelirinden daha fazla harcama yapmak.
3. Bu ay tasarruf ederek gelecekte cari gelirinden daha fazla harcama yapmak.

Zeynep borç almak veya tasarruf etmek seçeneklerinden birine karar verdiğinde, ne kadar borç alacağına veya ne kadar tasarruf edeceğine de karar vermek durumundadır. Zeynep karşı karşıya kaldığı bu alternatifler arasından kararını nasıl verecektir? Bu kararı verirken Zeynep, bu dönem ertelediği tüketimin, yani tasarruflarının gelecekteki tüketimini ne kadar artıracaklarını veya bu dönem borç alarak yaptığı fazla tüketimin gelecek dönemlerdeki tüketimini ne kadar azaltacağını göz önüne alarak karar vermek durumundadır.

Zeynep'in yaptığı tasarrufların gelecekteki satın alma gücünü ne kadar artıracaklığı, bu dönem tasarruflara ödenen reel faiz oranı ile ilişkilidir. Reel faiz oranını "r" ile göstereyim. Ekonomideki mal ve hizmetlerin fiyatlarında bir değişme olmadığını, yani enflasyon oranının sıfır olduğunu varsayarsak, Zeynep yaptığı her ₺1 tasarruf karşılığında gelecek dönem $\text{₺}(1+r)$ ilave satın alma gücü elde edecektir. Diğer bir ifade ile bugünkü ₺1 değerindeki tüketim ile gelecek dönemin $\text{₺}(1+r)$ değerindeki tüketimi arasında karar verecektir. Benzer şekilde, Zeynep'in bugün aldığı borcun gelecekteki gelirini ne kadar azaltacağı da bu dönem borç vermek için talep edilen reel faiz oranına bağlıdır. Tasarruflara ödenen reel faiz ile borç verme faizlerinin aynı olduğunu varsayarsak, bugün borç alınarak yapılan ₺1 değerindeki tüketim, bir dönem sonra $\text{₺}(1+r)$ değerinde daha az bir tüketim anlamına gelecektir. Görüldüğü gibi Zeynep'in bu dönem borç alarak artıracakları tüketim seviyesinin her ₺1'si için gelecek dönem ne kadar bir tüketimden vazgeçeceği cari dönem reel faiz oranına bağlıdır. Reel faiz oranı arttıkça borç alarak tüketim seviyesini artırmanın maliyeti, yani gelecek dönem vazgeçmesi gereken tüketim seviyesi artacaktır. Reel faiz oranı düştükçe söz konusu maliyet azalacaktır.

Görüldüğü gibi bu dönem ne kadar tüketeneğine karar verirken Zeynep'in göz önünde bulundurması gereken önemli bir faktör reel faiz oranıdır. Bununla birlikte Zeynep bu dönem çok az tüketerek gelecek dönem çok fazla tüketmek veya bu dönem çok fazla tüketerek gelecek dönem açlık sınırında yaşamak istememektedir. Bunun yerine her iki dönem de yaklaşık aynı miktarda tüketimi tercih etmektedir. Bu davranışı bütün insanlar için genelleştirebiliriz. İnsanlar tüketimlerinin zaman içerisinde inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi yerine, daha istikrarlı olmasını tercih ederler. Bu tercih insanların tüketim-tasarruf kararlarını etkileyen en önemli faktördür. Tüketicilerin zaman içerisindeki tüketimlerini nasıl daha istikrarlı halde tutabileceklerini belirleyen ise reel faiz oranlarıdır.

Bir şeyden daha fazla elde etmek için başka bir şeyden vazgeçme zorunluluğuna **ödünleşim** adı verilir. Yarın daha fazla tüketmek için bugün daha az tüketmek zorunda kalmamız bir ödünleşimdir.

İnsanlar tüketimlerinin zaman içerisinde inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi yerine istikrarlı olmasını tercih ederler. Bu tercih bireylerin tüketim-tasarruf kararlarını etkiler.

Cari Gelir

Cari harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasında yakın bir ilişki söz konusudur. Cari gelirdeki artışların bireylerin tüketim harcamalarını artırmasını bekleriz. Örneğin Zeynep'in aylık gelirinde bir defaya mahsus bir artış olduğunu düşünelim. Zeynep sadece bu ay için geçerli olmak üzere ₺1000 ikramiye almıştır. Bu Zeynep'in cari gelirinde %50 oranında bir artış demektir. Zeynep cari gelirindeki sadece bu defaya mahsus bu artışı nasıl kullanacaktır? Zeynep'in bir seçeneği ₺1000'lik artışın tamamını tüketim için ayırarak harcamaktır. Diğer bir seçeneği ise ₺1000'nin tamamını tasarruf etmektir. Her iki seçenek de uç durumları ifade etmektedir. İnsanlar genellikle cari gelirlerindeki böyle bir defalık bir artışın tamamını harcamak veya tamamını tasarruf etmek yerine, bir kısmını harcayarak kalanını tasarruf etme yolunu seçerler. Bu davranışın nedeni insanları tüketimlerini zaman içinde istikrarlı kılma arzularıdır.

Cari gelirindeki artışın ne kadarını tüketime ayıracağı, Zeynep'in tüketim isteğine bağlıdır. Bu tüketim isteği "*marjinal tüketim eğilimi*" olarak ifade edilir. Marjinal tüketimi eğilimi, tüketicinin artan gelirinin ne kadarlık kısmını tüketime ayırdığını gösterir. Marjinal tüketim eğilimini genellikle "*MPC*" ile gösteririz. Eğer Zeynep cari gelirindeki artışın hepsini tüketime ayırırsa *MPC* bire eşit olacaktır. Eğer ₺1000'lik artışın hepsini tasarruf ederse *MPC* sıfıra eşit olacaktır. Zeynep cari gelirindeki artışın bir kısmını tüketecek bir kısmını ise tasarruf edeceğine göre, *MPC* sıfır ile bir arasında bir değer alacaktır.

Artan gelirin ne kadarının tüketim için ayrılacağı bireylerin marjinal tüketim eğilimleri tarafından belirlenir. "*MPC*" olarak gösterilen marjinal tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında bir değerdir.

DİKKAT



Diğer faktörler değişmemek kaydıyla, cari gelirdeki artışlar hem tüketim harcamalarını hem de tasarrufları artıracaktır. Cari gelirdeki artışın sadece tüketim harcamasını artırması marjinal tüketim eğiliminin 1'e eşit olması demektir. Bu durum ise gözlemlediğimiz tüketici davranışı ile çelişmektedir.

Zeynep'in marjinal tüketim eğiliminin 0.75 olduğunu düşünelim. Bu durumda Zeynep cari gelirindeki ₺1000'lik artışın ₺750'sini, yani %75'lik bir kısmını tüketim için ayıracaktır. Bu değeri Zeynep'in *MPC*'si ile cari gelirindeki artışı çarparak elde ettik: $0,75 \times \text{₺}1000 = \text{₺}750$ Bu durumda Zeynep'in bu ayki toplam tüketim harcaması ₺750 artacaktır. Zeynep'in düzenli olarak aylık geliri olan ₺2000'nin ₺1500'sini tükettiğini varsayarsak, bu ayki toplam tüketim harcaması $\text{₺}1500 + \text{₺}750 = \text{₺}2250$ olacaktır. Aynı şekilde Zeynep'in bu ay yaptığı tasarruf miktarı da artacaktır. Aylık gelirinden tasarruf ettiği ₺500'ye ek olarak, ₺1000'lik ikramiyenin de ₺250'sini tasarruf eden Zeynep'in bu ay yaptığı tasarruf miktarı $\text{₺}500 + \text{₺}250 = \text{₺}750$ olacaktır. Görüldüğü gibi, cari gelirden bir defaya özgü bir artış olduğunda hem tüketim harcaması hem de tasarruf miktarı artacaktır. Bu artışın boyutu marjinal tüketim eğilimine bağlıdır.

Gelirdeki bir artışın ne kadarının tüketime gideceğini marjinal tüketim eğilimi belirlemekte iken toplam gelirin ne kadarının tüketime gideceğini *ortalama tüketim eğilimi* belirler. Ortalama tüketim eğilimi bize elimize geçen toplam gelirin her ₺1'sinin kaç kuruşunun tüketim için kullanıldığını gösterir. Kısaca "*APC*" ile gösterilen ortalama tüketim eğilimi, marjinal tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer alır.

Toplam gelirin ne kadarının tüketim için ayrılacağı bireylerin *ortalama tüketim eğilimleri* tarafından belirlenir. "*APC*" olarak gösterilen ortalama tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında bir değerdir.

Ortalama tüketim eğilimi 0,7, marjinal tasarruf eğilimi ise 0,2 olan bir tüketicuyu ele alalım. Bu tüketicinin ₺3000 olan geliri bu dönem ₺3600'ye yükselmiştir. Söz konusu tüketicinin bu dönem yapacağı toplam tasarruf miktarını ve gelirindeki artışın ne kadarının tüketime ayrılacağını bulunuz.



Cari gelirdeki değişimleri bireylerin tüketim kararlarındaki etkisini ekonominin geneline, yani toplam tüketim harcamalarına da uygulayabiliriz. Toplam tüketim harcamalarının cari harcanabilir gelirdeki değişmelere tepki verdiğini biliyoruz. Cari harcanabilir gelirdeki artışlar toplam tüketim harcamalarını artırmaktadır. Bu konuyu Keynesyen tüketim fonksiyonu başlığıyla ayrıca ele alacağız.

Beklentiler

Bireyler her dönem yapacakları tüketim harcamasına sadece o dönemin cari geliri dikkate alarak karar vermezler. Tüketicilerin dikkate aldıkları bir diğer önemli faktör gelecek dönemlerde beklenen gelirleridir. Üniversiteden yeni mezun olmuş ve iş arayan bir bireyi ele alalım. Bu birey henüz bir işi olmadığı için büyük olasılıkla düşük bir gelire sahip olacaktır. Eğer söz konusu birey tüketim kararını verirken sadece cari geliri dikkate alıyorsa, tüketim seviyesi oldukça düşük olacaktır için refah seviyesi de düşük olacaktır. Bununla birlikte, üniversite mezunu bir birey olarak gelecekte iyi bir gelir seviyesine sahip olacağı açıktır. Bu durumda iş aradığı dönemde açlık sınırında yaşayıp, iş bulduğunda ise lüks bir hayat sürmek pek mantıklı bir davranış olmayacaktır. Çünkü zaman içerisindeki tüketimini daha istikrarlı hâle getirmesi mümkündür. Zaman içerisindeki tüketimini daha istikrarlı hale getirmenin yolu, iş aradığı dönemde borçlanarak tüketim seviyesini artırmak, iş bulduktan sonra da bu borçlarını ödemektir. Böylece birey gelecekteki tüketiminin küçük bir kısmından vazgeçerek bugünkü tüketimini artıracaktır. Bir anlamda birey “*dönemler arası ticaret*” yapmaktadır. Gelecek dönemin tüketimini vererek bu dönemin tüketimini satın almaktadır. Mikroiktisat derslerinden hatırlayacağınız gibi, ticaret refahı artırmanın önemli bir aracıdır.

Yukarıdaki durumun tam tersine oldukça iyi bir ücretle çalışan bir bireyi ele alalım. Böyle bir birey cari dönemdeki tüketim kararını verirken sadece cari geliri göz önünde bulundurduğunda, tüketim harcamalarında herhangi bir kısıtlama yapmayacaktır. Fakat şöyle bir durumu düşünelim. Ülke ekonomisinin küresel bir ekonomik krizden etkilenmesi beklenmektedir. Eğer bu gerçekleşirse, işsizlik oranları yükselecek ve birçok çalışan işsiz kalacaktır. Böyle bir durumun ortaya çıkması hâlinde, bizim örneğimizdeki iyi ücretle çalışan bireyin işsiz kalma olasılığı artacaktır. İşsiz kalınması ise gelecekteki gelir seviyesinde önemli bir düşüş anlamına gelir. Bütün bu beklentiler örneğimizdeki birey tarafından dikkate alındığında, bu dönemin tüketim harcamasını azaltarak tasarruf yapma eğiliminde olacaktır. Bu davranışın nedeni insanların tüketimlerini zaman içerisinde istikrarlı kılma arzularıdır. Böylelikle hayat boyu refah düzeyi artacaktır çünkü tüketim seviyesinin istikrarsız olması refahı azaltıcı bir etkiye sahiptir.

Beklenen gelir seviyesindeki değişmelerin etkisini daha somut bir örnek yardımı ile açıklamaya çalışalım. Daha önce tanıdığımız Zeynep'in bu dönem değil ama gelecek dönem sadece bir kereye mahsus ₺1000 ikramiye alacağını varsayalım. Acaba bu haberi Zeynep'in tüketim kararlarını değiştirecek midir? Eğer değiştireceğini bekliyorsak nasıl değiştirecektir? Zeynep'in bir seçeneği, cari geliri değişmediği için bu dönemin tüketiminde bir değişiklik yapmadan, gelecek dönemi bekle-

mesidir. Tüketim kararlarını sadece cari gelirdeki değişikliklere göre veren bir tüketici de aynen böyle davranacaktır. Diğer bir seçenek ise gelecek dönemde ikramiye nedeniyle artacak olan gelirini bu dönemin tüketimini artırmak için kullanmasıdır. İşte, zaman içerisindeki tüketimini istikrarlı yapmayı arzulayan bir tüketici böyle davranacaktır.

Tablo 3.1
Gelirdeki bir artış beklentisinin etkisi

		2. Dönem (İkramiye Yok)	2. Dönem (İkramiye Var)
1. Dönem	Gelir	₺2000	₺2000
	Tüketim	₺1500	₺1800
	Tasarruf	₺500	₺200
2. Dönem	Gelir	₺2000	₺3000
	Tüketim	₺1500	₺2000
	Tasarruf	₺500	₺1000
Toplam	Gelir	₺4000	₺5000
	Tüketim	₺3000	₺3800
	Tasarruf	₺1000	₺1200

Gelecek dönem ₺1000 ikramiye almayı bekleyen Zeynep, bu dönem yapacağı tasarruf miktarını azaltarak tüketim miktarını artıracaktır. Örneğin bu dönem yapacağı tüketimi ₺300 artıracığını varsayalım. Daha önceki örneklerde olduğu gibi Zeynep'in cari gelirinin ₺2000 olduğunu ve bu gelirin ₺1500'sini tüketime ayırdığını varsayarsak, bu dönemin tüketimi ₺300 artarak ₺1800 olacaktır. Zeynep'in cari geliri değişmediği için bu dönem yapacağı tasarruf miktarı da ₺300 azalarak ₺200 olacaktır. Bununla birlikte gelecek dönem Zeynep'in toplam geliri ₺3000 olacağı için, gelecek dönem hem tüketimini hem de tasarruf miktarını artırması mümkündür. Bu durum Tablo 3.1 ile gösterilmiştir. Tablodan görüleceği üzere, ikinci dönem alınacak ikramiye beklentisi birinci dönemin tüketimini artırmıştır. İkinci dönemde ise artan cari gelirin etkisini görmekteyiz. İkinci dönemin cari gelirindeki artış, hem tüketimi hem de tasarrufu artırmıştır. Sonuçta iki dönemin toplam geliri arttığı için, toplam tüketim ve toplam tasarruf da artmıştır. Burada dikkat etmemiz gereken en önemli nokta, ikinci dönemde gerçekleşmesi beklenen bir gelir artışının birinci dönemin tüketim davranışını etkilemesidir. Bütün bu hikâyede basitlik sağlamak amacıyla, birinci dönem yapılan tasarrufların ikinci dönemde getireceği faiz geliri göz ardı edilmiştir.

Beklenen gelirin cari dönem tüketimini artırması, bireylerin tüketimlerini zaman içinde istikrarlı hale getirmek istemelerinin bir sonucudur. Yukarıda ele aldığımız davranış şekli, beklenen gelirdeki azalmalar durumunda da geçerlidir. Böyle durumlarda bireyler cari dönem tüketimlerini azaltarak, tasarruf ettikleri miktarı artıracaklardır.

Servet

Bireylerin veya hanehalklarının her dönem yaptıkları tasarrufların toplamı onların servetlerini oluşturur. Daha formel olarak tanımlayacak olursak, bir hanehalkının serveti sahip olduğu varlıkların toplamından borçlarının toplamının çıkarılmasıyla elde edilen miktardır. Servet seviyesindeki değişikliklerin bireylerin tüketim davranışlarını etkilemesi beklenebilecek bir sonuçtur. Servet seviyesindeki artışlar cari tüketim seviyesini artıracaktır. Bu etkiyi daha önce ele aldığımız gibi Zeynep örneği ile açıklamaya çalışalım.

Uzun zamandır görüşmediği bir akrabasından Zeynep'e ₺10000 miras kalmıştır. Bu miras Zeynep'in servetinin artması anlamına gelir. Cari gelirinde bir değişiklik olmamasına rağmen Zeynep tüketim harcamalarını artıracaktır. Zeynep'in servetinde meydana gelen artışın tüketim harcamalarına etkisi beklenen gelir seviyesindeki artışın etkisi ile aynıdır. Servet seviyesindeki artış nedeniyle Zeynep'in bu dönemki tüketimi artarken, cari gelirinden yapacağı tasarruf miktarı azalacaktır. Cari tasarruf miktarının azalması Zeynep'in cari gelirinin değişmemiş olmasının bir sonucudur. Servet miktarındaki azalmalar ise yukarıdakinin tam tersi bir sonuç doğuracaktır. Servet miktarının azalması cari dönem tüketimini azaltarak, tasarruf edilen miktarı artıracaktır.

Hanehalklarının servetlerini etkileyen makroekonomik gelişmeler, hanehalklarının tüketimlerini de etkileyeceği için, toplam tüketim harcamalarını da etkileyecektir. Örneğin ev fiyatlarının diğer mal ve hizmetlerin fiyatlarından daha fazla artması, ev sahibi olan hanehalklarının servetlerinin artması anlamına gelir. Benzer şekilde, hisse senedi piyasasında fiyatı endeksin üzerinde artan bir firmanın hisselerine sahip olanların servetleri artmış demektir. Sözü ettiğimiz bu etkiler hanehalklarının tüketimlerini artırmalarına neden olabileceği gibi, azaltmalarına da neden olabilir. Örneğin hisse senetlerinin fiyatlarındaki ani ve yüksek orandaki düşüşler hanehalklarının servetlerinin azalmasına yol açacaktır. Aynı şeyleri ev fiyatlarındaki düşüşler için de söyleyebiliriz. 2008 yılında baş gösteren küresel ekonomik krizde Amerika Birleşik Devletleri'ndeki ev fiyatları hızlı bir şekilde düşmüştür. Bu düşüş hanehalklarının servetlerini önemli ölçüde azalttığı için tüketim harcamalarını da etkilemiştir. Diğer başka faktörlerin yanı sıra ev fiyatlarındaki büyük düşüş, Amerika Birleşik Devletleri'nde gözlemlenen toplam tüketim harcamalarındaki düşüşün sebeplerinden biridir.

Reel Faiz Oranı

Reel faiz oranının bireylerin tüketim ve tasarruf kararlarını verirken göz önünde tutmaları gereken önemli bir faktör olduğunu daha önce ele almıştık. Tüketim davranışlarını etkileyen cari gelir, beklenen gelir seviyesi ve servet seviyesi gibi faktörleri incelerken reel faiz oranından bahsetmedik. Bunun nedeni zımni olarak reel faiz oranının sabit olduğunu, yani değişmediğini varsaymamızdır. Burada, diğer faktörler sabit iken reel faiz oranında gerçekleşen bir değişimin bireylerin tüketim kararlarını nasıl etkileyeceğini inceleyeceğiz.

Öncelikle reel faiz kavramını açıklamakla başlayalım. Reel faiz oranı fiyat artışlarının etkisinden arındırılmış faiz oranıdır. Bu nedenle satın alma gücü cinsinden ifade edilen bir orandır. Bunu basit bir örnek yardımı ile açıklayabiliriz. Zeynep'in tasarruflarını faiz getirisi elde etmek için vadeli bir mevduat hesabına yatırdığını düşünelim. Bankanın bir yıl sonra ödemeyi garanti ettiği faiz oranı %12 olsun. Buna *nominal faiz oranı* veya sadece faiz oranı diyoruz. Zeynep yatırdığı her ₺1 karşılığında bir yıl sonra ₺0,12 faiz getirisi elde edecektir. Yani bugün yatırdığı her ₺1, bir yılın sonunda ₺1,12 olacaktır.

Şimdi bu bir yıl içerisinde mal ve hizmetlerin fiyatlarının %8 arttığını varsayalım. Bu durumda Zeynep bugün ₺1 ile alabileceği mal ve hizmete bir yıl sonra ₺1,08 ödeyecektir. Bu nedenle Zeynep'in bir yıl sonra elde edeceği faiz getirisi kendisine sadece $1,12 - 1,08 = 0,04$ miktarında ilave mal ve hizmet almasına izin vermektedir. Diğer bir ifade ile Zeynep'in mal ve hizmet cinsinden elde edeceği faiz getirisi %12 değil sadece %3'tür. İşte bu %3'lük orana reel faiz oranı adını veriyoruz.

Nominal faiz oranı Türk Lirası cinsinden ödeme garantisini ile vaat edilen faiz oranıdır. **Reel faiz oranı** ise nominal faiz oranından mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış oranı çıkarıldıktan sonra elde edilen faiz oranıdır.

Buradan hareketle reel faiz oranını fiyatlardaki artış oranı çıkarıldıktan sonraki faiz oranı olarak tanımlayabiliriz. Fiyat artışlarının enflasyon oranı ile ölçeriz. Bu nedenle reel faiz oranını (yaklaşık olarak) aşağıdaki gibi hesaplayabiliriz:

$$r=i-\pi \quad (3.12)$$

Bu formülde r reel faiz oranını, i nominal faiz oranını, π ise enflasyon oranını ifade etmektedir. Bura önemli bir nokta reel faiz oranının gelecek bir yılın enflasyon oranı yardımı ile hesaplanmasıdır. Önümüzdeki bir yılın enflasyon oranını bilmemiz mümkün olmadığına göre, bugünkü reel faizi nasıl hesaplayabiliriz? Bunun için önümüzdeki dönemin gerçekleşen enflasyon oranı yerine, gerçekleşmesini beklediğimiz enflasyon oranını kullanırız. Önümüzdeki dönem gerçekleşmesini beklediğimiz enflasyon oranını π^e ile gösterecek olursak, reel faiz oranını aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$r=i-\pi^e \quad (3.13)$$

Görüldüğü gibi, bugünkü reel faiz oranı aslında beklenen reel faiz oranıdır. Buradan çıkarılacak önemli bir sonuç şu olacaktır: Eğer tüketiciler tüketim kararlarını verirken gerçekten reel faiz oranını göz önünde bulunduruyorlarsa, bu tüketicilerin tüketim kararlarını geleceğe dönük olarak verdikleri anlamına gelir.

Hatırlayacağınız gibi reel faiz oranı bugünkü tüketimin gelecekteki tüketim cinsinden maliyetini ifade etmekteydi. Dolayısıyla reel faiz oranındaki değişikliklerin tüketim kararlarını etkilemesini bekleriz. Şimdi borç alma ve vermede kullanılan faiz oranının aynı olduğunu kabul edelim ve reel faiz oranındaki değişikliklerin Zeynep'in tüketim kararlarını nasıl etkileyeceğine bakalım.

Reel faiz oranındaki bir artışın birbirinin tam tersi iki etkisi söz konusudur. Reel faiz oranındaki bir artış Zeynep'in tasarruf ettiği her ₺1 karşılığında gelecek dönem elde edeceği faiz getirisini artıracaktır. Bu nedenle bugünkü tüketimden feragat ederek gelecek dönemdeki tüketimini artırmak daha cazip hale gelecektir. Bu davranışı fiyatı artan bir maldan daha az tüketmek gibi düşünebiliriz. Reel faiz oranı bugünkü tüketimin maliyeti ise reel faiz oranı arttığında bugünkü tüketimin maliyeti de artacaktır. Bu nedenle Zeynep bu dönem daha az tüketmeyi tercih edecek ve daha fazla tasarruf yapacaktır. Bu etkiye "ikame etkisi" adını veriyoruz. İkame etkisi reel faiz oranlarındaki bir artış halinde tüketimini azaltacaktır.

Reel faiz oranındaki bir artış aynı zamanda Zeynep'in gelecekteki belirli bir miktar tüketim seviyesine bugün daha az miktar tasarruf yaparak ulaşabilmesini mümkün hale getirir. Örneğin reel faiz oranı %10 iken gelecek dönem ₺1500 değerinde bir satın alma gücüne ulaşabilmesi için Zeynep'in bu dönem yaklaşık ₺1363 tasarruf yapması gerekir. Reel faiz oranı %20'ye yükseldiğinde gelecek dönem aynı miktardaki satın alma gücüne ulaşabilmesi için bu dönem sadece ₺1250 tasarruf etmesi yeterli olacaktır. Aynı şeyi başka bir bakış açısı ile değerlendirebiliriz. Reel faiz oranı %10 iken gelecek dönemde ₺1 faiz getirisi elde etmesi için bu dönem ₺0,90 tasarruf yapması gerekirken, reel faiz oranı %20 olduğunda gelecek dönem ₺1 faiz getirisi elde etmek için Zeynep'in sadece ₺0,83 tasarruf etmesi gerekecektir.

Bu nedenle reel faiz oranının yükselmesi tasarruf miktarını azaltarak tüketim miktarını artıracaktır. Bu etkiye "gelir etkisi" adını veriyoruz. Gelir etkisi reel faizdeki bir artış halinde tasarrufların azalmasına ve tüketim harcamasının artmasına yol açar. Görüldüğü gibi ikame ve gelir etkileri ters yönlere çalışmaktadır. Birisi tü-

ketimi azaltırken diğeri artırmaktadır. Diğer faktörler sabit iken reel faiz oranındaki bir değişme sonucu tüketim miktarında meydana gelecek net değişme ikame ve gelir etkilerinden hangisinin daha büyük olduğuna bağlıdır. Eğer ikame etkisi daha büyük ise tüketim harcaması azalacak, gelir etkisi daha büyük ise tüketim harcaması artacaktır.

İkame etkisi borç alan bireyler ile tasarruf yapan bireyler için aynı şekilde işleyecektir. Her iki tür birey için de reel faiz oranındaki bir artış tüketimi azaltacak ve tasarrufu artıracaktır. Bununla birlikte gelir, borç alan bir bireyler için farklı işleyecektir. Borç alan bir birey için reel faiz oranındaki artış, aldığı her ₺1 için ödemesi gereken faiz miktarını artıracığı için, gelecek dönem servetinde bir azalma anlamına gelecektir. Bu durum servet seviyesinin azalması ile aynı etkiyi yapacak ve tüketimi azaltarak tasarrufları artıracaktır.

	İkame etkisi	Gelir etkisi	Net etki
Borç veren (tasarruf yapan)	tüketim azalır,	tüketim artar,	belirsiz
	tasarruf artar	tasarruf azalır	
Borç alan	tüketim azalır	tüketim azalır,	tüketim azalır,
	tasarruf artar	tasarruf artar	tasarruf artar

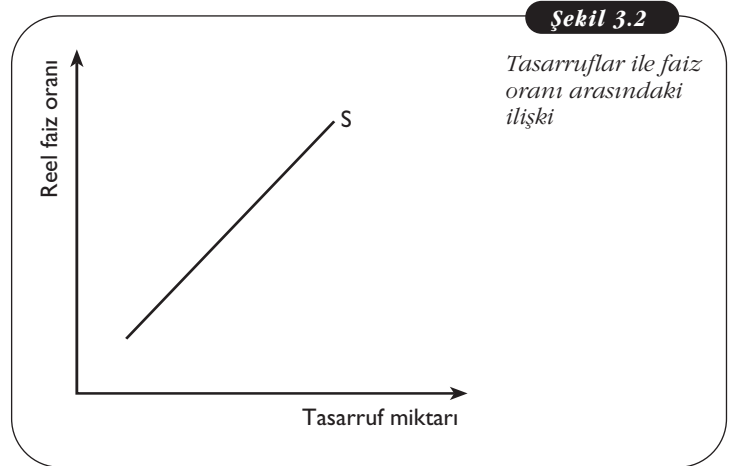
Tablo 3.2

Reel faiz oranındaki bir artışın bugünün tüketimi üzerine etkileri

Borç alan ve tasarruf eden bireyler için reel faiz oranındaki bir artışın etkileri Tablo 3.2'de özetlenmiştir. Tablodan görüldüğü gibi borç alan bir birey için faiz oranındaki artışın etkisi bellidir: Cari tüketim azalır ve tasarruf artar. Borç alan bireylerin tasarrufu negatif olduğu için, buradaki tasarruf artışı aslında daha az borç alınması olarak anlaşılmalıdır. Tasarruf yapan bir birey için ise bugünkü tüketimin azalıp azalmayacağı belirsizdir. Tüketimin azalıp azalmayacağı gelir ve ikame etkilerinin büyüklüklerine bağlıdır. Her iki etki de birbirine çok yakın ise cari tüketim harcamasında bir değişiklik olmayacaktır. İktisatçıların yaptığı araştırmalar tasarruf yapan bireylerde genellikle ikame etkisinin gelir etkisinde daha büyük olduğunu göstermektedir.

Özet tablodan görüldüğü üzere, faiz oranındaki artış borç alan bireyleri daha az borç almaya teşvik ederken, borç veren, yani tasarruf yapan bireyler üzerindeki etkisi belirsizdir. Ekonomideki toplam tasarruflar bireyler tarafından yapılan tasarrufların toplamından oluşmaktadır. Tasarruf yapan bireyler için ikame etkisinin daha baskın olduğunu varsayarsak, ekonomideki toplam tasarruflar ile faiz oranı arasında doğru yönlü bir ilişki öngörebiliriz. Böyle bir ilişki Şekil 3.2'deki grafikte gösterilmiştir. Bu grafikte dikey ekseninde reel faiz oranı, yatay ekseninde ise tasarruf miktarı çizilmiştir. Yüksek reel faiz oranlarında tasarruf miktarı artarken, düşük faiz oranlarında tasarruf miktarı azalmaktadır.

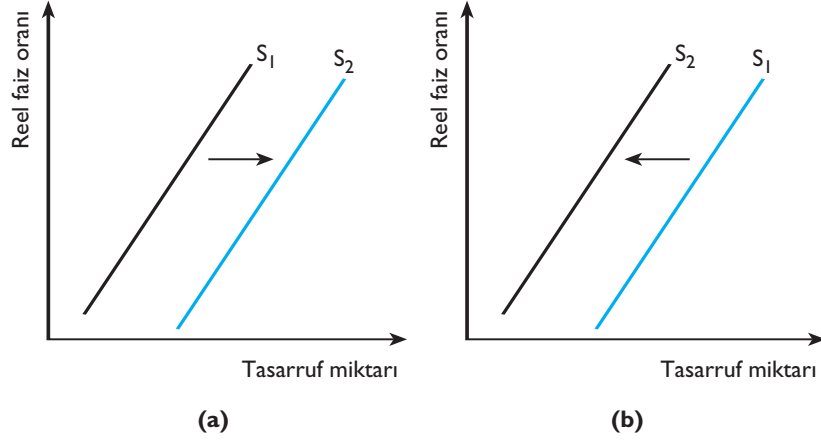
Reel faiz oranı dışında tasarrufu etkileyen diğer faktörler, örneğin cari gelir veya servet seviyesi değiştiğinde, Şekil 3.2'deki tasarruf fonksiyonu kayacaktır. Tasarrufu etkileyen diğer faktörler tasarruf miktarını artırıyorsa, tasarruf fonksiyonu sa-



ğa kayacak, aksine tasarruf miktarını azaltıyorsa sola kayacaktır. Bu kaymalar Şekil 3.3 ile gösterilmiştir. Şeklin (a) panelinde cari gelirdeki veya servet miktarındaki bir artmanın etkisi görülmektedir. Cari gelir veya servetin artması tasarruf miktarını artıracığı için, tasarruf fonksiyonunu sağa kaydıracaktır. Bu durumda tüketiciler bütün reel faiz oranlarında daha fazla tasarruf yapacaklardır. Aynı şeklin (b) panelinde ise reel faiz dışında başka bir faktörün tasarruf miktarını azaltması gösterilmiştir. Bu durumda tasarruf fonksiyonu sola kayacaktır.

Şekil 3.3

Tasarruf
Fonksiyonundaki
Kaymalar



Keynesyen Tüketim Fonksiyonu

Cari harcanabilir gelirdeki değişmelerin bireylerin tüketim kararlarını nasıl etkilediğini yukarıda ele almıştık. Buna göre cari harcanabilir gelirdeki artışlar marjinal tüketim eğilimine bağlı olarak bireylerin tüketim harcamalarını artıracaktır. İktisatçı John Maynard Keynes bu ilişkinin toplam tüketim harcamalarında da geçerli olduğu gerçeğinden hareketle, tüketim harcamalarını cari harcanabilir gelir ile açıklayan bir tüketim fonksiyonu önermiştir. Keynesyen tüketim fonksiyonu adı verilen bu fonksiyona göre, bir ekonomideki toplam tüketim harcamaları cari dönemin toplam harcanabilir gelirine bağlıdır. Burada Keynesyen tüketim fonksiyonunu ele alacağız.

Keynesyen tüketim fonksiyonu harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasında pozitif, yani aynı yönde bir ilişki öngörmektedir. Toplam tüketim harcamalarının cari harcanabilir gelir tarafından belirlenen kısmına "uyarılmış tüketim harcamaları" veya "gelire bağlı tüketim harcamaları" adı verilir. Harcanabilir gelirdeki artışın tüketim harcamalarını ne kadar artıracığı ise harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkinin doğasına bağlıdır. Harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasındaki ilişkiyi ise daha önce gördüğümüz marjinal tüketim eğilimi (MPC) belirlemektedir.

Ekonominin bütünü açısından bakıldığında, marjinal tüketim eğilimi toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık bir kısmının tüketim harcamalarına gittiğini gösterir. Örneğin harcanabilir gelirdeki her ₺100'lik artış tüketim harcamalarını ₺75 artırıyorsa, bu durumda marjinal tüketim eğilimi 0,75 olacaktır. Diğer bir ifade ile elde edilen ₺100 ilave gelirin %75'i tüketim harcamalarına gitmektedir. Dolayısıyla harcanabilir gelirdeki artışın tüketime ayrılan kısmı artarsa, marjinal tüketim eğilimi de artacaktır. Marjinal tüketim eğiliminin 0 ile 1 arasında bir değer alması gerektiğini cari gelir ile bireylerin tüketim kararları arasındaki ilişkiyi incelerken ele almıştık. Bu koşul toplam tüketim harcamaları için de geçerlidir.

Toplam tüketim harcamalarının toplam harcanabilir gelir tarafından belirlenen kısmına "uyarılmış tüketim harcamaları" veya "gelire bağlı tüketim harcamaları" adı verilir.

Marjinal tüketim eğilimi toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık bir kısmının tüketim harcamalarına gittiğini gösterir. Marjinal tüketim eğilimi kısaca "MPC" olarak yazılır ve "c" ile gösterilir.

Şimdi marjinal tüketim eğilimini daha formel bir şekilde ifade etmeye çalışalım. Öncelikle bir dönemden diğer döneme harcanabilir gelirdeki değişimi aşağıdaki gibi ifade edelim:

$$\Delta YD = YD_2 - YD_1 \quad (3.14)$$

Yukarıdaki ifadede YD_1 birinci dönemin harcanabilir gelirini, YD_2 ise ikinci dönemin harcanabilir gelirini ifade etmektedir. İkinci dönemdeki harcanabilir gelirin birinci döneme göre artmış olması durumunda harcanabilir gelirdeki değişimi ifade eden ΔYD sıfırdan büyük, yani pozitif bir değer olacaktır. İkinci dönemdeki harcanabilir gelirin birinci döneme göre azalması durumunda ise ΔYD sıfırdan küçük, yani negatif bir değer olacaktır. Aynı mantıkla, toplam tüketim harcamalarındaki değişimi aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$\Delta C = C_2 - C_1 \quad (3.15)$$

Bu ifadede C_1 birinci dönemdeki tüketim harcamalarını, C_2 ikinci dönemdeki tüketim harcamalarını, ΔC ise toplam tüketim harcamalarındaki değişimi göstermektedir. Yukarıda verilenler yardımı ile marjinal tüketim eğilimini aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$MPC = \frac{\Delta C}{\Delta YD} \quad (3.16)$$

Görüldüğü gibi marjinal tüketim eğilimi tüketim harcamalarındaki değişimin harcanabilir gelirdeki değişime oranı olarak ifade edilmektedir. Keynes, marjinal tüketim eğiliminin kısa dönemde toplam gelirin düzeyine göre değişmediğini varsaymıştır. Diğer bir ifade ile Keynes'e göre düşük harcanabilir gelir seviyelerindeki marjinal tüketim eğilimi ile yüksek harcanabilir gelir seviyelerindeki marjinal tüketim eğilimi aynıdır. Marjinal tüketim eğiliminin sabit olmasını Tablo 3.3'de verilen bir örnek yardımı ile açıklayabiliriz. Bu örnekte toplam harcanabilir gelirin 500 milyar ₺'den 600 milyar ₺'ye arttığı bir durumda marjinal tüketim eğiliminin 0,80 olduğu varsayılmıştır. Yani toplam harcanabilir gelirin 100 milyar ₺'lik arttığı bir durumda, bu artışın 80 milyar ₺'si tüketim harcamalarına gitmektedir. Marjinal tüketim eğiliminin harcanabilir gelire göre değişmediği bir durumda, toplam harcanabilir gelirin 900 milyar ₺'den 1 trilyon ₺'ye artması halinde de marjinal tüketim eğilimi yine 0,80 olacaktır. Yani toplam harcanabilir gelirdeki 100 milyar ₺'nin yine 80 milyar ₺'si tüketim harcamalarına gidecektir. Burada sabit marjinal tüketim eğilimini kısaca "c" sembolü ile ifade edeceğiz.

YD_1	YD_2	$\Delta YD = YD_2 - \Delta YD_1$	ΔC	MPC $\Delta C / \Delta YD = c$
₺500 milyar	₺600 milyar	₺100 milyar	₺80 milyar	0,80
₺800 milyar	₺900 milyar	₺100 milyar	₺80 milyar	0,80

Tablo 3.3
Sabit Marjinal
Tüketim Eğilimi

Marjinal tüketim eğilimi bilindiğinde, toplam harcanabilir gelirdeki bir artışın ne kadarının tüketime ayrılacağını hesaplayabiliriz. Bunun için gelirdeki artışı marjinal tüketim eğilimi ile çarpmamız yeterlidir. Tablo 3.4'teki örnekte, toplam harcanabilir gelirdeki 200 milyar ₺'lik bir artışın tüketimi ne toplam tüketim harcamalarını ne kadar artıracığı gösterilmiştir. Marjinal tüketim eğiliminin 0,75 olduğu bir durumda 200 milyar ₺'lik bir gelir artışı toplam tüketim harcamalarını 150 milyar artıracaktır.

Tablo 3.4

Toplam harcanabilir gelirdeki artışın tüketime ayrılan kısmının besaplanması

ΔYD	$MPC=c$	$\Delta C=c\Delta YD$
₺200 milyar	0,75	₺150 milyar

Toplam harcanabilir gelir ya tüketime ya da tasarrufa gitmek zorundadır. Daha önce (3.9) ile gösterdiğimiz bu ilişkiyi tekrar yazalım:

$$YD \equiv C + S \quad (3.17)$$

Toplam harcanabilir gelir ile toplam tüketim harcamaları ve toplam tasarrufları gösteren yukarıdaki ifadeyi değişimler cinsinden aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$\Delta YD \equiv \Delta C + \Delta S \quad (3.18)$$

Yukarıdaki eşitlikte ΔYD toplam harcanabilir gelirdeki değişimi, ΔC toplam tüketim harcamalarındaki değişimi, ΔS ise toplam tasarruflardaki değişimi göstermektedir. Görüldüğü gibi toplam harcanabilir gelirdeki değişimin tamamı tüketim ve tasarruf arasında bölüştürülmüş haldedir. Dolayısıyla toplam harcanabilir gelirdeki bir artış sadece tüketim harcamalarını değil, toplam tasarrufları da etkileyecektir.

Toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık kısmının tasarrufa ayrıldığı “*marjinal tasarruf eğilimi*” tarafından belirlenir. Marjinal tasarruf eğilimi toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarının tasarrufa ayrıldığını gösterir. Örneğin toplam harcanabilir gelirdeki 100 milyon ₺’lik bir artışın 20 milyon ₺’si tasarrufa ayrılıyor ise marjinal tasarruf eğilimi 0,20 olacaktır. Burada marjinal tasarruf eğilimini kısaca “*MPS*” olarak yazacağız ve “*s*” sembolü ile göstereceğiz.

Toplam tasarruflardaki bir değişimi daha önce yaptığımız gibi aşağıdaki şekilde ifade edebiliriz:

$$\Delta S \equiv S_2 - S_1 \quad (3.19)$$

Bu ifadede S_1 birinci dönemin toplam tasarruflarını, S_2 ikinci dönemin toplam tasarruflarını, ΔS ise toplam tasarrufların birinci dönemden ikinci döneme ne kadar değiştiğini göstermektedir. Toplam tasarruflarda birinci döneme göre bir artış söz konusu ise ΔS pozitif olacaktır. Buna karşılık, toplam tasarruflar ikinci dönemde birinci döneme göre azalmışsa ΔS negatif olacaktır. Marjinal tasarruf eğilimini aşağıdaki gibi yazalım:

$$MPS \equiv \frac{\Delta S}{\Delta YD} = s \quad (3.20)$$

Toplam harcanabilir gelirdeki artışın tamamından daha fazla tasarruf yapılamayacağına göre, marjinal tasarruf eğilimi de marjinal tüketim eğilimi gibi en fazla 1’e eşit olabilir. Toplam harcanabilir gelirin tamamı tüketim veya yatırıma gittiğine göre, marjinal tasarruf eğilimi ile marjinal tasarruf eğiliminin toplamının 1’e eşit olması gerekir. Bu görebilmek için daha önce ele aldığımız ve toplam harcanabilir gelirdeki değişimin toplam tüketim harcamaları ve toplam tasarruflar arasında paylaşıldığı eşitliği kullanabiliriz:

$$\Delta YD \equiv \Delta C + \Delta S \quad (3.21)$$

Bu eşitliğin her iki tarafını ΔYD ile bölersek eşitlik değişmeyecektir:

Marjinal tasarruf eğilimi toplam harcanabilir gelirdeki artışın ne kadarlık bir kısmının tasarruf edildiğini gösterir. Marjinal tasarruf eğilimi kısaca “*MPS*” olarak yazılır ve “*s*” ile gösterilir.

$$\frac{\Delta YD}{\Delta YD} = \frac{\Delta C}{\Delta YD} + \frac{DS}{\Delta YD} \quad (3.22)$$

Yukarıdaki ifadede eşitliğin sol tarafındaki bölüm 1'e eşittir. Eşitliğin sağ tarafındaki ilk terimin marjinal tüketim eğilimine, eşitliğin sağ tarafındaki ikinci terim ise marjinal tasarruf eğilimine eşit olduğunu görmekteyiz. Bu nedenle ifadeyi tekrar aşağıdaki gibi yazabiliriz:

$$1 = MPC + MPS$$

$$1 = c + s$$

Buna göre marjinal tasarruf eğilimini $c = 1 - s$ şeklinde yazabileceğimiz gibi, marjinal tasarruf eğilimini de $s = 1 - c$ olarak yazmamız mümkündür. Bu ilişkiyi bir örnek yardımı ile açıklayalım. Tablo 3.5'in ilk sütununda toplam harcanabilir gelirden 200 milyar ₺ bir artış olduğu görülmektedir. Tablonun ikinci sütununda, bu artışın 150 milyar ₺'lik kısmının tüketim harcamalarına gittiği görülmektedir. Yani toplam tüketim harcamalarındaki artış 150 milyar ₺ olmuştur. Artan harcanabilir gelirin tüketime ayrılan kısmından sonra artakalan kısım 50 milyar ₺'dir. Doğal olarak bu 50 milyar ₺ tasarrufa gidecektir. Toplam tasarruflardaki artış 50 milyar ₺'dir. Tablonun 4. ve 5. sütununda sırasıyla marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğilimi hesaplanmıştır. Buna göre marjinal tüketim eğilimi 0,75, marjinal tasarruf eğilimi ise 0,25 olacaktır. Tablonun son sütununda görüldüğü gibi, marjinal tüketim eğilimi ve marjinal tasarruf eğiliminin toplamı 1'e eşittir. Buradan anlaşılacağı üzere, herhangi bir sebepten dolayı marjinal tüketim eğilimindeki bir artış, marjinal tasarruf eğilimindeki bir azalış anlamına gelecektir. Örneğin marjinal tüketim eğilimi 0,75'ten 0,80'e yükseldiğinde, marjinal tasarruf eğilimi de 0,25'ten 0,20'ye düşecektir.

ΔYD	ΔC	ΔS	$c = \frac{\Delta C}{\Delta YD}$	$s = \frac{\Delta S}{\Delta YD}$	$c + s$
₺200 milyar	₺150 milyar	₺50 milyar	0,75	0,25	1

Tablo 3.5
Toplam harcanabilir gelirdeki artışın tüketim ve tasarrufa etkisi

Marjinal tasarruf eğilimi ve marjinal tüketim eğiliminin toplamı 1'e eşittir: $1 = c + s$. Marjinal tüketim eğilimindeki bir artış, marjinal tasarruf eğiliminde bir azalma anlamına gelir.



DİKKAT

Bireylerin elde ettiği toplam gelirin ne kadarının tüketim harcamalarına gideceğinin ortalama tüketim eğilimi tarafından belirlendiğini daha önce görmüştük. Ortalama tüketim eğilimini, marjinal tüketim eğilimi gibi toplam tüketim harcamalarına da uygulayabiliriz. Bir ekonomideki ortalama tüketim eğilimi bir dönemde yaratılan toplam gelirin ne kadarının tüketim harcamalarına gittiğini gösterir. Ortalama tüketim eğilimini gelirin tüketime ayrılan miktarını toplam cari harcanabilir gelire bölerek bulabiliriz:

$$APC \equiv \frac{C}{YD} \quad (3.23)$$

Toplam gelirin en fazla tamamı tüketime ayrılabilir için ortalama tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında bir değer olacaktır. Toplam gelirin tasarrufa giden kısmı ise *ortalama tasarruf eğilimi* (APS) tarafından belirlenir. Ortalama tasarruf eğilimi de ortalama tüketim eğilimi gibi 0 ile 1 arasında bir değer olacaktır. Ayrıca ortalama tüketim eğilimi ile ortalama tasarruf eğiliminin toplamı 1'e eşit olacaktır:

$APC+APS=1$. Ortalama tasarruf eğilimi toplam tasarrufların toplam harcanabilir gelire bölünmesi ile elde edilir:

$$APS \equiv \frac{S}{YD} \quad (3.24)$$

Otonom Tüketim Harcamaları

Tüketim harcamalarını belirleyen tek faktörün harcanabilir olmadığını daha önce görmüştük. Faiz oranlarındaki değişikliklerin, servet seviyesindeki değişikliklerin ve gelir ile ilgili beklentilerin tüketim harcamalarında etkili olduğunu biliyoruz. Bunlara ek olarak ekonomideki belirsizlikler ve tüketicilerin zevk ve tercihlerindeki değişiklikler de tüketim harcamalarını da etkileyebilecektir. Örneğin siyasal istikrarsızlıkların hanehalklarının ihtiyat amacıyla yaptıkları tasarrufları artırıp, tüketim harcamalarını azaltabileceğini biliyoruz. Aynı şekilde ekonomik krizlerin işsizliği artırarak insanların işsiz kalma ihtimaline karşı harcamalarını azalttığı da bilinmektedir. Ekolojik bilincin gelişmesi ile otomobil kullanımının azalması durumunda, tüketim harcamalarında bir azalma görülecektir. Böyle bir durum insanların zevk ve tercihlerindeki bir değişmeyi yansıtır. Keynes, toplam harcamaların harcanabilir gelir dışındaki bütün bu faktörler tarafından belirlenen kısmını “*otonom tüketim harcamaları*” olarak kabul etmiştir. Dolayısıyla otonom tüketim harcamalarını, toplam tüketim harcamalarının harcanabilir gelire bağlı olmayan kısmı olarak tanımlayabiliriz. Keynes kısa dönemde otonom harcamaların değişmeyeceğini öne sürmüştür. Burada otonom tüketim harcamalarını \bar{C} sembolüyle göstereceğiz.

Tüketim Fonksiyonu

Şimdi yukarıda açıkladığımız otonom tüketim harcamaları ve gelire bağlı tüketim harcamalarını matematiksel bir denklem olarak yazmaya çalışalım.

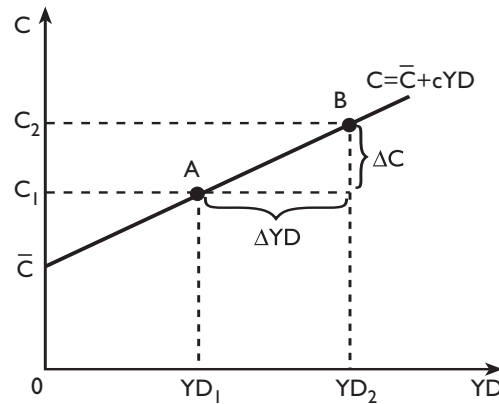
$$C = \bar{C} + cYD \quad (3.25)$$

Bu fonksiyon *Keynesyen tüketim fonksiyonu* olarak adlandırılır. Böyle bir fonksiyonun grafiği tüketim-harcanabilir gelir ekseninde pozitif eğimli bir doğru olarak çizilir. Bu doğrunun sabit terimi \bar{C} , eğimi ise c dir. Böyle bir tüketim fonksiyonu Şekil 3.4 ile gösterilmiştir.

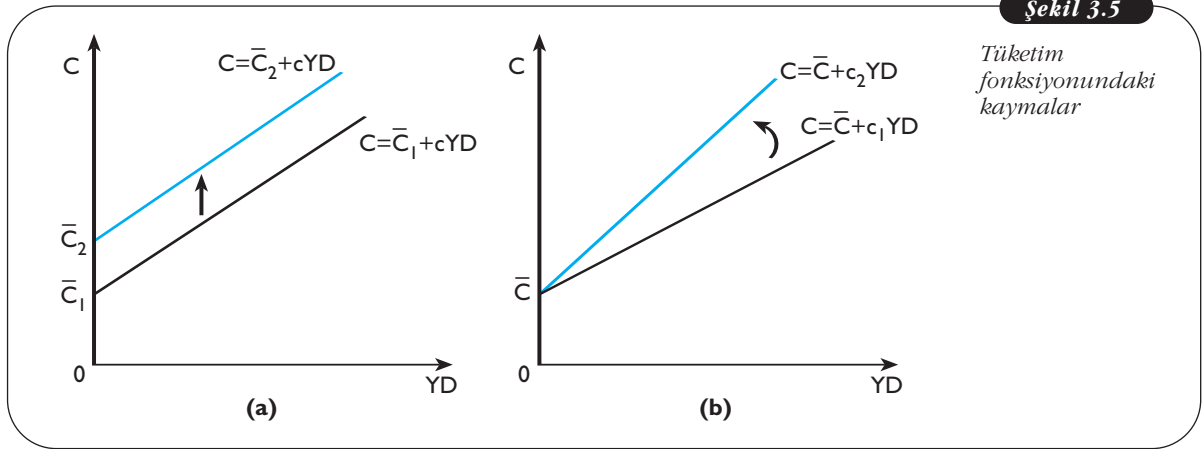
Şekil 3.4 ile verilen tüketim fonksiyonunda, otonom tüketim harcamaları değiştiğinde tüketim fonksiyonu paralel olarak kayacaktır. Örneğin otonom tüketim harcamalarında bir artış olduğunda tüketim fonksiyonu yukarı kayacaktır. Bu durum Şekil 3.5'te (a) grafiğinde gösterilmiştir. Tüketim doğrusunun eğimi değişmeden yukarıya kaydığına dikkat ediniz. Marjinal tüketim eğilimi c değiştiğinde ise tüketim fonksiyonunun eğimi değişecektir. Örneğin marjinal tüketim eğiliminin artması durumunda tüketim doğrusu dikleşecektir. Bu durum Şekil 3.5'in (b) grafiğinde gösterilmiştir. Bu grafikte otonom harcamalarda bir değişiklik olmadığı için doğru tüketim eksenini yine aynı yerden kesmektedir.

Şekil 3.4

Keynesyen Tüketim Fonksiyonu



Şekil 3.5'te (a) grafiğinde gösterilmiştir. Tüketim doğrusunun eğimi değişmeden yukarıya kaydığına dikkat ediniz. Marjinal tüketim eğilimi c değiştiğinde ise tüketim fonksiyonunun eğimi değişecektir. Örneğin marjinal tüketim eğiliminin artması durumunda tüketim doğrusu dikleşecektir. Bu durum Şekil 3.5'in (b) grafiğinde gösterilmiştir. Bu grafikte otonom harcamalarda bir değişiklik olmadığı için doğru tüketim eksenini yine aynı yerden kesmektedir.



YATIRIM

Yatırımdan bahsedildiğinde iktisatçıların dışında herkesin aklına büyük olasılıkla hisse senedi, bono veya gayrimenkul satın almak gelir. İktisatçılar için bunların hiçbiri yatırım kapsamına girmez. Hisse senedi, hazine bonusu veya gayrimenkul alışverişi aslında var olan varlıkların el değiştirmesinden başka bir şey değildir. Yatırım ise üretim kapasitesinin artırılmasına yönelik harcamalardır.

İktisatçılar için yatırım harcamaları, bir dönem içerisinde *sermaye malları* olarak adlandırılan bina, makine ve teçhizat harcamaları ile firmaların ürün stoklarında meydana gelen artışlardan oluşmaktadır. Sabit sermaye stokunun en önemli kısmını oluşturan binalar, *konutlar ve konut dışı yapılar* olarak iki gruba ayrılır. Fabrika, ofis, dükkan vb. binalar ile depo, antrepo, silo gibi yapılar konut dışı bina kategorisine girerler. Yeni konut ve konut dışı bina inşaatları yatırım harcamaları içerisinde değerlendirilirken, daha önceki yıllarda yapılmış bir binanın satılarak el değiştirmesi yatırım harcaması olarak kabul edilmez.

Yatırım harcamaları makroiktisat açısından iki nedenle önemlidir:

1. Yatırım harcamaları toplam harcamaların tüketim harcamalarından sonra ikinci en büyük bileşendir. Ayrıca yatırım harcamaları toplam harcamalar arasında en fazla iniş-çıkış yaşayan bileşendir. Bu nedenle yatırım harcamalarındaki dalgalanmalar, yani bir dönemden diğer döneme gerçekleşen değişimler GSYH'de önemli iniş çıkışlara neden olmaktadır. Bu açıdan yatırım harcamalarının belirleyicilerini anlamak önem taşır.
2. Yatırımlar bina, makine ve teçhizattan oluşan sermaye stokunu artırdığı için ekonominin üretim kapasitesini artırır. Bu nedenle yatırımlar uzun dönemli ekonomik büyümenin itici gücüdür diyebiliriz.

Net Yatırımlar ve Sermaye Stoku

İktisatçılar sermaye stokunu geleneksel olarak "K" harfi ile gösterirler. Bir yıldan diğer yıla sermaye stokundaki değişimi aşağıdaki gibi gösterebiliriz:

$$\Delta K = K_2 - K_1 \quad (3.26)$$

Bu ifadede K_1 birinci yılın başındaki sermaye stokunu, K_2 ikinci yılın başındaki sermaye stokunu, ΔK ise sermaye stokundaki değişimi göstermektedir. Eğer sermaye stoku birinci yıldan ikinci yıla artış göstermiş ise $\Delta K > 0$ olacaktır. Sermaye stokundaki bu artış birinci dönemde yapılan net yatırımları ifade eder.

Konutlar, konut dışı binalar, makine ve teçhizat **sermaye malları** olarak adlandırılırlar. Sermaye mallarının özelliği diğer mal ve hizmetlerin üretiminde kullanılan dayanıklı mallar olmalarıdır.

Yatırım harcamaları: Konut ve konut dışı bina inşaatları; makine ve teçhizat alımları; firmaların ürün stoklarındaki artışlar.

Üretimde kullanılabilecek durumda olan her türlü **bina, makine, teçhizat** ekonomideki **sabit sermaye stokunu** oluşturur.

Bir dönemden diğerine sermaye stokundaki artış **net yatırımlar** olarak adlandırılır.

Üretim sürecinde kullanılan sermaye malları zaman içerisinde aşınır, bozulur, kullanılamaz hale gelirler. Örneğin binalar her geçen yıl eskirler ve bir zaman sonra kullanılamaz hâle gelirler. Kullanılamaz hale gelen konut ve ticari amaçlı binaların yerine yenilerinin yapılması gerekir. Aynı şekilde, üretimde kullanılan aletler ve makineler belli bir kullanım zamanından sonra sık sık arıza yapmaya başlarlar ve verimleri azalır. Bu makinelerin de yerine yenilerinin konması gerekir. Dönem içerisinde yapılan yatırımların bir kısmı bütün bu aşınmaları telafi etmek için yapılır. Sermaye stokunun fiziksel veya teknolojik olarak eskimesi veya kullanılamaz hale geldiği için yenilenmesi gereken kısmını *amortisman* olarak adlandırıyoruz. Aşınan sermaye miktarını yerine koymak için yapılan yatırımlara ise *amortisman yatırımları* veya *yenileme yatırımları* adını veriyoruz.

Mevcut sermaye miktarını muhafaza etmek için gerekli amortisman yatırımının miktarı, sermaye stokunun yıl içerisindeki aşınan miktarının sermaye stoku içerisindeki oranı aşınma oranı veya *amortisman oranı* olarak adlandırılır. Amortisman oranını " d " ile gösterirsek bir yıl içerisinde sermaye stokunun dK kadar aşınacak ve yenilenmesi gerekecektir. Diğer bir ifade ile amortisman yatırımları dK kadar olacaktır. Amortisman yatırımları sermaye stokunun azalmasını önlemek, yani mevcut miktarını muhafaza etmek için yapılması gereken en az yatırım miktarını oluşturmaktadır. Eğer yapılan yatırımlar amortisman yatırımlarından daha az ise sermaye stoku azalacaktır. Amortisman oranı sermaye mallarının ortalama kullanım ömrünü yansıtır. Örneğin sermaye mallarının ortalama kullanım ömrü 25 yıl ise ve her yıl eşit oranda aşındığını varsayarsak, bir birim sermayenin yıllık aşınma oranı $d=1/25=0,04$ veya %4 olacaktır.

Yatırım harcamaları net yatırımlar ile amortisman yatırımlarının toplamından oluşur. Yatırım harcamalarını " I " ile gösterirsek, bir yıl içerisinde yapılan toplam yatırım harcamalarını aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

$$I=\Delta K+dK \quad (3.27)$$

Yukarıdaki eşitlikte ΔK bir yıl içerisinde sermaye stokunda meydana gelen artışı, yani net yatırımları ifade etmektedir. dK ise yenileme veya amortisman yatırımlarını göstermektedir.

DİKKAT



Sadece yeni bina inşaatları için yapılan harcamalar yatırım harcaması kapsamında değerlendirilir. Önceki dönemlerde yapılmış binaların satın alınması için yapılan harcamalar yatırım harcaması kapsamında değildir. Çünkü bu zaten üretilmiş olan bir sermaye malının el değiştirmesinden ibarettir.

Firmaların Yatırım Kararları

Yatırım harcamalarının tanımından, yatırımların firmalar tarafından yapıldığı sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla yatırım harcamalarını belirleyen faktörleri anlamak için firmaların neden yatırım yaptıkları sorusu üzerinde durmalıyız. Bir firma açısından yatırım harcamaları, gelecekteki üretim kapasitesini artırmak amacıyla bugünden yapılan harcamalardır. Firmalar gelecek dönemlerde ürünlerine olan talebin artacağını bekliyorlar ise üretim kapasitelerini artacak olan talebi karşılayabilecek düzeye çıkarmak için yatırım harcamaları yaparlar. Bu harcamalar yeni bina inşaatları ve yeni makine ve teçhizat alımları şeklinde gerçekleşir. Firmaların yatırım kararlarında en önemli iki faktör sermayenin maliyeti ve yatırımın getirisi ile ilgili beklentileridir.

Beklenen Kârlılık

Firmaların yeni yatırımlar yapmasının amacı kâr elde etmektir. Bir yatırımdan kâr elde edileceği düşünülüyorsa o yatırım projesi gerçekleştirilebilir. Yatırım projelerinin kârlılık oranı arttıkça yatırımın gerçekleşme olasılığı artacaktır. Yapılan bir yatırımın getirisi o yatırım yapıldıktan sonra elde edilecek kârdır. Kâr ise hatırlayacağınız gibi hasılat ile maliyet arasındaki farktır. Firmalar yatırım kararlarını verirken yatırımın kârlılığını göz önünde bulundururlar. Bununla birlikte yapılan bir yatırımdan elde edilecek kâr yatırımın yapılmasından daha sonra elde edilecektir. Dolayısıyla burada gelecekte elde edilecek bir getiriden bahsediyoruz. Bu getiriyi belirleyecek olan ise gelecekte elde edilecek hasılat ile yatırım için katlanılacak maliyetlerdir.

Bir ekmek fırını ele alalım. Fırın sahibi yeni bir elektrikli fırın olarak ekmek üretme kapasitesini artırmayı düşünmektedir. Bu bir yatırım projesidir. Ekmek fırını yeni bir makine olarak, kullandığı sermaye miktarını artıracaktır. Bu projenin hayata geçebilmesi için fırın sahibinin projenin kârlı olduğuna karar vermesi gerekir. Yeni bir elektrikli fırın için gerekli maliyete katlandıktan sonra daha fazla ekmek üretilmesi için fırının hasılatı artacaktır. Fakat hasılatındaki bu artış ekmek talebine bağlıdır. Yeterince talep olmadığında ekmekler satılmayacak ve hasılat artmayacaktır. Bu noktada yatırıma karar verecek olan fırın sahibinin gelecekteki ekmek talebi ile ilgili beklentileri önemli hale gelmektedir. Eğer ekmek talebinde bir artış olmasını bekliyorsa, bu durumda yatırım projesini gerçekleştirecektir.

Diğer faktörler sabit kalmak koşuluyla, firmalar talepte bir artış bekliyorlarsa yeni yatırım projelerini hayata geçireceklerdir. Eğer talepte bir azalma olacağını düşünüyorlarsa, bu durumda yatırım projelerini iptal edecekler ve daha az yatırım harcaması yapacaklardır.

Talep ile ilgili beklentilerin nasıl oluşturulduğunu daha iyi anlayabilmek için küçük bir fotokopi dükkânını ele alalım. Temel faaliyeti öğrenciler için ders notlarının fotokopilerini çekmek ve tezleri çoğaltmak olan bu firmanın sahibi gelecekte fotokopi talebinin artacağını beklemektedir. Bu nedenle yeni bir fotokopi makinesi almayı planlamaktadır. Yeni bir fotokopi makinesinin alınması bir yatırım harcamasıdır. Yeni bir fotokopi makinesi alınması firmanın kullandığı sermaye miktarının artması anlamına gelir. Bu şekilde daha fazla fotokopi çekebilecek ve hasılatını, dolayısıyla kârını artırması mümkün olabilecektir. Şimdi firma sahibinin tablet bilgisayarların yaygınlaşmasının fotokopiye olan ihtiyacı azaltacağını düşündüğünü varsayalım. Bu durumda firma sahibi büyük olasılıkla yeni fotokopi makinesi almaktan vazgeçecektir. Aynı karar verme süreci daha büyük ölçekli firmalar için de geçerlidir. Bir otomobil firmasını ele alalım. Daha fazla ülkeye otomobil ihracatı yapmayı bekleyen otomobil firması ilave bir fabrika binası inşa etmek ve yeni makineler almak isteyecektir. Buna karşılık firmanın ihracat yaptığı ülkelerde ekonomik kriz ihtimalinin ortaya çıkması firma yöneticilerinin talepte bir azalma olacağını düşünmesine yol açabilir. Talep konusunda ortaya çıkan bu olumsuz beklenti, büyük olasılıkla yeni bir otomobil fabrikası kurulması projesinin iptal edilmesine yol açacaktır.

Görüldüğü gibi talep ile ilgili olumlu, yani talebin artacağı yönündeki beklentiler yatırım firmaları yeni yatırım projelerini hayata geçirmelerine neden olurken, talep ile ilgili olumsuz, yani talebin azalacağı yönündeki beklentiler yeni yatırım

projelerinin iptal edilmesine neden olacaktır. Bunun nedeni talepteki artışın yatırımın hasılatını, dolayısıyla kârını artıracığı gerçeğidir.

Ekonomideki firmaların büyük bir kısmının benzer beklentilere sahip olmaları halinde toplam harcamalar beklentilerin yönüne göre artacak veya azalacaktır. Örneğin ekonomik daralma beklentilerinin yükseldiği dönemlerde firmalar yatırım harcamalarını azaltacaklardır. Ekonominin genişleme dönemine gireceği konusundaki beklentilerin yükselmesi ise yeni yatırım projelerinin gerçekleştirilmesine ve yatırım harcamalarının artmasına neden olacaktır.

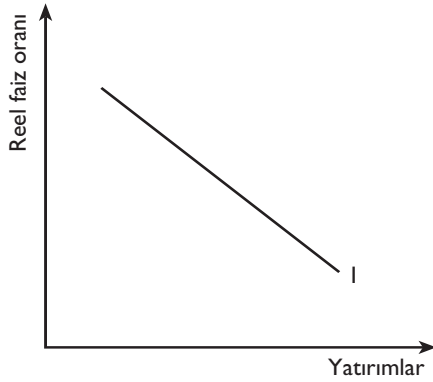
Sermayenin Maliyeti ve Yatırım

Yatırımları etkileyen bir diğer önemli unsur da yatırımın maliyetidir. Bir firmanın sermaye malı alabilmesi için paraya ihtiyacı vardır. İhtiyaç duyulan bu paraya *finansal sermaye* adını veriyoruz. İhtiyaç duyulan finansal sermaye borç alınarak sağlanacaktır. Borç almanın maliyeti ise faiz oranıdır. Firmalar finansal sermayeyi kendi öz kaynaklarından da sağlayabilirler. Örneğin yukarıda ele aldığımız fırının sahibi, yeni elektrikli fırını almak için gerekli finansal sermayeyi kendi birikimlerinden sağlayabilir. Böyle bir durumda bu finansal sermayenin bir alternatif maliyeti söz konusudur. Fırın sahibi bu para ile yeni bir elektrikli fırın almak yerine, bir bankaya yatırarak veya hazine bonosu alarak faiz getirisi elde edebilir. Fırın sahibinin bu para ile bir elektrikli fırın alarak vazgeçtiği faiz getirisi elindeki finansal sermayeyi elektrikli fırın almak için kullanmasının alternatif maliyetidir. Finansal sermayenin maliyeti sermaye maliyetlerinin önemli bir unsurudur. Bu nedenle finansal sermayenin maliyetini ifade eden faiz oranlarındaki değişiklikler yatırım maliyetlerini etkileyerek yatırım projesinin kârlılığını etkileyecektir. Bütün bunlardan sonra yatırımı maliyetini aşağıdaki gibi ifade edebiliriz:

Yatırımın Maliyeti = Sermaye mallarının maliyeti + Finansal sermayenin maliyeti

Şekil 3.6

Yatırımlar ile faiz oranı arasında ilişki

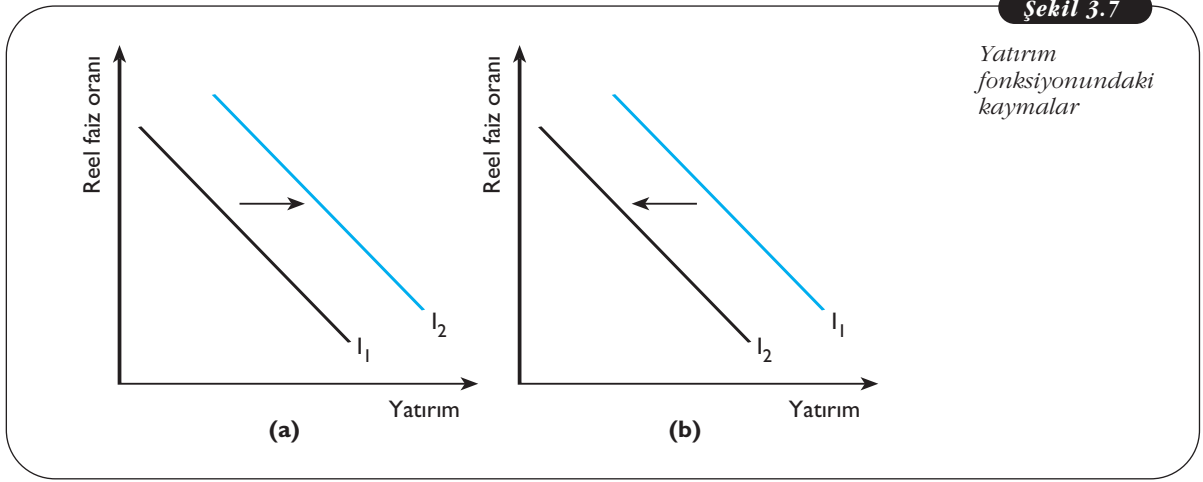


Bu formülde geçen “finansal sermayenin maliyeti” faiz oranıdır. Faiz oranı arttığında yatırımların maliyeti de artacaktır. Yatırımların maliyeti arttığında kârlılıkları azalır ve firmalar yatırım yapmaktan vazgeçerler. Faiz oranı düştüğünde ise yatırımların maliyeti azalacağı için yatırım projelerinin kârlılığı artacak ve firmalar yatırımlarını artıracaklardır. Bu durumda faiz oranı ile yatırımlar arasında ters yönlü bir ilişki söz edebiliriz. Bu ilişkiyi bir grafik yardımı ile görelim. Şekil 3.6’da yatırımlarla faiz oranı arasındaki ilişki

gösterilmiştir. Grafiğin dikey ekseninde faiz oranı yatay ekseninde ise yatırım miktarı vardır. Yüksek faiz oranlarında yatırımın maliyeti artacağı için firmalar daha az yatırım yapacaklardır. Düşük faiz oranlarında ise yatırımın maliyeti azaldığı için yatırımlar daha karlı hale gelecek ve firmalar daha fazla yatırım yapacaklardır.

Firmaların sermaye malları alabilmek için ihtiyaç duydukları paraya **finansal sermaye** adı verilir.

Bir **yatırımın maliyeti** sermaye mallarının maliyeti ile finansal sermayenin maliyetinden oluşur. **Sermaye mallarının maliyeti** bu malların fiyatları tarafından belirlenir. **Finansal sermayenin maliyeti** ise faiz oranıdır.



Yatırımları etkilenen faiz oranı dışındaki faktörlerde bir değişiklik olduğunda, Şekil 3.7 ile verilen fonksiyon kayacaktır. Örneğin yatırımcıların gelecekle ilgili beklentileri olumlu olduğunda her bir faiz oranında daha fazla yatırım yapacakları için, yatırım fonksiyonu sağa kayacaktır. Yatırımcıların gelecekteki talep ile ilgili beklentileri olumsuz olduğunda ise her bir faiz oranında daha az yatırım yapacakları için fonksiyon sola kayacaktır. Yatırım fonksiyonundaki bu kaymalar Şekil 3.7 ile gösterilmiştir. Şeklin (a) panelinde yatırım fonksiyonunun sağa kayması, (b) panelinde ise yatırım fonksiyonunun sola kayması gösterilmiştir.

Net Bugünkü Değer ve Yatırım Projelerinin Değerlendirilmesi

Yatırım projelerinin kabul edilmesi için kârlılıklarının değerlendirilmesi gerekir. Burada önemli bir problem yatırımın gerçekleşmesinin ve hasıllattaki artışın zaman almasıdır. Yatırım harcaması bu dönem gerçekleşmesine rağmen yatırım projesinin getirisi gelecek dönemlerde elde edilecektir. Dolayısıyla bugün yapılan bir harcama ile gelecekte ortaya çıkacak bir getirinin karşılaştırılması gerekmektedir.

Gelecekte elde edilecek bir getirinin bugünkü değerini hesaplayabilmek için “net bugünkü değer” kavramından yararlanacağız. Bir yatırım projesinin net bugünkü değeri aşağıdaki formül yardımı ile hesaplanır:

$$NPV = \frac{R_1 - E_1}{(1+i)} + \frac{R_2 - E_2}{(1+i)^2} + \frac{R_3 - E_3}{(1+i)^3} + \dots + \frac{R_n - E_n}{(1+i)^n} \quad (3.28)$$

Yukarıdaki formülde NPV net bugünkü değeri, R_1, R_2, R_3, \dots, n her dönem elde edilecek hasılatı veya nakit girişini, E_1, E_2, E_3, \dots, n ise her dönem gerçekleşen harcamaları veya nakit çıkışını göstermektedir. Formüldeki i ise *indirgeme faktörü* olarak adlandırılır. İndirgeme faktörü gelecekteki değerleri bugünkü değerlere indirmek için kullanılan orandır. Genellikle bu indirgeme faktörü olarak nominal faiz kullanılır.

Bir yatırım projesinin kabul edilecek hayata geçirilmesi için kârlı olması gerekir. Diğer bir ifade ile projenin getirisinin maliyetinden daha fazla olması gerekir. Bir projenin kârlı olabilmesi için projenin net bugünkü değeri pozitif olmalıdır. Dolayısıyla eğer $NPV > 0$ ise proje kabul edilir ve gerçekleştirilir, $NPV < 0$ ise proje reddedilir ve yatırım gerçekleşmez.

Net bugünkü değer kullanılarak bir yatırım projesinin kabul veya reddedilmesini bir örnek yardımı ile açıklamaya çalışalım. Bunun için Tablo 3.6'da verilen yatırım projesinin net bugünkü değerini hesaplamaya çalışalım.

Tablo 3.6

Örnek bir yatırım projesinin hasılat ve harcama tablosu

	R (hasılat)	E (harcama)	Net nakit akışı (R-E)	NPV (i=0,12)
Birinci yıl	₺0	₺200	₺200	₺190.48
İkinci yıl	₺100	₺0	₺100	₺90.70
Üçüncü yıl	₺180	₺0	₺180	₺155.49
Toplam	₺280	₺200	₺80	₺55.72

Tablo 3.6'nın ikinci sütununda projeden elde edilecek hasılat tahmini verilmiştir. Dikkat ediniz, bu değerler gelecekteki nakit akışını gösterdiği için sadece birer tahmindir. Bu tahminler gelecekle ilgili beklentiler tarafından şekillenir. İkinci ve üçüncü yıllardaki beklenen talep arttıkça tahmin edilecek R değerleri artacak, aksi halde azalacaktır. Tablonun üçüncü sütununda projeyi gerçekleştirmek için yapılması gereken harcamalar verilmiştir. Görüldüğü gibi harcamaların tamamı ilk yıl yapılmaktadır. Tablonun son sütununda ise her yıl için net bugünkü değerler verilmiştir. Bizim için önemli olan tablonun son sütununun son satırındaki değerdir. Bu değer projenin net bugünkü değerini göstermektedir. Tablo 3.6'deki değerleri kullanarak, net bugünkü değer formülünü yazalım:

$$NPV = \frac{0 - 200}{(1 + 0,05)} + \frac{100 - 0}{(1 + 0,05)^2} + \frac{180 - 0}{(1 + 0,05)^3} = 55,72 \quad (3.29)$$

Net bugünkü değer $NPV=55,72>0$ olduğu için proje kârlı bir projedir ve kabul edilir.

Dikkat edilirse net bugünkü değer üç önemli değişkene bağlıdır. Bunlar beklenen hasılat veya nakit girişi, sermaye maliyetlerine bağlı olan harcamalar veya nakit çıkışı ve faiz oranı ile ifade edilen indirgeme oranıdır. Harcamalardaki ve faiz oranındaki artışlar net bugünkü değeri azaltırken, beklenen hasılatındaki artışlar net bugünkü değeri artırarak projenin kabul edilme olasılığını yükseltecektir.

SIRA SİZDE



Bir firma ₺120,000 maliyeti olan yeni bir iş makinesi almayı planlamaktadır. Firma yöneticisinin tahminlerine göre 5 yıl kullanım ömrü olan bu makine 5 yıl boyunca her yıl toplam hasılatla ₺30,000 artış meydana getirecektir. Her yıl makinenin ₺3,000 civarında bir bakım maliyeti olmaktadır. Kullanım ömrü bittiğinde makineyi ₺10,000'ye hurda olarak satmak mümkün olacaktır. Faiz oranının sırasıyla %10 ve %12 olduğu durumlarda bu yatırım projesinin kabul edilebilirliğini tespit ediniz.

ÖDÜNÇ VERİLEBİLİR FONLAR PİYASASI

Bu bölümün gelir-harcama özdeşliğinden hareket ederek ile verilen tasarruf-yatırım eşitliğine ulaştığımız:

$$S=I \quad (3.30)$$

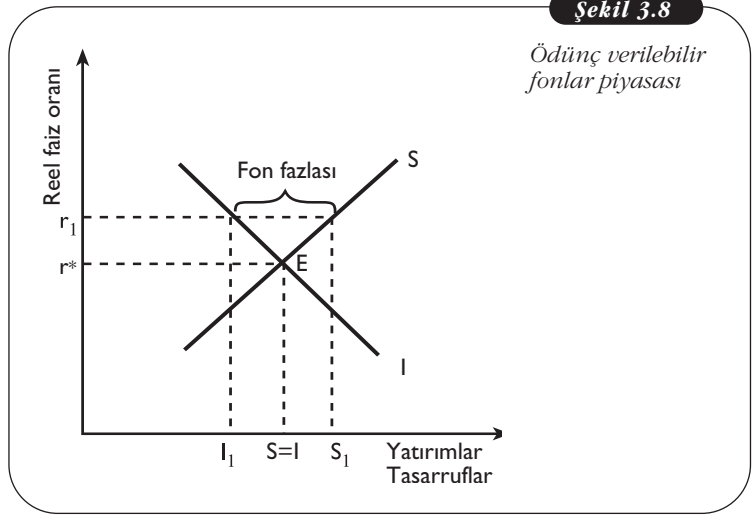
Bu ifadenin bir özdeşlik olduğunu hatırlayalım. Bu nedenle ekonomide toplam tasarruflar her zaman yatırım harcamalarına eşit olacaktır. Burada bu eşitliği sağlayan mekanizmayı inceleyeceğiz. Bu mekanizmanın adı "ödünç verilebilir fonlar piyasası"dır. Ödünç verilebilir fonlar piyasası bankalarda ve diğer kredi veren kuruluşlardaki, firmalara kredi olarak verilebilecek durumda olan fonlar ile firmaların

bu fonlara olan talebini ifade eder. Söz konusu fonlar hanehalklarının tasarruflarından oluşmaktadır. Diğer bir ifade ile ödünç verilebilir fon arzı hanehalklarının tasarruflarından oluşmaktadır. Ödünç verilebilir fonlara olan talep ise firmaların yatırım amacıyla talep ettikleri fonlardan oluşmaktadır. Ödünç verilebilir fonlar piyasasını reel faiz oranının ödünç verilebilir fon arzı ve talebi tarafından belirlendiği bir piyasadır.

Daha önce tasarrufların reel faiz oranı ile aynı yönde değiştiğini, yatırımların ise ters yönde değiştiğini görmüştük. Şekil 3.2 ve 3.5 ile verilen tasarruf ve yatırımı aynı grafik üzerinde gösterirsek, ödünç verilebilir fonlar piyasasını elde ederiz. Şekil 3.7 ödünç verilebilir fonlar piyasasını göstermektedir. Ödünç verilebilir fon arzı ile talebinin eşit olduğu nokta piyasadaki reel faiz oranını verecektir. Bu faiz oranında ekonomideki toplam tasarruflar yatırımlara eşit olacaktır. r^* faiz oranının dışındaki herhangi bir faiz oranında fon arzı fazlası veya fon talebi fazlası ortaya çıkacaktır. Böyle bir durum sürdürülebilir değildir. Fon arzı fazlası olduğunda reel faiz oranı r^* seviyesine gelene kadar düşecek, fon talebi fazlası olduğunda ise reel faiz oranı r^* seviyesine gelene kadar yükselecektir.

Şekil 3.8'deki r_1 faiz oranında bir fon fazlası söz konusudur. Hanehalkları bu reel faiz oranında firmaların talep ettikleri fondan daha fazla tasarruf yapmaktadırlar. Hanehalklarının tasarrufları S_1 seviyesindedir. Firmalar için ise bu yüksek bir faiz oranıdır. Bu nedenle daha az firma yatırım yapmak istemektedir. Dolayısıyla firmaların fon

talebi I_1 seviyesindedir. Ellerindeki atıl fonları azaltmak isteyen kredi kuruluşları faiz oranını düşüreceklerdir. Nihayet reel faiz oranı denge seviyesi olan r^* seviyesine kadar düşecektir. Reel faiz oranı düşerken hanehalkları tasarruflarını azaltacak, firmalar ise fon taleplerini artıracaklardır. r^* seviyesinde tasarruflar yatırımlara eşit olacaktır.



Bazı iktisatçılar devletin yaptığı harcamaların toplanan vergileri aşan kısmının borçlanma ile finanse edilmesinin özel sektörün yatırım harcamalarını dışlayacağını iddia etmektedir. Bu durumu Şekil 3.7 ile verilen ödünç verilebilir fonlar piyasası çerçevesinde analiz ediniz.



Özet



Tüketim harcamaları, tasarruf ve yatırım arasındaki toplulaştırılmış ilişkileri açıklayabilmek

Toplam harcamalar dört bileşenden oluşur: Tüketim harcamaları (C), yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve net ihracat (NX). Gelir-harcama özdeşliği $Y=C+I+G+NX$ olarak ifade edilir.

Toplam tasarruflar, toplam özel tasarruflar ve kamu tasarruflarının toplamından oluşur : $S=(Y-T-C)+(T-G)$. Kapalı bir ekonomide toplam tasarruflar daima toplam yatırım harcamalarına eşittir.

Toplam gelirin devlete ödenen vergilerden sonra kalan kısmına "toplam harcanabilir gelir" adı verilir. Toplanan vergiler harcanabilir geliri azaltırken, hanehalklarına yapılan transferler harcanabilir geliri artırmaktadır. Hanehalklarının elde ettiği harcanabilir gelirin bir kısmı tüketim harcamalarına giderken, bir kısmı da tasarruf edilecektir.



Tüketim harcamalarını etkileyen faktörleri açıklayabilmek

Toplam harcamalar içerisindeki en büyük pay tüketim harcamalarına aittir. Tüketim harcamalarını etkileyen başlıca faktörler cari gelir, beklenen gelir, servet ve reel faiz oranıdır.

Her dönem elde edilen gelire o dönemin cari geliri adı verilir. Cari gelirin vergiler ödendikten sonra kalan kısmına *cari harcanabilir gelir* adı verilir. Elde edilen harcanabilir gelirin tamamı tüketim harcaması ve tasarruf arasında bölüşülür.

Herhangi bir şeyden daha fazla almak için başka bir şeyden daha az almak zorunda olmamıza ödünleşim adını veriyoruz.

İnsanlar tüketimlerinin zaman içerisinde inişli-çıkışlı bir seyir izlemesi yerine istikrarlı olmasını tercih ederler. Bu tercih bireylerin tüketim-tasarruf kararlarını etkiler. Reel faiz oranı bireylerin tüketimlerini nasıl istikrarlı hale getireceklerini belirleyen en önemli faktördür.

Marjinal tüketimi eğilimi, tüketicinin artan gelirinin ne kadarlık kısmını tüketime ayırdığını gösterir. Marjinal tüketim eğilimi 0 ile 1 arasında değişir.

Gelecek dönemlerin gelirinde artış beklentisi tüketim harcamalarını artıracaktır. Aynı şekilde bireylerin servet seviyelerindeki artışlar tüketim harcamalarını artıracaktır.

Nominal faiz oranı Türk Lirası cinsinden ödeme garantisi ile vaat edilen faiz oranıdır. Reel faiz oranı ise nominal faiz oranından mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki artış oranı çıkarıldıktan sonra elde edilen faiz oranıdır. Reel faiz oranındaki bir artışın tüketim üzerinde iki farklı etkisi söz konusudur. Bunlar ikame ve gelir etkileridir. İkame etkisi reel faiz oranındaki bir artış sonucunda borç alan ve tasarruf yapan bireylerin tüketim harcamalarını azaltır. Gelir etkisi ise reel faiz oranındaki bir artış neticesinde tasarruf yapan bireylerin tüketimlerini artırırken, borç alan bireylerin tüketimlerini azaltır.



Keynesyen tüketim fonksiyonunu açıklayabilmek

Keynesyen tüketim fonksiyonu harcanabilir gelir ile tüketim harcamaları arasında pozitif, yani aynı yönde bir ilişki öngörmektedir. Toplam tüketim harcamaları otonom tüketim harcamaları ve gelire bağlı tüketim harcamaları olarak iki bileşenin toplamından oluşur. Tüketim fonksiyonunun eğimi marjinal tüketim eğilimine eşittir.



Yatırımları belirleyen faktörleri açıklayabilmek.

Konutlar, konut dışı binalar, makine ve teçhizat sermaye malları olarak adlandırılırlar. Yatırım harcamaları, bir dönem içerisindeki bina, makine ve teçhizat harcamaları ile firmaların ürün stoklarında meydana gelen artışlardan oluşmaktadır. Yeni konut ve konut dışı bina inşaatları yatırım harcamaları içerisinde değerlendirilirken, daha önceki yıllarda yapılmış bir binanın satılarak el değiştirmesi yatırım harcaması olarak kabul edilmezler.

Yatırım harcamaları toplam harcamaların tüketim harcamalarından sonra ikinci en büyük bileşendir. Ayrıca yatırım harcamaları toplam harcamalar arasında en fazla iniş-çıkış yaşayan bileşendir. Yatırımlar bina, makine ve teçhizatın oluşan sermaye stokunu artırdığı için ekonominin üretim kapasitesini genişletirler.

Bir dönemden diğerine sermaye stokundaki artış net yatırımlar olarak adlandırılır.

Sermaye stokunun fiziksel veya teknolojik olarak eskimesi veya kullanılamaz hale geldiği için yenilenmesi gereken kısmını *amortisman* olarak

adlandırıyoruz. Aşınan sermaye miktarını yerine koymak için yapılan yatırımlara ise *amortisman yatırımları* veya *yenileme yatırımları* adını veriyoruz. Yatırım harcamaları net yatırımlar ile amortisman yatırımlarının toplamından oluşur.

Diğer faktörler sabit kalmak koşuluyla firmalar talepte bir artış bekliyorlarsa yeni yatırım projelerini hayata geçireceklerdir. Eğer talepte bir azalma olacağını düşünüyorlarsa, bu durumda yatırım projelerini iptal edecekler ve daha az yatırım harcaması yapacaklardır.

Yatırım projelerini gerçekleştirmek için firmaların ihtiyaç duydukları paraya *finansal sermaye* adı verilir. Yatırımın toplam maliyeti sermaye mallarını satın almak için ödenen miktar ile finansal sermayenin maliyetinin toplamına eşittir. Gelecekte elde edilecek bir getirinin bugünkü değerini hesaplayabilmek için "*net bugünkü değer*" kavramından faydalanılır. Bir projenin kârlı olabilmesi için projenin net bugünkü değeri pozitif olmalıdır. Dolayısıyla eğer $NPV > 0$ ise proje kabul edilir ve gerçekleştirilir, $NPV < 0$ ise proje reddedilir ve yatırım gerçekleşmez.



Yatırımlar ile tasarrufları eşitleyecek mekanizmayı açıklayabilmek

Ekonomide tasarrufların yatırımlara eşit olmasını ödünç verilebilir fonlar piyasasında oluşan reel faiz oranı sağlar. Ödünç verilebilir fonlar piyasası bankalarda ve diğer kredi veren kuruluşlarda ki, firmalara kredi olarak verilebilecek durumda olan fonlar ile firmaların bu fonlara olan talebini ifade eder. Ödünç verilebilir fonlar piyasasını reel faiz oranının ödünç verilebilir fon arzı ve talebi tarafından belirlendiği bir piyasadır.

Kendimizi Sınavalım

1. Kapalı bir ekonomi için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

- İhracat yoktur
- İthalat yoktur
- Net ihracat sıfırdır
- Sınırları kapalıdır
- Yatırımlar tasarruflara eşittir

2. Bir ekonomide tasarruflar ne zaman yatırımlara eşit olur?

- Tasarruf sahipleri bilinçli olduğu zaman
- Yatırımcılar yeteri kadar tasarruf yaptığı zaman
- Hanehalkları tasarrufa teşvik edilirse
- Devlet hanehalklarından vergi almazsa
- Her zaman

3. Aşağıdakilerden hangisi bir bireyin içinde bulunduğu dönemin geliri anlamına gelmektedir?

- Safi gelir
- Harcanabilir gelir
- Cari gelir
- Nominal gelir
- Beklenen gelir

4. Aşağıdakilerden hangisi bir vergiler ödendikten sonraki gelir anlamına gelmektedir?

- Safi gelir
- Harcanabilir gelir
- Cari gelir
- Nominal gelir
- Beklenen gelir

5. Aşağıdakilerden hangisi bireylerin cari dönem tasarruflarının azalmasına neden olacak bir faktördür?

- Gelecek yıl tahsil edilecek büyük bir miras kalması
- Bu ay piyangodan ₺100,000 ikramiye çıkması
- Bu dönem maaşımıza zam yapılması
- Borç alan bir birey için reel faiz oranının artması
- Hisse senetlerimizin değer kazanması

6. Aşağıdakilerden hangisi "ödünleşim" kavramına bir örnek olarak gösterilemez?

- Pazara ayırdığımız bütçemiz sınırlı olduğu için, daha fazla portakal almak için aldığımız elma miktarını azaltmak
- Firmaların ürün fiyatları yükselirken, ürettikleri ürün miktarını artırmaları
- Üniversite eğitimi alırken çalışmaya ara vermemiz
- Ders kitapları okumak için roman vb. kitaplara daha az vakit ayırmamız
- Tekelci bir firmanın daha fazla ürün satmak için fiyatını düşürmek zorunda kalması

7. Aşağıdakilerden hangisi tüketim seviyesini artırmak için borçlanan bir bireyin reel faiz oranındaki bir artışa vermesini bekleyeceğimiz bir tepkidir?

- Tüketimini artırmak
- Tasarruf miktarını artırmak
- Tasarruf miktarını azaltmak
- Vergiden kaçınmak
- Vereceği tepki belirsizdir

8. Marjinal tasarruf eğiliminin artması aşağıdakilerden hangisine yol açar?

- Keynesyen tüketim fonksiyonunun sola-yukarıya kayması
- Keynesyen tüketim fonksiyonunun sağa-aşağıya kayması
- Tasarruf fonksiyonunun sola-yukarıya kayması
- Keynesyen tüketim fonksiyonunun eğiminin artması
- Keynesyen tüketim fonksiyonunun eğiminin azalması

9. Aşağıdakilerden hangisi yatırım harcaması değildir?

- Şehir merkezinde eski binaların yıkılarak yerine yenilerinin yapılması
- Yeni bir iplik makinesi alınması
- Satılmayan televizyonların gelecek yıla kalması
- Fabrika binası için devletten arazi satın alınması
- Otomobil fabrikasına ilave montaj hattı kurulması

10. Yatırımcıların gelecek dönemlerde talebin azalacağını beklemeleri ödünç verilebilir fonlar piyasasını nasıl etkiler?

- Tasarruf fonksiyonu sağa kayar
- Tasarruf fonksiyonu sola kayar
- Yatırımlar artar
- Faiz oranı azalır
- Faiz oranı artar

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. d Yanıtınız yanlış ise “Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Tüketim, Tasarruf ve Yatırım İlişkisi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Tüketim ve Tasarruf Davranışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Tüketim ve Tasarruf Davranışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a Yanıtınız yanlış ise “Beklentiler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b Yanıtınız yanlış ise “Tüketim ve Tasarruf Davranışı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Reel Faiz Oranı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Keynesyen Tüketim Fonksiyonu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “Yatırım” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d Yanıtınız yanlış ise “Ödünç Verilebilir Fonlar Piyasası” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Toplam gelirin ne kadarının tasarrufa gittiğini bulabilmek için ortalama tüketim eğilimini kullanmalıyız. Ortalama tasarruf eğilimi ile ortalama tüketim eğiliminin toplamı 1 olduğuna göre, ortalama tasarruf eğilimi $1 - 0,7 = 0,3$. Buna göre söz konusu tüketici bu dönem toplam olarak tasarruflar $(0,3) \cdot 3600 = \text{₺}1080$ tasarruf yapacaktır. Bu aynı zamanda toplam gelirin $3600 - 1080 = 2520 \text{₺}$ sinin tüketime gittiğini gösterir.

Şimdi de gelirdeki artışın ne kadarının tüketime gittiğini bulalım. Tüketicinin gelirinde $\text{₺}600$ bir artış olmuştur. Bu artışın ne kadarının tüketime gideceği marjinal tüketim eğilimi tarafından belirlenir. Marjinal tasarruf eğilimi verildiğine göre marjinal tüketim eğilimini de bulabiliriz. Marjinal tüketim eğilimi ile marjinal tasarruf eğiliminin toplamı 1'e eşit olduğuna göre, marjinal tüketim eğilimi $1 - 0,2 = 0,8$ olacaktır. Böylece artan gelirin ne kadarının tüketime gideceğini, gelirdeki artış ile marjinal tüketim eğilimini çarparak elde ederiz:

$$\begin{aligned} \Delta C &= MPC \times \Delta YD \\ &= 0,8 \times 600 \\ &= \text{₺}480 \end{aligned}$$

Buradan tüketicinin gelirindeki $\text{₺}600$ 'lük artışın $\text{₺}120$ 'sini tasarruf ettiğini anlamaktayız.

Sıra Sizde 2

Bu problem için net bugünkü değer kavramına ihtiyacımız vardır. Projenin net bugünkü değeri pozitif ise proje kârlıdır ve kabul edilir. Net bugünkü değeri hesaplamak için önce nakit akım tablosunu düzenlemek aydınlatıcı olacaktır.

Yıl	Nakit Girişi R	Nakit Çıkışı E	R-E
1	30000	120000	-90000
2	30000	3000	27000
3	30000	3000	27000
4	30000	3000	27000
5	40000	3000	37000

Bu tabloyu hazırlarken, makinenin getireceği hasılat artışının ilk yıl için de gerçekleştiğini varsayalım. Ayrıca 5. yılda makinenin $\text{₺}10,00$ hurda değeri ile satılacağını da unutmamalıyız. Yukarıdaki tabloyu kullanarak net bugünkü değeri hesaplayabiliriz. Piyasadaki faiz oranı %10 olduğunda net bugünkü değer aşağıdaki gibi olacaktır.

$$\begin{aligned} NPV &= \frac{-90000}{(1+0,10)} + \frac{27000}{(1+0,10)^2} + \frac{27000}{(1+0,10)^3} \\ &\quad + \frac{27000}{(1+0,10)^4} + \frac{27000}{(1+0,10)^5} \\ &\approx 2196 \end{aligned}$$

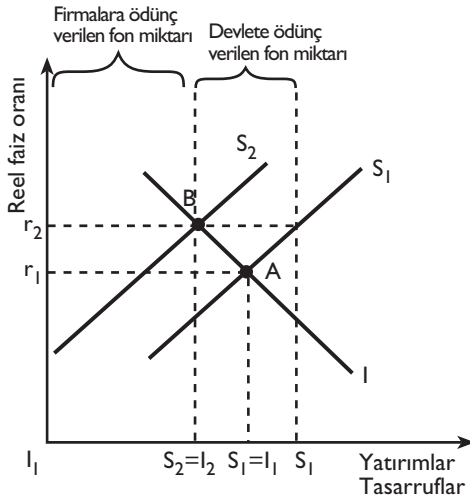
Görüldüğü gibi net bugünkü değer pozitifdir. Bu nedenle faiz oranının %10 olduğunda projenin kabul edilebilir olduğunu söyleyebiliriz. Piyasa faiz oranı %12 olduğunda ise net bugünkü değer

$$\begin{aligned} NPV &= \frac{-90000}{(1+0,12)} + \frac{27000}{(1+0,12)^2} + \frac{27000}{(1+0,12)^3} \\ &\quad + \frac{27000}{(1+0,12)^4} + \frac{27000}{(1+0,12)^5} \\ &\approx -1461 \end{aligned}$$

olacaktır. Görüldüğü gibi net bugünkü değer negatiftir. Bu nedenle proje kabul edilemez.

Sıra Sizde 3

Devletin harcamaları ile vergi hasılatı arasındaki farka bütçe açığı adını veriyoruz. Bütçe açıkları genellikle vergileri artırmak yerine borçlanarak finanse edilir. Bu işlem devletin hanehalklarına hazine bonosu satmasıyla gerçekleşir. Bütçe açıklarının borçlanma ile finansmanının özel sektör yatırımlarını dışlayacakları iddiası, devletin ödünç verilebilir fonlar piyasasındaki faiz oranını artıracığı gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Bu durum aşağıdaki şekilde gösterilmiştir.



Başlangıçta tasarruf fonksiyonu S_1 ve yatırım fonksiyonu I dir. A noktasında tasarruf-yatırım eşitliği sağlanmaktadır. Bu noktada denge faiz oranı r_1 olarak oluşur. Devlet bütçe açığını borç alarak finanse ettiğinde, hanehalklarının tasarruflarına talep olacaktır. Şekilde devletin toplam borçlanması S_1-S_2 olarak gösterilmiştir. Hanehalklarının yaptığı tasarrufların bir kısmı devletin bütçe açığını finanse etmek için kullanıldığı için, firmaların yatırımları için ödünç alabileceği fon miktarı azalacaktır. Firmalara sunulan fon miktarı azaldığı için faiz oranı r_2 'ye yükselecek ve yatırımlar I_1 'den I_2 'ye düşecektir. Tasarruf yatırım eşitliği B noktasında gerçekleşecektir. Bu noktada hem yatırım harcaması başlangıçtakine göre daha azdır hem de faiz oranı daha yüksektir. İşte devletin bütçe açığını borçlanarak finansmanı sonunda özel sektör yatırım harcamalarının azalması "dışlama" olarak nitelendirilmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abel, A. B., Bernanke B. S. ve Croushore D. (2008). **Macroeconomics**, 6th Edition, Boston: Addison-Wesley.
- Case, K. E., Fair R. C. ve Oster S. M. (2012). **Principles of Macroeconomics**, 10th Edition, Boston: Prentice Hall.
- Mankiw, G. (2009). **Principles of Economics**, 5th Edition, Ohio: South Western Publishing.
- Nellis, J. G. ve Parker D. (2009). **Principles of Macroeconomics**, London: Prentice Hall.
- Yıldırım, K., Karaman D. ve Taşdemir M. (2012). **Makroekonomi**, 10. Baskı, Ankara: Seçkin Yayınevi
- Yıldırım, K., Yılmaz R., Bakırtaş İ. ve Esen E. (2011). **Makro İktisada Giriş**, 7. Baskı, Ankara: Pelikan Yayınları.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK),
<http://www.tuik.gov.tr>

4

Amaçlarımız

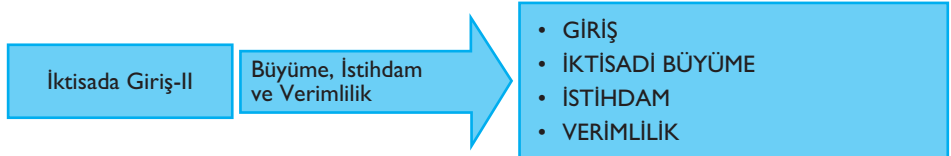
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İktisadi büyüme, büyümeyi ölçme yöntemleri, cari ve reel büyüme kavramları arasındaki farkları, büyümeyi sağlayan faktörleri ve kişi başına reel geliri tanımlayabilecek,
- İstihdam konusundaki tanımlar, emek piyasasında arz, talep ve denge ücreti ve denge istihdam miktarının oluşması, işsizlik türleri ve işsizliğin iktisadi ve sosyal maliyetlerini, beşeri sermaye, istihdamın geliştirilme yöntemlerini açıklayabilecek,
- Verimlilik konusundaki tanım ve ölçme yöntemleri, verimliliğin iktisadi büyümedeki önemi ve geliştirilme yöntemlerini açıklayabilecek,
- Büyüme, istihdam ve verimlilik arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklayabilecek bilgi ve becerileri kazanabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- İktisadi Büyüme
- Cari Büyüme
- Reel Büyüme
- Kişi Başına Gelir
- İstihdam
- Beşeri Sermaye
- Verimlilik

İçindekiler



Büyüme, İstihdam ve Verimlilik

GİRİŞ

İktisadi büyüme, istihdam ve verimlilik, iktisadın üç önemli konusudur. Herhangi bir iktisadi sistemin topluma vermesi amaçlanan üç iktisadi kavram; iktisadi büyüme, istikrarlı bir genel fiyatlar düzeyi ve düşük oranlı bir işsizliktir. İktisadi büyüme, topluma zaman içinde daha çok mal ve hizmet sağlanmasını ve bunların tüketilmesini sağlar. İktisadi büyüme sağlandıkça, istihdamın artması da yani daha çok bireyin iş bulabilmesi de sağlanmış olur. Büyüme ve istihdamı tamamlayan üçüncü kavram ise verimliliktir. Kısaca kişi başına üretimin artması olarak tanımlanabilir.

İKTİSADI BÜYÜME

İktisadi büyüme, reel milli gelirden artış demektir. Genellikle “reel gayri safi milli hasıla (GSMH)” veya “reel gayri safi yurt içi hasıladaki (GSYH)” büyüme ile ölçülür. (Buna kısaca “hasıla artışı/ azalışı” da diyebiliriz). GSMH veya GSYH’deki büyüme pozitif olabileceği gibi negatif de olabilir. O hâlde iktisadi büyümeden bahsedebilmek için birbirini izleyen dönemlere (dönemler ay, üçer ay ya da yıl olabilir) ait verilere gerek duyarız. Bu iki ölçüye ek olarak “kişi başına reel milli gelir” ölçütü de kullanılır.

İktisadi büyüme ile reel ulusal gelirdeki büyüme olarak düşünüldüğünde daha fazla mal ve hizmetin üretildiği, böylece hasılanın arttığı ve ülke halkının daha fazla mal ve hizmet tüketebildiği anlaşılır. Bu açıdan bakıldığında iktisadi büyüme, istikrarlı genel fiyatlar düzeyi ve düşük işsizlik oranları ile birlikte, önde gelen bir iktisadi amaçtır. Toplam hasıladaki artış hızının nüfus artış hızından daha hızlı büyümesi, reel ücret ve gelirin artmasına ve böylece “yaşam standartının” yükselmesine yol açar. İktisaden büyüyen bir ekonomi, ülke yurttaşlarının isteklerini karşılamaya ve çeşitli sosyoekonomik sorunları çözmeye yardım eder. Artan reel gelir, bireylere ve hane halkına daha iyi yaşam koşulları (daha iyi beslenme, daha iyi konutlarda yaşama, dahi iyi eğitim ve sağlık, tatil gibi) sağlar. Sosyoekonomik olarak da mevcut tüketim, yatırım ve kamusal hizmetleri etkilemeksizin yoksulluğun azaltılması, çevreyi daha iyi koruma gibi fırsatlar da yaratır. Böylece, iktisadi büyüme, iktisadın temel tanımında yer alan “kıtlık” kavramının etkilerini hafifletir. Bu günkü tüketim olanaklarının artması yanında, gelecekteki üretim kapasitesinin ve böylece gelecekte de daha fazla tüketim yapabilmeye fırsat yaratır.



İktisadi büyüme tanımlayınız. İktisadi büyümeye niçin önem veriyoruz? İktisadi büyümeyi neler belirler? İktisadi büyüme formülünü yazarak açıklayınız.

İktisadi büyüme: Gayri Safi Milli Hasıla ya da Gayri Safi Yurt İçi Hasıla ile ölçülen reel milli gelirdeki artış demektir.

İktisadi büyüme rakamlarına yansımamakla birlikte, iktisaden büyüyen ülkelerde daha kaliteli mal ve hizmet tüketimi ve daha fazla boş zaman yaratılabilmektedir ve bunlar da iktisadi büyümenin sağladığı olanaklar arasında yer almaktadır. Aynı şekilde iktisadi büyüme, daha az çalışma ve daha fazla boş zaman yaratma kapasitesine de sahiptir. İktisaden gelişmiş ülkelerde haftalık çalışma saatleri zaman içinde düşmektedir: 100 sene önce nerede ise hiç tatil yapmaksızın haftada 70-80 saat olan çalışma süreleri 50 yıl önce haftada 50 saate ve bugün haftada 40 saatin altına inmiştir. Böylece bu ülkelerin yurttaşları daha fazla boş zamana, yani kendilerine ayırabilecekleri zamana sahip olmaktadır. Buna karşılık gelişmekte olan ülke yurttaşları daha uzun saatler çalışmak durumundadırlar. İktisadi büyüme ile gelişmekte olan ülkelerde de çalışma sürelerinin azalması beklenir. Sonuç itibarı ile iktisadi büyümenin daha iyi yaşam koşulları ve bu arada daha kısa çalışma süreleri sağlaması olağan bir sonuç olarak görülmelidir. Buna karşılık iktisadi büyüme, bazı durumlarda çevrenin aleyhine gelişebilir, çevre kirliliği ve tahribatı artırabilir. çevreyi korumaya yönelik sıkı kuralların getirilmesi ise büyüme oranlarında düşmeye yol açar.

İktisadi büyüme formülü şu şekilde yazılabilir:

$$\text{İktisadi Büyüme} = \frac{\text{İki Dönem Arasındaki Hasıla Farkı (Lira)}}{\text{İlk Dönemdeki Hasıla (Lira)}} \times 100$$

GSMH ya da GSYH; cari fiyatlarla, sabit fiyatlarla ve uluslararası karşılaştırmalar yapabilmek için de yaygın bir yabancı para (genellikle ABD doları) ile hesaplanır. Tablo 4.1'de örnek olarak Türkiye'nin GSMH'si 2005-2011 yılları arasında sabit fiyatlar ve cari ABD doları cinsinden verilmiş ve büyüme oranları sabit Türk Lirası ile hesaplanmıştır. Türkiye'de GSMH, 1988 sabit fiyatları ile hesaplanmaktadır.

Tablo 4.1
Türkiye'nin
Gayrisafi Milli
Hasılası, 2005-2011

Kaynak: Türkiye
İstatistik Kurumu
(TÜİK)

Yıllar	1988 Sabit Fiyatları ile (Milyar ₺)	Cari Dolar Fiyatları ile (Milyar ABD Doları)	Yıllar Büyüme Hızı (1988 Sabit Fiyatları ile Yüzde)
2005	90.5	481.0	8.4
2006	96.6	526.0	6.9
2007	101.0	658.0	4.7
2008	101.9	742.0	0.7
2009	97.0	616.0	-4.8
2010	105.8	731.0	9.2
2011	114.8	772.0	8.5

Cari fiyatlarla yapılan hesaplamalar, yıldan yıla fiyatlardaki değişmeyi de içerir. Böylece, GSMH ya da GSYH artmış görünse bile, bu artış, mal ve hizmet üretimi artmadan, sadece fiyatlardaki artıştan kaynaklanabilir ya da mal ve hizmet üretimindeki artış hızı, fiyatlardaki artış hızından düşük olsa bile GSMH, ya da GSYH artmış görünebilir. Böylece GSMH ya da GSYH artışı yanıltıcı olabilir, GSMH ya da GSYH artmış görünmesine rağmen, mal ve hizmet artışını yansıtmamış olabilir.

Özellikle enflasyon hızının yüksek olduğu dönemlerde bu durum daha da fazlası ile görülebilir. Sabit fiyatlarla hesaplama bu mahzuru ortadan kaldırmak için başvurulan bir yöntemdir. Böylece, fiyat artışlarından arındırılmış bir GSMH ya da GSYH miktarı ve bunun zaman içindeki değişimi gözlenebilir. Sabit fiyatlarla yapılan hesaplama, basitçe şu şekilde yorumlanabilir ve şu soruya cevap verebilir: Fiyatlar artmasaydı ne kadar mal ve hizmet üretmiş olurduk? Bu hesaplama temel olarak alınan "baz yıl", Türkiye ekonomisi için 1988 yılı olarak kabul edilmiştir. Dolayısı ile tablodaki GSMH ya da GSYH şöyle de yorumlanabilir: 1988 yılı fiyatları her yıl için geçerli olsa idi, yani fiyatlar hiç artmasa idi, GSMH ya da GSYH ne kadar olurdu?

Fiyat endeksi, içinde tanımlanmış bir mal demeti bulunan "sepeti" satın alabilmek için cari yılda yapılacak harcama ile aynı sepeti baz yılda satın almak için yapılacak ödemenin birbirlerine oranıdır.

Cari fiyatlarla reel fiyatlar arasındaki fark, iktisadın diğer bölümlerinde de karşımıza çıkacaktır. Zaman serisi olarak bakıldığında, cari fiyatlar enflasyonu içerirken reel fiyatlar, enflasyondan "arındırılmış" fiyatları içerir.



DİKKAT

Yine de cari fiyatlarla reel fiyatlar arasındaki ilişkiyi de görmemiz gerekir. Yani, cari fiyatlarla hesaplanmış bir GSMH ya da GSYH reel olarak nasıl hesaplanabilir? Bunun için fiyat endeksleri kullanılmaktadır. **Fiyat endeksi**, belirli mal ve hizmetlerin içinde toplandığı bir "sepeti" satın alabilmek için herhangi bir yılda (örneğin 2010 yılında) yapılacak harcamanın, aynı sepeti baz yılda (Türkiye için 1988) almak için yapılan harcamaya oranıdır. Bunu şu şekilde gösterebiliriz:

Fiyat endeksi: içinde tanımlanmış bir mal demeti bulunan "sepeti" satın alabilmek için cari yılda yapılacak harcama ile aynı sepeti baz yılda satın almak için yapılacak ödemenin birbirlerine oranıdır.

$$\text{Fiyat Endeksi} = \frac{(\text{"Sepeti" satın almak için herhangi bir yılda yapılacak harcama})}{(\text{"Sepeti" satın almak için baz yılda yapılacak harcama})} \times 100$$

Bir örnek üzerinden anlatalım: Baz yılımız 1988 olsun. Bu yılda "sepet" içindeki mal ve hizmetleri satın almak için 50 lira harcayalım. Aynı mal ve hizmetleri 2010 yılında satın almak için yapılacak harcama 250 Lira, 2011 yılında yapılacak harcama ise 275 Lira olsun. Bu durumda;

$$\text{Fiyat Endeksi (2010)} = \left(\frac{250 \text{ Lira}}{50 \text{ Lira}} \right) \times 100 = 500$$

$$\text{Fiyat Endeksi (2011)} = \left(\frac{275 \text{ Lira}}{50 \text{ Lira}} \right) \times 100 = 550$$

$$\text{Aynı Endeks 1988 yılı için} = \left(\frac{50 \text{ Lira}}{50 \text{ Lira}} \right) \times 100 = 100$$

Aynı endeks 1988 yılı için olacaktır.

Lirayı liraya böldüğümüz için endeksin bir birimi yoktur. Sadece bir sayıdır. Buradan hareketle reel GSMH ya da GSYH şu şekilde hesaplanabilir:

$$\text{Reel GSMH (GSYH)} = \frac{(\text{Cari GSMH ya da GSYH})}{\text{Fiyat Endeksi}}$$

Buradan şu hesaplamayı da yapabiliriz:

$$\text{Fiyat Endeksi} = \frac{(\text{Cari GSMH ya da GSYH})}{\text{Reel GSMH (GSYH)}}$$

O halde reel GSMH şu iki şekilde hesaplanabilir:

A. Her yılın cari GSMH ya da GSYH değerleri alınır. GSMH ya da GSYH fiyat endeksi hesaplanır. Her yılın cari GSMH ya da GSYH değeri aynı yılın fiyat endeksinine bölünerek reel GSMH ya da reel GSYH hesaplanmış olur.

Alternatif olarak,

B. Her yılın cari GSMH ya da GSYH değerini oluşturan mal ve hizmet miktarları ile bunların fiyatları birbirinden ayrıştırılır. (Yani, her yıl için üretilen mal ve hizmet miktarları ve fiyatları bir "liste" haline getirilir). Daha sonra, bu miktarlar, baz yılındaki aynı mal ve hizmetlerin fiyatları ile çarpılarak reel GSMH ya da GSYH hesaplanır. Bir sonraki işlem olarak, her yılın cari GSMH ya da GSYH değerleri, aynı yılın reel GSMH ya da GSYH değerlerine bölünerek fiyat endeksi de hesaplanabilir.

Bu işlemlerde kullandığımız fiyat endeksi genellikle tüketici fiyat endeksi olabilir ve bu endeks ülkelerin belirli kurumları (Türkiye için Türkiye İstatistik Kurumu) tarafından hesaplanır.

Büyüme oranları, "kişi başına GSMH ya da GSYH büyüme hızı" olarak da hesaplanabilir. Tablo 4.2, 2005- 2012 dönemi için, reel fiyatlarla hesaplanmış kişi başına GSMH değerlerini (Türk Lirası olarak) ve bunun zaman içindeki değişimini (yüzde) olarak vermektedir.

Tablo 4.2
Türkiye'nin Reel Fiyatlarla kişi başına GSMH ve Büyüme oranları, 2005-2011

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

Yıllar	Kişi Başına GSMH (₺)	Büyüme Oranı (Yüzde)
2005	1.320	7.1
2006	1.394	5.6
2007	1.442	3.4
2008	1.434	-0.6
2009	1.346	-6.1
2010	1.450	7.7
2011	1.553	7.1

Şimdi Tablo 4.1 ve Tablo 4.2'yi yorumlayalım. Tablo 4.1 incelendiğinde, cari ABD doları kuru üzerinden hesaplanan GSMH değerlerinin, 2009 yılındaki bir düşüş dışında, genel olarak arttığı görülmektedir. 1988 sabit Türk Lirası değerleri göz önüne alınsa idi, 2009 yılındaki düşüş dışında, aynı artış eğiliminin sürdüğü görülmektedir. Cari dolar kuru ile hesaplanan GSMH, 2005-2011 arasında toplamda yüzde 60.4 oranında bir artış gösterirken 1988 sabit fiyatları ile hesaplanan GSMH, aynı dönemde yüzde 26.8 oranında artış göstermiştir. 1988 sabit fiyatları ile hesaplanan kişi başına GSMH ise 2005-2011 arasında toplamda yüzde 17.6 artış göstermiştir. Yıllık ortalama olarak alındığında aynı artış oranları; cari ABD doları kuru ile hesaplandığında yüzde 8.5, 1988 sabit fiyatları ile hesaplandığında ise yüzde 3.7 olarak hesaplanmaktadır. Aynı dönemde kişi başına yıllık ortalama artış oranı ise yüzde 2.5 olmaktadır. Sabit fiyatlarla hesaplanan GSMH değerinin yıllık olduğuna dikkat ediniz. O hâlde bu dönemde yıllık ortalama GSMH artış oranı, yıllık ortalama kişi başına GSMH artış oranının üzerindedir. Çünkü aynı dönemde nüfus da artmıştır.

Kişi başına gelir olarak bakıldığında; örneğin, 10 milyon nüfuslu küçük bir ülkenin kişi başına geliri 30 bin ABD doları ise, GSMH değeri 300 milyar ABD doları olacaktır. Nüfusu 50 milyon kişi ve kişi başına geliri 6 bin ABD doları olan bir ülkenin de GSMH değeri 300 milyar ABD dolarıdır.

İktisadi büyümenin uzun yıllar boyunca istikrarlı kalması ve fazla dalgalanma göstermemesi esastır. İstikrarlı bir iktisadi büyüme iktisadi ajanlara (yani hane halkı, iş dünyası, kamu sektörü ve o ülke ile iktisadi ilişkide olan yabancılar) gelecekle ilgili planlarını (fiyatlama, yatırım, üretim ve istihdam gibi) yaparken güven

verecek ve gelecekle ilgili beklentilerinin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Buna karşılık istikrarsız bir büyüme iktisadi ajanlarca güvensizlik olarak algılanacak ve beklentilerinin gerçekleşmemesini sağlayacaktır. Şekil 4.1'den üstteki istikrarsız büyümeye (yani büyümenin çok kısa sürelerde önemli dalgalanmalar gösterebilmesine), alttaki ise istikrarlı büyümeye (yani büyümenin uzun dönemler aşırı dalgalanmalar göstermemesine) örneklerdir.

Ortalama iktisadi büyüme hızı yüzde 5 iken ulusal gelir kaç yılda iki katına çıkabilir? Yüzde 2.5 iken yüzde 1.5 iken yüzde 1 iken?



SIRA SİZDE

Kişi Başına Reel Ulusal Gelir

İktisadi büyüme, hasıladaki büyüme oranı olarak tanımlanabildiği gibi kişi başına reel ulusal gelirdeki büyüme olarak da tanımlanabilir. Bu oran reel hasılanın nüfusa bölünmesi ile elde edilir ve bu orandaki büyümenin yukarıdaki formülle irdelemesi şeklinde elde edilir. Bu oranın hesaplanması şu konuda açık bir bilgi verir: Bir ülkenin hasılası büyüyor olabilir, ancak nüfus artış oranı, gelirdeki büyümeden hızlı ise kişi başına düşen gelirdeki büyüme geriliyor demektir. İktisadi büyümeden beklenen ise hasıladaki artış oranının nüfustaki artış oranından fazla olmasıdır ki böylece, kişi başına düşen mal ve hizmet tüketimi artıyor olsun. Bu konu Tablo 4.2 ile incelenmişti.

İktisadi büyümede önemli olan, iktisadi ajanların (hanehalkı, iş insanları, kamu kesimi ve dış alem) gelecekle ilgili tüketim, üretim, yatırım, tasarruf gibi kararlarını alırken bu kararlarında önemli sapmalara yol açmayacak şekilde bir istikrarın sağlanmış olmasıdır.

İktisadi Büyüme ile İlgili Sorunlar

İktisadi büyüme, yaşam standartlarının yükselmesini sağlıyor olsa da bu, toplumun her üyesinin hayat standartının arttığı anlamına gelmeyebilir. Bir başka söyleyişle, iktisadi büyümenin "ortalama yurttaşın" hayat standartını ne kadar değiştirdiğine bakmamız gerekir. Bu ise, gelir dağılımına bakmamız ve bu dağılımdaki değişimleri izlememiz gerektiğini anlatır. İktisadi büyüme gerçekleşirken zenginlerin daha zengin, fakirlerin daha fakir kalması mümkündür.

Türkiye'de Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı çeşitli şekillerde ölçülür olmakla birlikte, yaygın kullanımı olan ve bizim de aşağıdaki Tablo 4.3'te kullandığımız yöntem; nüfusun her yüzde 20 diliminin ulusal gelirden aldığı pay üzerine kurulmuştur. Böylece her birisi eşit sayıda kişiyi kapsayan beş nüfus dilimi oluşturulur. Bir örnek vermek gerekirse Türkiye'nin nüfusunu 75 milyon kişi olarak kabul edersek her dilim 15 milyon kişiyi kapsar. Her dilimin ulusal gelirden aldıkları paylar farklı farklıdır. En alt (en yoksul) dilimin aldığı payla en üst (en zengin) dilimin aldığı pay arasında yaklaşık on misli fark olması önemlidir. Bu noktada gelir dağılımına bakarak ortalama (ya da temsili) birey ya da hane halkının durumu hakkında iki gözlem yapmamız mümkündür:

Gelir dağılımı: nüfusun ayrıldığı beş dilimin (her birisi nüfusun yüzde 20'sini kapsar) her birisinin gayri safi yurt içi hasılanın yüzde kaçını aldığı hesaplanmalıdır. Böylece en zengin yüzde yirmi, ikinci zengin yüzde yirmi, en fakir yüzde yirmi olarak beş gelir dilimi ayrılmış olur.

1. Hasıladaki artıştan ülkenin her üyesinin ya da hane halkının aynı derecede faydalanmadığı sonucu çıkarılabilir. İktisadi büyümenin, bazı grupları daha iyi duruma götürmek bir yana, daha kötü duruma götürmesi bile mümkündür. Dolayısı ile kişi başına reel gelir, tek başına, halkın hayat standartını gösteren iyi bir gösterge değildir, gelir dağılımına da bakmamız gerekir. İktisadi büyümenin beş grup arasındaki dağılımı ve gruplar arasındaki farkın birbirine yakın olması, daha eşitlikçi bir gelir dağılımı anlamına gelir. Örneğin; en zengin grupla en fakir grup arasındaki farkın üç misli olduğu bir ekonomi düşünelim. Yani, en zengin gruptaki bir kişinin ortalama gelirinin en fakir

gruptaki bir kişinin ortalama gelirinden üç misli fazla olduğunu varsayalım. En fakir gruptaki kişinin yıllık ortalama geliri 10 bin lira ise en zengin gruptaki kişinin ortalama geliri 30 bin lira demektir. Bir başka ülkede bu fark sekiz misli ise ilk ülkede daha eşitlikçi bir gelir dağılımından söz ederiz.

DİKKAT

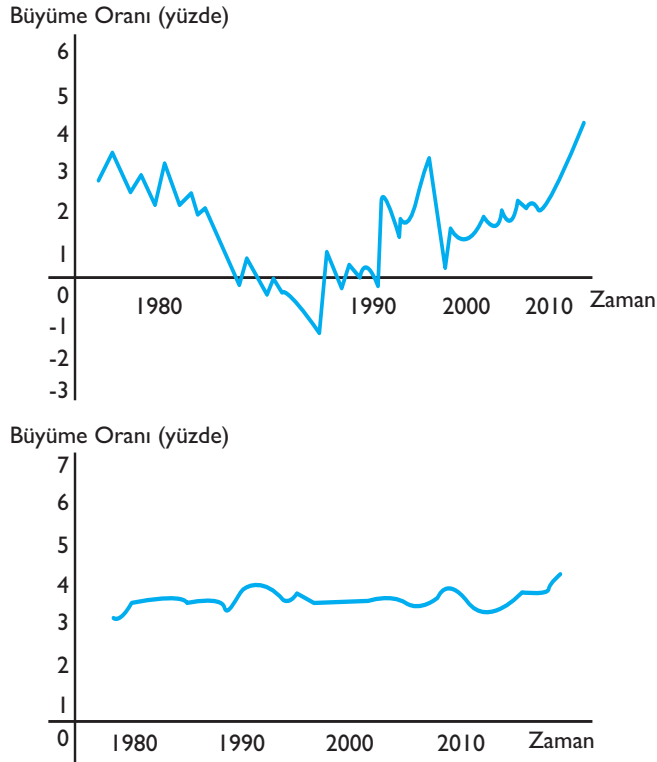


İktisadi büyüme, ülkenin her yurttaşına eşit ya da yakın gelir artışı sağlayamayabilir. Bazı fertler, diğerlerinden daha fazla gelir artışına sahip olabilirler. Bunun anlamı, yaşam standartları ve yaşam kalitesi artışlarının da orantısız olabileceğidir.

2. Kişi başına gelirin hayat standartları konusunda yetersizliğinin bir diğer yönü de yaşam kalitesi hakkında bir fikir vermemesidir. (Hayat standartları ve yaşam kalitesinin iki farklı kavram olduğuna dikkat ediniz). Toplumsal yaşamda tam olarak para ile ölçülemeyen bazı değerler de vardır ve insanlar para dışı değerlere de önem verirler: Bireysel özgürlüklerin sağlanması, kişilik haklarına saygı, boş zamanlarını güzel geçirebilme, temiz bir çevrede yaşayabilme, trafikte uzun saatler geçirmeme gibi. Bir ülkede iktisadi büyüme sağlanıyor olabilir, ancak, çevre kirliliğinin artması ya da özgürlükleri sınırlandıracak politik gelişmeler de artıyor olabilir ya da çalışma koşulları daha uzun saatler çalışmayı gerektirebilir. Böyle durumlarda iktisadi büyümeye rağmen yaşam kalitesi geriliyor demektir.

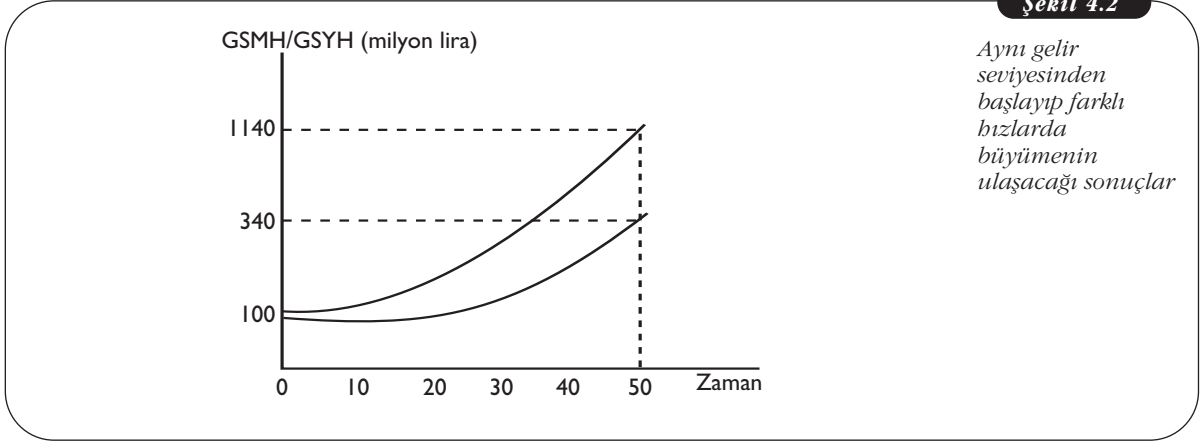
Şekil 4.1

İstikrarsız ve
İstikrarlı Büyüme
Oranları



Şimdi, uzun dönemde büyümenin ortalama değerlerinin etkisinin ne kadar farklar yaratabileceğini bir örnekle gösterelim. İki ülke alalım. 50 yıl önce, her ikisi de aynı gsmh ya da GSYH büyüklüğüne sahip olsunlar. Bu büyüklük 100 milyon lira olsun. Ülkelerden birisi bu süre içinde yılda ortalama yüzde 5, diğeri yıl-

da ortalama yüzde 2,5 oranında büyüsünler. Bu iki ülkenin bu gün ulaşacakları GSMH ya da GSYH, yüzde 5 hızı ile büyüyen ülke için 1.146.740.000 lira, yüzde 2.5 hızı ile büyüyen ülke için ise 340.710. 872 lira olacaktır. (Yaptığımız bu hesaplamayı kısaca şöyle de yorumlayabiliriz: Bugün bankaya yatırdığımız 100 milyon lira, faiz oranı yüzde 5 veya yüzde 2.5 olsa idi 50 yıl sonra kaç liraya ulaşırdı?) Şekil 4.2'de gösterirsek:



(Her iki ülke de 100 milyon lira gelir seviyesinden başlamıştır. Üstteki ülke 50 yıl boyunca yıllık ortalama yüzde 5, alttaki ülke ise aynı sürede yıllık ortalama yüzde 2.5 hız ile büyümüştür).

Bunun için kullandığımız formül,

$$Y_t = Y_0 (1+r)^t$$

olacaktır. Burada,

Y_t bugünkü GSMH ya da GSYH

Y_0 50 yıl önceki GSMH ya da GSYH (Örneğimizde 100 milyon lira)

r , yıllık ortalama büyüme oran (Örneğimizde yüzde 5 ve yüzde 2.5)

t , zaman (Örneğimizde 50 yıl)

Görüldüğü gibi, aynı gelir seviyesinden yola çıkan iki ülke arasındaki büyüme farkı, hızlı büyüyen ülkeyi, yavaş büyüyen ülkeden yaklaşık üç misli daha fazla gelir seviyesine ulaştırmıştır. Aynı formülü kullanarak, yılda ortalama yüzde 2.5 hızla büyüyen ülkenin yüzde 5 ile büyüyen ülkenin gelir seviyesine ulaşmasının 99 yıl olduğunu da hesaplayabiliriz. Türkiye'nin GSYH değeri Cumhuriyet'in ilan edildiği 1923 yılında cari fiyatlarla 1.1 milyar ABD doları idi. 2011 yılında 735.8 milyar ABD dolarına ulaştı. 87 yıllık artış 658 kat olarak hesaplanabilir. Sabit 1968 fiyatları ile hesaplandığında ise 1923 yılında 2.2 milyar lira olan GSYH değeri, 2010 yılında 105.7 liraya ulaştı. 87 yıllık artış, sabit fiyatlarla 48 kat oldu.

Hasılanın ya da kişi başına gelirin ne kadar zamanda iki katına çıkacağını hesaplama için pratik bir yöntem "**70/büyüme oranı**"dır. 70 sayısı büyüme oranına bölünürse yukarıdaki değerlerin ne kadar zaman sonra iki kata çıkacağı anlaşılır. Yıllık büyüme oranının yüzde 5 olduğunu varsayalım. Örneğin; 500 milyar liralık bir hasılanın 1 trilyon liraya çıkma süresi, $70/5=14$ yıl olacaktır. Bu hesaplama, paydadaki büyüme oranı bilindiği sürece, nüfus, bankadaki hesap gibi kavramlar için de kullanılabilir. Hasılanın yıllık büyüme oranı arttıkça iki kata çıkma süresi azalacaktır. Burada, "hasılanın yıllık ortalama büyüme oranı" alınırsa, sonuç daha anlamlı olur.

Hasılanın ya da kişi başına gelirin ne kadar zamanda iki katına ulaşacağını gösteren pratik formül " $70/n$ " (n büyüme oranı) şeklindedir. Büyüme oranı bilinmek kaydı ile nüfus, bankadaki mevduat gibi büyüklüklerin iki katına çıkma süresi de bu formülle hesaplanabilir.

Tablo 4.3
Türkiye'de Gelir Dağılımı (1994, 2002, 2003 yılları)

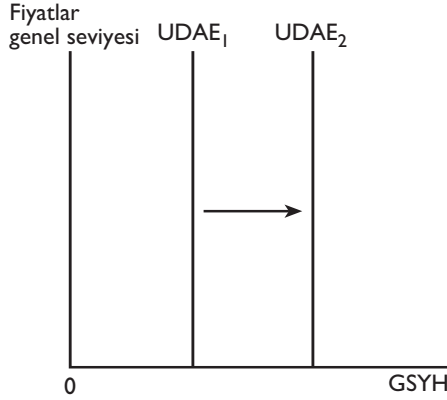
Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), 2005

Yüzdeler Dilim Olarak	Gelirden Alınan Pay (1994)	Gelirden Alınan Pay (2002)	Gelirden Alınan Pay (2003)
Birinci yüzde yirmi	4.9	5.3	6.0
İkinci yüzde yirmi	8.6	9.8	10.4
Üçüncü yüzde yirmi	12.6	14.0	14.5
Dördüncü yüzde yirmi	19.0	20.8	20.9
Beşinci yüzde yirmi	54.9	50.1	48.3

Tablo 4.3, Türkiye İstatistik Kurumu 2002 Yılı Yoksulluk Çalışmasına dayanmaktadır ve 1994-2003 dönemini göstermektedir. İlk dört grup, bütün olumsuz ekonomik koşullara karşın, son on yılda ulusal gelirden daha fazla pay almaya başlamıştır, ancak gelişme hızının çok yavaş olduğu ve iyileşmelerin on yıllık süreçte 1-2 puanla sınırlı kaldığı; gelirin yarısının hala son dilim tarafından (yaklaşık 14 milyon kişi) kontrol edildiği anlaşılmaktadır. Burada birinci dilimin en fakir, beşinci dilimin en zengin dilimler olduğunu, ikinci, üçüncü ve dördüncü dilimlerin de giderek iyileşen dilimler olduğunu göz önünde tutmalıyız. En zengin kısım, en fakir kısımdan 1994 yılında 11 misli zenginken (%54.9 ve %4.9), 2003 yılında bu fark 8 misliye (%48.3 ve %6) inmiştir ki bu durum, gelir dağılımında bir düzelme-yi göstermektedir.

Şekil 4.3

Uzun Dönem Toplam Arz Eğrisi



İktisadi Büyüme-yi Neler Belirler?

Uzun dönem toplam arz eğrisi, tam istihdam gelir seviyesinde (potansiyel ulusal gelir) dik bir doğrudur.

İktisadi büyüme, tam istihdam gelir seviyesinin sağa doğru kaymasını gerektirir. Hızlı büyüme oranlarında, bu kayma daha hızlı olacaktır. Uzun dönem toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasında dört önemli üretken faktörün büyümesinin etkisi vardır: İşgücü (emek), sermaye, toprak ve doğal kaynaklar, teknoloji.

DİKKAT



İktisadi büyüme, toplam arz eğrisinin sağa doğru kaymasıdır ve işgücü (emek), sermaye, doğal kaynaklar ve teknoloji faktörlerinin hepsinin, birinin ya da bir kaçının büyümesine bağlıdır.

İSTİHDAM

İşgücü: bir gencin fiziksel ve zihinsel olarak çalışmaya başlayacağı yaş olarak kabul edilen 15 ile emekliye ayrılma yaşı olarak kabul edilen 60 yaş arasındaki nüfusun, toplam nüfusa oranıdır, bir yüzde orandır ve sayı kadar, işgücünün kalitesi de önemlidir.

İşgücü (emek) faktörü ve İstihdam. İktisadi büyümede iş gücünün (emeğin) sayısı ve kalitesi (niceliği ve niteliği) önemli bir faktördür. Ne sayı, ne kalite ayrı ayrı önemlidir. Her ikisi de birlikte ve birbirlerini tamamlayıcı değerler olarak düşünülmelidir. **İşgücü**, nüfusun bir fonksiyonu olmakla birlikte, Uluslararası Çalışma Örgütü (UÇÖ; International Labour Organization, ILO) tarafından yapılan ve genel kabul gören tanıma göre, iş gücü, nüfusun 15 ile 60 yaş arasını kapsar ve bu yaş grubundaki nüfusun toplam nüfusa oranıdır. Hekimler tarafından belirlenen

bu yaş grubu, bir gencin, fiziki ve zihinsel gelişimi ile çalışmaya başlayabileceği, 60 ise emekliye ayrılabilmesi için gösterir. Daha iyi tıbbi imkânların yaratılması ve bu imkânlara ulaşabilme, daha iyi beslenme, daha bilinçli yaşama, yaşam kalitesinin artması gibi nedenlerle son zamanlarda bütün dünyada ortalama yaşam süresi uzamaktadır. Bu da emekliye ayrılma yaşını daha yükseğe, örneğin 65'e çıkarmaktadır.

Herhangi bir üretim faktörüne karşı olan talebin oluşması için, ürüne karşı bir talebin oluşması gerekir. Örneğin elbiseye karşı talep varsa elbise üreten işgücü ve sermayeye talep oluşur. Aksi halde, talep oluşmaz. (Zaman zaman, bazı ürünlere karşı talep önemli miktarda azaldıkça bu ürünü üreten son usta ile ilgili haberleri basında görürüz). Üretim faktörleri piyasasının tam rekabet koşulları altında çalıştığını varsayacağız. Mal ve hizmet piyasasında da tam rekabet koşullarında olduğunu kabul edeceğiz. Genel olarak bakıldığında bir üretim faktörüne (işgücü, sermaye, toprak ya da girişimci) olan talebi belirlemek için iki kavramı tanımlamamız gerekir: Marjinal ürün hasılası (MÜH) ve marjinal faktör maliyeti (MFM). Biz burada işgücünü ele alacağız, tanımlarımızı işgücüne göre yapacağız.

Marjinal ürün hasılasını şu şekilde tanımlayabiliriz: Bütün üretim faktörleri sabit iken bir tane ek işçi istihdam etsek, üretim miktarı ne kadar değişir? Değişen üretim miktarına “**marjinal ürün**” diyelim. Bu, fiziki anlamda bir ölçüdür. Örneğin; bir konfeksiyon fabrikasında, diğer üretim faktörleri sabit iken bir tane daha işçi istihdam edildiğinde, 10 adet fazla gömlek üretebiliyorsak, bu sayı “marjinal ürün”dür. Yani, diğer üretim faktörleri sabit iken, yeni bir işçinin üretime yaptığı katkının sayısal miktarıdır. (Azalan getiri yasasına göre, diğer üretim faktörleri sabit iken, sadece işçi sayısı artarsa, artan her ek işçinin üretime yaptığı miktar cinsinden katkının giderek azalacağını bilelim). Bu ürünün sayısının (yani 10 gömleğin) piyasa fiyatları ile çarpılması sonucu ortaya çıkan parasal büyüklüğe “marjinal ürün hasılası” diyeceğiz. O halde **marjinal ürün hasılası**, üretime katılan son işgücünün firmanın toplam hasılasına yaptığı katkı, ya da toplam hasılda meydana getirdiği değişikliktir. (Tanımı “en son işçi” için yapıyor olsak da örneğin firmanın istihdam ettiği en son 10 işçinin üretime ve dolayısı ile toplam hasılaya yaptığı katkı olarak da düşünebiliriz). Formül ile gösterirsek:

$$\text{Marjinal Ürün Hasılası} = \frac{\text{Toplam Hasılda Meydana Gelen Değişiklik}}{\text{İşçi Sayısında Meydana Gelen Değişiklik}}$$

Şimdi bir tanıma daha ihtiyacımız var: Marjinal faktör maliyeti. Bir firma, kârını en yüksek kılabilmesi için ne kadar işçi istihdam etmelidir? Diğer üretim faktörleri sabit iken istihdam edilen her ek işçinin firmanın toplam hasılasına yaptığı katkı, toplam maliyetine yaptığı katkıdan yüksek olduğu sürece, firma işgücü istihdamına devam edebilir. Firmanın istihdamı durduracağı nokta, istihdam edilen son işçinin toplam hasılaya yaptığı katkının, maliyetine eşit olduğu noktadır. Buna “**marjinal faktör maliyeti**” diyoruz. Formül ile gösterirsek:

$$\text{Marjinal Faktör Maliyeti} = \frac{\text{Toplam İşçilik Maliyetinde Değişme}}{\text{İşçi Sayısında Meydana Gelen Değişme}}$$

Şimdi, diğer üretim faktörleri sabit iken ne kadar işçi istihdamının firmanın kârını en fazla yapacağını kuralını yazabiliriz: MÜH= MFM. Yani firma istihdamında şu kuralı gözetecektir: İstihdam ettiği her işçinin toplam hasılasına yaptığı katkıyı, bu işçi için katlanacağı maliyetle karşılaştıracak; toplam hasılaya yaptığı katkı

Marjinal ürün hasılası: üretime katılan son işçinin işletmenin toplam hasılasına yaptığı katkı, ya da, toplam hasılda meydana getirdiği değişikliktir.

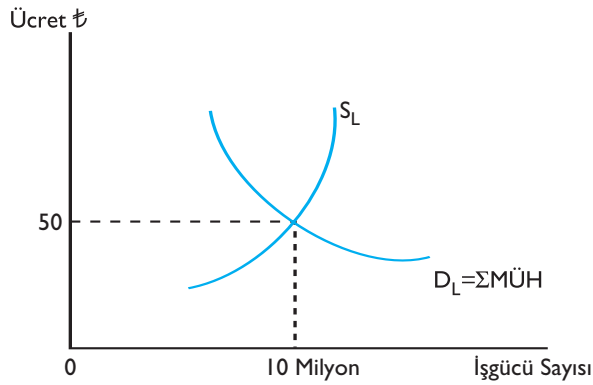
Marjinal faktör maliyeti: firmanın istihdam ettiği son işçinin, firmanın toplam maliyetinde yaptığı değişikliktir.

(MÜH), toplam maliyette meydana gelen değişiklikten (MFM) büyük olduğu süreçte işçi istihdamına devam edecek, her ikisi birbirine eşit olunca (MÜH= MFM) istihdamı durduracaktır. Bu noktada çalışan işçi sayısı, fiyatlar ve ücretler o seviyede iken firmanın istihdam edeceği işçi sayısıdır. Ülkedeki bütün işletmeleri bu şekilde davrandığı da kabul edilecektir.

Artık bütün ekonomide iş gücü arz ve talebinin ve denge ücret seviyesinin nasıl oluştuğunu inceleyebiliriz. (“İşgücü arz ve talebi” yerine “emek arz ve talebi” de kullanılabilir). İşgücü arzı ve işgücü talebi, iş gücü piyasasında buluşarak denge ücret seviyesi ve istihdam edilecek çalışanların sayısını belirler. İşgücü talebi, firmalar ve kamu sektörü tarafından, üretim fonksiyonları, işgücü verimliliği (Verimlilik konusu bundan sonraki başlıkta incelenmiştir), bireysel beceri farkları ve geçerli ücretler göz önüne alınarak belirlenir. Firma düzeyinde emek talebinin nasıl belirlendiğini görmüştük. Firmaların marjinal ürün hasıllarının toplamı, piyasa işgücü talebini oluşturur. İşgücü arzı ise bireylerin, geçerli ücret seviyelerinde, kendilerine ayıracakları boş zaman ile çalışma arasında yaptıkları bir “değiş-tokuş” sonucu ortaya çıkan çalışma saati kararıdır. Bireysel düzeyde belirlenen bu çalışma saatlerinin toplanması ile toplam işgücü arzı (saat olarak) belirlenmiş olur. Bu saatler binlerce, milyonlarca saat olabilir. Firmalar ve kamu tarafından gelen talep, işgücü tarafından gelen arzın kesişmesi sonucu, geçerli ücret seviyesi ve istihdam edilecek işçi miktarı ortaya çıkar. Emek piyasasının tam rekabet koşulları altında çalıştığı (yani işçi sendikaları ya da kamunun emek piyasasına asgari ücret gibi müdahalelerini olmadığı) durumda; emek piyasasında denge Şekil 4.4’te gösterildiği gibi olacaktır.

Şekil 4.4

*İşgücü (Emek)
Piyasasında
Denge*



Şekil 4.4’de D_L piyasada işgücü talebini S_L ise işgücü arzını göstermektedir. Şekilden anlaşıldığı üzere, bu piyasada denge ücreti 50 ₺/saat ve bu ücretten istihdam edilecek kişi sayısı 10 milyon saattir. 50 ₺/saat piyasadaki her bir firmanın da istihdam ettikleri işçilere ödeyecekleri ücrettir. Her firma, kendi marjinal ürün hasıllasına göre, kaç kişi istihdam edeceğini belirleyecektir.

Ücret seviyesi arttıkça, bireysel işgücü saat arzı da artar ancak insan bedeninin dayanabileceği ve hatasız üretim yapabileceği bir çalışma süresi olduğunu da kabul etmek gerekir. Günümüzdeki 8 saatlik günlük çalışma süreleri de böyle belirlenmiştir.

Geçerli olan ücret seviyesinde çalışmak istedikleri halde yeterli iş olmadığı için iş bulamayanlara işsiz, bunların sayısının iş gücüne oranına da işsizlik oranı olarak ilgili bölümde tanımlanmıştır. İşsizliğin çeşitli nedenleri arasında ülkenin bölgesel

gelişmişlik farkları, cinsiyet (işe almada kadın-erkek ayrımı), eğitim, eğitimin-öğretimin kazandırdığı becerilerle piyasanın talep ettiği becerilerin uyuşmaması, düşük büyüme hızları, düşük verimlilik ve yetersiz yatırımlar, yaş sayılabilir.

İşsizlikle ilgili üç noktayı daha vurgulamak gerekmektedir: a) İş gücü talebinin yetersiz olduğu zamanlarda tam zamanlı çalışma yerine *yarı- zamanlı çalışma* görülebilir. Ayrıca, bazı firmalar yarı zamanlı işgücü talep edebilirler. Bir çok öğrenci, bu şekilde istihdam edilmektedir. b) Geçerli ücretlerden çalışma imkanı olduğu hâlde bu ücreti veya çalışma koşullarını beğenmeyip çalışmayan kişiler *gönüllü işsiz* olarak adlandırılır. c) Belirli bir süre iş aradıktan sonra iş bulamadıkları için iş aramaktan vazgeçen ve iş gücü piyasası dışında sınıflandırılan bir grup daha vardır ki, bu gruba da *ümitsiz işçiler* denir.

İşsizlik söz konusu olunca, akla şöyle bir soru gelir: İşsizlik nedeni ile kaybedilen toplam hasıla ne kadardır? Yani, geçerli ücretlerden çalışmak isteyen, fakat yeteri kadar iş olmadığı için çalışamayanlar nedeni ile ne kadar toplam hasıla kaybedilmektedir? Bir başka söyleyişle, geçerli ücretlerden çalışmak isteyen işsizlere de iş bulunabilse idi potansiyel üretim miktarını temsil eden ne kadar mal ve hizmet üretilmiş olurdu? Bu iki GSYH arasındaki farka (yani potansiyel ile cari arasındaki farka) “GSYH açığı” denir. Bu açığı Amerikan ekonomisi için ilk kez ölçen iktisatçı, Amerikalı Arthur Okun olduğu için ismi ile anılan **“Okun Yasası (Kanunu)”** denilen ve Ünite 1’de formüle edilen bir “yasa” vardır. Bu yasa, işsizlik oranı ile GSYH açığı arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bunun için *doğal işsizlik oranı* denilen ve sadece geçici ve yapısal işsizliğin toplamından oluşan bir işsizlik türü tanımlanır, devrevi işsizlik yoktur. İşte bu doğal işsizlik oranının üzerindeki her 1 puanlık işsizlik yüzünden kaybedilen hasıla, Okun tarafından Amerika Birleşik Devletleri için 2 puan olarak hesaplanmıştır. Örneğin, doğal işsizlik oranı yüzde 5 olsun. Ülkedeki o andaki cari işsizlik ise yüzde 8 olsun. Cari işsizlik ile doğal işsizlik arasındaki fark, 3 puandır. Her bir puan için yüzde 2 hasıla kaybı olduğuna göre 3 puan nedeni ile yüzde 6 hasıla kaybı söz konusudur. O yılın potansiyel hasılası 5000 milyar dolar ise kayıp hasıla, 5000 milyar doların yüzde 6’sı olan 300 milyar dolarıdır. Bu rakam Amerika Birleşik Devletleri ekonomisi için geçerlidir, her ülke kendi hasıla açığını hesaplayabilir. Bu rakam, hükümetlerin hasıla kaybını düşürmek için uygulacakları politikaları belirleme için önemli bir parametredir.

O halde işsizliğin en önemli maliyeti, üretebileceğimiz potansiyel bir üretim miktarının altında kalmamızdır. Ayrıca, iş gücünün okullarda aldığı eğitim-öğretim için yapılan harcamaların da bir üretime dönüşmemesi nedeni ile oluşan beceri kayıplarının yaratacağı iktisadi kaybı da göz önünde bulundurmak gerekir. İşsizlere yapılan “işsizlik tazminat ödemeleri de” işsizliğin maliyetleri arasında sayılmalıdır. Nihayet, işsizliğin yarattığı psikolojik sorunlar, depresyon, suç oranlarının artması, sosyal sorunlar ve özgüven kaybı gibi olumsuzlukları da hatırlamak gerekir. İlk başta iktisadi gibi görünmeyen bu ikinci grup olumsuzluklar; suç oranlarının artmasına karşı kamunun daha çok harcama yapması, psikolojik sorun ve depresyon tedavi masrafları gibi harcamalarla son tahlilde iktisadi maliyete dönüşmektedir.

Sayısal olarak bakıldığında, Çin, Hindistan, Endonezya, Filipinler, Brezilya gibi nüfusu kalabalık ülkelerde iş gücünün çok yüksek rakamlara ulaştığını görürüz. Bu sayılar ve oranlar, örneğin; Almanya, ABD, Japonya gibi bir grup ülkeden daha yüksektir. Bu iki grup ülkeye, “gelişmekte olan” ve “gelişmiş “ülkeler” diyoruz. Örneğimizde Çin, Brezilya, Filipinler, Endonezya ve Hindistan birinci; Almanya; Japonya ve ABD gibi ülkeler ikinci grubu oluştururlar. İkinci gruptaki ülkelere sıkı bir doğum kontrol programı uygulayan Çin dışındaki ülkelerde nüfus ar-

Okun Yasası (Kanunu):
doğal işsizlik oranı ile cari işsizlik oranı arasındaki fark nedeni ile potansiyel hasıla kaybını ölçen bir katsayıdır.

tiş hızının, gelişmiş ülkelerdeki nüfus artış hızından daha fazla olduğu bilinmektedir. Dünya Bankası tarafından yapılan tahminlere göre nüfus artış hızları, bir çok ülkede yavaşlamakla birlikte, gelişmekte olan ülkeler genelinde ve 2000- 2010 döneminde yılda yüzde 1.7 ve gelişmiş ülkelerde aynı dönemde yılda ortalama yüzde 0.4 oranında gerçekleşmiştir. Bu farklar ve gelişmekte olan ülkelerdeki gelir ve yaşam standartlarının gelişmiş ülkelerin gerisinde kalması, yasal ve kaçak göçlerin de bir kısmını açıklamaktadır. (Diğer nedenler siyasi ya da kültürel olabilir).

Ancak, bu iki grup arasındaki gelir farklarına bakıldığında, nüfusun tek başına açıklayıcı olmadığı (nüfusu ABD'nin yaklaşık 5 katı olan Çin'in gelirden ABD'nin gerisinde kalması) anlaşılmaktadır. İş gücünün niteliği yani kalitesi de ayrıca önemlidir. Bu konu açıklayıcı değişkenlerden diğeri olan "verimlilik" başlığı altında açıklanacaktır.

Tablo 4.4
Türkiye'de İş Gücü,
İstihdam ve İşsizliğin
Gelişimi (2005- 2011)

Kaynak: Türkiye
İstatistik Kurumu
(TÜİK)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
İş gücü (Milyon)	22,5	22,8	23,1	23,8	24,8	25,6	26,7
İş gücü artışı (Bin)	439	296	363	691	943	893	1084
İstihdam (Milyon)	20,1	20,4	20,7	21,2	21,3	22,6	24,1
İstihdam artışı (Bin)	435	356	315	456	83	1317	1516
İstihdam artışı (yüzde)	2,2	1,8	1,5	2,2	0,4	6,2	6,7
İşsizlik oranı (yüzde)	10,6	10,2	10,3	11,0	14,0	11,9	9,8

Tablo 4.4, 2005- 2011 arasında Türkiye'de iş gücü piyasasının, istihdamın ve işsizliğin gelişimi konusunda fikir vermektedir. Tablonun incelenmesinden, 2005-2011 döneminde iş gücünün 4,7 milyon kişilik bir artış gösterdiği görülmektedir. Aynı dönemde istihdamdaki artış da 4,7 milyon kişi olmuştur. Yani bu dönemde, işgücü piyasasına yeni katılanların iş bulabildiği anlaşılmaktadır. İstihdam artışı, iktisadi kriz yılları olan 2008 sonrası da devam etmiştir. (Burada, şu ayrıntıya girmiyoruz. İstihdam, başlıca iki büyük gruba ayrılır: Tarım ve tarım dışı sektörler. İstihdamdaki artışın tarımda mı, yoksa tarım dışı sektörlerde mi olduğu önemlidir. Tarım; tarım, balıkçılık, hayvancılık gibi sektörleri; tarım dışı sektörler ise sanayi, madencilik, hizmetler gibi sektörleri kapsar). İşsizlik oranı ise dalgalı bir seyir göstermiştir. Ancak 2008 ve 2009 yıllarındaki artışlar, daha sonra azalma yönündedir. (İstihdam ile ilgili verileri, özellikle istihdamdaki artış hızı ve işsizlik oranları ile Tablo 4.1'de verdiğimiz iktisadi büyüme oranlarını karşılaştırınız).

SIRA SİZDE



Bir ülkenin nüfusunun zaman içinde yaşlandığını varsayalım. Bunun anlamı, insanların daha uzun seneler yaşamaları ve toplumdaki yaşlı bireylerin sayısı ve oranlarının artmasıdır. Böyle bir nüfus yapısının yarattığı avantaj ve dezavantajları açıklayınız. Bu nüfus yapısı, iktisadi büyümeyi nasıl etkiler?

Sermaye faktörü. Mal ve hizmet üretiminin iki önemli faktörü işgücü ve sermayedir. İktisadın bundan sonra görülecek olan makro iktisat, mikro iktisat, uluslararası iktisat, iktisadi büyüme teorileri gibi derslerinde bu iki faktör sıklıkla karşımıza çıkacaktır. Ayrıca iktisadi düşünceler tarihi gibi derslerde de bu iki faktör arasındaki ilişkiler, iktisadi düşünce okullarının görüşleri yansıtılarak ele alınacaktır.

İşgücü ve sermaye birbirlerinin hem tamamlayıcısı hem de ikame edicisi olabilirler. Ancak genel olarak bakıldığında, işgücü ve sermaye bir arada olmaksızın bir üretimin gerçekleşmesi mümkün olmamaktadır. (Teknolojinin henüz, bu iki faktörden birisini “gereksiz” hale getirdiği bir seviyeye ulaşamadığımızı düşünüyörüz). **Sermaye; fabrika, makine, ekipman, bina, depo, konut, altyapıyı oluşturan haberleşme, ulaştırma, enerji üretim tesisleri gibi yapılanmaları kapsar.** Son zamanlardaki teknolojik gelişmeler dikkate alındığında, “iş yeri/büro/ofis” gibi anlayışların değişmekte olduğu, sermayenin bir parçası olan dizüstü bilgisayarı ve “mobil internet” teknolojisi ile evden ya da bir başka mekandan da iş yapabildiği görülmektedir. Yavaş olmakla birlikte, bu eğilimin gelecekte daha da yaygınlaşacağı dikkate alındığında, iş yeri/ofis/büro gibi kavramların da değişeceği anlaşılmaktadır. Bu durumda bile, işgücü (emeğin) gerekli ve kaçınılmaz bir üretim faktörü olarak kalacağına dikkat etmek gerekir.

İşgücünün (emeğin) görece olarak bol, sermayenin daha kıt olduğu bir ekonomi hakkında söyleyebileceğimiz ilk şey, işgücü (emek) verimliliğinin düşük olduğudur. Sermaye, iktisaden büyümek isteyen bir ekonominin ihtiyaç duyacağı en önemli faktördür. Bu iki önemli faktörü bir arada **üretim fonksiyonu** içinde gösterebiliriz. Matematiksel olarak $Y = f(K, L)$ olarak göstereceğimiz üretim fonksiyonu, veri teknoloji koşulları altında, iş gücü ve sermayenin bir araya gelmesi ile üretilebilecek hasıla miktarını gösterir. Örneğin 100 saat iş gücü ve 50 saat makine gücü ile bir saatte 500 metre kumaş dokunması, bir üretim fonksiyonudur. Mikro alanda olduğu gibi makro alanda da kullanılabilir: Ülkenin bütün işgücü ve sermaye birikiminin ülke hasılasını üretmesi gibi. İşgücü ve sermaye dışındaki üretim faktörleri de üretim fonksiyonunda yer alabilir ancak, yaygın kullanım şekli, formüldeki gibidir. Formüldeki “zımmi” üretim fonksiyonuna karşı, iktisatta kullanılan daha somut üretim fonksiyonları da vardır. İktisadi büyüme için sermaye, sermayenin artması (yani sermaye stoğunun büyümesi) için yatırım ve yatırım için de tasarruf gereklidir. Sermaye stoğu, bir ülkede herhangi bir anda sahip olunan ve sermaye tanımına giren büyüklüklerin zaman içinde birike birike ulaştığı toplamdır. Bu birikim için yatırım yapılması gerekmektedir. Bu yatırımlar “yeni yatırımlar” ve “yenileme yatırımları” olarak anılır. Her ikisine birden “sabit sermaye yatırımı” denir. Sabit sermaye yatırımı, günlük yaşamda çokça kullanılan ve genellikle “finansal yatırım” olarak anılan kavramla karıştırılmamalıdır. Yeni yatırım; yeni bir fabrika, alışveriş merkezi, havaalanı, elektrik santrali, otel gibi bir yapılanmayı veya mevcut tesislerin büyütülmesine yarayacak yatırımları anlatır. Yenileme yatırımı ise mevcut olan, fakat eskleyen, yıpranan bir sermaye malının yenilenmesidir. Bir fabrikanın eskleyen makinelerini yenilemesi gibi. Sermaye stoğunun büyüklüğün parasal olarak ölçülebilme yöntemleri başka derslerde görülecektir. Fakat en basit şekli ile sermaye stoğu, firmaların muhasebe defterlerindeki yatırım büyüklüklerinin toplanması ve zaman içindeki fiyat değişikliklerinden arındırılması (fiyat değişikliklerinin filtreden geçirilmesi) ile hesaplanabilir. Fiyat değişikliklerinden arındırmak için çeşitli fiyat endeksleri kullanılır.

İktisadi büyümenin en önemli faktörlerinden olan sermaye, günlük yaşamda sıkça kullanılan para ve benzeri kavramları değil; üretimde kullandığımız fabrika, makine, ekipman, ofis, işyeri, depo, baraj, enerji santrali, yollar, köprüler, limanlar, havaalanları, demiryolları, ulaştırma araçları, haberleşme uyduları ve her türlü ulaştırma araç ve ekipmanı kapsar.

Üretim fonksiyonu: veri teknoloji altında, işgücü ve sermayenin bir araya gelerek hasılayı üretmesini gösteren matematiksel ilişkidir.

İstihdam nedir? Niçin önemli olduğunu açıklayınız. Bu bölümde gördüğümüz kadarı ile istihdamı arttıracak faktörler neler olabilir? Açıklayınız.



Demek ki **ülkenin iktisadi büyümesi için yeni yatırımların yapılması ve sermaye stoğunun büyümesi gereklidir.** Yeni yatırımlar, işgücü (emek) için yeni iş olanaklarının da açılması demektir. Yatırımların yapılabilmesi, ülkenin tasar-

ruf yapabilme kapasitesine bağlıdır. (Tasarrufun kaynakları, milli gelir hesaplamaları sırasında gösterilmişti. Tasarruf- yatırım eşitliğinin, bir ekonomideki en önemli denge koşulu olduğunu hatırlayınız).

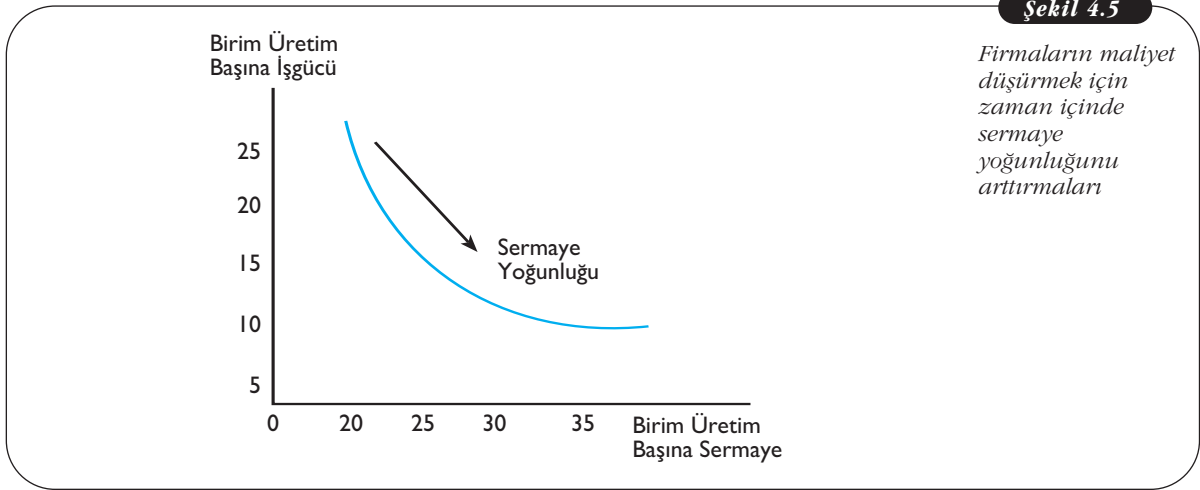
Eğer tasarruf oranları (yani tasarruf edilen miktarın GSMH ya da GSYH'e oranı) , yatırımların GSMH ya da GSYH içindeki payından düşükse, ülke, aradaki "açığı" borçlanarak kapatabilir. Bu borçlanma yurt içindeki özel kişi ve kurumlardan ya da yurt dışındaki özel kişi ve kurumlardan yapılabilir. Fakat, borçlanmanın bir sınırı olduğu ve bugün alınan borçların, gelecekte, faizleri ile birlikte geri ödenmesi gerektiği göz önünde tutulmalıdır. Bunun anlamı, bu gün borçlanılıyorsa bu borcun gelecekteki tüketimin kısıtlanması ile ödenebileceğidir. Buradaki "bu gün" ve "gelecek" uzun dönemleri kapsayabilir. Örneğin; bugün hayatta olan bir kuşak döneminde yapılan borçlanmalar, gelecekteki bir başka kuşak tarafından geri ödenebilir ya da bugün ödenmekte olan borçlar, daha önceki kuşaklar zamanında yapılmış borçlar olabilir.

Özellikle harcanabilir gelirin tüketim ve tasarruf olarak ayrılması, harcanabilir geliri yüksek olan ülkelerde daha fazla tasarruf yapılmasına, yani tasarrufların ulusal gelir içindeki payının yüksek olmasına olanak sağlar. (Bu duruma örnekler Almanya ve Japonya olabilir, ABD ise değişik nedenlerden dolayı tasarruf oranlarının düşük olduğu bir ülkedir). Ulusal geliri düşük ülkelerin, bu gelirden yapacakları tasarrufların da düşük olması yüksek bir olasılıktır. Tasarruf oranı yüksek olan ülkeler, sadece kendi ülkelerinde değil, tasarruf oranı düşük olan ülkelerde de yatırım yaparlar ya da onlara borç verirler. Bu tür yatırımlar, eğer fabrika, otel, enerji santrali gibi sabit sermaye yatırım şeklinde yapılmışsa "doğrudan yabancı yatırım", finansal yatırım şeklinde yapılmışsa "finansal yatırım" ya da "portföy yatırımı" olarak anılır. Finansal yatırım, finansal sermaye şeklinde oluşur ve firma kârı, tasarruf, kredi, hisse senedi, tahvil, bono gibi varlıkları kapsar. Yabancı firmalar ya da kişilerin her iki tür yatırımı da kar sağlamak amacı ile yaptıkları kabul edilmelidir. Bunlardan doğrudan yabancı yatırım, ev sahibi ülkenin üretiminin ve istihdamının artmasına katkı sağlar, fakat yabancı firma elde ettiği kârların bir kısmını kendi ülkesine transfer eder.

Finansal yatırım ya da portföy yatırımında ise yabancı kurum veya kişi, menkul değerlerin ülkeler arasındaki getiri oranları arasındaki farkı, risk ve belirsizlikleri de göz önüne alarak yapar. Örneğin; A ülkesinde finansal getiri (kolay anlamak için finansal getiriyi banka faizi olarak alalım) yıllık %5 olsun. B ülkesindeki aynı oran da yüzde 10 olsun. İki ülke arasındaki döviz kurları sabit ya da sabite yakınsa A ülkesindeki bir finansal yatırımcının sahip olduğu parayı kendi ülkesinde değerlendirmek yerine B ülkesinde değerlendirmesi daha "akılcı" bir davranış olarak görülmektedir. Böylece, bir yıl sonunda kendi ülkesindeki getiriden daha fazla getiri elde etmesi mümkün olmaktadır.

Yine de sabit sermaye yatırımlarının (örneğin; sanayi yatırımları, enerji üretim tesisleri gibi) pahalı yatırımlar olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bunun yanında, bu yatırımların tamir- bakım masrafları ya da yenileme yatırımları da pahalı olabilir. Yatırımların için gerekli olan kaynaklar ülkenin sahip olduğu genel refah seviyesi ve tasarruflardan elde edilir ve tasarruflar; bireysel tasarruflar, banka kredileri ya da hisse senedi veya tahvil- bono şeklinde olabilir.

Sermaye birikimi sürecinde firmalar, teknolojiyi kullanarak, sermayeyi işgücü yerine ikame edebilirler. İktisat tarihi incelendiğinde, uzun dönemde, kapitalist ekonomilerin çeşitli endüstrilerde sermaye birikimi ve yoğunlaşması olduğu görülür. Bunu şu şekilde bir grafikte göstermek mümkündür:



Firmaların, maliyet düşürmek ve verimliliği arttırmak için daha çok makine ve daha az işçi kullanmanın yöntemlerini aramaları sonucunda, Şekil 4.5'de görüldüğü gibi, birim üretim içinde iş gücünün payı gerilerken, sermayenin payı artış göstermektedir. A noktasında 20 birim iş gücü ve 20 birim sermaye kullanılırken, B noktasında 10 birim işgücü (işgücünde azalma) ve 35 birim sermaye (sermayede artış) kullanılmaktadır. Ancak işçi ücretlerinin düşüklüğü ya da makine kullanmanın zor olduğu durumlarda bu durum görülmez.

Sermaye birikimi bir yandan verimliliği artırırken diğer yandan işgücünü işsiz bırakır. Ayrıca, sermaye hareketliliğinin (mobilitésinin, yani sermayenin ülke içinde ya da ülkeler arasında transferi) yüksekliği de firmaların, işçi ücretlerin düşük olduğu bölgelerde yatırım yapmalarını kolaylaştırır.

Toprak ve doğal kaynaklar faktörü. Mal ve hizmet üretiminde kullandığımız bir diğer önemli faktör de toprak ve doğal kaynaklardır. Toprak, su, ormanlar, petrol, doğal gaz ve diğer madenlerin zenginliği, iş gücü ve sermaye ile birleştiğinde iktisadi büyümeye önemli katkılar sağlayabilir. Toprak ile ilgili en önemli konu, tarımsal üretimdir. Bununla birlikte, Japonya gibi doğal kaynaklar yönünden zengin olmayan ülkelerde yüksek büyüme hızlarına ulaşılabilmektedir. Diğer taraftan bu kaynaklar yönünden zengin olan bazı ülkeler ise bu hızlara erişememektedirler. Son yıllarda özellikle petrol ve doğal gaz fiyatlarının yüksek seyrediyor olması, bu kaynaklara sahip az sayıda ülkeye göreli zenginlikler getirmektedir.

Teknoloji faktörü. **Teknoloji, iktisadi büyümenin en önemli ve anahtar faktörlerindedir. Teknoloji, kısaca, mal ve hizmet üretiminde üretim faktörlerini nasıl bir araya getireceğimiz konusundaki bilgilerimizi kapsar.** Araştırma ve geliştirme çalışmaları sonucunda yapılan yeni buluşlar, yeni yönetim teknikleri teknolojik ilerlemeyi sağlamaktadır. Teknolojinin bize sağladığı en önemli katkı, aynı miktar üretim faktörünü kullanarak daha fazla üretim yapabilmemizi sağlamasıdır. Yeni teknolojiler, mal ve hizmet üretiminde kullandığımız üretim faktörlerinin, yani işgücü, sermaye, toprak ve doğal kaynakların bir araya gelme (kombinasyon) oranlarını değiştirmektedir. Ancak, yeni teknoloji, üretim faktörlerinin niteliğini de değiştirmektedir.

Şöyle bir örnek üzerinde çalışalım. Kumaş dokuma sanayinin üç ayrı teknolojisini düşünelim. En basiti, basit bir el tezgahı ve bir işçinin bir araya geldiği ve günde belirli bir metre kumaşın dokunduğu durum olsun. İkinci durum, teknolojik bir ilerleme sonucu, tekstil makinelerinin ve işçileri kullanarak yaptığımız üretim olsun.

Burada, artık makineleşmiş bir üretim ve işçinin bir araya gelmesini konuşmaktayız. El tezgâhı kullanan işçi, bu yeni üretim için bilgi ve beceri yönünden yeterli olmayabilir, makine ile üretimde çalışacak yeni ve daha değişik bilgi ve becerilerle donanmış bir işçi grubuna ihtiyaç duyulmaktadır. Bu yeni tekniğin kullanılması ile üretim artmıştır ve işçi başına üretim, el tezgâhı kullanan işçinin kişi başına yaptığı üretimden daha fazladır. Üçüncü durum ise bilgisayarlarla programlanabilen yeni makinelerin kullanıldığı bir teknolojinin geliştirilmesi olsun. Bu makinelerde çalışacak işçi grubu da yeni bir işçi grubudur, bilgisayarlı makineleri kullanma bilgi ve becerisine sahip bir işçi grubu olmalıdır. Bir önceki üretim teknolojisinde kullandığımız işçileri burada kullanamayabiliriz. Bu üçüncü durumdaki kişi başına üretimin, ikinci durumdaki kişi başına üretimden daha fazla olması gerektiğini varsayıyoruz.

Her teknoloji değiştiğinde, bir önceki teknolojiye ait makineler “hurdaya” çıkmalı ve yerine yeni makineler gelmelidir. Her yeni teknoloji yeni bir işçi grubu gerektirdiğine göre işçiler ne olacaktır? Burada söyleyebileceğimiz konu, “eski” işçilerin mesleki eğitim alarak “yeni” işçi olmalarının sağlanmasıdır. Bu eğitimin maliyetlerinin özel kesim ya da kamu kesimi tarafından karşılanması bir diğer konudur.

Teknolojik değişme ve gelişmeler, ülkelerin sahip olduğu bilimsel seviye ile yakından ilişkilidir. Bilimsel seviye denilince, akla ilk gelen kurum üniversitelerdir. Üniversitelerin yanında, kamu ya da özel kurumlar tarafından kurulan araştırma-geliştirme kurumları da önemlidir. (Araştırma ile yeni mal ve hizmetleri üretecek yepyeni teknolojiler üzerinde araştırma yapma, geliştirme ile de mevcut teknolojileri daha ileriye götürmeyi anlıyoruz). İyi eğitim ve öğretim görmüş bir nüfus, teknolojik ilerlemelerin sağlanması için önemli bir potansiyel sağlar. İyi eğitim, sadece yeni teknolojilerin bulunması ve geliştirilmesi için değil, yeni teknolojilere uyum sağlayabilmek için de gereklidir. Gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkı belirleyen önemli bir ayırım da teknolojiyi geliştirebilme ve ona sahip olma yeteneğidir. Gelişmiş ülkeler, sahip oldukları iyi eğitilmiş kadrolarla yeni teknolojileri geliştirme, böylece üretimde avantaj sağlayabilme yeteneğine sahiptirler. Yeni teknolojiler, hem üretimin artmasına hem de üretim maliyetlerinin düşmesine katkı sağlarlar. Böylece gelişmiş ülkeler, üretimde ve giderek uluslar arası ticarete yani ithalat ve ihracat faaliyetlerinde rekabet üstünlüğü sağlayabilirler.

Gelişmekte olan ülkeler ise yeni teknolojileri gelişmiş ülkeler kadar hızlı ve yaygın geliştirme potansiyeline sahip olmadıkları için, yeni teknolojileri, gelişmiş ülkelerden satın almak zorunda kalmaktadırlar. Ancak, yeni teknolojileri satın almak, maliyetli bir işlemdir. Bu ülkelerin zaten yeterli olmayan kaynaklarının bu teknolojilerin satın alınmasına harcanması demektir. Bu teknolojileri almasalar, bu kez de uluslar arası rekabette geri kalacaklar ve gelişmeleri ve büyümeleri daha yavaş olacaktır. Böylece, gelişmekte olan ülkeler bir ikilem içinde kalmaktadırlar.

Bu ikilemin farkına varan bazı gelişmekte olan ülkeler, son otuz- kırk yılda kendi teknolojilerini geliştirmek için çaba harcamaktadırlar. Bunun için, üniversiteler ve diğer araştırma ve geliştirme kurumlarına önem vermekte, kendileri eleman yetiştirmekte ve gelişmiş ülkelere öğrenci ve araştırmacı göndererek oralardaki teknolojileri öğrenmeye çalışmaktadırlar. Böylece, özellikle Uzak Doğu'daki bazı gelişmekte olan ülkelerin teknolojiye ilerleme sağladıklarını da görmekteyiz.

Teknolojinin gelişmesi için yapılan harcamaların (eğitim, öğretim, laboratuvar çalışmaları, deneyler gibi) ulusal gelir içindeki payı önemli bir göstergedir. Ulusal geliri 1 trilyon dolar olan bir gelişmiş ülkenin ulusal gelirinden bu faaliyetlere yüzde 3 pay ayırması ile ulusal geliri 500 milyar dolar olan bir ülkenin bu faaliyetlere yüzde 3 pay ayırmasının etkileri farklı farklı olmaktadır.

Son otuz-kırk yılda teknoloji geliştirme konusunda görülen bir diğer gelişme de özel kesim ve üniversite dışı kurumların, teknoloji geliştirmekteki paylarının artıyor olmasıdır. Gerçekten de otuz-kırk yıl öncesine kadar, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin ağırlıklı olarak üniversiteler tarafından yapılmasına karşı, bu eğilim değişmekte ve bir çok büyük özel kuruluş, kendi araştırma ve geliştirme bölümlerini kurmakta ve üniversitelerle ortak çalışmalar yapmaktadır. Bunun ülkemizdeki örnekleri “teknopark” ya da “teknokent” şeklindedir.

İktisadi büyüme için yeni yatırım, yenileme yatırımı ya da genişleme yatırımı gibi yatırımların yapılması ve böylece sermaye stoğunun büyümesi gereklidir.

Tasarruf oranı ile yatırım oranı (her iki büyüklüğün GSYH içindeki payları) arasındaki oran önemlidir. Tasarruf/GSYH oranı yatırım/GSYH oranından büyükse tasarruf fazlası, küçükse tasarruf açığı vardır. Fazla yurt içi ya da yurt dışına borç verilebilir, açık da aynı şekilde borç alınarak kapatılabilir.



DİKKAT

Bir ülkenin teknolojik gelişme seviyesi; ülkenin sahip olduğu bilimsel seviye, üniversitelerin sayısı ve kalitesi, buralardaki öğrenci sayısı ve kalitesi, ülkenin araştırma ve geliştirme harcamalarına yaptığı harcamaların GSYH içindeki payı, eğitim harcamalarının GSYH içindeki payı, uluslar arası bilimsel kuruluşlarla yapılan işbirliği ve nihayet, iş dünyasının sorunlarına çözüm aramada bilimsel yöntemleri kullanma alışkanlık ve becerilerinin birleşkesidir.



DİKKAT

VERİMLİLİK

Bir üretim faktörünün üretime yaptığı katkıyı anlamanın bir yolu, verimlilik kavramını anlamaktan geçer. **Verimlilik**, üretimin (hasılanın) kullanılan üretim faktörüne oranıdır. Verimliliği, “işgücü (emek) verimliliği” veya “sermaye verimliliği” olarak ölçeriz. Bunun yanında “toplam faktör verimliliği (TFP)”ni de hesaplayabiliriz. TFP, toplam hasılanın (üretim), bu üretimi (hasıla) üreten sermaye stoğu ve iş gücüne (emek) oranıdır.

Verimlilik: üretimin (hasılanın) bunu yaratan üretim faktörlerine (iş gücü, sermaye ya da her ikisine) oranıdır. Üretim faktörlerindeki büyüme oranı ve verimlilik büyüme oranının toplamı, iktisadi büyüme oranını belirler.

İktisadi büyüme, hem üretim faktörlerinin büyümesine hem de teknolojik gelişmeye bağlıdır. Teknolojik gelişme üretim faktörlerinin daha verimli kullanılmasına yol açar. Eğer hem üretim faktörleri artıyorsa ve hem de her faktör daha verimli kullanılıyorsa hasıladaki artış, üretim faktörlerinin büyüme hızından daha fazla olur. Böylece iktisadi büyüme, toplam faktör büyümesi ve üretim faktörlerinin büyümesinin toplamı olacaktır:

İktisadi Büyüme Oranı= Toplam Faktör *Büyüme Oranı*+Üretim Faktörlerinin *Büyüme Oranı*

İşgücü (emek) büyüdüğü için üretimin artması, işgücünün (emeğin) hasılaya yaptığı katkıya bağlıdır. Aynı konu, sermaye için de geçerlidir: Sermaye büyüdüğü için üretimin artıyor olmasını anlamak için sermayenin hasılaya yaptığı katkıyı bilmemiz gerekir. O halde, doğal kaynaklar ve toprak faktörünün sabit kalması koşulu ile, işgücü (emek) ve sermaye faktörlerinin artışının hasıla artışına katkılarını bulabilmek için bu iki faktörün hasıla artışına yaptıkları görece katkı ile çarpılması gerekir. Bu katkıyı hesaplayabilmek için en kolay yol, her iki faktörün ulusal hasıladan aldıkları payları kullanmaktır. Örneğin, emeğin (iş gücünün) payını %40 (0.40) ve sermayenin payını %60 (0.60) olarak hesaplamış isek hasıla artışını şu şekilde hesaplayabiliriz:

$$\% \Delta Y = \% \Delta T F V + 0.60 (\% \Delta L) + 0.40 (\% \Delta K)$$

Burada,

Y, reel ulusal geliri (genellikle GSMF ya da GSYH olarak alınabilir); T_{FV}, toplam faktör verimliliği; K, sermaye stoğu; L, işgücü (emek) faktörünün miktarı ve değişimi gösterir.

O hâlde, verimlilik değişmesi (%ΔTFV), iş gücü (emek) faktörü değişmesi (%ΔL) ve sermaye stoğunun değişmesi (%ΔK) iktisadi büyümeyi belirlemektedir. Sermaye stoğu ve iş gücü (emek) faktörü sabit iken teknolojik gelişmenin sağlanması toplam faktör verimliliğini artırarak iktisadi büyümeye katkı sağlar. Örneğin, T_{FV} yılda ortalama %2,5 büyüyorsa sermaye stoğu ve işgücü (emek) sabit kalsa bile, ekonomi %2,5 büyüyor demektir. İş gücü (emek) ve sermaye stoğu büyümesi de varsa, büyüme daha yüksek olacaktır. Örneğin işgücü ve sermaye de yılda %2 büyüyorsa büyüme oranı;

$$2,5 + 0,60 \times 2 + 0,40 \times 2 = 2,5 + 1,2 + 0,8 = 4,5$$

olacaktır.

Verimlilik, bu kadar önemli olunca, verimliliği etkileyen faktörleri de yakından incelemek gerekir. Bunlar; işgücünün kalitesi, sermaye stoğunun büyümesi, teknolojik gelişme ve diğer faktörler olarak sıralanabilir.

Genellikle, firmaların ucuz işgücü talep ettiklerine dair yaygın bir kanı vardır. Günümüz ekonomilerinde, ucuz iş gücü tek başına önemli olmamaktadır. Aynı derecede önemli bir diğer konu da verimlilik ve bu da işgücünün niteliklerine bağlıdır. Son yıllarda sıkça kullanılmakta olan “beşeri sermaye”, iş gücü verimliliğini açıklamakta önemli bir kavramdır. Beşeri sermaye, iş gücünün aldığı eğitim, işbaşında yapılan pratik eğitimler ve deneyimle yakından ilgilidir. Eğitimin okullarda alınan kısmı, yani işçilerin okulda geçirdikleri süreler, beşeri sermayenin oluşmasına önemli katkılar sağlarlar. Bunun için, eğitime verilen önem de bütün dünyada artış göstermektedir. Bunun bir göstergesi, eğitim için ulusal gelirden ayrılan payın büyüklüğüdür. Gelişmiş ülkelerin bu yönde de avantajlı olduklarını vurgulamak gerekmektedir. Ulusal gelirleri yüksek ülkeler, eğitim için daha yüksek paylar ayırabilmektedirler. Bu ülkeler, ekonomi için gerekli olan işgücünü yetiştirmek için mesleki eğitim ya da üniversiteler için daha fazla kaynak ayırabilirler ve yüksek kaliteli mühendis, iktisatçı, işletmeci, hukukçular yanında “ara eleman” denilen elemanları da yetiştirebilirler. Gelişmiş ülkelerin yetişmiş işgücünde karşılaştıkları “sorun” ise işgücü ücretlerinin yüksek ve böylece maliyetlerin yüksek olmasıdır.

SIRA SİZDE



5

Verimlilik nedir? Zamanla niçin ve hangi faktörlerin etkisi altında değişir? Açıklayınız.

Gelişmekte olan ülkeler için ise burada da olumsuz bir durum söz konusudur. Bu ülkelerin ulusal gelirleri düşük olduğu için eğitime de yüksek kaynaklar ayırmakta zorlanmaktadır. Yine de bir grup geliştirmekte olan ülke, teknolojinin önemi gibi eğitimin de önemini anlamışlardır ve buraya daha fazla kaynak ayırmaktadırlar. Yetişmiş iş gücüne sahip oldukça bu ülkeler, düşük ücret avantajlarını kullanarak doğrudan yabancı sermaye yatırımları için cazip yerler olmaktadır. Özellikle Uzak Doğu ülkeleri bu yönde ilk adımları atmanın avantajı ile yabancı sermaye yatırımları çekebilme, üretim ve istihdam artışları sağlayabilmektedir. Eğitilmiş işgücü, çeşitli iş başı eğitimler ile daha kalifiye (kaliteli, usta, yetişmiş) işgücü haline gelmekte ve yüksek iş gücü verimlilikleri sağlayabilmektedirler.

Ayrıca kalifiye işgücüne olan talebin aynı ülkenin içinde başka bölgelerde (hatta başka ülkelerde) olması, bu tür işgücünün kolaylıkla göç etmelerini de sağlamaktadır. Hem yüksek ücretler kazanabilmeleri hem de kolay iş bulabilmeleri, bu göçleri kolaylaştırmaktadır. Buna karşılık kalifiye olmayan niteliksiz iş gücü için bu olanaklar sınırlıdır ve bu işgücünün göç etmeleri durumunda bulabilecekleri işler sınırlıdır.

İktisadi Büyüme ve Kalkınma

İktisadi büyüme, verimlilik ve üretim faktörlerinin artmasına bağlıdır. Verimlilik artışları düzenli ve istikrarlı olmayabilir, fakat büyümeyi doğrudan etkiler. Gelişmekte olan ülkelerdeki işgücü artışları, gelişmiş ülkelerdekinden daha fazladır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerdeki tasarruf oranlarının düşüklüğü, sermaye birikiminin de yavaş artışına neden olur. Sermaye olmaksızın da işgücünün verimli olma yeteneği sınırlanmış olur. Böylece, işgücü hızlı artarken büyüme oranları görece olarak düşük kalır. Böylece gelişmekte olan ülkelerin hasıla artışı ve yaşam standartlarını yükseltmek için kullanmaları gereken iktisadi yöntemler incelemek durumundadır.

İktisadi büyüme ve kalkınma birbirine yakın olsalar da aralarında farklar olan iki konudur. Gelişmekte olan ülkelerin; düşük sermaye yoğunluğu ve yüksek nüfus artış hızları ile yaşam standartlarını nasıl yükseltebilecekleri, iktisat ilminin yeni ve önemli konuları arasındadır.



DİKKAT

Özet



İktisadi büyüme, büyümeyi ölçme yöntemleri, cari ve reel büyüme kavramları arasındaki farkları, büyümeyi sağlayan faktörleri ve kişi başına reel geliri tanımlayabilmek ve açıklayabilmek

- İktisadi büyüme, bir dönemden diğerine daha fazla mal ve hizmet üretebilmek demektir. Böylece ülkenin ulusal geliri ve buna bağlı istihdam seviyesi artmış olur.
- İki dönem arasındaki artış oranı, matematiksel olarak hesaplanabilir ve bulunan orana “büyüme oranı” denir. Yüzde ile ifade edilir.
- Büyüme oranının hesaplanmasında “cari gelir” ve “reel gelir” farkına dikkat etmek gerekir. Cari gelir, o yılın (örneğin 2012) fiyatları ile hesaplanan gelir iken ulusal gelir, bir baz yıl esas alınarak hesaplanan gelirdir. Yıllar boyunca büyüme hızını hesaplarken reel gelirdeki büyüme oranları (her zaman pozitif olmayabilir, bazen negatif de olabilir) dikkate alınır. Böylece cari gelir içinde yer alan fiyat hareketlerinin etkisi de ortadan kaldırılmış olur.
- Büyümenin sağlanması için üretim faktörleri ve teknolojinin birlikte olması gerekir. Teknoloji, üretim faktörleri ile birlikte büyümeye önemli katkı sağlar.



İstihdam konusundaki tanımlar, beşeri sermaye, istihdamı geliştirme yöntemlerini açıklayabilmek

- İstihdam, hekimler tarafından bir gencin fiziksel ve bedenen çalışmaya başlayabileceği yaş olarak kabul edilen 15 ile emeklilik yaşı olarak kabul edilen 60 yaş arasındaki nüfusu kapsar ve bu nüfusa “iş gücü” denir. İş gücünün toplam nüfus içindeki oranı önemlidir. İş gücü içinde çalışmayan bölüme “işsiz” denir. Ancak, iş gücü ve çalışma ile ilgili değişik tanımlar vardır. Tam zamanlı çalışma, yarı zamanlı çalışma gibi tanımların yanında, tanım kesimindeki istihdam da değişik özellikler gösterir. Genellikle yılda toplamda 2 bin saat çalışabilen kişiler “tam zamanlı çalışanlar” olarak kabul edilirler. Bu çalışma, sanayi ya da hizmetler kesiminde işçilik, me-

murluk ya da yöneticilik olarak yapılabilir. İki bin saatin altında çalışmaya ise “eksik istihdam” denir. Mevsimsel çalışma koşullarına sahip olması nedeni ile “tarım kesimi de” ayrı bir çalışma sınıfını oluşturur. İşsizlik; “geçici, yapısal ve devrevi işsizlik” olarak üç grupta toplanır. Geçici ve yapısal işsizliğin toplamına “doğal işsizlik oranı” denir. İşsizlik nedeni ile potansiyel üretim seviyesine ulaşamadığımız için “hasıla kaybı” söz konusu olduğu gibi, işsizliğin “sosyal maliyetleri de” vardır. İşgücü piyasasında denge; tam rekabet koşullarının varlığı varsayımı altında, firmaların teker teker iş gücü taleplerinin toplanması ile oluşan toplam işgücü talebi ile bireylerin teker teker işgücü arz etmeleri ile oluşan toplam iş gücü arzının kesim noktasında oluşur. Böylece işgücü piyasasında dengeyi sağlayacak ücret seviyesi ile bu ücretten kaç kişinin istihdam edileceğini gösteren istihdam rakamı belirlenmiş olur.

- İyi bir eğitim ve iş başında eğitim, işgücünün niteliklerini yükseltir, onları kalifiye iş gücü haline getirir. Büyümenin sürdürülebilir olması için iyi eğitilmiş bir işgücüne, yani beşeri sermayesi yüksek bir işgücüne sahip olmak gerekir.
- İstihdamı geliştirebilmek için, yatırımları arttırmak ve beşeri sermayeyi artırıcı eğitim programları düzenlemenin yanında, araştırma ve geliştirme faaliyetlerini arttırarak teknolojik ilerlemeyi sağlamak da gerekir.



Verimlilik konusundaki tanım ve ölçme yöntemleri, verimliliğin iktisadi büyümedeki önemi ve geliştirilebilir yöntemlerini açıklayabilmek

- Verimlilik, kısaca, kullandığımız üretim faktörü başına üretimdir: Emek söz konusu ise emek başına üretim, sermaye söz konusu ise sermaye başına üretim. Bir de emek ve sermayenin birlikte ele alındığı “toplam faktör verimliliği” söz konusudur.
- Verimlilik ölçülebilir bir büyüklüktür. Daha iyi makine, ekipman kullanımı ile, araştırma-geliştirme çalışmaları yaparak yeni teknik ve teknolojiler geliştirerek ve iş gücünün eğitim ve nitelik (kalifiye) seviyesini arttırarak verimlilik artışları sağlanabilir.
- İş gücü, sermaye ve diğer üretim faktörleri iktisadi büyümeye nasıl katkı sağlıyorsa verimlilik artışı da yıllık büyüme hızının bir parçası olarak kabul edilmelidir.



Büyüme, istihdam ve verimlilik arasındaki karşılıklı ilişkileri açıklamak

- Bu iktisadi büyüklükler arasında önemli bir ilişki vardır ve adeta birbirlerini tamamlarlar. İktisadi büyümenin nimetlerinden bütün toplumun yararlanabilmesinin ilk koşulu, büyümenin istihdam artışı sağlamasıdır. Ayrıca, iktisadi büyüme oldukça sadece toplam gelir değil, kişi başına düşen gelirin de artması ve gelir dağılımının düzelmesi beklenir. İktisadi büyüme, üretim faktörlerinin, özellikle işgücü ve sermayenin nitelik ve nicelik olarak artmasına bağlı olduğu kadar üretimde kullanılan faktör(ler) başına üretimin artmasına, yani verimlilik artışına da bağlıdır. Birlikte ele alındığında; yatırım artışı, beşeri sermaye kalitesi artışı, teknolojik gelişme, verimlilik artışı, araştırma ve geliştirme çalışmalarında yapılan artış; iktisadi büyüme, istihdam toplumsal refahı arttıracaktır.

Kendimizi Sınavalım

1. Reel gelirin yılda yüzde 5, işgücünün yılda yüzde 2 ve sermaye stokunun yılda yüzde 2.5 büyüdüğü bir ekonomide, toplam faktör verimliliği hangi yüzde hızla büyümektedir?
 - a. 1
 - b. 1.25
 - c. 0.5
 - d. 0.75
 - e. 0.25
2. Her iki ülkenin 2000 yılındaki gelirleri 500 milyon lira olsun. Ülkelerden biri 2000- 2010 yılları arasında yılda yüzde 7, diğeri yılda yüzde 2 oranında büyüdü ise, 2010 yılındaki gelirlerine göre aralarındaki fark ne kadardır?
 - a. 409.2 milyon lira
 - b. 25 milyon lira
 - c. 375.3 milyon lira
 - d. 500 milyon lira
 - e. 419 milyon lira.
3. Bu bölümde gelir dağılımı ölçümlerinde hangi yöntem kullanılmıştır?
 - a. Nüfus ve gelir üç gruba ayrılır. Zengin, orta gelirli ve fakir olarak üç grup hesaplanır.
 - b. Nüfus ve gelir sekiz gruba ayrılır. Her grubun gelirden aldığı pay hesaplanır.
 - c. Nüfus ve gelir iki gruba ayrılır. Zengin ve fakir olarak iki grup hesaplanır.
 - d. Nüfus ve gelir beş gruba ayrılır. Her grubun gelirden aldığı pay hesaplanır.
 - e. Nüfus ve gelir on gruba ayrılır. Her grubun gelirden aldığı pay hesaplanır.
4. İktisadi kalkınmada kullandığımız en önemli iki üretim faktörü nelerdir?
 - a. Nakit para ve hisse senetleri.
 - b. Toprak ve doğal kaynaklar.
 - c. Sermaye ve işgücü.
 - d. Teknoloji ve nüfus.
 - e. Toprak ve işgücü.
5. İktisadi büyüme;
 - a. Toplam faktör büyüme oranından üretim faktörlerinin büyüme oranı çıkarılarak bulunur.
 - b. Üretim faktörlerinin büyüme oranından toplam faktör büyüme oranı çıkarılarak bulunur.
 - c. Üretim faktörlerinin büyüme oranı, toplam faktör büyüme oranı ile çarpılarak bulunur.
 - d. Üretim faktörlerinin büyüme oranı ile toplam faktör büyüme oranı toplanarak bulunur.
 - e. Toplam faktör büyüme oranı üretim faktörü büyüme oranına bölünerek bulunur.
6. Bir iktisadi sistemin en önemli amaçları;
 - a. Fiyat istikrarı, sürdürülebilir büyüme ve düşük işsizliktir.
 - b. Ülke vatandaşlarının temiz bir çevrede yaşamasını sağlamaktır.
 - c. Dış ticaret hacminde artış sağlamaktır.
 - d. Para politikasının istikrarlı ve sürdürülebilir olmasıdır.
 - e. Maliye politikası istikrarlı ve sürdürülebilir olmalıdır.
7. İşgücünün, sermayeye görece bol olduğu bir ekonomide;
 - a. İşgücü verimliliği yüksektir.
 - b. Sermaye verimliliği düşüktür.
 - c. İşgücü verimliliği düşüktür.
 - d. Sermaye verimliliği düşüş eğilimindedir.
 - e. İşgücü verimliliği düşüş eğilimindedir.
8. Verimlilik artışlarındaki bir yavaşlamanın sonucu aşağıdakilerden hangisi olur?
 - a. Toplam arz eğrisinin sağa doğru kayma hızı yavaşlar.
 - b. Toplam talep eğrisinin sağa doğru kayma hızı yavaşlar.
 - c. Aynı toplam arz eğrisi üzerindeki hareketin hızı yavaşlar.
 - d. Aynı toplam talep eğrisi üzerindeki hareket hızı yavaşlar.
 - e. Toplam arz eğrisinin sola doğru kayma hızı artar.
9. Fiyat endeksleri;
 - a. Cari fiyatlarla reel fiyatlar arasındaki ilişkiyi göstermemizi sağlar.
 - b. Tanımlanmış bir "sepet" malın baz yıl (örneğin 1988) ve cari yılda (örneğin 2011) ne kadar harcama ile satın alınacağı arasındaki ilişkiyi gösterir.
 - c. "Sepet" içindeki malların çok ve çeşitli olması nedeni ile, pratikte, belirli uzman kuruluşlar tarafından hesaplanabilir.
 - d. (a,b,c) doğru.
 - e. (a,b,c) yanlış.
10. Uzun dönemde bir ülke ekonomisinin yaşam standartlarının artması için en önemli etkiyi hangisi yapar?
 - a. Yüksek oranlı tüketim harcaması.
 - b. Yüksek oranlı işgücü büyüme oranı.
 - c. Düşük oranlı nüfus artış hızı.
 - d. Yüksek oranlı kamu harcaması artışı.
 - e. Yüksek oranlı verimlilik artışı.

Yaşamın İçinden

“

Almanya'nın İktisadi Başarısının Arkasında Ne Var? Geçtiğimiz asır içinde iki büyük savaş (I. Dünya Savaşı, 1914- 1918 ve II. Dünya Savaşı, 1939- 1945) geçiren, her iki savaşı da başlatan ve her ikisinden de ağır bir yenilgi ile çıkan Almanya, nasıl oluyor da dünyanın en istikrarlı ve güçlü ülkelerinden birisi oluyor? Avrupa'nın tartışmasız lideri, dünya ekonomisinde önemli bir güç olarak kalabiliyor ve bunu on yıllardır sürdürebiliyor? Üstelik, II. Dünya Savaşı sonrası Doğu ve Batı Almanya olarak ikiye bölünüp, 1990 yılında Doğu Almanya ile bütünleşmek için, Doğu Alman vatandaşlarının sahip oldukları "geçersiz ve değersiz" (yani "satın alma gücü zayıf") her iki Doğu Alman markına karşılık, dünyanın en güçlü para birimlerinden birisi olan Batı Alman markı olarak, bir mark ödemiş ve böylece milyarlarca marklık bir yük altına da girmiş olduktan sonra. Ayrıca, görece geri Doğu Almanya'nın ilerlemesi ve gelişmesi için de büyük harcamalar yaparak. Almanya'nın iktisadi başarısının arkasındaki sır; çalışkanlık, iş disiplinine sahip olma, iyi eğitilmiş iş gücü, verimlilik artışları sağlayacak araştırma ve geliştirme çalışmalarına kaynak ayırmak ve sermaye birikimini sürekli hâle getirmek olarak özetlenebilir. Bunlar, bu konu içinde incelediğimiz, büyüme, istihdam ve verimlilik başlıkları ile bire bir ilişkilidir. Büyümeyi sürdürebilir kılacak sermaye birikimi sağlama, yani, daha çok makine, teçhizat, bina ve alt yapıya sahip olma ve bunları artırma; yüksek bir eğitim seviyesi ile üst düzey, kalifiye bir iş gücüne sahip olma (işgücü konusunu incelerken "çalışkanlık" ve " iş disiplinine sahip olma" konularını incelememiştik, ancak, Almanya için bu konu önemlidir) ve verimlilik artışlarına verilen önem, bu bölümde işlediğimiz konularla ilgilidir. Öyle ki, Almanya, iş gücü açığını kapatabilmek için 1960'lı yıllarda, Türkiye, Yunanistan, İtalya, İspanya gibi ülkelerden işçi kabul etmiştir. İyi eğitilmiş iş gücü ve ileri makine ve ekipmanların yanında, yeni ürün, teknik ve teknolojiler geliştirmek için gerek üniversitelerde ve gerekse diğer araştırma kurumlarında yapılan araştırma ve geliştirme çalışmaları da verimlilik artışlarına katkı sağlamaktadır. Almanya, ulusal gelirinin yılda ortalama yüzde 4 kadarını bu amaçla harcamaktadır. İki trilyon avronun üzerindeki bir ulusal gelirin yüzde 4'ü ile yılda ortalama 100 milyar avro büyüklüğünde araştırma ve geliştirme yapılabilir ki, bu da çok sayıda yeni ürün, teknik ve teknolojinin bilim ve insanlığın hizmetine sunulması demektir. Gelecek sefer, herhangi bir Alman malı ürünü kullanırken, bu bilgileri göz önünde tutunuz.

”

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c Yanıtınız yanlış ise "Verimlilik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" ve "Verimlilik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Gelir Dağılımı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. c Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a Yanıtınız yanlış ise "Verimlilik" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e Yanıtınız yanlış ise "İktisadi Büyüme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İktisadi büyüme, reel ulusal gelirin zaman içinde, yani yıldan yıla artması, ülkenin daha fazla mal ve hizmet üretme kapasitesine ve dolayısı ile halkın daha fazla mal ve hizmet tüketebilmesidir. Ülke halkının daha fazla mal ve hizmet tüketimi, refah, zenginlik, mutluluğunun ve istihdamın artması açısından iktisadi büyüme önemlidir. İktisadi büyüme zaman içinde, insanların daha az süre çalışarak daha fazla ücret kazanmalarına (bir çok ülkede 100 yıl önce ortalama çalışma süreleri haftada 60-70 saat iken bu gün bu süreler yarı yarıya azalmıştır) yol açmıştır. İktisadi büyümeyi sağlayan önemli faktörler; ülkenin sahip olduğu üretim faktörleri, yani emek, sermaye stoğu, doğal kaynaklar ve teknoloji seviyesi olarak sıralanabilir. İktisadi büyüme formülü için bölümdeki formüle bakınız.

Sıra Sizde 2

Bunun için "70/büyüme" formülünü kullanalım. Buradaki büyüme, sırası ile, %5, , %2.5, %1.5 ve %1'dir. Dolayısı ile ulusal gelir; $70/5=14$ yıl, $70/2.5=28$ yıl, $70/1.5=47$ yıl ve $70/1=70$ yılda iki katına çıkabilir.

Sıra Sizde 3

Nüfusun yaşlanıyor olması, yani insanların daha uzun zaman yaşıyor olmalarının iktisadi büyüme açısından dezavantaj ve avantajları vardır. Toplumlarda daha iyi beslenme ve daha iyi sağlık hizmetleri ve çevre koşullarındaki gelişmeler sonucu yaşam süreleri uzar. Daha uzun yaşayan insanlar, daha uzun süreler çalışabilir, daha deneyimli oldukları için üretim artışı ve kaliteli üretime katkı sağlayabilirler. Deneyimlerini diğer fertlerle paylaşarak, bilgi ve görgüleri ile öğretici olabilirler; hatta girişimciliğin gelişmesine de katkı sağlayabilirler. Ancak bu durumda genç kuşaklar daha zor iş bulabilirler. Nüfusun daha uzun yaşadığı toplumlarda, yaşlı insanların sağlık ve bakım hizmetleri ayrı bir iş alanı olmaya başlar ki bu da bu nüfusun bakım ve sağlık maliyetlerinin artması demektir. Eğer bu toplumlar da nüfus artış hızı da düşmüşse, bir taraftan genç işgücünün sayı ve oranında düşüşler olur, diğer taraftan emeklilik ve sosyal güvenlik sistemlerinde sorunlar çıkabilir. Görüldüğü gibi, bu tür toplumlarda avantaj ve dezavantajlar birlikte görülür, birisi diğerinden daha önde değildir.

Sıra Sizde 4

İstihdam belirli bir yaş grubundaki nüfus içinde çalışabilir kişilerin sayısı olarak tanımlanabilir. Hekimler tarafından belirlenen ve Dünya Çalışma Örgütü tarafından kabul edilen, genç bir insanın fikren ve bedenen çalışmaya başlayacağı yaş, genellikle 15 olarak kabul edilir. Emeklilik yaşı ise 60 ya da 65 olarak alınabilir. Bu yaş grubu, toplam işgücünü oluşturur. Toplam iş gücü içinde çalışabilenler de istihdam edilmiş sayılırlar. Tam zamanlı bir çalışma için Dünya Çalışma Örgütü yılda toplam 2000 saat çalışma süresi tanımlamaktadır. Bu sürenin altına düşüşler "eksik istihdam" demektir. İstihdamın önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır: İstihdam arttıkça mal ve hizmet üretiminde artış, fertlerin gelir seviyelerinde ve dolayısı ile tüketimlerinde artış beklenir. Çalışmayan insanların toplumsal maliyeti olan üretim düşüşü sorunu azalır, istihdamın artması, işsizliğin olduğu bir toplumda görülen çeşitli sosyal sorunların ve toplumsal olarak bu sorunların çözümü için ayırdığımız kaynakların da azalmasına yol açar.

Sıra Sizde 5

Verimlilik, kısaca, kişi başına (ya da üretim faktörü başına) üretim demektir. Bu ölçütün zaman içinde artıyor olması, tek başına iktisadi büyümeye katkı yapar. Diğer üretim faktörleri artmıyorken sadece kişi başına üretimin yılda %1 artıyor olması bile, yani çalışanların bir önceki yıla göre %1 fazla üretim yapıyor olmaları bile, büyüme hızına katkı yapacaktır. O halde verimlilik artışları iktisadi büyüme açısından kilit öneme sahiptir. Üçüncü soruda sorduğumuz, nüfusu yaşlanan bir ülke düşünelim. Bu ülke, iktisadi büyümeyi, verimlilik artışlarını daha fazla kullanarak sürdürebilir. Bunun için; eğitilmiş işgücü, daha iyi makine ve ekipmanlar ve araştırma- geliştirme çalışmaları ile yeni mal ve hizmet üretme ve bununla ilgili teknikleri keşfetmek gerekir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Boyes, William ve Melvin Michael (1991). **Economics**, Houghton Mifflin Company, Boston, MA.
- McConnell, R. Campbell ve Brue Stanley L. (2002). **Economics: Principles, Problems, and Policies**, McGraw-Hill Irwin, International Edition, Fifteenth Edition, New York, N.Y.
- Stutz, Frederick P. ve Warf Barney (2012). **The World Economy: Geography, Business, Development**, Pearson, International Edition, Sixth Edition, Upper Saddle River, New Jersey.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Çeşitli istatistikler.

5

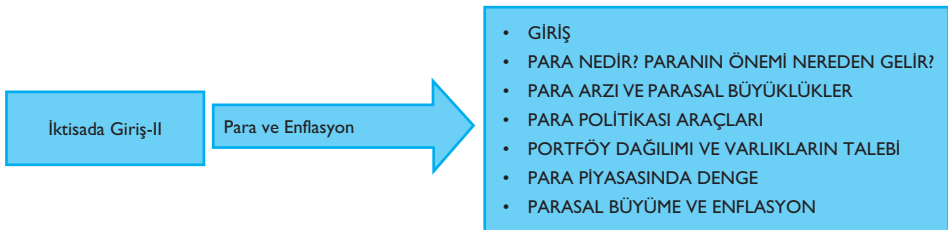
Amaçlarımız

- Bu üniteyi tamamladıktan sonra;
- Parayı tanımlayıp, temel fonksiyonlarını açıklayabilecek ve yaşamımızdaki önemini saptayabilecek,
 - Merkez Bankasının bankalarla birlikte para yaratılması mekanizmasındaki rollerini saptayabilecek,
 - Servet ve serveti elde tutma yolları olan varlıkların neler olduklarını sıralayabilecek,
 - Servet sahiplerinin ellerinde nasıl bir portföy bulunduracakları kararını alırken hangi faktörleri göz önünde bulundurdıklarını sıralayabilecek,
 - Para talebini belirleyen faktörleri sıralayabilecek,
 - Varlık piyasasında dengenin sağlanmasını ve bu denge durumunun para piyasasında denge ile eşdeğer anlamda olduğunu ayırt edebilecek,
 - Enflasyonun ne olduğunu ve bunun parasal büyüme ile ilişkisini analiz edebilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Para
- Takas (Barter)
- Fiyat Para
- Mal Para
- Para Arzı
- Para Tabanı
- Likidite
- Rezerv
- Zorunlu Rezervler
- Atıl Rezervler
- Kısmi Rezerv Bankacılığı
- Zorunlu Rezerv Oranı
- Açık Piyasa İşlemleri
- Para Çarpanı (Çoğaltanı)
- Parasal Geçiş Mekanizması
- Servet
- Risk
- Reel Getiri (Reel faiz)
- Varlıklar
- Para Talebi
- Nominal Faiz
- Portföy
- Enflasyon
- Para Arzı
- Para Talebinin Gelir Esnekliği
- Para Talebinin Faiz Esnekliği

İçindekiler



Para ve Enflasyon

GİRİŞ

İktisatta para, mal ve hizmet alımlarında kullanılan ve borçların ödenmesinde kabul gören her türlü ödeme aracı olarak tanımlanır. Ödeme aracı olarak tarihte deniz kabuklarının, II. Dünya Savaşı'nın esir kamplarında sigara paketlerinin, altın ve gümüş gibi değerli metallerin kullanıldığı görülür. Paranın işlem amaçlı kullanımı, değer belirleme ve değer saklama fonksiyonlarının olması dolayısıyla diğer varlıklarla beraber serveti elde tutma yolu olarak insanlar tarafından elde tutulur. Para, diğer varlıklardan en likit varlık olması dolayısıyla ayrılır. Para arzı halkın elinde bulunan dolaşımdaki paralardan ve seyahat çekleriyle birlikte mevduat hesaplarından oluşur. Merkez Bankası, ticari bankalar ve hane halkının davranışları para arzını belirler. Merkez Bankası para arzını uygulamış olduğu farklı politikalarla kontrol etmek ister fakat bu alanda mutlak kontrol gücüne sahip değildir. Ticari bankaların ve hane halkının davranışları da para arzına etki eder. Para arzındaki ve merkez bankalarının para politikalarındaki yaptığı değişimler; fiyatlar genel düzeyinin, reel ve nominal faiz oranlarının, reel üretim düzeyinin ve reel milli gelirin değişmesine sebep olur.

Bireyler cari dönemde elde ettikleri gelirlerinin hepsini tüketmez, bir kısmını tasarruf ederler. Biriken bu tasarruflar zamanla bu kişilerin servetini oluşturur. İnsanlar servetlerini nakit para, vadeli ve vadesiz banka hesabı, gayrimenkul, hisse senedi, tahvil ve bonolar vb. varlıklar şeklinde ellerinde tutarlar. Hangi varlıkların talep edileceği ve bu varlıklardan ne oranda talep edilerek bir portföy oluşturulacağı kişinin elinde bulundurduğu varlıktan ne oranda getiri beklediğinden, varlıkların taşıdığı risk ve likidite durumuna bağlı olarak farklılık gösterir.

Bu ünite öncelikle para, paranın fonksiyonları ve parasal büyüklükler tanımlanmıştır. Takip eden bölümlerde ise öncelikle para arzı ve bu bağlamda da merkez bankasının sistem içindeki bankalar ve hane halkının davranışlarının para arzına etkisi incelenmiş ve ünite parasal değişmelerin makroekonomik etkilerinin neler olduğu açıklamalarıyla tamamlanmıştır. Para ve varlık talebi ana başlığında ise kişilerin portföy oluşturma sürecinde hangi faktörleri göz önünde tutacağı, varlıkların talebini belirleyen temel etmenlerin neler olduğu ve toplumsal anlamda ise varlık piyasasında denge ve bunun sonucu olarak da parasal büyüme ile enflasyon arasındaki bağlantı konuları incelenecektir.

Mal ve hizmet alım satımlarında ya da borçların geri ödenmesinde ödeme aracı olarak kabul edilen varlıklara iktisat literatüründe para denir.

PARA NEDİR? PARANIN ÖNEMİ NEREDEN GELİR?

(Bu ünitenin hazırlanmasında bölüm sonunda ismi geçen kaynaklardan yararlanılmıştır.)

Günlük yaşamda insanlar “bu işte iyi *para* var” veya “o’nun ailesinin çok *para*-sı var” şeklinde konuşarak parayı gelir ya da servet anlamında kullanırlar. İktisatta **para** mal ve hizmet alım satımlarında ya da borçların geri ödenmesinde ödeme aracı olarak kabul edilen varlıklar olarak tanımlanır.

Tarihte boncuk ve deniz kabuklarından altın, gümüş ve hatta sigaraya kadar pek çok şey para olarak ödeme aracı olarak kullanılmıştır. Günümüz modern ekonomilerinde ise paranın en çok kullanılan şekli madeni ve kâğıt paralardır. Madeni ve kâğıt paraların yanında, paranın diğer yaygın kullanılan şekli ise ödemelerde kullanılan ve karşılığında çek yazılabilen mevduat hesaplarıdır. Her ne kadar ülkemizde çek kullanımı günlük işlemlerde ödeme aracı olarak yaygın olmasa da bankamatik kartları kullanımı yoluyla doğrudan bu hesaplardan satıcı hesabına alım tutarı transfer edilebildiğinden bu hesaplar otomatik ödeme aracı olarak kullanımı dolayısıyla paradır.

SIRA SİZDE



Para nedir? Hangi varlıkları para olarak kullanıyoruz?

Mal ve hizmet alışverişlerinde bir malın diğer bir mal veya hizmetle değiştirildiği sisteme **takas (barter) sistemi** denir.

Paranın değişim aracı olarak kullanılmadığı bir ekonomide mal ve hizmet değişimi için geçen zaman, emek ve çabaların toplamına **işlem maliyeti** denir.

Paranın olmadığı toplumlarda, mal alışverişleri bir malın diğer bir malla değişimi yoluyla gerçekleştirildi. Bir malın diğer bir malla değiştirildiği sisteme takas (barter) sistemi denir.

Günümüzde de takas sistemi az da olsa hala alışverişlerde kullanılmaktadır. Fakat takas sistemi alış-veriş için etkin bir yol değildir. Çünkü takasın gerçekleşebilmesi için farklı mal arayan veya almak isteyen iki kişinin karşılaşması bunların her birinde de diğerinin aradığı malın bütün özellikleriyle mevcut olması gerekir. Kişilerin buluşmaları güç ve zaman alıcıdır. Mal ve hizmetlerin değişimi için harcanan zaman, emek ve çabaların toplamına **işlem maliyeti** denir.

SIRA SİZDE



Takas (Barter) sistemi nedir? Ne tür işlem maliyeti yaratır?

Para kullanımı ticareti kolaylaştırır ve takas için en uygun alışveriş partnerini aramayı gereksiz kılar. Bir değişim aracı olarak para, insanlara en kısa zamanda ve en az çaba sarf ederek alışveriş yapma imkânı sağlar. Ayrıca para kullanımı insanların en başarılı oldukları alanlarda uzmanlaşmalarını sağlar. Uzmanlaşma ise verimliliği ve üretimi artırır. Para kullanımının olmadığı bir toplumda, insanlar ihtiyaç duydukları bütün mal ve hizmetleri yukarıda bahsi geçen zorluklardan dolayı kendileri üretmek zorunda kalırlar. Bu da insanların piyasa yerine kendi kendilerine yetme ve sonuç olarak da kendi kendilerine üretim yapmalarına yol açar. Piyasa yerine ev içi üretimin yapılması ise insanların en yetenekli ve verimli oldukları alanlarda uzmanlaşmasını zorlaştırır. Ayrıca para kullanımı, bir alanda uzmanlaşan üreticilerin ürettikleri malları satarken de bir problem oluşturmaz. Takas sisteminin kullanıldığı bir toplumda ürettiğini satamayan üretici tek bir mal veya hizmet üretmekten ziyade kendi yiyeceğini, giyeceğini ve barınağını üretmek zorunda kalır. Dolayısıyla takas sisteminde uzmanlaşma söz konusu değildir veya sınırlıdır.

SIRA SİZDE



Para kullanımının ekonomik getirileri nelerdir?

Paranın Fonksiyonları

En eski zamanlardan beri ilkelinden en modern finansal sistemine sahip nerdeyse bütün toplumlar yukarıda bahsi geçen paraları ödeme aracı olarak kullandılar. Paranın bir ekonomide üç temel fonksiyonu vardır: Bu fonksiyonlar; paranın değişim aracı olması, hesap birimi olması ve değer saklama aracı olması fonksiyonlarıdır.

Paranın değişim aracı olması, hesap birimi olması ve değer saklama aracı olması fonksiyonları mevcuttur.

Paranın temel fonksiyonları nelerdir?



Değişim Aracı Olarak Para

Bireyler herhangi bir mal satın aldığı anda bu mal karşılığında satıcıya para ödemesinde bulunur ve paranın alınan mal karşılığında satıcıya transferi paranın değişim aracı olarak kullanılmasını ifade eder. Bu durumda para bir malın diğer bir malla değiştirilmesi yerine, alınan mal karşılığında ödemenin yapılmasını ve sonuç olarak üretim ve ticaretin yapılmasını kolaylaştırdığı için ekonomide değişim aracı fonksiyonunu görür. Bu işlemler yapılırken herhangi bir mağazaya alışveriş için giren alıcı elindeki paranın ödeme aracı olarak kabul edileceğinden ve satıcı ise kabul ettiği paranın başka biri tarafından mal ve hizmet karşılığında yine kabul edileceğinden emindir.

Hesap Birimi Olarak Para

Para ekonomik değer ölçülmesi için temel bir birimdir. Ülkemizde neredeyse bütün mal ve hizmet fiyatları, ücretleri, varlık değerleri alacak ve borçları Türk lirası cinsinden ifade edilir. Bazı mal ve hizmetler dolar üzerinden, bazıları altın üzerinden bazıları da borsada işlem gören şirketlerin hisse senetleri üzerinden fiyatlandırılmaz. Bunların yerine bütün fiyatlar ₺ cinsinden ifade edilir ve bu durum mal ve hizmetlerin başka mal ve hizmetlerle karşılaştırılması kolaylığını sağlar.

Paranın değişim aracı olma fonksiyonu ile hesap birimi olma fonksiyonu birbirlerine oldukça bağlıdır. Çünkü mal ve hizmetler çoğunlukla para aracılığıyla takas edilir ve sonuç olarak da ekonomik değerleri de para cinsinden (₺, dolar veya euro (avro) olarak) ifade edilir. Bu iki fonksiyon birbirlerine oldukça bağlı olmalarına rağmen her zaman aynı olmazlar. Enflasyonun çok yüksek ve değişken olarak yaşandığı ülkelerde para biriminin değerindeki düşüşler ve dalgalanmalar paranın işlem aracı ve hesap birimi olma fonksiyonlarını zayıflatır. Ülkemiz 1980-2000 döneminde yüksek ve değişken bir enflasyon ortamı yaşamıştır. Bu dönemde ekonomik değerler daha istikrarlı daha dengeli bir hesap birimi olarak kabul edilen dolar ve euro gibi yabancı paralar veya altın gibi varlıklar cinsinden ifade edilmiştir. Ancak işlemler yine ülkenin kendi yerel para birimiyle gerçekleştirilmeye devam eder.

Değer Saklama Aracı Olarak Para

Ekonomik bir birim olarak bireyler cari gelirlerinin hepsini cari dönemde tüketmeyip, bir kısmını gelecekte kendileri tüketmek veya kendilerinden sonra gelecek kuşakların tüketmesi için tasarruf ederler. Yapılan bu tasarruflar ise birikmiş olarak kişiye atalarından kalan miraslarla birlikte o kişinin servetini oluşturur.

Bireyler servetlerini ellerinde farklı reel ve finansal varlıkları tutarak elde ederler. Bu varlıklar; nakit, tahvil ve bono, hisse senedi, gayrimenkul, altın, banka hesabı vb.'dir. İnsanlar sonuçta servetlerinin bir kısmını ellerinde nakit yani para olarak tutarlar. Değer saklama aracı olarak para, serveti elde tutmanın bir yoludur. Para

Kişinin yaşamı boyunca gelirlerinden yapmış oldukları tasarruflar ve atalarından kendilerine miras yoluyla kalan tasarruflar toplamına **servet** denir.

Parasal olmayan bir varlığın ödemelerde kullanılacak bir nakit aracına dönüştürülmesindeki göreceli hız ve kolaylığa **likidite** denir.

dışı varlıklarda para gibi değer saklama fonksiyonuna sahiptir. Serveti para olarak elde tutmanın getirisi yoktur veya çok düşüktür. Para dışı diğer varlıkların daha yüksek getiri sağlamalarına rağmen paranın değer saklama aracı olarak tutulmasının temel nedeni paranın işlemlerde en kolay mübadele aracına dönüşen yani en likit varlık olmasından kaynaklanır. **Likidite** parasal olmayan bir varlığın ödemelerde kullanılacak bir nakit (para) aracına dönüştürülmesindeki göreceli hız ve kolaylığı temsil eder.

Pek çok durumda, özellikle enflasyonist ortamlarda, paranın hesap birimi olma ya da değişim aracı olma fonksiyonlarından sadece biri geçerli olabilir ancak herhangi bir varlığın hisse senedi, bono veya gayrimenkul değer saklama aracı olma fonksiyonu her an devam eder.

Para Çeşitleri: Mal ve Fiyat Para

Para olarak kullanılmazsa dahi kendi başına bir değer taşıyan varlıklara **mal para** denir.

Para olarak kullanılmazsa dahi kendi başına bir değer taşıyan varlıkların değişim aracı olarak kullanılması durumunda bu varlıklara **mal para** denir.

Mal paraya en iyi örnek altın ve gümüşdür. Bu iki varlık tarihte para olarak farklı toplumlar tarafından kullanılmıştır.

Eğer bir varlık para olarak değerini tamamen kanuni zorunluluktan alıyorsa ve para olmak dışında herhangi bir ticari değeri yoksa o paraya **fiyat para** denir.

Para olarak tedavülde olan varlık eğer değerini, ödeme aracı olarak kullanılması ve aynı zamanda kabul edilmesini tamamen kanuni zorunluluktan alıyorsa ve para olmak dışında herhangi bir değeri yoksa o paraya **fiyat para** denir. Günümüzde kullandığımız paralar fiyat paraya örnektir.

SIRA SİZDE

5

Mal parayı fiyat paradan ayıran temel fark nedir?

PARA ARZI VE PARASAL BÜYÜKLÜKLER

Para tabanı ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının ellerinde tuttukları madeni ve kâğıt paralar ile bankaların merkez bankasındaki mevduatları toplamından oluşur.

Parayı mal ve hizmet alım satımlarında ya da borçların geri döndürülmesinde ödeme aracı olarak kabul edilen varlıklar olarak tanımlamıştık. Bir ekonomideki para miktarının ölçülmesi ve parasal büyüklüklerin ortaya konabilmesi için, o ekonomideki hangi varlıkların para olarak kabul gördüğünü belirten bir tanıma ihtiyaç vardır. Para arzı bir ekonomideki dolaşımdaki toplam para miktarıdır ve paranın tanımlanmasına bağlı olarak da farklı parasal büyüklükler ortaya çıkar.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) farklı parasal büyüklük tanımlamaları yapmıştır. TCMB en dar para tanımlamasını *dolaşımdaki para* arzı için yapmıştır. Dolaşımdaki para, ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının ellerinde tuttukları madeni ve kâğıt paralarıdır. Bu parasal büyüklük **M0** olarak tanımlanır. **Para arzı** aynı zamanda **para tabanı** olarak adlandırılır ve dolaşımdaki paraya ilaveten bankaların merkez bankasındaki mevduatlarını da içerir.

SIRA SİZDE

6

Para tabanı nedir? Hangi unsurlardan oluşur?

Bunun dışındaki parasal büyüklük tanımlamaları ise;

M1: En dar kapsamlı resmi para ölçüsü olan M1, basit anlamda nakit ve vadesiz mevduat hesaplarını kapsar. Ama teknik anlamda M1, para tabanına ilaveten ödemelerde doğrudan kullanılan vadesiz mevduatları ve seyahat çeklerini de içerir. Paranın teorideki tanımına en çok benzeyen para M1'dir. Çünkü M1'in içerisindeki bütün kalemler ödemelerde en kabul görmüş ve en çok kullanılan öğelerdir.

M2: M1 parasal büyüklüğünün içindeki bütün kalemler de dâhil olmak üzere daha az para benzeri varlıkları içerir. M1'den farklı olarak en önemli ilaveler bankalardaki vadeli mevduatlarıdır. Vadeli mevduatlar, belirlenmiş dönemlerde faiz getiren hesaplardır.

M3 parasal büyüklüğü ise; $M2 + \text{kısa vadeli hazine bonoları} + \text{finansman bonoları} + \text{tasarruf bonoları} + \text{banka akseptanslarından oluşur.}$

Para Arzı

Para arzı bir ekonomideki dolaşımdaki para miktarıdır. Fiyat, paranın ödeme aracı olarak kullanıldığı modern ekonomilerde para arzı Merkez Bankaları (MB) tarafından belirlenir. Türkiye’de Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bankaların bankası olarak para arzının belirlenmesinden ve bankacılık sisteminin denetim ve kontrolünden sorumlu kurumdur. Her ne kadar merkez bankasının para arzını tek başına belirlediği ifade ediliyorsa da gerçekte para arzının belirlenmesi merkez bankalarının uygulamış oldukları politikalarının yanı sıra, hane halklarının ve ticari bankaların ortak davranışlarının sonucu olarak oluşur. Bu durum takip eden bölümlerde detaylı olarak açıklanacaktır.

Bankalar ve Para Yaratımı

%100 Rezerv Bankacılığı ve Para Arzı

Bankaların para arzına etkisini anlamak için öncelikle bankanın olmadığı bir ekonomiyi gözümüzde canlandıralım ve paranın nakitten (kâğıt paradan) ibaret olduğunu varsayalım. Eğer bu ekonomide halkın elindeki dolaşımdaki para miktarı ₺100 ise tanım gereği para arzı 100 liradır. Şimdi ülkede **A Bankası** adında bir bankanın açıldığını, mevduat kabul edebildiğini fakat kredi veremediğini düşünelim. Herhangi bir kişinin güvenli saklama yeri olarak bankaya para yatırdığı durumda banka bunu kabul edecek ve kabul ettiği mevduatı rezerv olarak elinde tutacaktır. Bankanın kabul ettiği fakat kredi olarak veremeyip kasasında tuttuğu mevduata rezerv ve bütün mevduatların *rezerv* olarak tutulduğu sisteme ise **%100 rezerv bankacılığı** adı verilir. Eğer A Bankasının bilançosuna bakılırsa ekonomideki para arzı fark edilir.

Bankanın kabul ettiği mevduatlardan kredi veremeyip bütün mevduatların rezerv olarak tutulduğu sisteme %100 rezerv bankacılığı adı verilir.

Varlıklar	A Bankası		Borçlar
Rezervler	₺100	Mevduatlar	₺100

Sadece bir ticari bankanın olduğu ve %100 rezerv bankacılığının geçerli olduğu sistemdeki para arzı başlangıçta ₺100 nakit olarak halkın elinde bulunan nakitten ibarettir. Bu miktar ₺100 nakitin bankaya mevduat olarak yatırılması nakit miktarını ₺100 eksiltirken mevduat miktarını ₺100’ ye çıkarmış ve sonuçta yine para arzı ₺100 olarak kalmıştır. Hatırlanacağı gibi para arzı dolaşımdaki para miktarıdır ve nakit artı mevduatlardan oluşmaktadır. Bu durum bankaların bütün mevduatları rezerv olarak tuttuğu durumda para arzına etkilerinin olmayacağını gösterir.

%100 rezerv bankacılığı durumunda bankaların para yaratımına katkısı var mıdır?



Bankaların Para Yaratması: Kısmi Rezerv Bankacılığı

Bankaların kabul ettikleri bütün mevduatı rezerv olarak kasalarında tutmaları onlar için hiç de rasyonel bir davranış değildir. Nasıl ki parayı yastık altı olarak tutmanın alternatif maliyeti vazgeçtiğimiz faiz getirisidir, bankaların bütün mevduatı rezerv olarak tutması ise onlar için maliyetlidir. Bankaların kabul ettikleri mevduatların belli bir oranını rezerv olarak kasalarında tutup geri kalan kısmını kredi olarak talep edenlere verdiği sisteme **kısmi rezerv bankacılığı** sistemi ve rezerv olarak tuttukları orana ise *rezerv oranı* adı verilir.

Bankaların müşteri mevduatlarının belli bir oranını rezerv olarak kasalarında tutup geri kalan kısmını kredi olarak dağıttığı sisteme **kısmi rezerv bankacılığı** denir.

Merkez bankaları genellikle sistem içindeki bankaların kabul ettikleri mevduatlar için kasalarında tutmak zorunda oldukları bir minimum rezerv oranı belirler ve bu orana ise zorunlu rezerv oranı adı verilir. Fakat bankalar bu oranda rezerv buldurmak zorunda değildirler. Bu oranın üzerinde rezervi de ellerinde kredi vermek yerine tutmayı tercih edebilirler. Bankaların merkez bankasının belirlemiş olduğu zorunlu rezervler haricinde ellerinde tutmuş oldukları rezervlere ise atıl rezervler veya gönüllü olarak tutulan atıl rezervler denir.

SIRA SİZDE

8

Atıl rezerv nedir? Bankaların atıl rezerv tutması para yaratımını nasıl etkiler?

Şimdi kısmi rezerv bankacılığının nasıl çalıştığını ve bu sistemde bankaların para arzını nasıl etkilediğini inceleyelim. Varsayalım ki A Bankası kabul etmiş olduğu mevduatlardan %10 oranında rezerv ayırıp mevduatın geri kalan kısmını kredi talebinde bulunan kişi veya firmalara kredi olarak veriyor olsun. Bu durumda bankanın T hesabı aşağıdaki gibi olacaktır.

Varlıklar	A Bankası		Borçlar
Rezervler	₺100	Mevduatlar	₺100
Krediler	₺90		

Bankanın kredi açmadan önceki durumunda toplam para arzı ₺100'dir. Fakat kredi açılması durumunda para arzı açılan kredi kadar artar. Bunun nedeni mevduatların bankanın borcu olması ve alacaklıların bu mevduatlar karşılığında çek yazabileceği ve açılan kredi durumunda ise halkın elinde fazladan ₺90'sının olmasıdır. Para arzı nakit artı mevduatlardan oluştuğundan, bu durumda para arzı $₺100 + ₺90 = ₺190$ olur. Bu sonuç bankaların mevduatların bir kısmını rezerv olarak tutup geri kalanını kredi olarak dağıtması durumunda para arzını artıracaklarını diğer bir deyişle para yaratacağını gösterir.

(Burada gözden kaçırılmaması gereken durum bankanın para yaratmasının toplumu daha zengin etmeyeceğinin bilinmesi gerekliliğidir. Her ne kadar banka para yaratıp likiditenin artmasına sebep olduysa da aynı zamanda ekonomide borçlarda aynı oranda arttığından dolayı bu insanların toplamda daha fazla mal ve hizmeti reel anlamda tüketebileceği anlamına gelmez.)

SIRA SİZDE

9

Kısmi rezerv bankacılığı sisteminde bankaların para yaratması zorunlu rezerv oranı ile nasıl ilişkilidir?

Para Yaratma Süreci ve Para Çarpanı

Para yaratımı; sistemde başka bankaların olması ve krediyi kullananların bu krediyi bir harcamada kullanması ve bu ödemeyi alan kişinin ise bu miktarı tekrardan başka ikinci bir bankaya mevduat olarak yatırması durumunda A bankasıyla son bulmaz. Varsayalım ki sistemdeki ikinci banka B bankası olsun ve o banka da aynı oranlarla ve mantıkla hareket etsin. Bu durumda B bankasının T-hesabı ise aşağıdaki gibi olacaktır.

Varlıklar	B Bankası		Borçlar
Rezervler	₺100	Mevduatlar	₺100
Krediler	₺90		

B bankasının T-hesabı, bu aşamada bankanın ₺81 para yarattığını ve sonuç olarak da para arzının o kadar arttığını gösterir. Eğer sistem bu şekilde işler ve her bir kişi almış olduğu krediyi harcamalarında kullanır ve bu ödemeleri alan kişilerde bu miktarları bankacılık sistemine tekrar döndürürse sonuçta ₺100'lık nakit %10 zorunlu karşılığın (rezervin) olduğu bir sistemde ₺1000 para arzı yaratır.

Para yaratımı aşamalarını aşağıdaki tablo 5.1 yardımıyla takip edebiliriz.

Başlangıçtaki Mevduat	= ₺100
A Bankasının Açtığı Kredi	= ₺90
A Bankasının Açtığı Kredi	= ₺81
A Bankasının Açtığı Kredi	= ₺72,90
*	*
*	*
*	*
Toplam Para Arzı	= ₺1000

Tablo 5.1
Para Yatırım
Aşamaları

Bankacılık sisteminin her bir ₺'lık rezervden yaratmış olduğu para miktarına para çarpanı denir ve para çarpanı rezerv oranıyla ilişkilidir.

₺100 rezervden ₺1000'sı para yaratılması para çarpanının 10 olduğunu gösterir. Eğer rezerv oranı R ile gösterilirse, rezerv oranının %10 olduğu bir bankacılık sisteminde her bir ₺ rezerv 1/R oranında para yaratır.

Bu durum bankacılık sisteminin yaratacağı para miktarının rezerv oranına bağlı olduğunu gösterir. Zorunlu rezerv oranı arttıkça bankaların verebilecekleri kredi miktarı azalır ve para çarpanının düşmesi sonucu yaratılacak para miktarı azalır. %100 rezerv bankacılığının olduğu bir sistemde para çarpanı bire eşittir ve bu durumda kredi açılması söz konusu olmadığından para yaratımı mümkün değildir.

Ticari bankaların her bir ₺'lık rezervden yaratmış olduğu para miktarına **para çarpanı** denir.

PARA POLİTİKASI ARAÇLARI

Para arzını kontrol etmek merkez bankaları üç farklı para politikası aracından faydalanır. Bu araçlar açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv (karşılık) oranları ve merkez bankasının sistem içindeki bankaların likidite ihtiyaçlarını karşılamak için bu bankalara kredi açması durumunda kullanmış olduğu reeskont oranı politikalarıdır. Bu araçlar arasında en fazla uygulanan araç ise açık piyasa işlemleridir.

Açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv karşılık oranları ve reeskont oranı merkez bankasının para politikası araçlarıdır.

Açık Piyasa İşlemleri

Merkez bankasının para arzını nasıl kontrol ettiğini açıklamak için öncelikle paranın sadece nakit ve mevduat olarak tutulduğunu varsayalım. Bu durumda para arzını artırmak için merkez bankası sadece dolaşımdaki nakit miktarını artırmalıdır. Peki, merkez bankası bunu nasıl gerçekleştirir?

Bu işlemin yollarından birisi, merkez bankasının piyasadaki hazine tahvil ve bonoları gibi finansal varlıkları bono piyasasından satın alması ve karşılığında ise piyasadaki bono ve tahvil satıcılarına nakit para ödemesi yapmasıdır. Bu değiş tokuşla halkın elindeki para miktarı ve dolayısıyla dolaşımdaki nakit miktarı artacaktır. Dolaşımdaki paranın bir kısmı halkın elinde nakit olarak bulunurken bir kısmı ise bankalarda mevduat olarak tutulur. Bankalardaki mevduatlar ise daha önceden bankaların para yaratma mekanizmasında gördüğümüz gibi para arzının para çarpanı kanalıyla artmasına sebep olur. Merkez bankasının para arzını artırmak için halktan (piyasadan) devlet tahvil ve bonolarını alırken parayı kullanmasına **açık piyasa alımları** denir.

Para arzını azaltmak için merkez bankası para arzını artırmak için yaptığı işlemin tersini yapar. Hazine tahvil bonolarını halka satarken, hane halklarının ellerindeki nakit parayla ve bankalarında mevcut mevduatlarla tahvil ve bono değişimi gerçekleşir. Merkez bankası dolaşımdaki parayı bu yolla piyasadan çekerken, para arzını azaltmış olur. Para arzını azaltmak amacıyla yapılan bu işleme *açık piyasa satışları* denir. Açık piyasa alım ve satım işlemlerinin tümüne ise *açık piyasa işlemleri* adı verilir.

Hazine tahvil ve bonolarını halktan satın alma yerine merkez bankası doğrudan hazineden tahvil ve bono satın alarak ve karşılığında da hazineye harcamalarında kullanılmak üzere yeni basılmış paraları vererek dolaşımdaki para miktarına artırabilir. Bu durumda merkez bankasının karşılıksız para basımı enflasyonla sonuçlanacaktır.

SIRA SİZDE

10

Para arzını arttırmak isteyen merkez bankası ne tür bir açık piyasa işlemi gerçekleştirir?

Zorunlu Rezerv (Karşılık) Oranı Politikası

Bankaların para yaratım mekanizmasında da ifade edildiği üzere merkez bankası rezerv oranlarını arttırtıp azaltarak bankacılık sisteminin yaratacağı para miktarını etkiler ve para arzını kontrol eder. Eğer merkez bankası para arzını artırmak istiyorsa, zorunlu rezerv (karşılık) oranını azaltır ve bu suretle bankaların mevduatlarından verebileceği kredi oranını artırarak para çarpanını büyültür. Bu ise para arzının artışına sebep olur. Para arzının azaltılması isteniyorsa, bu durumda da merkez bankası rezerv oranını artırır ve para arzının artışını bu şekilde kontrol eder. Bu politika aracı kredi verme işlemlerinde kesinti vb. sorunlara sebep olabileceğinden dolayı çok sık başvurulan bir araç değildir.

Reeskont Oranı Politikası

Reeskont oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açmak için kullanmış olduğu ve piyasa faizine göre daha düşük veya daha yüksek olabilen faiz politikası aracıdır. Reeskont faiz oranı merkez bankasının sistem içindeki bankalara kredi açma durumunda uygulamış olduğu faiz oranıdır ve Merkez Bankasının parasal büyüklükler ve para arzı büyüme oranı konusunda nasıl bir politika amaçladığının göstergesi olarak algılanır. Bankalar zorunlu rezervlerinde yetersizlik yaşadıklarında genellikle merkez bankasına başvururlar. Merkez bankası bu politika aracını faiz oranını arttırtıp azaltarak uygular. Eğer merkez bankası para arzının azaltılmasını amaçlıyorsa, reeskont faiz oranını artırarak bankaların kendisinden kredi kullanmasını zorlaştırır. Tam tersine piyasalarda likiditeyi artırmak istiyorsa, bu durumda da bu faiz oranını düşürerek bankaların kendisinden ucuz kredi kullanmasını ve sonuçta da daha fazla piyasaya kredi açarak para arzını artırmalarını teşvik eder. Bu çok sık başvurulan bir politika aracı değildir.

SIRA SİZDE

11

Merkez bankası reeskont faizlerini ne yönde değiştirmelidir ki para arzında bir artış olsun?

Para Arzını Belirleyen Faktörler

Daha önceki bölümlerde para arzının merkez bankaları tarafından belirlendiğini fakat merkez bankalarının uygulamış oldukları politikalarının yanı sıra hanehalklarının ve bankacılık sisteminin ortak davranışlarının sonucu olarak oluştuğunu belirtmiştik. Bu üçlü etki durumunu, her bir tarafın davranışlarını göz önünde bulundurarak inceleyelim.

Bir ekonomideki para stoku (M), dolaşımdaki para (C) miktarı ile mevduatlar (D) toplamına eşittir. Bu durumu, $M=C+D$ şeklinde ifade edelim. Parasal taban (MB) hane halkı ve firmalar tarafından nakit olarak (C) veya bankaların rezervleri (R) olarak elde tutulur. Parasal tabanı $MB=C+R$ olarak gösterelim. Merkez bankasının politikaları sonucu para tabanındaki değişmelerin para arzına etkisini para çoğaltanı (m) belirler ve *para çoğaltanı* (Bu çoğaltanın (çarpanın) büyüklüğü ise bankaların ve hane halkının davranışları sonucu değişiklik gösterir.) parasal tabandaki bir (1) ₺'lık değişimin para arzını ne kadar değiştireceğini ifade eder ve değeri birden büyüktür. Para tabanı ile para arzı arasındaki ilişki;

$$M=m \times MB$$

şeklinde ifade edilir. Bankaların tuttuğu rezervler daha önce zorunlu rezervler (RR) ve atıl rezervler (ER) olarak sınıflandırılmıştır. Bu durumda para tabanı,

$$MB=R+C=RR+ER+C$$

olarak yazılabilir. Eğer zorunlu rezerv oranını (r), atıl rezerv-mevduat oranını (e), ve nakit mevduat oranını (c) olarak ifade edilirse, $r=RR/D$, $e=ER/D$, ve $c=C/D$ olduğundan, para tabanını,

$$MB=(r \times D)+(e \times D)+(c \times D)$$

şeklinde ifade edilir ve eşitliğin sağ tarafını ortak D parantezine alırsak,

$$MB=(r+e+c) \times D$$

sonucunu elde ederiz. Bankacılık sistemine giren mevduatlarla parasal taban arasındaki ilişkiyi görmek için eşitliğin her iki tarafının $(r+e+c)$ 'ye bölünmesi durumunda ise mevduatlar;

$$D = \left(\frac{1}{(r+e+c)} \right) \times MB$$

şeklinde ifade edilir. Para arzı mevduatlar ve dolaşımdaki paradan oluştuğundan para arzı

$$M=D+C=D+(c \times D)=(1+c) \times D$$

ve

$$M = \left(\frac{(1+c)}{(r+e+c)} \right) \times MB$$

olarak ifade edilir. $M=m \times MB$, olduğundan buradan para çoğaltanın

$$m = \left(\frac{(1+c)}{(r+e+c)} \right)$$

olduğu görülür.

Merkez Bankalarının Para Arzının Kontrolünde Karşılaştığı Sorunlar

Hane halklarının parayı mevduat olarak bankalarda tutup tutmamaları bankacılık sisteminin para yaratma mekanizmasını etkiler. Paranın yastık altı tutulduğu bir toplumda mevduatların az veya hiç olmaması para çarpanını ve sonuçta yaratılan para arzını etkiler. Bu sebeple merkez bankası para arzının kontrolü noktasında hane halkı davranışına bağlıdır.

İkinci sorun bankaların kredi verme istek ve yetenekleri ile ilgilidir. Merkez bankasının para arzını arttırmayı amaçladığı bir ortamda eğer bankacılık sistemi atıl rezervler bulundurup sonuçta açmış olduğu krediyi azaltıyorsa merkez bankası amacında başarısız olacaktır. Bu durumlar bize merkez bankasının para arzının belirlenmesinde mutlak kontrole sahip olmadığını ve bankaların ve hane halkının davranışlarının da para arzının belirlenmesinde önemli bir yeri olduğunu gösterir.

SIRA SİZDE

12



Merkez bankası para arzının belirlenmesinde mutlak kontrole sahip midir?

Parasal Geçiş Mekanizması

Buraya kadar merkez bankası, bankalar ve hane halklarının davranışlarını göz önünde bulundurarak bir ekonomideki para arzını nasıl belirlediğini inceledik. Şimdi bankaların ve hane halkının davranışlarının veri oldu bir ortamda merkez bankasının açık piyasa işlemleri yoluyla emisyondaki nominal para miktarını arttırdığını düşünelim. Başlangıçta, para piyasası dengesini reel para arzının reel para talebine eşitliğini ifade edecek şekilde

$$\frac{M^s}{P} = L(Y, r + \pi^e)$$

olarak gösteririz. Fiyatlar düzeyinin (P) sabit olduğu varsayımında nominal para arzındaki (M^s) bir artış reel para arzını reel para talebine göre artırıp, para piyasasındaki dengeyi reel para arzı yönünde bozar. Reel para talebi veri iken reel para arzındaki artış halkın elinde arzu ettiğinden daha fazla para bulunduğunu ifade eder. Parayı elde tutmanın getirisinin olmaması ve parayı elde tutmanın maliyetinin vazgeçilen faiz getirisi olması, hane halkının elindeki talep fazlası parayı tahvil-bono, hisse senedi vb. para dışı varlıkların talebinde kullanmasına yol açar. Para dışı varlıkların talebindeki artış bu varlıkların fiyatını arttırır. Para dışı varlıkların fiyatlarıyla bu varlıkların reel getirileri (faizi) arasında ters yönlü bir ilişki mevcuttur. Yani, para dışı varlıkların fiyatlarındaki artış faiz oranlarının azalmasına sebep olur. Özetlersek; para arzındaki bir artış reel faiz oranlarının düşmesine sebep olur. Reel faizlerdeki azalma ise tüketim ve yatırım harcamalarındaki artış yoluyla milli gelirden artışa neden olur. Para arzındaki değişim ile reel faizler kanalıyla reel milli gelirdeki değişimi açıklayan bu sürece *paranın geçiş mekanizması* adı verilir ve bu mekanizma parasal bir değişimin faiz oranlarını ters yönde ve reel geliri aynı yönde nasıl etkilediğini ifade eder.

PORTFÖY DAĞILIMI VE VARLIKLARIN TALEBİ

Servet sahipleri, servetlerini farklı reel ve finansal varlıklar arasında nasıl dağıtacaklarına, diğer bir deyişle servetlerini ellerinde hangi varlıklar olarak tutacaklarına karar verme durumundadırlar. Servet sahibinin elinde tuttuğu farklı varlık demetine **portföy**, kişilerin hangi varlıkları ve bu varlıklardan hangi oranlarda bulunduracakları kararına ise **portföy dağılım kararı** denir.

Servet sahiplerinin elinde tuttuğu farklı varlıklar demetine **portföy**, kişilerin hangi varlıkları ve bu varlıklardan ellerinde hangi oranlarda bulunduracakları kararına ise **portföy dağılım kararı** denir.

Kişilerin portföy dağılım kararlarını etkileyen faktörleri; varlıkların beklenen getirisi, risk, varlıkların likiditesi ve varlığın getiri dönemi (vadesi) olarak sıralayabiliriz. Varlık talebini etkileyen bu unsurları aynı zamanda varlıkların sahip olduğu karakteristikler olarak adlandırabiliriz. Varlık talebi konusunda genelde bu karakteristikler arasında bir seçim yapma zorunluluğu mevcuttur. Çünkü bazı varlıklar bir taraftan servet sahibine daha yüksek getiri sunarken, öbür taraftan daha yüksek risk ve daha düşük likidite özelliği taşıyabilir. Şimdi varlık talebini belirleyen bu faktörleri detaylı olarak inceleyelim.

Kişilerin portföy dağılım kararlarını; varlıkların beklenen getirisi, varlıkların riski, varlıkların likiditesi ve varlığın getiri dönemi (vadesi) etkiler.

Kişiler portföy dağılım kararını alırken hangi faktörleri göz önünde bulundurlar?



SIRA SİZDE

13

Varlık Talebini Belirleyen Faktörler

Beklenen Getiri

Ekonomik birimler hangi varlıkları portföylerinde bulunduracakları kararını verirken diğer faktörlerin sabit olduğu varsayımı altında ellerindeki varlıkların beklenen getirisinin yüksek olmasını tercih ederler. Yüksek getiri bu anlamda varlığı elinde bulunduracak birimler için aranan bir özelliktir. Portföyün yüksek getirisi kişinin yapmış olduğu tasarrufun onun gelecekte daha yüksek tüketim ve sonuç olarak daha yüksek bir tatmin düzeyine ulaşmasına yol açacaktır. Belli bir dönemde herhangi bir varlığın değerindeki artış oranına, o varlığın *getiri oranı* denir. Biz reel ve finansal varlıkları ve bu varlıkları ellerinde bulunduran servet sahiplerinin bu varlıklardan beklenen getirileri tablo 5.2'de ifade edilmiştir:

Varlıklar	Beklenen getirileri
Para (Nakit)	Yok (Serveti para olarak elde tutmanın getirisi yoktur veya çok düşüktür.)
Banka Hesabı	Faiz oranı
Tahvil ve Bonosu	Faiz
Hisse Senedi	Kâr Payı + Hisse fiyatındaki artış
Gayrimenkul	Fiyatında meydana gelecek artış
Altın	Değerinde meydana gelecek artış
Antika, Değerli Tablolar vb.	Değerlerinde meydana gelecek artış

Tablo 5.2
Varlıklar ve Beklenen Getiri

Bir varlığın dönem sonunda servet sahibine ne oranda getiri sağlayacağını önceden bilmek her zaman mümkün değildir. Hisse senetlerinin, gayrimenkullerin ve altının servet sahibine getirisi pozitif olacağı gibi negatif de olabilir. Bu durum portföy sahibine varlıklarının getirisini hesaplarken, beklenen getirilerine göre hesap yapmasını ve buna göre de portföyünü oluşturması gerektiğini ifade eder. Varlığın beklenen getirisi, servet sahibinin bahsi geçen varlığın getirisi konusunda yapacağı en iyi tahmini ifade eder.

Diğer faktörler sabit iken servet sahipleri bir varlığın beklenen getirisi ne kadar yüksekse o varlığı portföylerinde o kadar fazla bulundurmaya isteyecekler, yani talep edeceklerdir. Diğer bir ifade ile bir varlığın beklenen getirisi ile o varlığın talep edilecek miktarı arasında doğrusal, pozitif bir ilişki mevcuttur.

Diğer faktörler veri iken getirisi yüksek veya getirisi düşük olan bir varlığı mı elinizde tutarsınız?



SIRA SİZDE

14

Bir varlık veya portföyün gerçekleşen getirisinin beklenen getirisinden büyük olasılıkla farklı olacağı durumuna **risk** denir. Risk varlıkların getirisi konusundaki belirsizliği ifade eder.

Risk

Eğer bir varlık veya portföyün gerçekleşen getirisinin beklenen getirisinden büyük olasılıkla farklı olacağı durumu mevcut ise bu varlık veya portföy yüksek riskli olarak değerlendirilir.

Bu anlamda risk, varlıkların getirisi konusundaki belirsizliği ifade eder ve yukarıdaki saymış olduğumuz varlıkların risk durumları birbirinden farklıdır. Banka hesabı, tahvil ve bonoların faiz getirileri önceden bilindiğinden, bu varlıklar göreceli olarak diğer varlıklardan daha az risk taşırlar. İnsanlar genel olarak riski sevmezler ve insanların portföy seçimlerinde riski yüksek varlıkları bulundurmaları ancak bahsi geçen varlıkların bu kişilere yüksek beklenen getiri sunması durumunda mümkündür. Bu anlamda yüksek risk yüksek beklenen getiri gerektirir ve yüksek getiri yüksek risk yüklenmenin ödülüdür.

SIRA SİZDE

15

Bir varlığın riski ile getirisi arasında nasıl bir ilişki vardır? Neden?

Likidite

Beklenen getiri ve riskin yanında bir varlığın talebini etkileyen diğer faktör ise varlıkların likidite durumlarıdır. Bir varlığın likiditesi o varlığın hangi kolaylık ve hızla mal ve hizmetlerin alımında kullanılabileceği veya diğer varlıklarla değiştirilebileceğiyle ilişkilidir. Bir varlık ne kadar hızlı bir şekilde ve maliyetsiz olarak mal ve hizmet alımında kullanılıyorsa, o varlığın likiditesi o kadar yüksektir. Bu tanım gereği para doğrudan, hızlı ve maliyetsiz olarak mal ve hizmet alımında (ödemelerde) kullanıldığı için en likit varlıktır. Otomobil, gayrimenkul vb. varlıklar ise likiditesi düşük varlıklardır. Bir hisse senedini, bonoyu veya evi ödemelerde doğrudan kullanmak, yani bu varlıklarla bakkal ve manavdan alışveriş yapmak mümkün değildir. Bu varlıkların ödemelerde kullanılabilmesi için öncelikle paraya çevrilmesi gerekir ki bu servet sahiplerine maliyet ve zaman kaybıdır.

Diğer faktörlerin sabit olduğu varsayımı altında, varlıkların likiditesi ne kadar yüksekse, servet sahipleri tarafından portföylerinde bulundurmaları açısından o kadar fazla talep edilirler.

Vade

Bir varlığın vadesinden, o varlığın alınması ile anaparası ve faizinin (getirisinin) varlık sahibine geri ödenmesi arasında geçen zaman dilimini anlıyoruz. Vade olayı banka hesapları, her türlü tahvil ve bono için geçerlidir. Bu varlıkların vadeleri bir günden başlayarak bir haftalık, aylık, üç aylık, altı aylık, yıllık ve daha uzun dönemli olabilir. Tahvil ve bonoların vadeleri ile bu vadelere göre faiz getirileri de farklılık gösterir. Uzun dönemli tahvil ve bonoların faiz getirileri kısa dönemli (vadeli) olanlara göre daha yüksektir. Bunun nedeni uzun vadeli bonoların kısa vadeliye göre daha yüksek risk taşıması ve sonuç olarak da servet sahibinin elinde kısa vadeliye göre daha uzun vadeli bono tutması dolayısıyla bu riskten dolayı tazmin edilmesi gerekliliğidir. Diğer bir anlatımla servet sahibi uzun vadeli varlığı elinde bulundurması dolayısıyla bir risk primi ile ödüllendirilecektir.

SIRA SİZDE

16

Neden uzun vadeli tahvillerin getirileri kısa vadeli olanlara göre daha yüksektir?

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: Servet sahipleri portföylerinde buldukları varlıkların beklenen getirilerinin yüksek, riskin düşük, likiditenin yüksek ve

vadenin daha az risk taşıması nedeniyle kısa olmasını tercih ederler. Fakat, aynı anda bütün bu özellikleri taşıyan bir portföy oluşturmak mümkün değildir. Bu servet sahibini portföy seçimine ve sonuçta aynı portföyde daha az risk taşıması için *varlık çeşitlendirilmesine (diversification)* sebep olur. Varlık çeşitlendirilmesi kişinin bütün servetini aynı türden varlıklar yerine farklı nitelikler taşıyan varlıklardan oluşturmasıdır. Basit anlatımla bütün yumurtaları aynı sepete koymayarak riski minimize etmektedir.

Portföyümüzdeki varlıkların aranan bütün özellikleri taşıması mümkün müdür? Değilse bu sorunu nasıl çözeriz?



SIRA SIZDE

17

Para Talebi ve Etkileyen Faktörler

Para talebi servet sahibinin servetinin ne kadarlık kısmını elinde parasal varlıklar olarak (nakit, vadesiz tasarruf ve seyahat çeki) bulundurduğunu ifade eder ve bu karar portföy dağılım kararının bir parçasıdır. Kişinin ve makroekonomik anlamda bütün toplumun servetinin ne kadarlık kısmını elde para olarak tutacağı ve sonuç olarak da ne kadar para talep edeceğini belirleyen faktörler, fiyatlar genel düzeyi (P), reel gelir (Y), reel faiz oranı (r), beklenen enflasyon (π^e), paraya uygulanan nominal faiz oranı (parasal varlıkların nominal getirisi) (i^m), servet (W), risk, parasal olmayan (para dışı) varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyidir.

Para talebini belirleyen önemli faktörler nelerdir?



SIRA SIZDE

18

Ekonomik karar alıcılar herhangi bir aktiviteyi yapıp yapmama konusunda marjinde düşünme prensibine göre hareket ederler. Yani, yapacakları işlemin marjinal getirisi ve maliyetini (götürüsünü) karşılaştırıp eğer işlemin marjinal getirisi (MR), marjinal maliyetinden (MC) büyük ise bu konuda bir adım atarlar. Bireyler aynı prensibi para talebi konusunda da işleme koyarlar. Paranın iki özelliği para talebinin belirlenmesi konusunda belirleyici rol oynar. Bunlardan birincisi paranın bütün varlıklar arasında en likit varlık özelliği taşımasıdır. Bu özellik parayı elde tutmanın en belirgin getirisidir. Öbür yandan, para diğer varlıklara göre ya sıfır getiriye ya da çok düşük bir getiriye sahiptir. Göreceli olarak parayı elde tutmanın getirisinin düşük veya yok olması ise parayı elde tutmanın alternatif maliyetini teşkil eder. Sonuçta insanlar paranın likiditesinden kaynaklanan getirisi ile düşük veya sıfır getirisinden kaynaklanan maliyeti arasında bir karşılaştırma yaparak para taleplerini belirlerler.

Para talebini belirleyen faktörler, temel olarak; fiyatlar genel düzeyindeki, reel gelirdeki, reel faiz oranındaki ve beklenen enflasyondaki değişimlerdir. Bunların yanında; paraya uygulanan nominal faiz oranındaki, servetteki, ekonomik ve politik risk düzeyindeki, parasal olmayan varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyindeki değişimlerde para talebine etki eder.

Para talebi konusunda marjinde düşünmek hangi faktörleri karşılaştırmamızı gerektirir?



SIRA SIZDE

19

Para talebini belirleyen faktörler yukarıda sıralanmıştı. Öncelikli ve ağırlıklı olarak para talebini belirleyen temel faktörler; fiyatlar genel seviyesi (P), reel gelir (Y), ve faiz oranlarıdır. Şimdi bu faktörleri ve para talebine olan etkilerini inceleyelim. Unutulmaması gerekir ki bu faktörler hem bireysel para talebini hem de toplam anlamda bir ekonomide geçerli olacak para talebini belirleyen faktörlerdir. Bu anlamda analiz her iki birimin de para talebi davranışlarını temsil eder.

Fiyatlar Genel Düzeyi

Fiyatlar genel düzeyindeki artışlar insanların işlemlerini gerçekleştirmek için daha fazla nakit (likidite) ihtiyacı duymalarına ve sonuçta daha fazla para talep etmelerine yol açar. Fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen değişiklikler ile nakit talebinde meydana gelecek değişikliklerin her ikisinde nominal değişikliklerdir. Diğer faktörlerin sabit kaldığı varsayımı altında, fiyatlar genel düzeyindeki yüzde (%) değişimler (artışlar/azalışlar) nominal para talebinde aynı oranlı ve aynı yönlü değişimlere sebep olur.

Reel Gelir

Bireylerin reel gelirlerindeki artışlar tüketimlerinin artmasına neden olur. Reel gelirdeki artışların kişilerin tüketimlerini artırması aynı zamanda kişilerin yapacakları işlem miktarını ve nihayetinde de bu işlemleri gerçekleştirmek için ihtiyaç duydukları likidite miktarını artırır. Bireysel ve toplumsal gelirdeki artışlar para talebinin artmasına yol açar.

Para talebinin gelir değişimlerine olan duyarlılığını ifade eden para talebinin gelir esnekliği fiyatlar genel düzeyinde olduğu gibi bire (1) eşit değildir. Reel gelirdeki %10'luk bir değişim, para talebinde o değişim oranından daha az oranlı bir değişime sebep olur. Yüksek gelir düzeyindeki kişilerin ve gelişmiş toplumların göreceli olarak nakit yönetimini düşük gelirlilere göre daha etkin kullanmaları ve gelir arttıkça daha etkin ve gelişmiş finansal sistemlere sahip olmaları para talebinin gelir esnekliğinin birden küçük olmasının sebeplerinden ikisidir.

SIRA SİZDE

20



Reel gelirdeki bir artış para talebini nasıl ve ne oranda etkiler?

Faiz Oranları

Varlıklar parasal ve parasal olmayan varlıklar olarak sınıflandırılır. Diğer faktörler veri iken parasal olmayan varlıkların getirilerindeki (faizlerindeki) bir artış parayı elde tutmanın alternatif maliyetini artırır. Faiz oranlarındaki artış ise para talebinin azalmasına ve elde tutulan para miktarının düşmesine sebep olur. Paranın nominal getirisindeki (*Parayı nakit olarak elde tutmanın getirisi sıfırdır fakat burada nakit harici vadesiz mevduat hesaplarının da para tanımına dahil olduğunu ve bazı durumlarda bu hesaplara küçük olsa da getiri sağladığını hatırlamamız gerekir*) bir artış ise paraya faiz ödenmesi durumunda söz konusudur ve para talebinin artmasına sebep olur.

Bankaların vadeli mevduat hesabı açan tasarruf sahiplerine ve devletin hazine tahvil ve bonolarını ellerinde tutan tasarruf sahiplerine vade sonunda önermiş oldukları faiz “nominal faiz”dir. Tasarruf sahipleri nominal getiri yerine tasarruflarının gelecekte kendilerine daha fazla bir mal ve hizmet sepeti sunması demek olan tasarruflarının reel getirileriyle ilgilenirler. Reel faiz nominal faizin enflasyondan arınmış hâlidir. Eğer parasal olmayan varlıkların nominal faiz oranı (i) olarak ifade edilirse, nominal faiz reel faiz ve enflasyon oranının toplamına eşittir. Tasarruf sahibi banka hesabı açarken veya bono alırken sahip olacağı varlığın getirisini bilmek veya tahmin etmek ister. Fakat elinde gerçekleşen enflasyon rakamı mevcut değildir. Bundan dolayı beklentilerini oluştururken vade dönemindeki beklenen enflasyonu (π^e) hesaba katmak zorundadır. Bu sebeple nominal faiz reel faiz (r) artı beklenen enflasyona eşittir ve

$$i = r + \pi^e$$

şeklinde ifade edilir.

Faiz oranındaki bir artış elde tutulan para miktarının azalmasına neden olur. Niçin?



SIRA SIZDE

21

Para Talebi Fonksiyonu

Yukarıdaki açıklamalar doğrultusunda sadece önemli faktörleri içeren para talebi fonksiyonunu;

$$M^d = P \times L(Y, i)$$

şeklinde ifade edebiliriz. Bu eşitlikte; M^d : toplam nominal para talebini, P : Fiyatlar genel düzeyini, Y : Reel geliri, i : nominal faiz oranını, L : para talebini reel gelir ve nominal faiz oranı ile ilişkilendiren fonksiyonu temsil eder.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi nominal para talebi fiyatlar genel düzeyi ile aynı oranlı olmak üzere pozitif, reel gelir ile pozitif ve faiz oranı ile negatif ilişkilidir.

Nominal faiz oranı, $i = r + \pi^e$, olduğundan nominal para talebini reel faiz ve beklenen enflasyonu da içerecek şekilde

$$M^d = P \times L(Y, r + \pi^e)$$

olarak yazılır. Burada, yine nominal faiz oranında olduğu gibi para talebi hem reel faizle hem de beklenen enflasyonla negatif ilişkilidir. Reel faiz ve beklenen enflasyondaki artışlar talep edilecek para miktarında azalmaya sebep olur.

Para talebini reel olarak ifade etmek için nominal para talebini fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerden ayırtmak gerekir. Bu yukarıdaki eşitliğin her iki tarafını (P)'ye bölmek suretiyle elde edilir. Bu işlem reel para talebini verir ve reel para talebi,

$$\frac{M^d}{P} = L(Y, r + \pi^e),$$

şeklinde ifade edilir. Burada eşitliğin sol tarafı reel para talebidir ve reel gelirin pozitif, faiz oranının (reel faiz ve beklenen enflasyon) ise negatif fonksiyonudur.

Para Talebini Belirleyen Diğer Faktörler ve Bu Faktörlerin Etkileri

Fiyatlar genel seviyesi (P), reel gelir (Y), reel faiz oranı (r) ve beklenen enflasyon (π^e) dışında para talebini belirleyen diğer faktörleri daha önceden; paraya uygulanan nominal faiz oranı (parasal varlıkların nominal getirisi) i^m , servet (W), risk, parasal olmayan (para dışı) varlıkların likiditesi, ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyi olarak sıralamıştık. Fiyatlar genel seviyesi (P), reel gelir (Y), reel faiz oranı (r) ve beklenen enflasyon (π^e) kadar olmasa da bu faktörler de para talebini etkiler. Bu faktörlerle para talebi arasındaki ilişki aşağıdaki özetlendiği gibidir.

Parasal varlıkların nominal getirisinindeki bir artış, para talebinde artışa sebep olur.

Servetteki bir artış yapılacak işlem miktarını arttıracığı için para talebinde artışa sebep olur.

Risk, parasal olmayan varlıkların risklerindeki bir artış göreceli olarak riski düşük olan varlıkların talebini artırır ki bunlardan birisi de para olduğundan para talebi artar.

Parasal olmayan varlıkların likiditesindeki bir artış parayı elde tutmanın cazibesini azaltacağı için para talebinin düşmesine sebep olur.

Ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyindeki ilerlemeler elde para tutma zorunluluğunun azalmasına bağlı olarak para talebinde azalmaya neden olur.

SIRA SİZDE

22

Finansal sistemin gelişimi talep ettiğiniz para miktarını nasıl etkiler?

Gelirdeki %1'lik bir artışın reel para talebinde % kaçlık artışa sebep olacağını gösteren katsayıya **para talebinin gelir esnekliği** denir. Faiz oranındaki %1'lik bir artışın para talebinde % kaçlık azalmaya sebep olacağını ise **para talebinin faiz esnekliği** gösterir.

Para Talebinin Gelir ve Faiz Esneklikleri

Para talebi reel gelirle pozitif, faiz oranı ile ise negatif ilişkilidir. Para talebinin gelir esnekliği reel gelirdeki %1'lik bir artışın reel para talebinde kaçlık artışa sebep olacağını gösterir. Para talebinin gelir esnekliği birden küçüktür ve yapılan araştırmalar bu esneklik değerinin 2/3 değerine yakın olduğunu gösterir.

Para talebinin faiz esnekliği ise faiz oranındaki %1'lik bir artışın para talebinde kaçlık azalmaya sebep olduğunu ifade eder. Yapılan çalışmalar bu esneklik değerinin ülkeden ülkeye farklılık gösterdiğini, negatif ve -.1 ile -.2 arasında bir değer taşıdığını göstermektedir.

PARA PİYASASINDA DENGE

Varlık piyasasında denge koşulu varlık arzının varlık talebine eşit olması durumunda gerçekleşir. Eğer bu eşitlik parasal ve para dışı varlıkların arzı toplamının parasal ve para dışı varlıkların talebi toplamının birbirine eşitliği olarak ifade edilmek istenirse bu durum eşitlik olarak aşağıdaki şekilde ifade edilir.

$$(M^d - M^s) + (NM^d - NM^s) = 0$$

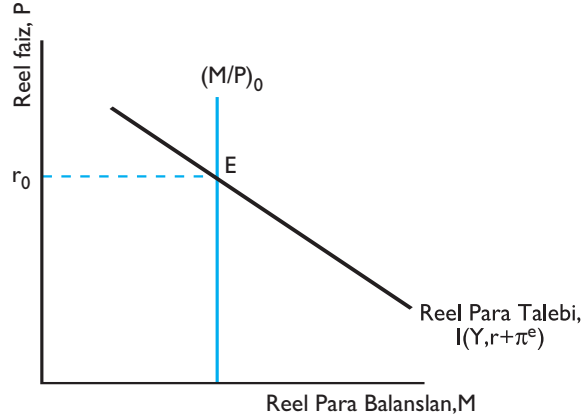
Formülde; M^d parasal varlık talebini, M^s Parasal varlık arzını, NM^d Para dışı varlıkların talebini ise para dışı varlıkların arzını ifade eder.

Eşitliğin sol tarafındaki $(NM^d - NM^s)$ 'nin değerinin sıfır olması $(M^d - M^s)$ 'nin de sıfıra eşit olmasını gerektirdiğinden varlık piyasasında denge koşulu para piyasasında denge koşuluna indirgenebilir. Bu durumda varlık piyasasında denge koşulu para arzının para talebine eşit olması şeklinde ifade edilebilir $(M^s - M^d)$. Reel para talebi $\frac{M^d}{P} = L(Y, r + \pi^e)$ 'dir. Para piyasasında denge reel para talebinin reel para arzına eşit olmasını gerektirdiğinden bu eşitliği,

$$\frac{M^s}{P} = L(Y, r + \pi^e)$$

şeklinde ifade edebiliriz. Para piyasasındaki bu denge koşulunu aynı zamanda grafik yardımıyla da ifade edelim. Şekil 5.1 para piyasasında dengenin reel para arzı ile reel para talebinin eşit olduğu E noktasında gerçekleştiğini ve bu noktada piyasadaki reel faiz oranının r_0 olduğunu gösterir. Reel para arzının fiyatlar genel düzeyinin sabit olduğu durumda merkez bankası politikaları doğrultusunda ve sonuç olarak merkez bankası tarafından belirlendiği varsayımı altında reel para arzı fonksiyonu yatay eksenine dikey çizilmiştir. Reel para talebi negatif eğimlidir çünkü faiz oranlarıyla talep edilen reel parasal balanslar arasında ters yönlü ilişki vardır.

Şekil 5.1

Para Piyasası
Dengesi

Para talep fonksiyonunun negatif eğimli olmasının nedeni nedir?



SIRA SİZDE

23

PARASAL BÜYÜME VE ENFLASYON

Reel para arzı ile reel para talebi eşitliği bize aynı zamanda fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin (enflasyon) sebepleri konusunda da ipuçları verir. Eğer son eşitlik yeniden düzenlenir ve P eşitliğinin sol tarafına alınırsa,

$$P = \frac{M^s}{L(Y, r + \pi^e)}$$

sonucuna ulaşılır. Bu eşitlik nominal para arzındaki artışların fiyatlar genel düzeyinde artışa, reel para talebindeki artışların ise fiyatlar genel düzeyinde azalışa sebep olacağını gösterir. Yani enflasyonun parasal bir olgu olduğunu ifade eder.

Fiyatlar genel düzeyini belirleyen temel faktörler nelerdir?



SIRA SİZDE

24

Enflasyon oranı fiyatlar genel düzeyindeki büyüme oranı olarak tanımlanır, $(\Delta P/P)$. Enflasyonun nasıl belirlendiğini yukarıda elde etmiş olduğumuz fiyatlar genel düzeyi eşitliğinin, $P = \frac{M^s}{L(Y, r + \pi^e)}$ büyüme oranını alarak görebiliriz. Eşitliğin büyüme oranı olarak alındığında,

$$\frac{\Delta P}{P} = \frac{\Delta M^s}{M^s} - \frac{\Delta L(Y, r + \pi^e)}{L(Y, r + \pi^e)}$$

sonucuna ulaşılır. Enflasyon (π) fiyatlar genel düzeyindeki büyüme oranı $(\Delta P/P)$ olduğundan,

$$\pi = \frac{\Delta M^s}{M^s} - \frac{\Delta L(Y, r + \pi^e)}{L(Y, r + \pi^e)}$$

hâline dönüşür. Eşitlik enflasyonun, nominal para arzındaki büyüme oranından reel para talebinin çıkarılması sonucunda elde edileceğini ifade eder. Yani enflasyon parasal bir olgudur ve fiyatlar ve ücretlerin esnek olduğu bir ortamda para arzındaki büyüme enflasyona sebep olur.

Para arzındaki büyüme fiyatlar genel düzeyindeki değişme oranına (enflasyona) pozitif reel milli gelirdeki büyüme ise negatif yönde etki eder.

Eğer belli bir dönemdeki (örneğin 1 yıldaki) parasal ve ekonomik büyüme oranları ve para talebinin gelir esnekliği verileri elde ise o dönemdeki enflasyon oranını, yani fiyatlar düzeyindeki büyüme oranını hesaplamak kolaydır. Para talebinin faiz esnekliğinin veri olduğu bir durumda bu hesaplama,

$$\pi = \frac{\Delta M^s}{M^s} - \varepsilon_Y \times \left(\frac{\Delta Y}{Y} \right)$$

formülü yardımıyla yapılabilir. Eşitlikte ε_Y para talebinin gelir esnekliğini temsil eder.

Eşitlik parasal büyümelerin enflasyona sebep olacağını fakat reel ekonomik büyümenin ise fiyatlar genel düzeyinde düşümlere sebep olacağını ifade eder. Yani enflasyon para arzındaki büyüme ile doğrusal ekonomik büyüme ile ise ters ilişkilidir. Belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetler daha fazla paraya bağlıysa, bu mevcut mal ve hizmetlerin fiyatını artırır. Tam tersine, veri para miktarında (para arzında), eğer ekonomide daha fazla mal ve hizmet üretilmiş ise bu durumda da bu mal ve hizmetlerin fiyatlarında azalma görülür.

Özet



Paranın tanımı, temel fonksiyonları ve yaşamımızdaki önemi

Para alışverişlerde ve borçların geri ödenmesinde ödeme olarak kabul edilen en likit varlıktır. Parayı elde tutmanın getirisi yoktur. Diğer varlıkların ise servet sahibine vade sonunda getirisi vardır. Getirisi olmamasına rağmen tasarruf sahiplerinin parayı talep etmelerinin temel sebebi paranın en likit varlık olmasıdır. Para kullanımı işlem maliyetlerini azaltarak ticareti ve üretimi kolaylaştırır ve teşvik eder. Ayrıca para kullanımı kişilerin en yetenekli ve verimli oldukları alanlarda uzmanlaşmalarına yol açar. Paranın değişim aracı olması, hesap birimi olması ve değer saklama aracı olması ise paranın yerine getirmiş olduğu üç temel fonksiyonudur.



Merkez bankasının bankalarla birlikte para yaratma mekanizmasındaki rolü

Merkez bankası açık piyasa işlemleri, zorunlu rezerv karşılık oranları ve reeskont politika araçları yardımıyla ekonomideki para arzını kontrol etmeyi amaçlar. Ticari bankalar zorunlu karşılık oranlarına bağlı olarak ve atıl rezerv oranlarını da ayarlayarak para yaratımında rol alırlar. Hane halklarının yastık altı tutması veya parayı bankacılık sistemine döndürmesi ise sistemin para yaratımında önemli rol oynar.



Servet ve serveti elde tutma yolları olan varlıklar

Kişinin yaşamı boyunca gelirlerinden yapmış oldukları tasarruflarla atalarından kendilerine miras yoluyla kalan tasarruflar toplamına servet denir. Kişiler serveti para ve para dışı varlıklarla elde tutarlar ve bu varlıklar; para, yabancı paralar, tahvil ve bonolar, hisse senetleri, gayrimenkul, altın, antika vb. olarak servet sahibine getirisi olan reel ve finansal araçlardır.



Servet sahiplerinin ellerinde nasıl bir portföy bulunduracakları kararını alırken göz önünde bulundurması gereken faktörler

Servet sahiplerinin portföy oluştururken kararlarını belirleyen temel faktörler varlıkların beklenen getirisi, riski, likiditesi ve taşıdıkları vadeleridir.



Para talebini belirleyen faktörler

Fiyatlar genel düzeyindeki, reel gelirdeki, reel faiz oranındaki ve beklenen enflasyondaki değişimler para talebini belirleyen temel faktörler. Bunların yanında; paraya uygulanan nominal faiz oranındaki, servetteki, ekonomik ve politik risk düzeyindeki, parasal olmayan varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyindeki değişimlerde para talebine etki eder. Para talebinde reel gelirdeki artışlar pozitif reel faizdeki artışlar ise negatif yönlü etki yaratır.



Varlık piyasasında dengenin sağlanması ve bu denge durumunun para piyasasında denge ile eş değeri

Varlıklar piyasasında denge para piyasasında denge olması durumunda gerçekleşir. Reel para arzı ile reel para talebinin birbirine eşit olduğu noktada para piyasasında denge sağlanır.



Enflasyonun tanımı ve bunun parasal büyüme ile ilişkisi

Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki belli bir dönemdeki büyüme oranıdır ve bu oran parasal büyüme ile doğru orantılıdır. Para arzındaki büyüme enflasyonun temel sebeplerinden birisidir. Reel gelirdeki artışlar ise enflasyon oranını ters yönde etkiler. Diğer faktörler veri iken nominal para arzındaki bir artış fiyatlar genel düzeyinde artışa, reel milli gelirdeki artışlar ise fiyatlar genel düzeyinde azalmaya sebep olurlar.

Kendimizi Sınavalım

1. Satın alma gücünün bugünden geleceğe transfer edilmesine imkan sağlayan para fonksiyonu aşağıdaki seçeneklerden hangisiyle ifade edilir?
 - a. Değer saklama.
 - b. Hesap birimi olma.
 - c. Değişim aracı.
 - d. Borçları ödeme aracı.
 - e. Likidite.
2. %100 rezerv bankacılığı sisteminde merkez bankasının dolaşımdaki para miktarını ₺100 arttırması bankacılık sisteminin yaratacağı parayı ne kadar etkiler?
 - a. +₺100
 - b. +₺200
 - c. +₺500
 - d. Para arzı ₺100 azalır
 - e. Çarpan bire (1) eşit olduğundan bankaların ayrıca para yaratması söz konusu değildir.
3. Zorunlu rezerv oranın %10 olduğu kısmi rezerv bankacılığı durumunda 100 lira en çok kaç liralık para arzı yaratır?
 - a. 10
 - b. 20
 - c. 100
 - d. 1000
 - e. Para yaratımı söz konusu değildir
4. Merkez bankasının para arzını azaltmak için kullandığı en yaygın uygulama aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Daha fazla vergi toplamak.
 - b. Hazine tahvil ve bonolarının halka satımı.
 - c. Para yakmak
 - d. Hükümetten tahvil ve bono satın alımı.
 - e. Halktan tahvil ve bono satın alımı.
5. Merkez bankaları para arzının kontrolünde;
 - a. Sadece hane halkı davranışlarını göz önünde bulundurur.
 - b. Sadece ticari bankaların davranışlarına bakarlar.
 - c. Hane halkı ve ticari bankaların davranışlarını hiçe sayarlar.
 - d. Mutlak kontrole sahiptir.
 - e. Hane halkı ve ticari bankaların davranışlarını göz önünde bulundurmamak zorundadır.
6. Fiyatların tam esnek olduğu bir durumda nominal para arzındaki bir değişme;
 - a. Fiyatlar düzeyinde değişime sebep olmaz.
 - b. Fiyatlar düzeyinde para arzındaki değişiklikten daha küçük oranlı bir artışa sebep olur.
 - c. Fiyatlar düzeyinde para arzındaki değişiklik oranında bir artışa sebep olur.
 - d. Fiyatlar düzeyinde para arzındaki değişiklikten daha büyük oranlı bir artışa sebep olur.
 - e. Fiyatlar genel düzeyinde azalmaya sebep olur.
7. Alışverişlerde para kullanımının takas (barter) sisteminden daha etkin olmasının nedeni aşağıdakilerden hangisidir?
 - a. Uzmanlaşma ihtiyacını azaltması
 - b. Malların diğer mallarla değişimi ihtiyacını azaltması
 - c. Diğer varlıkların değer saklama aracı olarak kullanılması gereksinimini azaltması
 - d. Ev içi üretimde artışa sebep olması
 - e. İşlem maliyetlerini azaltması
8. I. Para değişim aracıdır
II. Para hesap birimidir
III. Para değer saklama ve biriktirme aracıdır
Yukarıdaki seçeneklerden hangisi/hangileri paranın temel fonksiyonlarından?
 - a. Yalnız I
 - b. Yalnız III
 - c. I ve II
 - d. I ve III
 - e. I, II ve III
9. Aşağıdaki gelişmelerden hangisi durumunda parayı elde tutmanın alternatif maliyeti azalır?
 - a. Gelir azalır.
 - b. Servette bir azalma yaşanır.
 - c. Bankanın mevduatlara ödemiş olduğu faizlerde bir artış olursa
 - d. Paranın nominal getirisi azalır.
 - e. Tahvil vb. para dışı varlıkların getirileri azalır.

10. Aşağıdakilerden hangisi para piyasasında denge konumunu ifade eder?

- Arz edilen para miktarı talep edilen para miktarına eşitse.
- Arz edilen para miktarı talep edilen para dışı varlıkların talep miktarına eşitse.
- Arz edilen para dışı varlıklar miktarı talep edilen para miktarına eşitse.
- Arz edilen para miktarı arz edilen para dışı varlıkların miktarına eşitse.
- Arz edilen para miktarı talep edilen para miktarından büyükse.

Okuma Parçası

Enflasyon Her Zaman Parasal Bir Oluşumdur Ama Para Nedir?

07 Mart 2012 | By Ege Cansen, <http://www.bilgeyatirimci.com/2012/03/07/enflasyon-her-zaman-parasal-bir-olusumdur-ama-para-nedir/>

“PARASAL İktisat” diye bir deyim var. İngilizcesi “Monetary Economics” olan bu tabirin kapsadığı alanın ustalarından başında “Chicago”lu Milton Friedman gelir. Friedman, II. Dünya Savaşı’ndan sonra adeta bir ekonomi peygamberi gibi zuhur eden Keynes’ten bu yana, ortaya çıkan en etkin iktisat bilginidir. İşin ilginç yönü, Friedman’ın dünya sahnesine çıktığı 1980 aynı zamanda Türk ekonomisinde de fikri ve fiili “dönüşümün” (transformasyonun) başladığı yıldır. Bu dönüşümün baş aktörü de Turgut Özal’dır. 1980 öncesinde başta ABD olmak üzere birçok Avrupa ülkesi, işçi sendikalarının radikal tutumu yüzünden bir “ücret-fiyat” sarmalı içine düşmüştü. Bu sarmal yüzünden enflasyon neredeyse kontrolden çıkmak üzereydi. Bu yakın ve büyük tehlike karşısında çözüm arayışına giren parasal iktisatçılar, meşhur “fiyat enflasyonu, her zaman parasal bir fenomendir” hükmünü vazettiler. Kısaca ne kadar para basılırsa, fiyatlar genel seviyesi o kadar yükselir dediler. Buradan kalkarak enflasyonla mücadelede esas yetkili “dolanımdaki paranın miktarını” belirleyen, o ülkenin merkez bankasıdır, dolayısıyla bu kurum bağımsız olmalıdır kuralını pekiştirildiler.

PARA NEDİR VE MİKTARI NASIL ÖLÇÜLÜR?

Ekonomiyi yönetenler, enflasyonun yükselmesi gibi bir belayı defetmek için kuramlara uygun bir politika tasarlamak isterler. Bu durumda iki temel sorunu aşmak zorundadır. Bunlardan birincisi, enflasyonu etkileyen bağımsız değişkenin, mesela paranın “tanımını” yapmaktır. İkincisi de bu bağımsız değişkendeki değişimleri “ölçmek”tir. Sakın ha paranın ne olduğunu bilmeyecek ne var demeyin. Para, altındır dense para miktarı altın miktarıyla sınırlanır. Para merkez bankasının bastığı kâğıttan bir nuttur dense, para miktarı kâğıt para ile sınırlanır. Para, bir alışverişi gerçekleştiren herhangi bir araçtır diye tanımlansa, tanzim edilen her senet veya ağızdan çıkan her “sözüm senettir” ibaresi para olur. O zaman da bunun miktarını sınırlamak ve ölçmek zora girer. Sorun görüldüğünden ciddidir.

KRİZDEN ÇIKMAK İÇİN BASILAN PARALAR ENFLASYON YARATACAK MI?

2008’den bu yana merkez bankaları, önce ABD’nin, sonra da Avrupa Birliği’nin afakını sarmış olan kriz bu-

lutlarını dağıtmaya karar verdi. Çareyi de ülkelerinin üstüne helikopterle para yağdırmakta buldular. Her iki “devletler topluluğu”nun (United States ve European Union) merkez bankaları trilyon dolar ve trilyon eu-rodan fazla para basıp, ekonominin üstüne boca etti. Bu yüzden akli evellerin zihninde “eyvah enflasyon patlayacak” endişesi belirdi.

TRİLYONLAR SERPİLMESİNE RAĞMEN PARA MİKTARI ARTMIYOR

Profesör Bill Barnett çok öncelerden “Enflasyon yaratan para nedir?” sorusuna kafayı takmış. Barnett’in öğrencisi ve günümüzde Filistin Başbakanı olan Salam Fayyat da bu araştırmalarına dâhil olmuş. Barnett, halen para miktarı ölçüsü olarak kullanılan basit toplama-ly M2 tanımını yanlış bulmuş. Bunun yerine adını Divisia M4 koyduğu “ağırlıklı toplama” yöntemi geliştirmiş. Bulgularını bir grafiğe dökmüş. Sonuç şu: Son 3 yıl içinde gökten dolar yağarken bile “Divisia M4” yani enflasyon yaratan para miktarı hızla düşmüş. Bir süredir de düz bir çizgide seyrediyormuş. Dolayısıyla ABD’de enflasyon patlamamış. Bu kurama göre, gökten euro yağmasına rağmen sırf bu sebepten dolayı, Avrupa’da da enflasyon artmayacaktır.

Son söz: Tanım yetersizse, ölçüm yanlıştır.

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Paranın Fonksiyonları” ve “Paranın Değer Biriktirme Fonksiyonu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Bankaların Para Yaratımı” ve “%100 Rezerv Bankacılığı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. d Yanıtınız yanlış ise “Kısmi Rezerv Bankacılığı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b Yanıtınız yanlış ise “Açık Piyasa İşlemleri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e Yanıtınız yanlış ise “Merkez Bankalarının Para Arzının Kontrolünde Karşılaştığı Sorunlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c Yanıtınız yanlış ise “Para Arzı ve Etkileri” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e Yanıtınız yanlış ise “Para Nedir? İnsanlar Neden Ellerinde Para Tutarlar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Paranın Fonksiyonları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e Yanıtınız yanlış ise “Para Talebi ve Para Talebini Belirleyen Faktörler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a Yanıtınız yanlış ise “Para Piyasasında Denge” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Para mal ve hizmet alım satımlarında ya da borçların geri ödenmesinde ödeme aracı olarak kabul edilen varlıklardır. Madeni ve kağıt paralar ve karşılığında çek yazılabilen mevduat hesapları en yaygın olarak kullanılan para formlarıdır.

Sıra Sizde 2

Paranın olmadığı toplumlarda, mal alışverişleri bir malın diğer bir malla değişimi yoluyla gerçekleştirildi. Bir malın diğer bir malla değiştirildiği alışveriş sistemine takas sistemi denir. Takas sistemi kendisinde olmayan bir mal arayan veya almak isteyen iki kişinin karşılaşması ve bunların her birinde de diğerinin aradığı malın mevcut olmasını gerektirir. Kişilerin bu şartlarda buluşmaları güç ve zaman alıcıdır. Mal ve hizmetlerin değişimi için harcanan zaman, emek ve çabaların toplamına işlem maliyeti denir.

Sıra Sizde 3

Para kullanımı işlem maliyetlerini azaltarak ticareti ve üretimi kolaylaştırır ve teşvik eder. Ayrıca para kullanımı kişilerin en yetenekli ve verimli oldukları alanlarda uzmanlaşmalarına yol açar.

Sıra Sizde 4

Paranın değişim aracı olması, hesap birimi olması ve değer saklama aracı olması üç temel fonksiyonudur.

Sıra Sizde 5

Mal paranın para olarak kullanılmazsa dahi kendi başına bir ticari değeri vardır. Fiyat paranın ise para olma dışında herhangi bir ticari değeri yoktur.

Sıra Sizde 6

Para tabanı ticari bankalar dışındaki firmalar ve hane halkının ellerinde tuttukları madeni ve kâğıt paralar ile bankaların merkez bankasındaki mevduatları toplamından oluşur.

Sıra Sizde 7

Hayır. Böyle bir sistemde bankaların para yaratımı söz konusu değildir çünkü bütün mevduatlar rezerv olarak tutulur ve bu mevduatlardan bankaların kredi vermesi söz konusu değildir.

Sıra Sizde 8

Bankaların merkez bankasının belirlemiş olduğu zorunlu rezervler haricinde ellerinde tutmuş oldukları rezervlere ise atıl rezervler denir. Bankaların atıl rezerv tutması mevduatların kredilere dönüşmemesine ve para çarpanının küçülmesine sebep olur. Bu durumda da bankaların para yaratımı azalır.

Sıra Sizde 9

Zorunlu rezerv oranlarındaki artış bankaların verebilecekleri kredi miktarını azaltacağından dolayı para yaratımını azaltıcı etki yapar.

Sıra Sizde 10

Merkez bankasının para arzını arttırmak için kullanması gerekli açık piyasa işlemi açık piyasa alımlarıdır. Açık piyasa alımıyla merkez bankası halktan hazine tahvilini satın alırken karşılığında piyasaya para sürer. Bu halkın elindeki dolaşımdaki para miktarını artırır.

Sıra Sizde 11

Reeskont faizlerindeki bir azalma bankaların merkez bankasından daha düşük faizle kredi kullanmasına sebep olur. Bankaların daha fazla kredi kullanıp bu kredileri de piyasaya kredi olarak döndürmeleri ise dolaşımdaki para arzının artmasına yol açar.

Sıra Sizde 12

Hayır. Hane halkının parayı mevduat olarak bankalarda tutup tutmamaları ve bankaların kredi verme istek ve yetenekleri merkez bankasının para arzını kontrol edebilmesine etki eden davranışlardır. Merkez bankasının para arzını arttırmayı amaçladığı bir ortamda eğer hane halkı yastık altı yapıyor ve bankacılık sistemi atıl rezervleri elinde tutuyor ve sonuç olarak da açmış olduğu krediyi azaltıyorsa merkez bankası amacında başarısız olacaktır.

Sıra Sizde 13

Kişiler portföylerinde hangi varlıkları bulunduracakları kararını alırken portföyde bulunan varlıkların beklenen getirisi, riski, varlıkların likiditesi ve varlıkların vadesini göz önünde bulundurlar.

Sıra Sizde 14

Diğer faktörler sabit iken bir varlığın beklenen getirisi ne kadar yüksekse o varlığı portföyümüzde o kadar fazla bulundurmaya isteriz. Diğer bir ifade ile bir varlığın beklenen getirisi ile o varlığın talep edilecek miktarı arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur.

Sıra Sizde 15

Bir varlığın riski ile beklenen getirisi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Risk arttıkça beklenen getiri de artar. Bunun sebebi tasarruf sahibinin almış olduğu ekstra risk oranında tazmin edilmesi gerekliliğidir.

Sıra Sizde 16

Uzun vadeli tahvillerin faiz getirileri kısa vadeli olanlara göre daha yüksektir. Çünkü uzun vadeli bonolar kısa vadeliye göre daha yüksek risk taşırlar. Servet sahibinin elinde kısa vadeliye göre daha riskli uzun vadeli tahvil tutması için bu riskten dolayı tazmin edilmesini gerektirir.

Sıra Sizde 17

Portföyümüzdeki varlıkların beklenen getirilerinin yüksek, risklerinin düşük, likiditelerinin yüksek ve vadelelerinin kısa olmasını tercih ederiz. Fakat aynı anda bütün

bu özellikleri taşıyan bir portföy oluşturmak mümkün değildir. Beklenen getirisi yüksek olan varlıkların genelinde riski de yüksektir. Bu sorunu servetimizi aynı türden varlıklar yerine farklı nitelikler taşıyan varlıklardan oluşturma ve sonuç olarak da bütün yumurtaları aynı sepete koymayarak riski minimize etme yoluna giderek aşarız.

Sıra Sizde 18

Para talebini fiyatlar genel düzeyi, reel gelir, reel faiz oranı, beklenen enflasyon, paraya uygulanan nominal faiz oranı, servet, risk, parasal olmayan varlıkların likiditesi ve ödeme teknolojilerindeki gelişmişlik düzeyi belirler.

Sıra Sizde 19

Para talebi konusunda marjinde düşünmek insanların ellerinde tuttukları paranın likiditesinden kaynaklanan getirisi ile düşük veya sıfır getirisinden kaynaklanan maliyeti arasında bir karşılaştırma yapmasını gerektirir.

Sıra Sizde 20

Reel gelirimizdeki artışlar daha fazla işlem yapacağımızdan yani tüketimimizi arttıracığımızdan dolayı para talebimizi de artırır. Geliri artan kişi ve toplumlar portföy oluşturma konusunda daha etkindir ve para talebimizdeki artış oranı gelirimizdeki artış oranından daha küçük olacaktır. Yani para talebinin gelir esnekliği pozitif fakat birden küçüktür.

Sıra Sizde 21

Faiz oranlarındaki bir artış parayı elde tutmanın (yastık altı yapmanın) maliyetinin arttığı anlamındadır. Yani parayı elde tutma yerine bankaya yatırıp daha yüksek bir getiri elde edebiliriz. İşte bu sebeple rasyonel insanlar faiz oranlarının artması durumunda ellerinde tuttukları nakit miktarını azaltır ve nakit yerine getirisi daha yüksek likit varlıkları ellerinde bulundururlar.

Sıra Sizde 22

Finansal sistemin gelişimi parasal olmayan varlıkların likiditelerinin artması ve ödeme teknolojilerinin gelişimi ile eşdeğerdir. Parasal olmayan varlıkların likiditelerinin artması ve ödeme teknolojilerinin gelişimi ise insanların daha az nakiti ellerinde bulundurmaları yani para talebinin azalması demektir.

Sıra Sizde 23

Para talebi fonksiyonu negatif eğimlidir çünkü reel faiz oranlarındaki bir artış talep edilen reel para balanslarında azalmaya sebep olur.

Sıra Sizde 24

Fiyatlar genel düzeyini belirleyen temel faktörler para arzındaki ve reel milli gelirdeki büyüme oranlarıdır. Yani enflasyon para arzındaki büyüme ile doğrusal ekonomik büyüme ile ise ters ilişkilidir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abel, A. B., Bernanke, B. S. ve Croushore, D. (2008). **Macroeconomics**. (6. Baskı). Pearson International Edition.
- Cansen, Ege, (2012). “**Enflasyon Her Zaman Parasal Bir Oluşumdur Ama Para Nedir?**”, 07 Mart 2012, <http://www.bilgeyatirimci.com/2012/03/07/enflasyon-her-zaman-parasal-bir-olusumdur-ama-para-nedir/>
- Gordon, R.J. (2009) **Macroeconomics**. (11. Baskı). Pearson International Edition.
- Hubbard, R.G. (2008). Money, **The Financial System, and The Economy**. (6. Baskı). Pearson International Edition.
- Laidler, D.E.W. (1993). **The Demand For Money Theories, Evidence & Problems**. (4. Baskı). Harper Collins College Publishers.
- Mankiw, N.G. (2000). **Macroeconomics**. (4. Baskı). Worth Publishers.
- Mankiw, N.G. (2001). **Principles of Economics**. (2. Baskı). Harcourt Publishers.
- McCallum, B.T. (1989). **Monetary Economics Theory and Policy**., McMillan Publishing Company, New York.
- Yıldırım, K. Bakırtaş, İ. ve Yılmaz, R. (2008) **Makro İktisada Giriş**. (4. Baskı). Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa.

6

Amaçlarımız

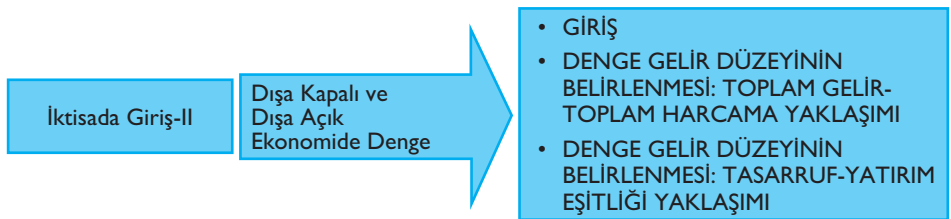
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Dışa kapalı ve dışa açık bir ekonomide kaynak (gelir) ve harcama akışını, toplam harcamanın nasıl oluştuğunu açıklayabilecek,
- Çarpan kavramını açıklayabilecek,
- Ödemeler dengesi, döviz kurları, faiz oranı farklılıkları ve uluslararası sermaye akımları kavramlarını ve önemini anlayabilecek bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Toplam Harcamalar
- Denge Toplam Gelir Düzeyi
- Çarpan
- Ödemeler Dengesi
- Dışa Açık Ekonomi
- Dışa Kapalı Ekonomi
- Döviz Kuru
- Sızıntı ve Enjeksiyon

İçindekiler



Dışa Kapalı ve Dışa Açık Ekonomide Denge

GİRİŞ

Daha önceki bölümlerde ulusal gelir ve ulusal gelire ilgili kavramlar ayrıntılı olarak incelenmişti. Bu bölümde ise denge gelir düzeyinin nasıl oluştuğunu, yani toplam talebe ilişkin dengeyi analiz edeceğiz. Bölüm, temel olarak John Maynard Keynes'in 1936 yılında yayımlanmış olan "Genel Teori" kitabıyla başlayan ve ilerleyen yıllarda yeni katkılarla gelişen Keynesgil yaklaşımlara dayanmaktadır. Bu nedenle analizi yaparken ekonomideki tüm fiyatların (faiz oranları, ücretler, mal ve hizmet fiyatları) kısa dönemde sabit olduğunu kabul edeceğiz. İlk anda bu varsayım çok gerçekçi görünmemekle birlikte, dengeye geliş süreçlerinde ekonomik karar birimlerinin (hanehalkları, firmalar) değişme sürecine ağır ağır uyumlanma gösterdiğine dikkat çekmektedir. Bu varsayım benimsendiğinde, analizlerde ulusal gelir nominal değil, reel olarak dikkate alınacaktır. Denge gelir düzeyinin elde edilmesinde iki yaklaşımdan söz edeceğiz. Bunlar; toplam gelir-toplam harcama yaklaşımı ve tasarruf-yatırım eşitliği yaklaşımıdır.

Ekonomide toplam harcamaların ve iktisadi faaliyetlerin düzeyinin belirleyicilerinin neler olacağı büyük ölçüde iki iktisat okulu etrafındaki tartışmalarda ele alınmıştır: Keynesyen ve monetarist okullar. Bu iki okul arasındaki tartışmalar 1970 ve 1980'lerde daha keskin, günümüzde giderek yakınlaşmış, çoğu konuda ortak söylemleri oluşmuştur. Keynesyen okul, ekonomide toplam üretimin ve istihdamın, toplam harcama (ya da toplam talep) tarafından belirlendiğini öne sürmektedirler. Eğer ekonomide eksik kapasite durumu bulunuyorsa enflasyonist baskı yaratmadan üretimi ve istihdamı artırmak olanaklıdır. Devlet, toplam harcamaları etkileyebilecek olan kamu harcamaları ve vergileri kullanarak, ekonominin toplam talebini yönetebilir ve dolayısıyla ekonomik faaliyetlerin düzeyini yönlendirebilir. Kamunun ekonomik faaliyetleri yönetebildiği bu politikalara, *maliye politikası* adını veriyoruz. Bu politikalar ayrıntılı biçimde ilerleyen ünitelerde incelenmektedir. Monetarist okulun görüşleri, temel olarak Milton Friedman tarafından 1950 ve 1960'larda yapılmış olan çalışmalardan beslenmektedir. Friedman çalışmalarında, para arzındaki değişim ile yurtdışındaki ekonomik faaliyetlerin düzeyi arasında bir bağlantı olduğunu öne sürmüş, para arzını yöneten yetkililerin para arzını kontrol ettiklerinde enflasyonist bir sürecin yaşanmayacağını vurgulamıştır. Ayrıca monetarist okul, girişimcilerin yatırım kararlarını olumsuz etkileyen enflasyonist sürecin kontrol altında tutulmasının, yatırımları ve dolayısıyla büyüme sürecini ve istihdamı olumlu etkileyeceğini söylemektedirler. Ancak Keynesyen okuldan farklı ola-

Reel gelir, belirli bir dönemde nominal gelirin ilgili dönemin fiyat endeksine bölünmesi ile elde edilir.

Maliye Politikası: Devletin kamu harcamaları ve vergileri kullanarak ekonomik faaliyetleri yönettiği politikalara denir.

rak, aktif maliye politikaları yoluyla yatırımları ve ekonomik faaliyetlerin düzeyini belirlemekten kaçınılmaktadırlar. Devlet ekonomide para arzını ekonomik faaliyetlerin düzeyine göre doğru yönetmeli, piyasaların serbest işleyişine ise müdahalede bulunmamalıdır.

DENGE GELİR DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: TOPLAM GELİR-TOPLAM HARCAMA YAKLAŞIMI

Toplam gelir-toplam harcama yöntemiyle denge gelir düzeyinin belirlenmesini, üç farklı model çerçevesinde inceleyeceğiz. Birinci modelde yurtiçindeki hanehalklarının ve firmaların, yurtiçinde üretilmiş olan mallara yaptıkları tüketim ve yatırım harcamalarına yer vererek toplam gelir dengesinin oluşumunu inceliyoruz. Bu incelemeyi yaparken, kamu harcamalarını ve dış ticareti konu dışında bırakıyoruz. Birinci modeli kamunun yer almadığı dışa kapalı model olarak adlandırıyoruz. İkinci modelde kamu harcamalarına da yer veriyoruz, ancak dış ticareti yine modelin dışında bırakıyoruz. Bu modele de, kamunun yer aldığı dışa kapalı model adını veriyoruz. İlk iki modele genel olarak *kapalı ekonomi modeli* de diyebiliriz. Son olarak, ikinci modele ihracatı ekleyip ithalatı çıkarırsak dışa açık bir ekonomi modeline ulaşırız. Bu nedenle ele alacağımız üçüncü modele *açık ekonomi modeli* adını veriyoruz.

Ünite 1'de yer alan şekil 1.1'de dışa açık bir ekonomide toplam gelirin nasıl yaratıldığı, hangi kesimlere dağıldığı ve yeniden nasıl üretim sürecine girdiği bir döngüsel akım biçiminde verilmişti. Bu döngüsel akımı, şeklin alt bölümündeki hanehalkları kısmından başlatarak, saatle aynı yönde hareket edelim ve en sonunda başladığımız noktada bırakalım. Hanehalkları elde ettikleri gelirlerin (Y) bir kısmını devlete vergi olarak (TA) öderler, devletten transfer ödeneği (TR) alırlar. Bunun sonunda ellerinde harcamaya hazır bir gelir (YD) kalır. Bu gelire bağlı olarak tüketim (C) yaparlar. Harcanabilir gelirlerinin harcamadıkları kısmını da finansal piyasalara tasarruf (S) olarak aktarırlar. Finansal piyasalar hanehalklarından topladıkları tasarrufları, kredi olarak girişimcilere yönlendirirler. Girişimciler sahip oldukları öz varlıkları ya da finansal piyasalardan aldıkları kredileri kullanarak yatırım yaparlar. Bu sürecin paralelinde yurtdışı kesimi de yer alır. Yurtdışı (başka ülkeler) üzerinde durduğumuz ekonomiden (yurtiçinden) mal satın alır (ihracat, X) ve bu ekonomiye mal satar (ithalat, M). Diğer yandan devlet de harcamalarda (G) bulunur. Bu harcamaların hepsi bir araya geldiğinde, yurtiçindeki firmalar tarafından üretilen mallara yönelmiş olan bir toplam talep (harcama) oluşur: $AE \equiv C + I + G + X - M$. Bu döngünün sonunda yeni bir gelir yaratılmış olur. Bu noktadan itibaren döngünün yeniden başına dönülür ve sistem bu şekilde yenilenir.

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Dışa kapalı bir ekonomide denge gelir düzeyinin belirlenebilmesi için ilk olarak toplam harcamaları tanımlayalım. Dışa kapalı ekonomide toplam harcamalar (AE) hane halklarının tüketim harcamaları (C) ve firmaların (girişimcilerin) planlanan yatırım harcamalarından (I) oluşur:

$$AE \equiv C + I$$

Ekonomide dengenin oluşabilmesi için, gelir ile harcamaların eşitlenmesi gerekir.

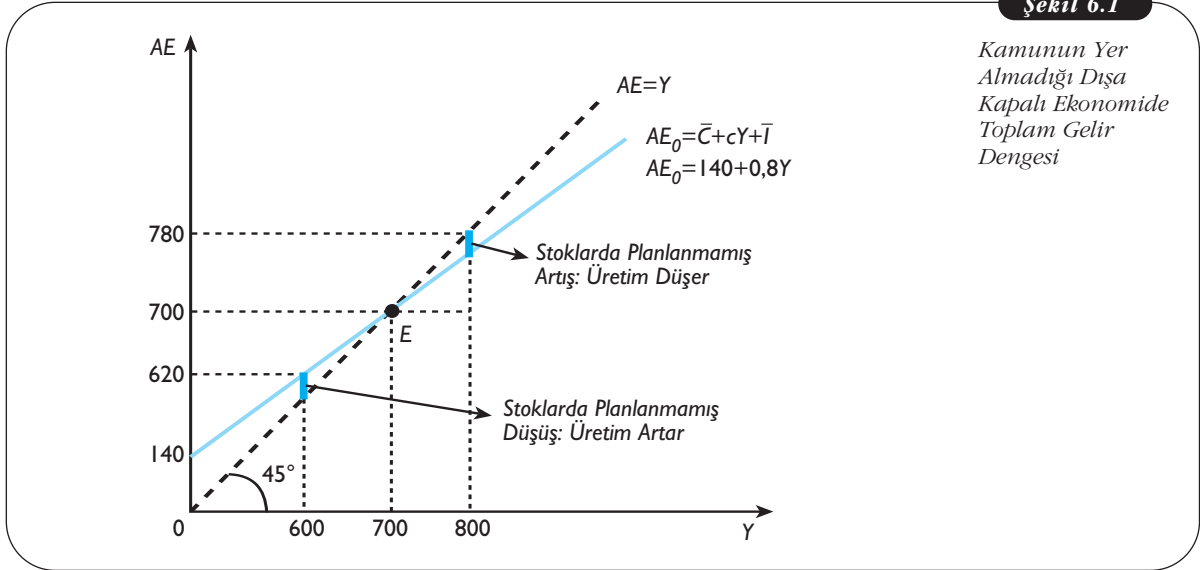
$$Y = AE$$

Bunu şöyle de yazabiliriz:

$$Y = C + I$$

Şekil 6.1'de E noktası denge durumunu göstermektedir. E noktasına karşılık gelen toplam harcama ile gelir düzeyleri 700 birimde eşittirler. Şekilde iki olası dengesizlik durumu da gösterilmiştir.

Bir ekonomide makroekonomik dengeyi varolabilmesi için gelir ve harcamaların birbirine eşit olması gerekir.



$Y > C + I$ durumunda çıktı (gelir) planlanmış toplam harcamalardan büyüktür. Firmalar sattıkları ürünlerden fazlasını satmayı planladıklarında planlanmamış stoklarda bir artış oluşur, üretim düşer. Stok yatırımları, planlanan yatırımlardan daha büyüktür. Yani planlanan ve gerçekleşen yatırımlar eşit değildir. Bu dengesizlik durumu, 700 birimlik denge gelir düzeyinin üzerinde, örneğin 800 birimlik gelir düzeyinde gerçekleşmiştir. İkinci olası dengesizlik durumu $Y < C + I$ 'dir. Bu durumda gelir, toplam planlanmış harcamalardan daha düşüktür. Firmalar sattıkları ürünlerden daha azını satmayı planladıklarında planlanmamış stoklarda bir düşüş oluşur, üretim artar. Stok yatırımları, planlanan yatırımlardan daha düşüktür. Yani planlanan ve gerçekleşen yatırımlar eşit değildir. Bu dengesizlik durumu, denge gelir düzeyinin solunda gerçekleşmiştir. Her iki dengesizlik durumunda da, ekonomide planlanmamış stok fazlası ya da eksikliği olduğundan dolayı planlanmış ve gerçekleşen yatırımlar eşit değildir. Mal piyasası dengesi, toplam gelir ile planlanmış toplam harcamaların eşitliği durumunda oluşur. Tablo 6.1'de değişik gelir ve planlanmış harcama düzeylerinde ekonominin dengede olup olmadığını izleyebilirsiniz. Tablodaki verilere göre, ekonominin denge gelir düzeyi, 700 birimlik gelir düzeyinde oluşmaktadır. 700 birimden daha küçük gelir düzeylerinde toplam gelir, toplam planlanmış harcamalardan daha küçüktür. Bu nedenle planlanmamış stoklar azalır (tablonun son sütununda - değerler bu durumu göstermektedir). 700 birimden daha yüksek gelir düzeylerinde ise toplam gelir toplam planlanmış harcamalardan daha büyük olduğundan, planlanmamış stoklar artar (tablonun son sütununda + değerler bu durumu göstermektedir). Örneğin ekonominin toplam geliri 500 birimken (Y sütunu), toplam harcamalar 540 birim (AE sütunu), planlanmamış stoklar 40 birim azalır ($Y-AE$ sütunu).

Önceki ünitelerde faiz oranlarının belirlenmesini ve planlanmış yatırım harcamaları üzerine etkilerini gördünüz. Faiz oranları ile yatırım harcamaları arasında ters yönlü bir ilişki vardır. Ayrıca, planlanmış yatırım harcamalarını otonom (toplam gelirden bağımsız) kabul ediyoruz. Bu ünitenin ilerleyen kısımlarında, hem yurtiçi hem de yurtdışı faiz oranlarını dikkate alıp, toplam harcamaları ve denge toplam gelir düzeyini nasıl etkileyebileceğini göreceğiz.

Tablo 6.1
Kamunun Yer
Almadığı Dışa
Kapalı Ekonomide
Denge Gelir
Düzeyinin
Belirlenmesi

Toplam Gelir (Y)	Toplam Tüketim (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Toplam Planlanmış Harcamalar AE=C+I	Planlanmamış Stok Değişimi Y-AE
500	500	40	540	-40
600	580	40	620	-20
700	660	40	700	0
800	740	40	780	20
900	820	40	860	40

Şimdi Tablo 6.1'deki değerlerin nasıl hesaplandığını açıklayalım. *Y* ve *I* sütunlarındaki değerleri varsayımsal olarak biz belirliyoruz. *I*, değeri önceden belirlenmiş (dışsal) değişkendir. *C* sütunundaki değerleri belirlerken, önceki ünitelerde öğrendiğiniz tüketim fonksiyonundan hareket ediyoruz. Tüketim fonksiyonunun $C = 100 + 0,8Y$ olduğunu kabul edelim. Toplam geliri 500 birim alalım (*Y* sütunu). Bu değeri tüketim fonksiyonundaki *Y* yerine yazarsak, toplam tüketim değeri 500 birim olur. Benzer biçimde diğer toplam gelir düzeyleri için de toplam tüketim düzeyleri (*C* sütunu) hesaplanabilir. Planlanmış yatırımları 40 birim kabul ediyoruz. *AE* sütununu belirlemek için, toplam harcamaları oluşturan *C* ve *I* değerlerini (tabloda aynı satırdaki değerleri) toplarız ($AE = C + I$). Son sütundaki planlanmamış stok değişimi değerlerini bulmak için, *Y* sütunu değerinden, buna karşılık gelen *AE* sütunundaki değeri çıkarırız. Son sütundaki sıfır değerine karşılık gelen toplam gelir düzeyi ($Y=700$), ekonominin denge gelir düzeyidir. Bu durumda ekonomide planlanmamış stok yoktur.

Şekil 6.1 ve Tablo 6.1 ile incelediğimiz kamunun yer almadığı kapalı ekonomide denge gelir düzeyinin belirlenmesini şimdi cebirsel yolla görelim. Elimizde iki içsel (*Y* ve *C*), biri de dışsal (*I*) olan üç değişkenimiz vardır. İlk olarak denge durumunu, yani toplam gelire (*Y*) toplam planlanan harcama (*AE*) eşitliğini yazalım.

$$Y = C + I$$

Ekonominin tüketim fonksiyonunu da aşağıdaki gibi kabul etmiştik:

$$C = 100 + 0,8Y$$

Dışsal değişken olan planlanan yatırımları ise 40 varsaymıştık: $I=40$. Bu bilgileri, denge denklemindeki yerlerine yazalım.

$$Y = 100 + 0,8Y + 40 \rightarrow Y = 140 + 0,8Y$$

Bu son denklemi *Y* için çözeriz: $Y=700$. Bu değer, veri bilgileri altında ekonominin toplam denge gelirini göstermektedir. Denge gelir düzeyine karşılık gelen toplam tüketimi (*C*) belirlemek istersek, $Y=700$ değerini $C = 100 + 0,8Y$ 'deki yerine yazarsak ve çözeriz. Buna göre, denge gelir düzeyinde ekonominin toplam tüketim düzeyi, $C=660$ birimdir.

Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomide tüketim fonksiyonu $C=150+0,5Y$ ve planlanan yatırımların 50 birim olması durumunda denge gelir düzeyini hesaplayınız?



SIRA SİZDE

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Çarpan

Firmalar planlanan yatırımlarını aniden 40 birimden 60 birime yükseltirlerse, ekonominin toplam çıktı düzeyi nasıl değişim gösterir? Bu başlıkta, planlanan yatırımlardaki bir artışın, daha büyük bir toplam çıktı artışına yol açtığını göreceksiniz. Bunu sağlayan mekanizmaya *çarpan* adını veriyoruz. Çarpan, reel toplam çıktının denge düzeyindeki değişiminin, dışsal değişkendeki değişime oranı olarak tanımlanır.

Dışsal değişken, ekonomideki değişimlerden bağımsız olan değişkendir. Bu başlık altında, çözümlerimizi basit düzeylerde tutabilmek için planlanan yatırımları dışsal bir değişken olarak dikkate alacağız. Planlanan yatırımlar 40 birimden 60 birime çıkarsa, ilk anda ekonominin planlanan toplam harcamaları, toplam çıktıdan büyük olacak şekilde bir dengesizlik oluşur. Planlanan toplam harcamalardaki artışın bir anlamı da, firmaların arzulanmayan stoklarında azalışın olmasıdır. Planlanmamış stokları azalan firmalar bu gelişmeye üretimlerini artırarak tepki verirler. Ekonomide üretimin artması, diğer yandan hanehalklarının gelirlerinin artması anlamına gelir. Çünkü firmalar daha çok bireyi istihdam etmek ya da ek çalışma saatleri koymak suretiyle üretimlerini artıracığından, hane halklarına ek ödemeler yaparlar. Geliri artan hanehalkları, tüketim düzeylerini yükseltirler. Planlanan yatırımlardaki artış, dolayısıyla ekonominin tüketim düzeyinin artması demektir. Bu durumda, gıda maddeleri, giyim eşyaları, ev eşyaları gibi nihai tüketim mallarını üreten firmaların da planlanmamış stoklarında azalma olur ve bu firmalar da üretimlerini artırır. Bu süreç, bu şekilde tekrarlanarak devam eder. Her tekrarlanma, toplam çıktıyı ve toplam geliri, bir önceki düzeyinin üzerine çıkarır. Peki, planlanan yatırım artışından hayli büyük olan bu gelir artışının büyüklüğü nedir ve nasıl belirlenir? Bunu görebilmek için önce Şekil 6.2'yi kullanarak çözümlene yapalım. Ekonomi başlangıçta 700 birimlik denge gelir ve harcama düzeyine sahiptir (45 derecelik denge çizgisiyle, toplam harcama doğrusunun kesişim yeri olan E_0 noktası, başlangıç dengesini göstermektedir). Planlanan yatırımlar 20 birim artarsa, toplam harcama doğrusu 20 birim ölçüsünde üst yöne doğru hareket eder. Yeni denge noktası E_1 ve buna karşılık gelen gelir-harcama düzeyi de 800 birimdir. Dikkat edilirse bu örnekte artan gelir düzeyi ($\Delta Y=100$ birim), planlanan yatırım artışının ($\Delta I=20$ birim) beş katıdır. Yani çarpan 5'tir. Yatırımın çarpan yoluyla yarattığı gelir artışı süreci şu şekilde de açıklanabilir: Planlanan yatırım artışının yol açtığı gelir ve harcama artışı, her döngüde giderek sıfıra doğru azalır ve en sonunda yeni bir denge değerinde bu süreç sonlanır. Bunun nedeni, her tekrarlanmada yaratılan gelir artışının daha küçük bir kısmının harcamaya dönüşmesidir. Grafiksel olarak çarpanın büyüklüğü, planlanan toplam harcama eğrisinin eğimine bağlıdır. Eğim ne kadar yüksekse, çarpan ve planlanan yatırım artışının yol açacağı gelir artışı da o ölçüde büyük olur. Planlanan yatırım düzeyi sabitse, eğim marjinal tüketim eğilimine ($MPC=\Delta C/\Delta Y$) bağlıdır.

Çarpan: Bir ekonomide reel toplam çıktının denge düzeyindeki değişiminin, dışsal değişkendeki değişime oranı olarak tanımlanır.

Tablo 6.2
Kamunun Yer
Almadığı Dışa
Kapatılmış Ekonomide
Yatırım Artışının
Denge Gelir
Düzeyine Etkisi

Toplam Gelir (Y)	Toplam Tüketim (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Planlanmış Yatırım Artışı (ΔI)	Toplam Planlanmış Harcamalar $AE=C+I+\Delta I$	Planlanmamış Stok Değişimi $Y-AE$
600	580	40	20	640	-40
700	660	40	20	720	-20
800	740	40	20	800	0
900	820	40	20	880	20
1000	900	40	20	960	40

Tablo 6.2, ekonomi 700 birimlik toplam gelir düzeyinde dengede iken, girişimcilerin planlanmış yatırımlarını 20 birim artırmaları ($\Delta I=20$) durumunda, denge toplam gelir düzeyinde gerçekleşen değişimi ve farklı gelir düzeylerinde de ne ölçüde planlanmamış stok değişimi oluşacağını göstermektedir. $Y-AE$ sütunundaki 0 değeri ve buna karşılık gelen Y sütunundaki 800 birimlik toplam gelir düzeyi, yatırım artışı sonrasında oluşan yeni denge değerleridir.

Şimdi de matematiksel olarak çarpanın nasıl belirlendiğini görelim. Ekonominin başlangıçta 700 birimlik bir gelir düzeyinde dengede olduğunu varsayalım. Planlanan yatırım (I), dolayısıyla planlanan toplam harcamalar (AE) 20 birim artmış olsun. Bu durumda planlanan harcamalar, gelir düzeyinden 20 birim fazla hale gelir ve planlanmamış stoklarda 20 birimlik azalma oluşur. Bunun üzerine firmalar çıktıyı (gelir düzeyini, Y) yeni denge düzeyine doğru yükseltirler. Bu süreç böylece devam eder. Toplam harcama ve gelir arasındaki dengesizlikler, yatırım-tasarruf eşitliği ($I=S$) yeniden kurulana kadar sürer. Ekonominin dengeye ulaşabilmesi için, planlanan yatırım harcamaları ölçüsünde tasarruf sızıntılarıyla karşılanması gerekir. Planlanan yatırımların 20 birim artışı bir süre sonra gelir artışına ve dolayısıyla tüketim ve tasarruf artışına yol açar. Eğer tasarruflardaki artış, planlanan 20 birimlik yatırım artışı ölçüsünde gerçekleşmezse, $I>S$ ve $C+I>Y$ olacak, yani ekonominin dengesizlik durumu devam edecektir. Peki ne ölçüde bir gelir (dolayısıyla tasarruf) artışı dengenin yeniden oluşmasını sağlayacaktır? Tasarruf artışı artan gelirin belirli bir kısmı olduğundan (marjinal tasarruf eğilimi, MPS), dengenin kurulması için gereken gelir artışı, planlanan yatırım artışının çarpan adını vereceğimiz katı kadar olacaktır. Ünite 3'te marjinal tasarruf eğilimi (MPS) ve marjinal tüketim eğilimi (MPC) kavramları ve bunların arasındaki bağlantı detaylı olarak verilmişti. Buna göre:

$$MPS = \frac{\Delta S}{\Delta Y} = s, MPC = \frac{\Delta C}{\Delta Y} = c$$

$$MPS + MPC = 1, s + c = 1$$

şeklinde olacaktır. Bu denklemde ΔS , tasarruf artışını; ΔC , tüketim artışını; ΔY , gelir artışını göstermektedir. Şimdi toplam gelir-toplam harcama eşitliğini yeniden yazarak, yatırım artışının toplam gelir üzerindeki etkisine bakalım.

$$Y = C + I \rightarrow Y = \bar{C} + cY + \bar{I}$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (\bar{C} + \bar{I}) \rightarrow \Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta \bar{I}$$

Ya da,

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - MPC} \Delta \bar{I}$$

$MPS + MPC = 1$ bağıntısını kullanarak şöyle de yazabiliriz:

$$\Delta Y = \frac{1}{s} \Delta \bar{I} \text{ ya da } \Delta Y = \frac{1}{MPS} \Delta \bar{I}$$

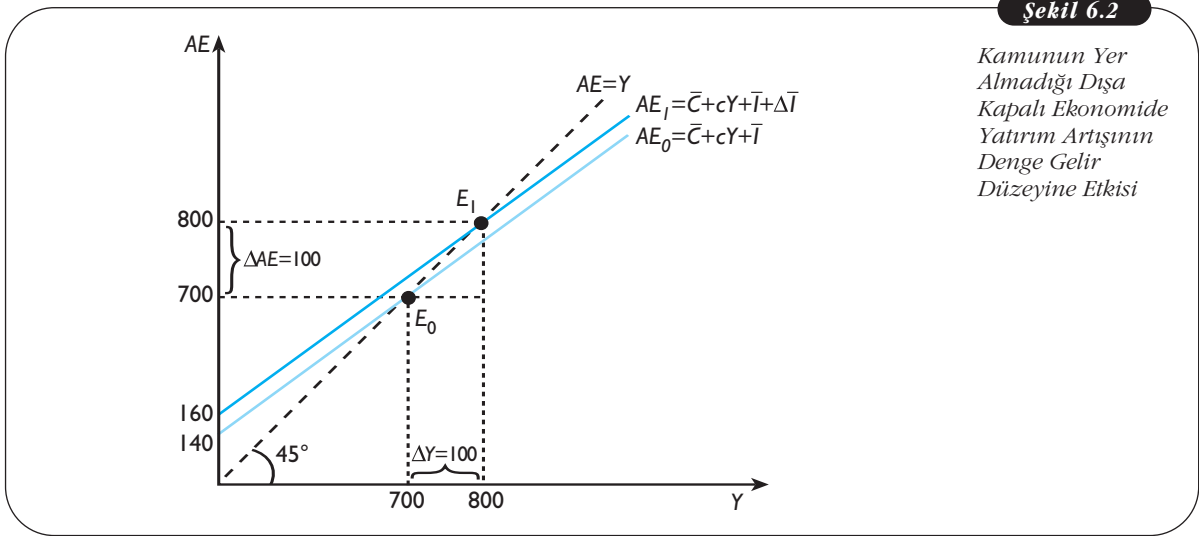
Yatırımlar artarken, gelirden bağımsız olan tüketim harcamalarının (\bar{C}) sabit kaldığına dikkat edelim: $\Delta \bar{C} = 0$, $\Delta \bar{I} > 0$

Ekonomide dengenin yeniden oluşabilmesi için gereken gelir artışı (ΔY), planlanan yatırım artışının ($\Delta \bar{I}$), $1/MPS$ ya da $1/(1-MPC)$ katı kadar olmalıdır. $1/MPS$ ya da $1/(1-MPC)$ 'ye **çarpan** diyoruz:

$$\text{Çarpan} \equiv \frac{1}{MPS} = \frac{1}{1 - MPC}$$

Örneğimizde $MPC=0,8$ olduğundan, $MPS=1-0,8=0,2$ 'dir. Çarpanın değeri de $1/0,2=5$ 'tir. Buna göre, dengenin yeniden sağlanması için gereken gelir artışı şu şekilde olacaktır:

$$\Delta Y = \frac{1}{0,2} 20 = 100$$



Çarpan kavramını anlatırken, 20 birimlik planlanmış yatırım artışının denge gelirini 100 birim artırdığını gördük. Bu etki gerçek bir ekonomi için çok yüksek bir değerdir. Böyle yüksek bir değer ortaya çıkmasının nedeni, kamunun etkinliğini, sermaye piyasalarındaki ve dış dünyadaki gelişmeleri analizlerimizde dikkate almamış olmamızdır. Devlet, dış ticaret ve piyasalar da modele eklendiğinde, çarpanın değeri daha küçülecek, planlanan yatırım artışının denge gelirine etkisi de daha düşük olacaktır. Diğer yandan tüm piyasalardaki fiyatları sabit kabul ettik. Eğer fiyatların da değişiyor olduğunu kabul edersek, planlanan yatırım artışının bir kısmı reel gelir bir kısmı da fiyat artışı olarak karşımıza çıkacağından, çarpanın etkisi daha çok azalacaktır.



Kamunun yer almadığı dışa kapalı ekonomide yatırım azalışının denge gelir düzeyine etkisini şekil yardımıyla açıklayınız?

Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomi için denge gelir düzeyinin belirlenmesini ve yatırım harcamalarındaki artışın, çarpan yoluyla denge gelir düzeyini nasıl etkilediğini yukarıdaki başlık altında gördük. Kamunun yer almadığı bir model günümüz ekonomileri için basitleştirici bir varsayımdır. Gerçek dünyada devlet kamu harcamaları yaparak, vergi toplayarak tüm ülke ekonomilerinde varlığını önemli ölçüde hissettirir. Tablo 6.3 çeşitli ülkelerde toplam harcamaların tüketim, yatırım ve kamu harcamaları biçimindeki dağılımlarını göstermektedir. Ülkelere göre değişmekle birlikte, kamunun GSYH'nin %20'si civarında bir paya sahip olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu önemli pay, devlete kamu harcamalarını kullanarak toplam gelir düzeyini (GSYH) etkileme olanağı sağlamaktadır. Kamunun ekonomide etkin bir güç olması tabii ki yalnızca kamu harcamaları ya da vergilerle sınırlı değildir. Piyasaları düzenleyen yasalar çıkarılarak, asgari ücreti (en düşük ücret düzeyini) düzenleyerek ya da dış ticarete düzenlemeler getirerek de ekonomik işleyişi değiştirme gücüne sahiptir. Kamunun makroekonomik işleyişi etkilemede kullandığı önemli iki politika aracı vardır: Maliye politikası ve para politikası. Para politikası ilgili ünitelerde incelenmektedir. Biz bu alt başlıkta kamu harcamaları, transfer harcamaları ve vergilerin, yani maliye politikalarının denge milli geliri belirlemedeki rolüyle incelememizi sınırlandırmaktayız.

Kamunun ekonomi üzerindeki maliye politikaları etkinliklerini iki ana başlıkta toplayarak inceleyeceğiz: Kamu harcamaları (G) ve net vergi gelirleri (T). Devlet çeşitli işlerin yürüyebilmesi için kırtasiye malzemeleri, gıda maddeleri, giyim eşyaları, mobilya vb. gibi nihai tüketim harcamaları yapar, görevlendirdiği personeline (memur ve işçi) ücret öder, alt yapı (baraj, yol, havaalanı vb.) oluşturmak için yatırım yapar. Bunlar kamunun cari ve yatırım harcamalarıdır. Bunun yanında devlet, ulusal gelirden bir mal ve hizmet karşılığı olmaksızın da bazı kesimlere ödemelerde bulunur. Örneğin işsizler için işsizlik ödeneği, emeklilerin maaşları vb. gibi. Bu tür giderlere de transfer harcamaları (TR) diyoruz. Devlet tüm giderlerini karşılamak için çeşitli bütçe gelirleri elde eder. Kamunun en önemli gelir kaynaklarından birisi vergilerdir (TA).

Tablo 6.3'de çeşitli ülkelerde toplam tüketim, yatırım, kamu harcamaları ve vergilerin GSYH'deki payları gösterilmiştir. Kamu harcamalarının payı ülkelere göre değişmekle birlikte, ortalama olarak %18-20 gibi bir paya sahip olduğu görülmektedir. Çoğu ülkede toplam gelirin (GSYH) en büyük kısmı hanehalklarının tüketim harcamalarına (C) gitmektedir.

Kamunun yer almadığı kapalı ekonomide toplam gelir dengesini incelerken, kamunun harcamalarını ve vergi gelirlerini dikkate almadığımızdan, hanehalklarının tüketim harcamaları doğrudan toplam gelir (Y) üzerinden belirlenmişti. Halbuki hane halkları harcama yapmadan önce, elde ettikleri gelirlerden (ücret, kâr, faiz, rant) devlete yasayla belirlenmiş oranlar ölçüsünde vergi öderler. Ayrıca hanehalklarının bir kısmı, devletten transfer ödeneği alırlar.

Ülkeler	C	I	G	T
Brezilya	61,7	17,3	19,4	16,0
Kanada	55,3	23,4	19,4	14,0
Çin	36,3	41,7	13,2	9,9
Fransa	56,7	22,1	23,1	21,8
Almanya	56,8	18,2	17,9	11,8
G. Kore	54,4	29,4	14,7	16,6
Türkiye	71,3	21,1	12,8	18,7
ABD	71,2	18,0	15,8	11,9

Tablo 6.3

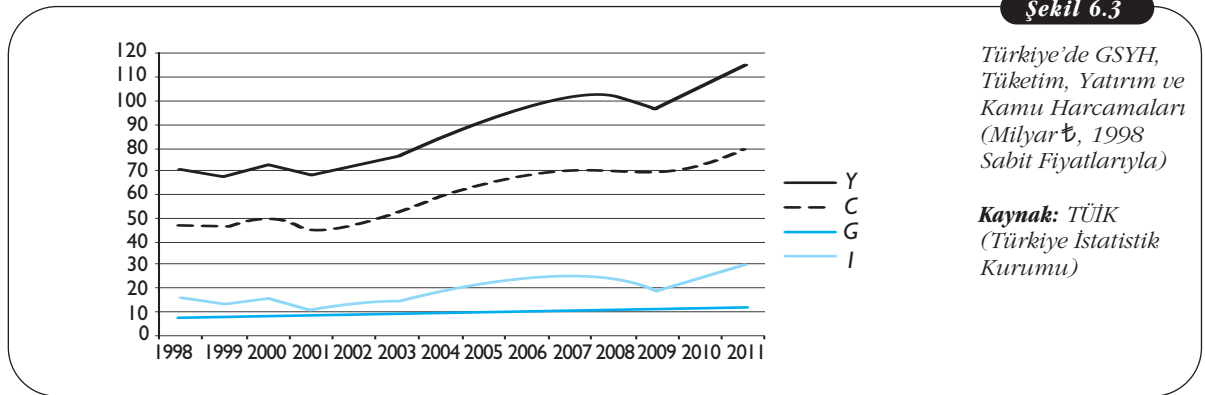
Çeşitli Ülkelerde Toplam Tüketim (C), Yatırım (I), Kamu Harcamaları (G) ve Vergilerin (T) GSYH'deki Payları (% , 2007 Yılı)

Kaynak: Dünya Bankası (World Bank)

Dünyadaki ülkelerle ilgili verilere Dünya Bankası internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.worldbank.org.tr>



INTERNET



Türkiye ile ilgili birçok veriye Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet sitesinden ulaşılabilir: <http://www.tuik.gov.tr>



INTERNET

Hanehalklarının devlete yaptığı vergi ödemesi ile devletten aldığı transfer ödemelerini dikkate alırsak, harcanabilir gelire (YD) ulaşırız:

$$YD = Y - (TA - TR)$$

$TA - TR$ terimine net vergi geliri (T) adını veriyoruz:

$$T = TA - TR$$

Buna göre, harcanabilir geliri şöyle de yazabiliriz:

$$YD = Y - T$$

İncelemelerimizi yaparken, kamunun vergiyi götürü yöntemle topladığını varsayıyoruz. Götürü vergi, gelirden bağımsız, miktarı önceden hükümet tarafından belirlenmiş olan sabit bir vergidir.



DİKKAT

Hanehalkları, tüketim harcamalarını harcanabilir gelire göre yaparlar. Buna göre toplam tüketim fonksiyonunu harcanabilir gelire dayanarak yeniden şöyle yazabiliriz:

$$C = C(YD)$$

Yatırım harcamalarını dışsal olarak dikkate almaya devam ediyoruz. Şimdi kamunun da yer aldığı kapalı bir ekonomi için toplam harcamaları yazalım:

$$AE = C + I + G$$

Denge gelir düzeyini belirlemek için toplam geliri, toplam harcamalara eşitlememiz gerekir:

$$Y = AE \rightarrow Y = C + I + G$$

Kamunun yer almadığı kapalı ekonomi modeli için verdiğimiz sayısal örneği, kamunun ekonomik faaliyetlerine de yer vererek sürdürüelim. Toplam tüketim ve yatırımı şöyle tanımlamıştık:

$$C = 100 + 0,8Y, \quad I = \bar{I} = 40$$

Kamunun toplam harcamalarının da $G = \bar{G} = 100$ olduğunu ve kamunun denk bütçe politikası izlediğini, harcamalarını yalnızca vergi toplayarak karşıladığını (finans ettiğini) varsayalım. Bu nedenle, toplam net vergi geliri de $T = \bar{T} = 100$ olacaktır. Buna göre, toplam harcamalar:

$$AE = \bar{C} + cYD + \bar{I} + \bar{G}$$

$$AE = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G}$$

$$AE = 100 + 0,8(Y - 100) + 40 + 100$$

$$AE = 160 + 0,8Y$$

Denge gelir düzeyini bulabilmek için toplam gelire toplam harcamayı eşitleyelim ve Y için çözelim.

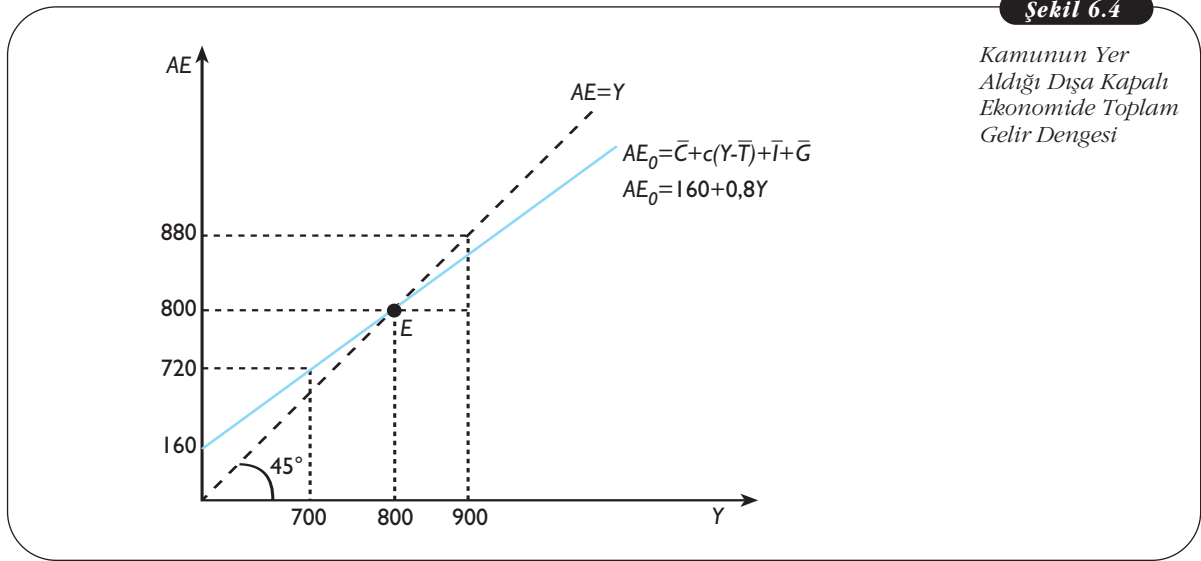
$$Y = AE \rightarrow Y = 160 + 0,8Y$$

$$Y = 800$$

Tablo 6.4'te kamunun yer aldığı kapalı bir ekonomide denge toplam gelir düzeyinin belirlenmesi sayısal olarak verilmiştir. Tablo 6.4'ü Tablo 6.1'de yaptığımız biçimde yorumlayabiliriz. Tablo 6.1'e ek olarak, harcanabilir gelir ($YD = Y - T$), kamu harcamaları (G) ve net vergi gelirleri (T) sütunlarına yer verilmiştir. Herbir toplam gelir düzeyine karşılık kullanılabilir geliri (YD) hesaplamak için Y sütunundan T sütununu çıkarıyoruz. Denk bütçe politikası nedeniyle, G ve T sütunları 100 birim olarak eşittir. Bu verilere göre toplam denge gelir düzeyi 800 birimde gerçekleşmektedir. Denge gelir düzeyinde $Y-AE$ farkı sıfıra eşittir. 700 birimlik gelir düzeyinde toplam planlanmış harcamalar 720 birimdir. Toplam gelire harcama arasındaki bu dengesizlik durumunda planlanmamış stoklar 20 birim azalır, firmalar üretimini artırır. Denge gelir düzeyinin üzerindeki gelir düzeylerinde ise, tersine bir durum oluşur, stoklar artar ve firmalar üretimlerini azaltırlar.

Toplam Gelir (Y)	Harcanabilir Gelir (YD=Y-T)	Toplam Tüketim (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Kamu Harcamaları (G)	Net Vergi Gelirleri (T)	Toplam Planlanmış Harcamalar AE=C+I+G	Planlanmamış Stok Değişimi Y-AE
600	500	500	40	100	100	640	-40
700	600	580	40	100	100	720	-20
800	700	660	40	100	100	800	0
900	800	740	40	100	100	880	20
1000	900	820	40	100	100	960	40

Tablo 6.4
Kamunun Yer Aldığı Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi



Şekil 6.4
Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Toplam Gelir Dengesi

Şekil 6.4, kamunun yer aldığı dışa kapalı bir ekonomide denge gelir düzeyinin oluşumunu göstermektedir. Denge toplam gelir düzeyi, toplam gelir ile toplam harcamanın eşitlendiği E noktasında gerçekleşmektedir. Toplam harcama doğrusu ($AE=160+0,8Y$), 45°lik doğruyu E noktasında kesmektedir. Bu noktaya karşılık gelen toplam gelir ve toplam harcama değeri 800 birimdir. 800 birimin üstündeki ya da altındaki toplam gelir düzeyleri dengesizlik durumlarına karşılık gelir.

Kamu Harcamaları Çarpanı

Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomi için çarpanın nasıl belirlendiğini ve ne anlama geldiğini görmüştük. Aynı yöntemi kullanarak kamunun yer aldığı bir ekonomi için de çarpanı elde edebiliriz.

$$Y = C + I + G \rightarrow Y = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G}$$

$$Y = \frac{1}{1-c}(\bar{C} + \bar{I} + \bar{G}) - \frac{c}{1-c}\bar{T}$$

Şimdi ekonomide toplam gelir dengesi varken yalnızca kamu harcamalarının artışına izin verelim, diğer etmenleri sabit kabul edelim. Bunun için yukarıdaki son denklemin her iki yanının toplam değişimini alalım.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta \bar{G} \text{ ya da } \Delta Y = \frac{1}{MPS} \Delta \bar{G}$$

$$\text{Kamu Harcamaları Çarpanı} = \frac{1}{MPS}$$

Kamu harcamaları artarken, gelirden bağımsız tüketim harcamaları, yatırım harcamaları ve net vergi gelirinin sabit kaldığını kabul etmiştik. Buna dikkat edelim:

$$\Delta \bar{C} = \Delta \bar{I} = \Delta \bar{T} = 0, \Delta \bar{G} > 0.$$

Hükümet kamu harcamalarını artırırsa ($\Delta \bar{G} > 0$), toplam gelir düzeyi kamu harcamaları çarpanı ölçüsünde artış gösterecektir. Kamu harcamaları artarken, net vergi miktarının sabit kaldığına ($\Delta \bar{T} = 0$) dikkat ediniz. Bu durum, kamu bütçesinde açık oluşması anlamına gelmektedir.

Örneğimizde $MPC=0,8$ olduğundan, $MPS=1-0,8=0,2$ 'dir. Kamu harcamaları çarpanının değeri de $1/0,2=5$ 'tir. Kamu harcamalarının 20 birim artırıldığını (100'den 120'ye yükseltildiğini) varsayalım. Buna göre, dengenin yeniden sağlanması için gereken gelir artışı şu olacaktır:

$$\Delta Y = \frac{1}{0,2} 20 = 100$$

Tablo 6.5

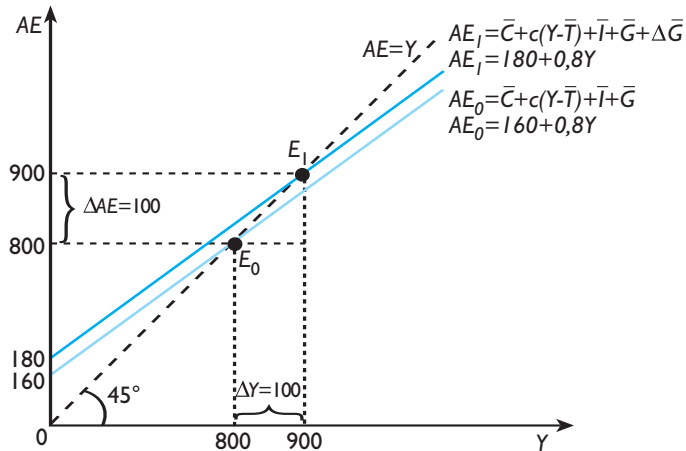
Kamu Harcamalarındaki Artışın Denge Gelir Düzeyine Etkisi

Toplam Gelir (Y)	Harcanabilir Gelir (YD=Y-T)	Toplam Tüketim (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Kamu Harcamaları (G)	Net Vergi Gelirleri (T)	Toplam Planlanmış Harcamalar AE=C+I+G	Planlanmamış Stok Değişimi Y-AE
700	600	580	40	120	100	740	-40
800	700	660	40	120	100	820	-20
900	800	740	40	120	100	900	0
1000	900	820	40	120	100	980	20
1100	1000	900	40	120	100	1060	40

Kamu harcamalarındaki 20 birimlik artışın denge gelir üzerine etkisini Tablo 6.5 aracılığıyla da izleyebiliriz. Değişim sonrasında toplam gelir ile toplam harcama eşitliği 900 birimlik gelir düzeyinde kurulmaktadır. Net vergiler 100 birimde sabit tutulduğundan, 20 birimlik bütçe açığı ($G-T=20$), oluşmuştur.

Şekil 6.5

Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Kamu Harcamaları Artışının Denge Gelir Düzeyine Etkisi



Şekil 6.5’de hükümetin kamu harcamalarını artırmasının, denge gelir düzeyine etkisi görülmektedir. Ekonomi başlangıçta (E_0 noktası) 800 birimlik denge gelir düzeyine sahiptir. Hükümet toplam gelir düzeyini 900 birime yükseltmek için kamu harcamalarını artırmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak $AE_0 = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G}$ doğrusu, kamu harcamaları artışı ($\Delta \bar{G} = 20$) ölçüsünde üst yöne doğru kaymıştır. Yeni denge noktası E_1 ’dir. Kamu harcama politikasından önceki toplam harcama denklemi $AE_0 = 160 + 0,8Y$, sonraki $AE_1 = 180 + 0,8Y$ ’dir. Bu denklemleri burada olduğu gibi sayısal olarak ifade edebilmek için, örneğimizde verilen değerleri toplam harcama denklemlerindeki yerlerine yazarak sadeleştirmeniz gerekir.

Vergi Çarpanı

Maliye politikasının iki temel araçtan oluştuğundan söz etmiştik. Birincisi kamu harcamaları (G), ikincisi vergiler (T). Kamu harcamalarındaki artışın denge toplam gelir düzeyine etkisini yukarıda gördük. Şimdi ikinci aracın, yani vergilerdeki bir değişimin (artışın ya da azalışın) etkilerini inceleyelim. Burada vergilerin yalnızca götürü vergilerden oluştuğunu kabul ediyoruz. Gelire bağlı olan vergilerin dikkate alınması durumunda, aşağıdaki sonuçlar tamamen değişir.

Net vergilerdeki artış ($\Delta T > 0$), harcanabilir gelir düzeyini düşüreceğinden, hane halklarının tüketim harcamaları ve toplam planlanmış harcamalar azalır, yani ekonomide planlanmamış stok fazlaları oluşur; buna bağlı olarak firmalar üretimlerini kısarlar, denge toplam gelir düzeyi azalır ($\Delta Y < 0$). Net vergilerdeki azalış ($\Delta T < 0$) ise, harcanabilir gelir düzeyini yükselteceğinden dolayı, hane halklarının tüketim harcamaları ve toplam planlanmış harcamalar artar, yani ekonomide planlanmamış stok yetersizliği oluşur; buna bağlı olarak firmalar üretimlerini yükseltir, denge toplam gelir düzeyi artar ($\Delta Y > 0$). Görüldüğü gibi kamu harcamaları değişimi denge gelir düzeyini aynı yönde değiştirirken, vergilerdeki değişimler, tersi yönde değişime neden olmaktadır. Hükümetin maliye politikaları araçlarını kullanarak ekonomiyi canlandırmak (denge gelir düzeyini yükseltmek) istediğini düşünelim. Bunu ya kamu harcamalarını artırarak ya da hane halklarından toplayacağı vergileri azaltarak yapabilecektir. Peki, acaba her iki maliye politikası aracı da denge gelir düzeyini artırmada eş düzeyde bir etkiye mi sahiptir? Bu soruya yanıt verebilmek için, kamu harcamaları artışının denge gelir düzeyine etkilerini belirlediğimiz gibi, benzer cebirsel yöntemi kullanarak vergilerdeki azalışın denge gelir düzeyine etkilerini görebiliriz. İlk olarak denge gelir düzeyini yazalım ve diğer değişkenler sabitken yalnızca net vergilerdeki azalışa ($\Delta T < 0$) göre değişimi (farkı) alalım.

$$Y = C + I + G \rightarrow Y = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G}$$

$$Y = \frac{1}{1-c}(\bar{C} + \bar{I} + \bar{G}) - \frac{c}{1-c}\bar{T}$$

$$\Delta Y = -\frac{c}{1-c}\Delta \bar{T}$$

Son ifadeyi şöyle de yazabiliriz:

$$\Delta Y = -\frac{MPC}{MPS}\Delta \bar{T}$$

Fark alma işlemi yapılırken, yalnızca net vergi azalışına izin verdiğimizize, toplam gelirden bağımsız olan diğer değişkenleri sabit tuttuğumuza dikkat edin.

$$\Delta \bar{C} = \Delta \bar{I} = \Delta \bar{G} = 0, \Delta \bar{T} < 0$$

Net vergideki azalışın denge toplam gelir düzeyini ne ölçüde artıracığını, $c/1-c$ terimi belirlemektedir. Bu terime vergi çarpanı adını veriyoruz.

$$\text{Vergi Çarpanı} = -\frac{c}{1-c} \equiv -\frac{c}{s} \equiv -\frac{MPC}{MPS}$$

Bu ünite de kullandığımız örneğe göre vergi çarpanını hesaplayalım. $MPC=0,8$ ve $MPS=0,2$ 'dir. Buna göre vergi çarpanı;

$$\text{Vergi Çarpanı} = -\frac{0,8}{0,2} = -4 \text{ t\u00fcr. G\u00f6r\u00fcld\u00fc\u011f\u00fc gibi, vergi \u00e7arpanının de\u011feri (-4)}$$

kamu harcamaları çarpanının de\u011ferinden (5) mutlak sayı olarak daha k\u00fc\u00e7\u00fct\u00fcr. $0 < MPC < 1$ oldu\u011fundan, bu sonucu genel bi\u00e7imde de yazabiliriz.

$$\text{Vergi \u00c7arpanı} = \frac{MPC}{MPS} < \text{Kamu Harcama \u00c7arpanı} = \frac{1}{MPS}$$

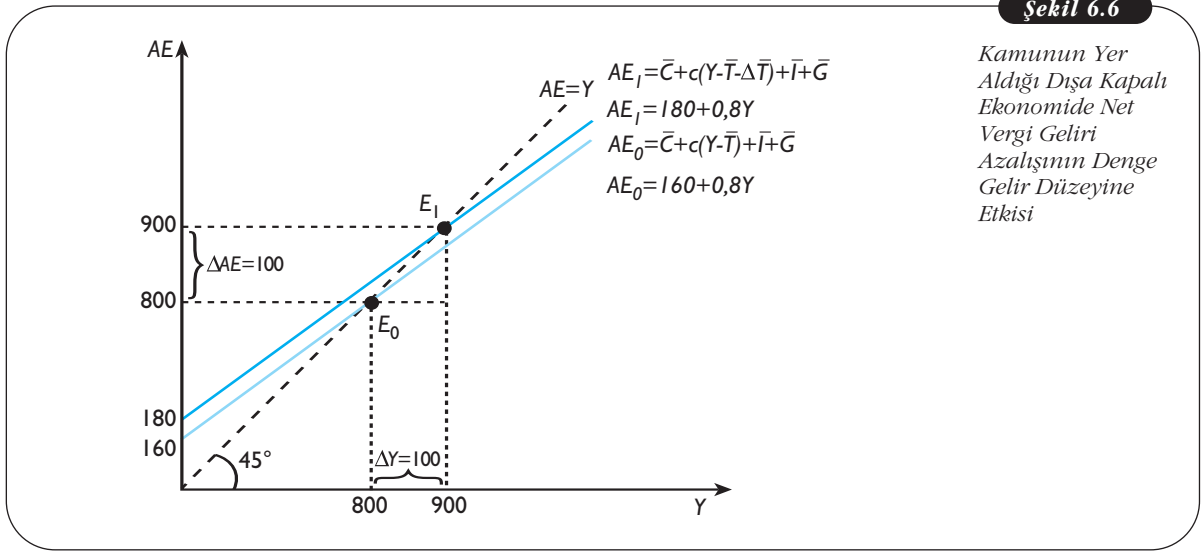
Bu sonu\u00e7, toplam geliri art\u0131rmak i\u00e7in kamu harcamalarının vergi politikasına g\u00f6re daha etkili oldu\u011funu g\u00f6stermektedir. \u015eimdi \u00f6rne\u011fimizi kullanarak aynı sonu\u00e7ları yeniden Tablo 6.6 aracılı\u011fıyla anlatalım.

Tablo 6.6

Toplam Vergi Gelirindeki Azalışın Denge Gelir D\u00fczeyine Etkisi

Toplam Gelir (Y)	Harcanabilir Gelir (YD=Y-T)	Toplam T\u00fcketimi (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Kamu Harcamaları (G)	Net Vergi Gelirleri (T)	Toplam Planlanmış Harcamalar AE=C+I+G	Planlanmamış Stok De\u011fi\u015fimi Y-AE
700	625	600	40	100	75	740	-40
800	725	680	40	100	75	820	-20
900	825	760	40	100	75	900	0
1000	925	840	40	100	75	980	20
1100	1025	920	40	100	75	1060	40

Tablo 6.5'de kamu harcamalarını 100 birimden 120 birime \u00e7ıkarttı\u011fımızda, denge toplam gelir düzeyi 800 birimden 900 birime \u00e7ıkmaktaydı. Aynı gelir artışıını yakalayabilmek i\u00e7in h\u00fck\u00fcmetin net vergi gelirlerini 100'den 75'e d\u00fc\u015f\u00fcrmesi gerekti\u011fi de g\u00f6r\u00fclmektedir. Bu durumda olu\u015fan b\u00fct\u00e7e a\u00e7ığıının ($G-T=25$), kamu harcama artışı politikasından daha y\u00fcksek oldu\u011funa dikkat edin. Denge toplam gelir düzeyi 800 birimken net vergi gelirinin %25 azaltılması, hanehalklarının harcanabilir gelirini (YD) 825 birime y\u00fckseltilmiş, toplam planlanan harcamalar 900 birime \u00e7ıkmış, ekonomide bu harcama-gelir d\u00fczeyinde planlanmamış stok bulunmadığından (Y-AE s\u00fctunundaki sıfır rakamı), ekonomi yeni denge gelir d\u00fczeyine (Y s\u00fctununda 900 birim) ula\u015fmıştır.



Şekil 6.6'da kamunun vergiyi düşürmesinin, denge gelir düzeyine etkisi görülmektedir. Ekonomi başlangıçta (E_0 noktası) 800 birimlik denge gelir düzeyine sahiptir. Devlet toplam gelir düzeyini 900 birime yükseltmek için topladığı vergi miktarını azaltmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak $AE_0 = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G}$ doğrusu, azaltılan vergi miktarından ($\Delta \bar{T} = 25$) daha düşük bir miktarda ($c\Delta \bar{T} = 0,8 \times 25 = 20$) üst yöne doğru kaymıştır. Yeni denge noktası E_1 'dir. Vergi politikasından önceki toplam harcama denklemi $AE_0 = 160 + 0,8Y$, sonraki $AE_1 = 180 + 0,8Y$ 'dir.

Denk Bütçe Çarpanı

Hükümet toplam gelir düzeyini bütçe açığına yol açmadan artırmak istediğinde, kamu harcamaları artışına eşdeğer miktarda vergiyi artırmalıdır. Bu durumda çarpana, denk bütçe çarpanı adını veriyoruz. Kamunun yer aldığı dışa kapalı basit ekonomi modelinde denk bütçe çarpanı 1'e eşittir. Bunu cebirsel olarak görelim. İlk olarak denge toplam gelir düzeyini yazalım:

$$Y = \frac{1}{1-c}(\bar{C} + \bar{I} + \bar{G}) - \frac{c}{1-c}\bar{T}$$

Şimdi hükümetin kamu harcamalarını ve vergiyi eş düzeyde artırdığını ($\Delta \bar{G} = \Delta \bar{T}$) dikkate alarak, denge toplam gelir düzeyindeki farkı alalım (\bar{C} ve \bar{I} değişkenlerinin sabit tutulduğuna dikkat ediniz):

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta \bar{G} - \frac{c}{1-c} \Delta \bar{T}$$

$\Delta \bar{G} = \Delta \bar{T}$ yani denk bütçe koşulunu dikkate alarak, değişimi gösteren son denklemde $\Delta \bar{T}$ yerine $\Delta \bar{G}$ yazalım.

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} \Delta \bar{G} - \frac{c}{1-c} \Delta \bar{G} \rightarrow \Delta Y = \frac{1-c}{1-c} \Delta \bar{G}$$

$$\Delta Y = \Delta \bar{G}$$

Denk Bütçe Çarpanı: Denk bütçe çarpanı, toplam gelir düzeyindeki değişimin kamu harcamalarındaki değişime oranının 1'e eşit olmasıdır.

Bu sonuç, denk bütçe politikası altında yürütülecek olan bir kamu harcama artışının, bu artış ölçüsünde toplam gelir artışına neden olacağını göstermektedir. $\Delta \bar{G}$ teriminin önündeki katsayı, yani çarpan 1'dir. Aynı anda denk bütçe politikası izlenmesi, çarpanın gücünü zayıflatmış, kamu harcama artışının kendisinden daha yüksek miktarlarda toplam geliri artırma etkisini yok etmiştir.

Tablo 6.7
Denk Bütçe Politikası
Altında Kamu
Harcamaları
Artışının Denge Gelir
Düzeyine Etkisi

Toplam Gelir (Y)	Harcanabilir Gelir (YD=Y-T)	Toplam Tüketim (C)	Planlanmış Yatırım (I)	Kamu Harcamaları (G)	Net Vergi Gelirleri (T)	Toplam Planlanmış Harcamalar AE=C+I+G	Planlanmamış Stok Değişimi Y-AE
700	500	500	40	200	200	740	-40
800	600	580	40	200	200	820	-20
900	700	660	40	200	200	900	0
1000	800	740	40	200	200	980	20
1100	900	820	40	200	200	1060	40

Tablo 6.7 hükümetin denk bütçe politikası ve kamu harcama artışını birlikte uygulamak istediğinde, denge toplam gelir düzeyinin nasıl etkileneceğini göstermektedir. Politikalar uygulamaya geçirilmeden önce ekonominin başlangıç denge gelir düzeyi Tablo 6.4'te yer almaktadır. Başlangıçta, veri koşullar altında, denge toplam gelir düzeyi 800 birimdir.

Denk bütçe politikasının grafiksel gösterimi için Şekil 6.5'ten yararlanabiliriz. Denk bütçe politikası olmaksızın 100 birimlik kamu harcaması artışı, bu durumdaki çarpanın değeri 5 olduğundan başlangıçtaki toplam harcama doğrusunu ($AE_0=160+0,8Y$) yeni denge gelir düzeyi 500 birim artacak şekilde, yani 1300 birime çıkaracak biçimde üst yana kaydırıldı. Ancak hükümetin bütçeyi denk tutmak istemesi nedeniyle kamu harcaması ölçüsünde vergiyi 100 birim artırması, çarpanın değerini 1 yapmış, buna bağlı olarak da denge gelir düzeyi kamu harcama artışı kadar yükselmiştir.

Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Günümüzde dünyanın büyük bir kısmı başka ülkelerle dış ticarete katılıyor, başka ülkelerde yatırımlar yapıyor, büyük miktarlarda Finansal sermaye ülkelerarasında dolaşıma giriyor. Dolayısıyla dışa kapalı bir ekonomi modeli, gerçek dünyayı temsil etmekte yetersizdir. Bu nedenle, dış ticaret (ihracat, ithalat), sermaye akımları, döviz kuru gibi kavramların da modele katılması, ekonominin toplam denge gelir düzeyinin belirlenmesi için doğru ve gerçekçi bir yaklaşım olacaktır. Bu başlık altında, böyle bir ekonomiyi dikkate alarak, denge gelir düzeyinin oluşumunu toplam gelir-toplam harcama yaklaşımıyla inceleyeceğiz. Hala piyasalarda fiyatların (mal fiyatları ve döviz kuru) sabit olduğu varsayımını sürdürüyoruz. Döviz kurunun dış ticaret ve sermaye akımları üzerine etkileri tabii ki ihmal edilemez. Ancak bu aşamada döviz kurunu sabit varsayacağız. İzleyen altbaşlıklarda ise, döviz kurunun dış ticaret ve dolayısıyla toplam harcamalar üzerine etkilerini ele alacağız.

Bir ülkenin, yurtdışıyla yaptığı mal-hizmet alım ve satımları (ithalat, ihracat), turizmden elde edilen gelirler, sermaye akımları gibi yurtdışıyla gerçekleştirdiği iktisadi işlemleri, *ödemeler bilançosu* (ya da ödemeler dengesi) adını verdiğimiz bir muhasebe kaydıyla kayıt altında tutulur. Ödemeler bilançosu aynı zamanda ülkenin döviz arz ve talebi hakkında da bilgi sağlar.

Bir firma bilançosuyla, ödemeler bilançosunu (ödemeler dengesini) birbirine karıştırmaya dikkat edelim. Firma bilançosu, belirli bir anda firmanın stoklarını (varlıklarını); buna karşın ödemeler bilançosu, bir ülkenin belirli bir dönem boyunca yurtdışıyla gerçekleştirdiği iktisadi akımları (mal, hizmet ve sermaye akımları) gösterir.



DİKKAT

Ödemeler dengesi iki ana kalemden oluşur: *Cari işlemler dengesi* ve *sermaye ve finans işlemleri dengesi*. Ödemeler bilançosu içinde yer alan işlemler çift kayıt sistemiyle kaydedilir. Cari işlemler hesabındaki her hareket (+ ya da -), karşılığında ters yönde sermaye ve finans hesapları kalemine kaydedilir. Cari işlemler hesabının en önemli alt kalemi yurtdışıyla mal alım-satımı, yani ihracat (X) ve ithalattır (M). İhracat (dış satım), yurtdışına mal satılmasıdır ve dolayısıyla ülkeye döviz kazandırıcı bir işlemdir. Ülkeye döviz kazandıran işlemler bilançoya (+) olarak işlenir (alacak kaydı). Bu nedenle ihracat geliri, ödemeler bilançosunun cari işlemler hesabına (+) olarak kaydedilir. İthalat (dış alım) ise yurtdışından mal alınması olduğundan, ülkeden yurtdışına doğru bir döviz çıkışı anlamına gelir ve bu nedenle cari işlemler hesabına (-) olarak kaydedilir (borç kaydı).

Cari işlemler dengesinin ikinci önemli alt kalemi, hizmet alım ve satımlarıdır. Örneğin Almanya'da yerleşik olan bir firmanın Türkiye'deki bir alıcıya mallarını göndermek için Türk Havayollarını kullanması ve ona ödeme yapması bir hizmet ihracatıdır (dış satımıdır). Türkiye'de yerleşik bir firmanın, ABD'ye ihraç edeceği malları İsviçreli bir sigorta şirketine sigortalatması karşılığı olarak döviz ödemesi yapması bir hizmet ithalatıdır (dış alımıdır). Ödemeler bilançosunun cari işlemler kalemine hizmet alım ve satım işlemleri kaydedilirken yukarıda belirttiğimiz temel kural dikkate alınır. Yani ülkeye döviz kazandıran hizmet ihracatı (+), ülkeden döviz çıkışına neden olan hizmet ithalatı (-) olarak kaydedilir. Bir ülkenin mal ve hizmet ihracatı ile ithalatı arasındaki farka dış ticaret dengesi adını veriyoruz. Eğer ihracat ithalattan büyükse ($X > M$ ya da $X - M > 0$), ülkenin dış ticaret fazlası vardır.

Cari işlemler hesabının üçüncü alt kalemi yatırımdır (varlık satın alınması). Yurtdışından satın aldığınız varlıkların sağladığı kar, rant, faiz gibi döviz kazandırıcı işlemler, cari işlemler hesabına (+) olarak kaydedilir. Yabancı bir ülkenin yurtiçinden elde ettiği kâr, rant, faiz gelirleri ise döviz giderine neden olacağından, (-) olarak kaydedilir.

Cari işlemler hesabının dördüncü alt kalemi transferlerdir. Bu tür işlemlerden dolayı giden-gelen dövizlerin bir mal ve hizmet satın alınması ya da bir yatırım yapılması gibi karşılığı yoktur. Bunlar karşılıksız olarak, tek yanlı döviz akımını ifade ederler. Örneğin Almanya'da çalışanların, Türkiye'deki ailelerine para göndermeleri bir transfer işlemidir ve bu nedenle Türkiye'nin cari işlemler hesabına (+), Almanya'nın cari işlemler hesabına ise (-) olarak kaydedilir. Türkiye'nin depremde zarar gören bir ülkeye yardımda bulunması, döviz çıkışına neden olan bir transfer işlemidir ve Türkiye'nin cari işlemler hesabına (-), yardımda bulunulan ülkenin cari işlemler hesabına (+) olarak kaydedilir.

Ödemeler bilançosunun ikinci ana kalemi sermaye ve finans hesabıdır. Sermaye ve finans hesabı, cari işlemler hesabına karşılık olarak denkleştirici bir görevi yerine getirir. Eğer bir istatistiki ya da ölçme hatası yoksa esnek döviz kuru sistemi altında her cari işlemin karşılığı sermaye ve finans hesabındaki bir hareketle (kayıtla) denkleşir. Dolayısıyla bu iki ana kalemin toplamı sıfır olur. Tablo 6.8'de yıllar itibarıyla Türkiye'nin özet biçimdeki ödemeler bilançosunu görüyorsunuz. Her bir yıl için sermaye ve finans hesabı ile net hata ve noksan değeri toplamını

cari işlemler sütunundaki değerden çıkartırsak, ödemeler bilançosunun genel dengesine ulaşırız. Örneğin 2000 yılında Türkiye yurtdışıyla yaptığı cari işlemlerinde 9,920 milyar ABD doları açık vermiştir. Aynı yıl sermaye ve finans hesabı ile net hata ve noksan kaleminin toplamı ile cari işlemler hesabı arasındaki fark, genel denge hesabındaki -2997 milyon ABD Doları'dır. Ödemeler bilançosundaki bu –değer açık anlamına geldiğinden, rezerv varlıklar hesabında tutulan rezervlerle (parasal altın, döviz, SDR vd.) denkleştirilir.

Tablo 6.8
Türkiye'nin Yıllar İtibarıyla Ödemeler Bilançosu (Milyon, ABD Doları)

Kaynak: TCMB
(Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası)

Yıllar	Cari İşlemler Hesabı	X-M	Sermaye ve Finans Hesabı	Net Hata ve Noksan	Genel Denge	Rezerv Varlıklar
2000	-9920	-22057	9584	-2661	-2997	2997
2001	3760	-3363	-14557	-2127	-12924	12924
2002	-626	-6390	1172	-758	-212	212
2003	-7515	-13489	7162	4450	4097	-4097
2004	-14431	-22736	17702	1071	4342	-4342
2005	-22309	-33080	42685	2824	23200	-23200
2006	-32249	-41056	42689	185	10625	-10625
2007	-38434	-46852	49279	1170	12015	-12015
2008	-41524	-53021	34646	4120	-2758	2758
2009	-13370	-24850	10014	4147	791	-791
2010	-46643	-56445	58878	2733	14968	-14968
2011	-77141	-89090	66544	11611	1014	-1014

İNTERNET



Türkiye ile ilgili iktisadi verilere TÜİK'in yanı sıra Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) internet sitesinden de ulaşılabilir: <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>

Bu kavramsal açıklamalardan sonra yurtdışıyla iktisadi ilişkileri olan bir ekonominin gelir dengesinin oluşumunu analiz edebiliriz. Analizin ilk kısımlarında döviz kurunu sabit kabul edeceğimiz ancak bu basitleştirici varsayımı kaldırıp, değişen döviz kuru altında da dengenin oluşumunu inceleyeceğiz.

Net İhracat: Bir ekonomide toplam ihracattan (X) toplam ithalatın (M) çıkarılmasıyla elde edilen değerdir.

Dışa kapalı ekonomiyi analiz ederken ekonominin toplam harcamaları üç ana kalemden oluşuyordu: Yurtiçindeki hanehalklarının toplam tüketim harcamaları (C), yurtiçindeki firmaların toplam yatırım harcamaları (I) ve kamunun harcamaları (G). Dışa açık bir ekonomi için toplam harcamaları tanımlamak için bu üç harcamaya, iki harcama kalemini ekleyeceğiz: ihracat (X) ve ithalat (M). Bu iki harcama kalemini, net ihracat (NX) biçiminde tek harcama kalemi olarak da gösterebiliriz: $NX = X - M$. Net ihracat olarak adlandırdığımız bu kavram görüldüğü gibi basitçe ekonominin ihracatı ile ithalatının farkı ya da diğer ifadeyle dış ticaret fazlasını veya açığını verir.

İhracat, yabancıların yurtiçinde üretilen mallara olan talebini, ithalat ise yurtiçindeki hanehalklarının ya da firmaların yurtdışında üretilen mallara olan talebini ifade eder. Bu nedenle yurtiçindeki talebin toplam düzeyini net olarak belirlemek istersek, ithalatı toplam talepten (harcamalardan) düşmemiz gerekir. Buna göre, dışa açık bir ekonominin toplam harcamalarını şöyle yazabiliriz:

$$AE \equiv C + I + G + X$$

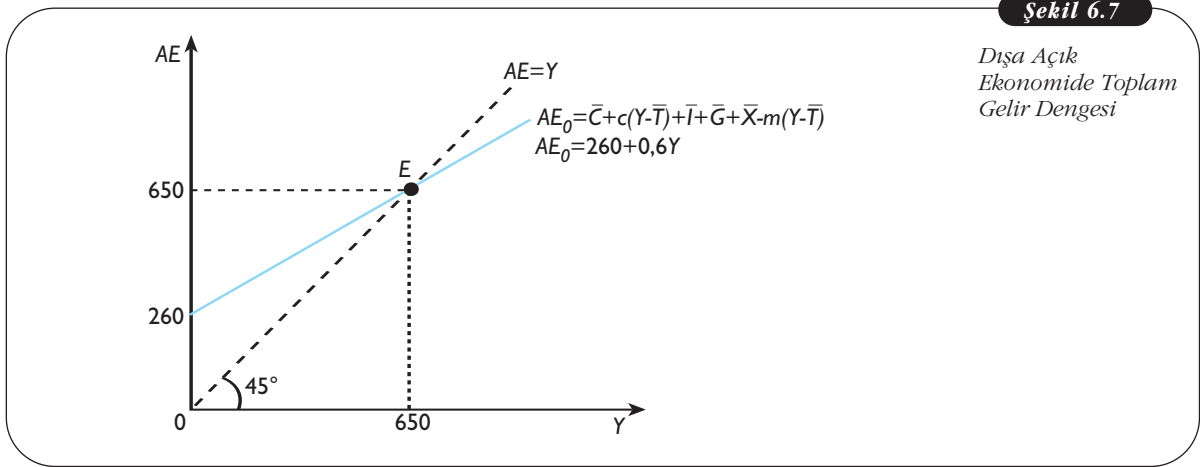
Yalnızca yurtiçinde üretilmiş olan mallara yapılan toplam harcamaları yazmak istersek, ithalatı bu toplamdan çıkarmamız gerekir:

$$AE \equiv C + I + G + X - M \text{ ya da } AE \equiv C + I + G + NX$$

Dışa açık ekonomi için ihracat fonksiyonunu dışsal kabul edeceğiz. İthalat ise, yurtiçi toplam gelirin pozitif yönlü bir fonksiyonudur:

$$M = mY, 0 < m < 1$$

Ekonominin toplam geliri arttıkça, toplam ithalat düzeyi de artar. Bu artışın hangi düzeyde olacağını, marjinal ithalat eğilimi (m ya da MPM) belirlemektedir. Örneğin $m=0,2$, ekonominin toplam gelirindeki her 100 birimlik artışın 20 biriminin ithal mallara harcadığını ifade etmektedir.



Şekil 6.7'ye bakarsak, dışa açık ekonominin gelir dengesi, daha önce kapalı ekonominin denge gelir düzeyini belirlerken izlediğimiz yöntem gibi 45° 'lik doğru ile toplam harcama doğrusunun kesişmesiyle oluşur (E noktası). Şekilde, toplam harcama denkleminde ihracatın eklendiğini, ithalatın ise denklemden çıkarıldığını dikkat ediniz. İthalat fonksiyonu gelire bağlı olduğundan, açık ekonomi modelindeki toplam harcama doğrusunun eğimi, kapalı ekonomideki eğime göre daha küçüktür (daha yatay AE doğrusu). Örneğimizde Şekil 6.4'te yer alan kapalı ekonomi için toplam harcama doğrusunun eğimi $0,8$, Şekil 6.7'de yer alan açık ekonomi içinse $0,6$ 'dır. Kapalı ekonomi örneğimizi açık ekonomi için de kullanalım. Toplam harcamaya ek olarak ihracatı dışsal ve $X_0=80$ kabul edelim. Marjinal ithalat eğilimini de $m=0,2$ varsayalım. Buna göre, açık ekonomi için toplam gelir-toplam harcama eşitliğini şöyle yazabiliriz:

$$AE = C + I + G + X - M$$

$$AE = 100 + 0,8YD + 40 + 100 + 80 - 0,2YD \rightarrow AE = 260 + 0,6Y$$

$$Y = AE \rightarrow Y = 260 + 0,6Y$$

Son eşitliği Y için çözersek dışa açık ekonomi için denge gelir düzeyini belirlemiş oluruz: $Y=650$.

Tablo 6.9

*Dışa Açık
Ekonomide Denge
Gelir Düzeyinin
Belirlenmesi*

Y	Y _d	C	I	G	T	X	M	AE=C+I+G+X-M	Y-AE
450	350	380	40	100	100	80	70	530	-80
550	450	460	40	100	100	80	90	590	-40
650	550	540	40	100	100	80	110	650	0
750	650	620	40	100	100	80	130	710	40
850	750	700	40	100	100	80	150	770	80

Açık ekonomide toplam gelir dengesinin belirlenmesine ilişkin yukarıda verdiğimiz sayısal örneğin, değişik gelir düzeylerindeki tablolastırılmış biçimini Tablo 6.9'da görebilirsiniz. Y sütununda yer alan değişik toplam gelir düzeylerinde ekonominin yalnızca 650 birimlik gelir düzeylerine baktığımızda dengede olduğunu (son sütunda $Y-AE=0$) gözlemliyoruz.

Dışa Açık Ekonomide Çarpan

Dışa kapalı ekonomide çarpanı belirlediğimiz yöntemi izleyerek, açık ekonomide çarpanı şöyle elde edebiliriz:

Toplam gelir-toplam harcama eşitliğinden hareket edelim.

$$Y = C + I + G + X - M \rightarrow Y = \bar{C} + c(Y - \bar{T}) + \bar{I} + \bar{G} + \bar{X} - m(Y - \bar{T})$$

$$Y = \frac{1}{1 - c + m} (\bar{C} + \bar{I} + \bar{G} + \bar{X}) - \frac{c - m}{1 - c} \bar{T}$$

Buna göre açık ekonomide harcama çarpanı:

$$\text{Çarpan} \equiv \frac{1}{1 - c + m} \text{ ya da } \text{Çarpan} \equiv \frac{1}{1 - MPC + MPM}$$

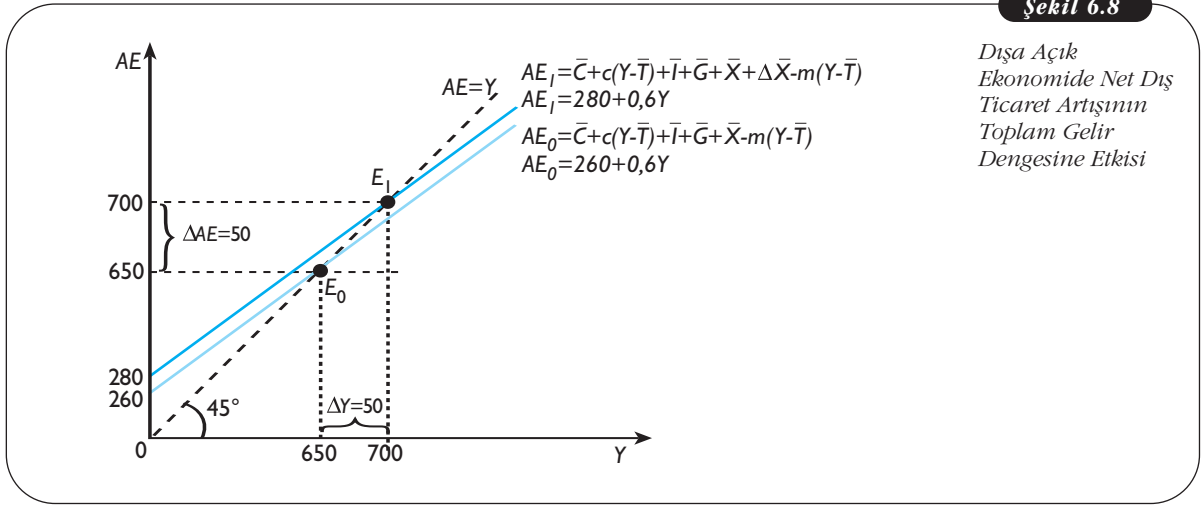
Örneğin ihracat artarsa çarpan yoluyla denge toplam gelir artışını şöyle yazabiliriz:

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c + m} \Delta \bar{X}$$

Örneğimizdeki sayısal değerleri dikkate alarak çarpanın değerini belirleyelim ve başlangıçta 80 birim olan ihracatın 100 birime çıktığını, yani 20 birim arttığını ($\Delta \bar{X} = 20$) varsayarak, denge toplam gelir düzeyindeki değişmeyi hesaplayalım. $MPC=0,8$ ve $MPM=0,2$ kabul etmiştik. Buna göre çarpan değeri:

$$\text{Çarpan} \equiv \frac{1}{1 - 0,8 + 0,2} = \frac{1}{0,4} = 2,5$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c + m} \Delta \bar{X} \rightarrow \Delta Y = (2,5)(20) = 50$$



Çarpan 2,5 iken ihracat 20 birim arttığında, denge toplam gelir 50 birim artar, yani 650 birimden 700 birime çıkar. Çarpanın yatırım, kamu harcamaları ve ihracat için aynı olduğuna dikkat edelim. Bu harcama değişkenlerindeki aynı miktar artış, denge toplam gelirin aynı miktarda yükselmesine neden olur.

Kapalı ekonomi için çarpanın değerini 5 olarak hesaplamıştık. Dışa açık ekonomi için 2,5 olarak belirledik. Çarpanın değerinin azalmasının nedeni gelire bağlı olan ithalattır. Marjinal ithalat eğilimi (m ya da MPM) ne kadar büyükse ekonomi o ölçüde toplam gelirini ithal mallara harcıyordu ve bu nedenle çarpanın değeri küçüldü, yurtiçindeki yatırım artışının (ΔI), kamu harcama artışının (ΔG) ya da ihracat artışının (ΔX) toplam geliri artırma gücü zayıflar. Diğer bir ifadeyle ithalattan kaynaklanan sızıntı arttığından, gelir yaratma süreci zayıflar.

Şu ana kadar ithalatın yalnızca toplam gelir tarafından belirlendiğini, ihracatın da dışsal olduğunu varsaydık. Gerçek dünya için bu aşırı basitleştirici bir kabuldür. Örneğin ithalat tüketim ve yatırım mallarından oluştuğundan, yurtiçi mallara yönelik tüketim davranışını belirleyen etmenler (faiz oranı, vergiler gibi), ithal malların talebini (tüketimini) etkileyecektir. Aynı durum yatırım malları için de geçerlidir. Örneğin yurtiçinde faiz oranlarının düşmesi, hem yurtiçi hem de yurtdışı yatırım mallarının talebini artıracaktır. Dolayısıyla, ithalat toplam gelir, faiz oranı, vergiler gibi çok sayıda etmen tarafından belirlenir. İhracat ise yurtdışındaki gelir, faiz oranı ve vergilerden etkilenmektedir. Örneğin Türkiye'nin Almanya'ya ihracatının ana belirleyicileri Almanya'daki gelir düzeyi, vergiler ve faiz oranıdır.

Diğer yandan analizleri yaparken fiyatları da sabit kabul ettik. Halbuki gerçek ekonomik işleyişte yurtiçi ve yurtdışı fiyatların göreceli değerleri, bir ekonominin ithalat ve ihracat düzeyini etkiler. Örneğin Güney Kore'nin ihrac ettiği bilgisayarın ABD'de üretilen ve satılan bilgisayarlara göre fiyatlarının düşmesi (diğer etmenler sabitken), Güney Kore'nin ABD'ye daha çok bilgisayar ihrac etmesine neden olacaktır. Önceki ünitelerde döviz kuru kavramı tanıtılmıştı. Döviz kuru, ithal edilen mallarla yurtiçindeki malların göreceli fiyatlarını belirlediğinden, ülkenin ithalat ve ihracat düzeyinin bir belirleyicisidir. Döviz kuru yükseldiğinde, göreceli olarak ihracat malları ucuzlar, ithal malları pahalılaşır. Bu nedenle, (diğer etmenler sabitken) ihracat artar, ithalat azalır ve çarpan ölçüsünde toplam gelir yükselir.

Tablo 6.10
Yıllara Göre
Türkiye'de Toplam
Harcamaların
GSYH'ye Oranı ve
Dış Ticaretteki
Gelişmeler

Kaynak: TÜİK
(Türkiye İstatistik
Kurumu)

Yıllar	C	G	I	X	M	X-M	X/M
2000	68,3	10,9	21,8	21,4	22,9	-1,5	93,4
2001	67,6	11,5	16,2	23,6	18,3	5,3	129,1
2002	66,7	11,4	17,5	23,8	20,8	2,9	114,1
2003	69,8	10,6	19,0	24,1	24,4	-0,3	98,7
2004	70,8	10,2	22,3	24,5	27,0	-2,5	90,8
2005	70,5	9,7	24,1	24,4	27,9	-3,5	87,4
2006	69,0	9,8	25,5	24,4	27,9	-3,6	87,2
2007	69,5	10,0	25,2	25,0	29,5	-4,6	84,5
2008	68,9	10,1	23,5	25,5	28,1	-2,7	90,5
2009	70,7	11,4	20,0	25,4	25,3	0,1	100,3
2010	69,1	10,7	23,9	24,1	28,0	-3,9	86,0
2011	68,6	10,3	26,0	23,6	28,6	-4,9	82,8

Peki ithalat ve ihracatı etkileyen görelî fiyatları nasıl dikkate alacağız. Çünkü dış ticaretin yapıldığı farklı iki ülkenin olması ve bunların ulusal paraları, görelî fiyatları daha dikkatli incelememizi gerektirir. Fransa'daki bir makine üreticisi için Türkiye'de yedek parça üreten bir firma, yapacağı yedek parça ihracatından kazanacağı Avro'dan çok, eline geçecek ₺ ile ilgilenecektir. Bu durumda dış ticarete giren bir ülkedeki girişimci için iki ulusal paranın görelî değerleri, yani döviz kurları karar verme aracı olacaktır. Örneğin Türkiye'deki yedek parça üreticisi, bir aksamı ₺1000'ye satıyor olsun. Eğer ₺/Avro paritesi 2 ise, bu ihracatçı firmanın Avro cinsinden satış fiyatı 500 olacaktır. Aynı üretici, döviz kuru sabitken maliyet artışları nedeniyle aksamı ₺1200'ye satmak zorunda kalırsa, Avro cinsinden satış fiyatı 600'e yükselir.

Toplam Talep (AD) ve Toplam Harcamalar Arasındaki İlişki

Önceki alt başlıklarda tüm piyasalarda fiyatların sabit olacağı varsayımından hareket ederek, toplam harcama düzeyini ve denge gelir düzeyini belirledik. Halbuki gerçek dünyada fiyatlar değişmektedir. Şimdi bu olguyu dikkate alarak, toplam harcamanın ve denge gelir düzeyinin belirlenmesine yeniden bakalım. Eğer ekonomide fiyatlar değişiyorsa, sahip olduğunuz varlıkların değeri, yani satın alma gücü de değişiyor demektir. Örneğin ekonominin fiyatlar genel düzeyi yükseldiğinde, servetinizin satın alabileceği mal miktarında bir azalma olacak demektir. Nominal toplam gelir düzeyi sabitken fiyatlar genel düzeyi artarsa, Şekil 6.9'da görüldüğü gibi reel tüketim harcamaları doğrusu sağ alt yana doğru hareket eder (C_0 'dan C_1 'e doğru). Yani veri nominal toplam geliri düzeyinde, toplam tüketim harcamaları azalır; tersi durumda toplam tüketim harcamaları artar (C_0 'dan C_2 'ye doğru). Nominal toplam gelir (nominal GSYH) düzeyini sabit tutmamıza karşın, fiyatlar genel düzeyindeki değişimlerin reel toplam gelir (reel GSYH) değiştireceğine dikkat edelim. Nominal toplam gelir düzeyi sabitken fiyatlar genel düzeyi artarsa reel toplam gelir düzeyi azalır ya da fiyatlar genel düzeyi düşerse tersi olur.

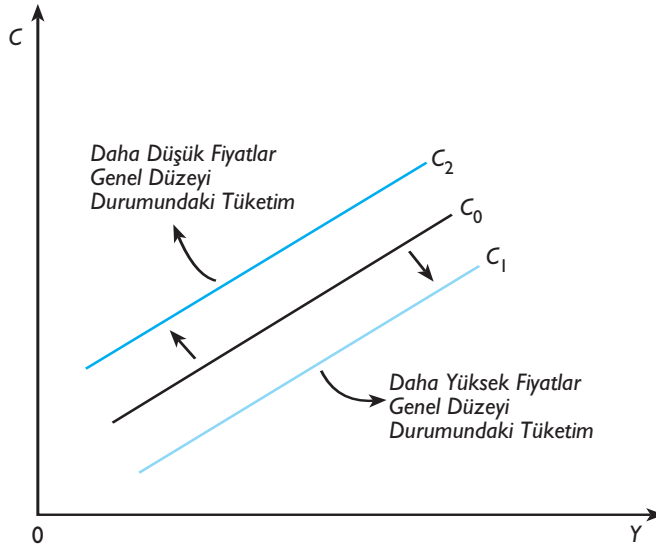
Şuna dikkat edelim: Fiyatlar genel düzeyi sabitken reel toplam gelir düzeyi (Y) değişirse, toplam tüketim harcamalarındaki değişimi C doğrusu boyunca hareket ederek gösteririz. Yani C doğrusu kaymaz. Reel toplam gelir düzeyi sabitken fiyatlar genel düzeyi değişirse, toplam tüketim harcamalarındaki değişimi C doğrusunu kaydırarak gösteririz.

Ekonominin genel fiyatlar düzeyinin yükselmesi satın alma gücünün düşmesi anlamına gelir ve toplam harcamalar azalır; fiyatlar genel düzeyi düşerse toplam talep düzeyi artar. Bu nedenden dolayı, fiyatlar genel düzeyindeki bir yükselme ekonomideki toplam tüketim düzeyinin ve dolayısıyla da toplam talep düzeyinin düşmesi anlamına gelir.

Ekonominin genel fiyatlar düzeyinin yükselmesi satın alma gücünün düşmesi anlamına gelir ve toplam harcamalar azalır; fiyatlar genel düzeyi düşerse toplam talep düzeyi artar.

Şekil 6.9

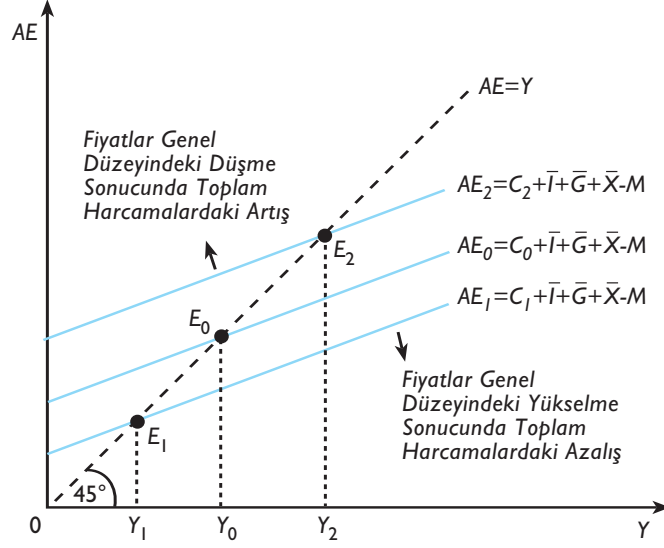
Fiyatlar Genel Düzeyindeki ve Reel Toplam Tüketimdeki Değişmeler



Şimdi fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin toplam tüketim harcamaları üzerine yaptığı etkileri dikkate alarak, toplam harcamalar (toplam talep) üzerine etkilerine bakalım ve fiyatlar genel düzeyi ile toplam talep arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışalım. Nominal toplam gelir düzeyi sabitken fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin toplam tüketim harcamalarını artırması-azaltması sonucunda, toplam harcamalar da tüketim harcamalarındaki bu değişmeler ölçüsünde değişme gösterir. Bu bağlantı Şekil 6.10'da verilmektedir. Fiyatlar genel düzeyi yükseldiğinde, reel toplam gelir ve dolayısıyla tüketim harcamaları azalacağından, reel toplam harcama doğrusu (AE_0) aşağı yöne doğru (AE_0 'dan AE_1 'e); fiyatlar genel düzeyi düştüğünde, reel toplam gelir ve dolayısıyla tüketim harcamaları artacağından, reel toplam harcama doğrusu (AE_0) yukarı yöne doğru (AE_0 'dan AE_2 'ye) kayar. Fiyatlar değişmeden önce başlangıçta ekonominin denge toplam gelir düzeyi E_0 noktasına karşılık gelen Y_0 'dır. Fiyatlardaki değişmeler sonrasında oluşan yeni denge noktaları E_1 ve E_2 'dir. Bunlara karşılık gelen yeni toplam denge gelir düzeyleri de sırasıyla Y_1 ve Y_2 'dir.

Şekil 6.10

Fiyatlar Genel Düzeyindeki ve Reel Toplam Harcamalardaki Değişmeler



Bu başlık altında modelimizi, kamuyu ve dış ticareti de içerecek şekilde geniş tutuyoruz. Bu nedenle, fiyatlar genel düzeyindeki değişmeler yalnızca tüketim harcamalarını etkilemez, bunun yanında ekonominin rekabet gücünü ve dolayısıyla net dış ticaretini de ($NX=X-M$) etkiler. Dış ticaret yaptığı ülkelerdeki fiyatlar genel düzeyi ve dış ticareti etkileyen diğer unsurlar sabitken, ilgili ekonomide fiyatlar genel düzeyi yükselirse, ihraç ettiği malların fiyatları da artacağından ve ithal ettiği malların fiyatları azalacağından, ihraç ettiği mallara olan talep azalır, ithal ettiği mallara olan talep artar. Bunun sonucunda $X-M$ düşer; tersi durumda ise artar. $X-M$ deki düşme toplam harcamanın azalması; $X-M$ de yükselme ise toplam harcamanın artması demektir. Buna göre fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin toplam harcamalar üzerine etkileri iki kanaldan beslenmektedir: Birincisi tüketim harcamaları (C), ikincisi dış ticaret ($X-M$). Fiyatlar genel düzeyindeki değişmelerin dış ticaret üzerinden toplam harcamalara olan etkisini, Şekil 6.11'de benzer biçimde gösterebiliriz. Fiyatlar genel düzeyindeki yükselme (diğer etmenler sabitken) net dış ticareti ($NX=X-M$) azaltır, reel toplam harcama doğrusu (AE_0) aşağı yöne doğru (AE_0 'dan AE_1 'e); fiyatlar genel düzeyi düştüğünde, reel toplam gelir ve dolayısıyla net dış ticaret artacağından, reel toplam harcama doğrusu yukarı yöne doğru (AE_0 'dan AE_2 'ye) kayar. Toplam talep (AD) eğrisi, her bir fiyat düzeyine karşılık gelen denge reel toplam gelir düzeylerinin yeni bir şekilde gösterilmesiyle belirlenebilir.

DİKKAT

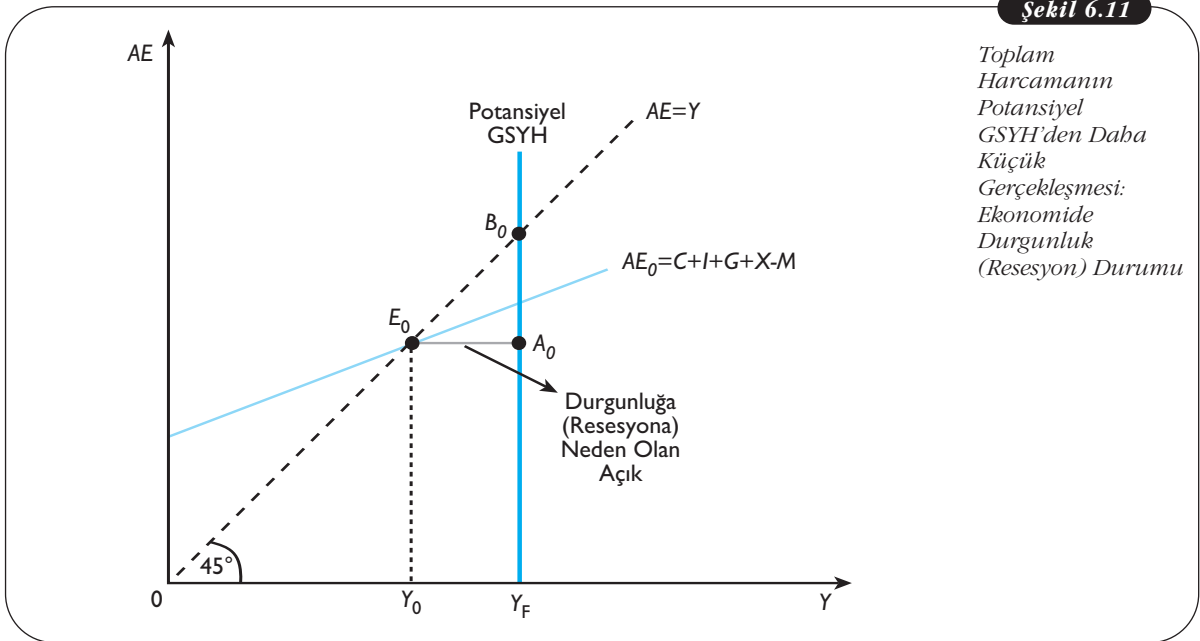


Toplam talep eğrisinin elde edilişi ve bu eğrideki değişmeler ünite 7'de daha detaylı olarak incelenecektir.

Şimdi fiyatlar genel düzeyindeki değişmeleri dikkate alarak toplam gelir-toplam harcama eşitliği yaklaşımına yeniden dönelim. Ekonomide fiyatlar genel düzeyi sabitken, toplam gelir ile toplam harcamalar arasındaki dengesizliklerin planlanmamış stoklarda değişime ve buna bağlı olarak da firmaların üretimlerini değiştirmesine yol açarak yeniden toplam gelir dengesinin oluşumunu sağlamasını inceleyelim.

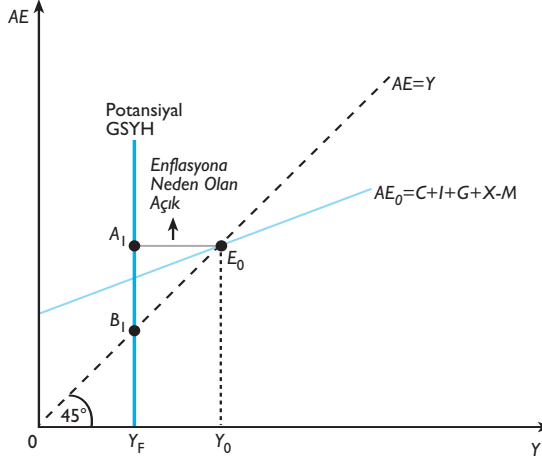
miştik. Bu analizleri yaparken ekonominin potansiyel GSYH düzeyini de dikkate almamıştık. Acaba ekonomideki toplam harcamalar potansiyel GSYH düzeyinin üzerinde ya da altında gerçekleşirse ne olur? Daha önceki ünitelerde potansiyel GSYH kavramını öğrenmiştiniz. Potansiyel GSYH, bir ekonomide tam istihdam düzeyini tanımlar. Keynes 1929 ekonomik bunalımında gerçekleşen denge toplam gelir düzeyinin, potansiyel GSYH'nın altında kalması olgusu üzerine 1936'da bazı yaklaşımlar geliştirmiştir.

Şekil 6.11'de, ekonomide yeterince toplam harcamanın gerçekleşmemesi nedeniyle, denge toplam gelir düzeyinin, potansiyel GSYH düzeyinin altında kaldığı durum gösterilmiştir. Böyle bir durumda E_0-A_0 aralığı kadar, durgunluğa (resesyona) neden olan bir açık oluşur. Durgunluğun giderilerek ekonominin potansiyel GSYH düzeyine (tam istihdam düzeyine, Y_F) ulaşabilmesi için, toplam harcamaları B_0 noktasına kadar yükseltmesi gerekir. Keynesgil yaklaşımlara göre toplam harcamanın yükseltilmesi, hükümetin kamu harcamalarını artıran bir genişleyici maliye politikası ile daha rahat gerçekleştirilebilir. Bununla ilgili tartışmalar izleyen ünitelerde ayrıntılı olarak ele alınmaktadır. Bu durumun tersi olan ve özellikle 2006-2007 yıllarında ABD'de görülen bir durum ise Şekil 6.12'te betimlenmiştir. Bu durumda planlanmış toplam reel harcamalar (denge toplam reel gelir düzeyi) potansiyel GSYH'den daha büyüktür ve A_1-E_0 aralığı kadar, enflasyona neden olan bir açık yaratır. Enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde görülen süregelen artışlardır. Bu açık nedeniyle fiyatlar genel düzeyinin yükselmesi, toplam reel gelirin, dolayısıyla da toplam harcamaların azalmasına yol açar. Bu enflasyonist süreç, toplam harcama doğrusunu, dengenin yeniden sağlanacağı B_1 noktasına kaydırır.



Şekil 6.12

Toplam
Harcamamın
Potansiyel
GSYH'den Daba
Büyük
Gerçekleşmesi:
Ekonomide
Enflasyon Durumu



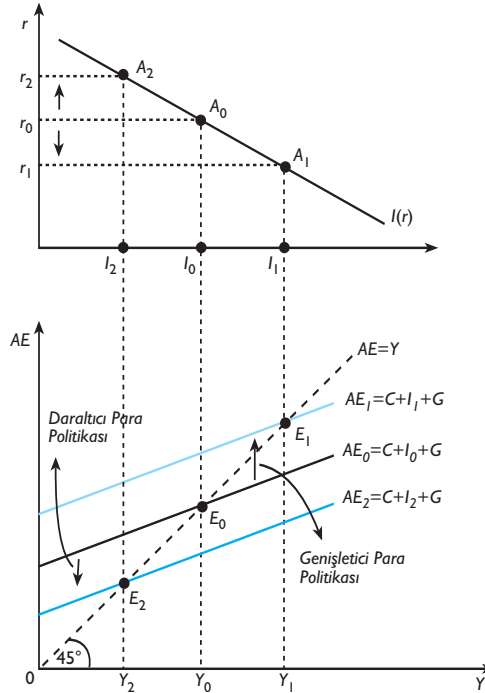
Bu aşamada şu sorular akla gelebilir: Acaba ekonomide enflasyona ya da durğunluğa (resesyona) neden olan bir açık oluştuğundan sonra, ekonomiyi potansiyel GSYH (tam istihdam) düzeyine çeken otomatik bir mekanizma var mıdır? Yoksa başka unsurlar mı devreye girmelidir? Bu sorulara bazı yanıtlar, toplam talep (AD) yanında toplam arz (AS) kavramının da işin içine katılmasıyla 7. ünite de verilmektedir.

Para Politikasının Toplam Harcamalara Etkisi

Hükümetin kamu harcamaları ve vergiler yoluyla uyguladığı maliye politikalarının toplam harcamalar ve denge toplam gelir düzeyine etkilerini de bu ünite altında inceledik. Bu alt başlıkta, para yetkililerinin uygulayacağı ekonomiyi genişletici ya da daraltıcı türden para politikalarının toplam harcamaları ve dolayısıyla denge toplam gelir düzeyini nasıl etkilediğini göreceğiz.

Şekil 6.13

Genişletici ve
Daraltıcı Para
Politikasının Denge
Toplam Gelir
Düzeyine Etkileri



Üçüncü ünite de ödünç verilebilir fonlar piyasasında faizin nasıl belirlendiği, beşinci ünite de ise para ve para politikası ile ilgili kavramlar ele alınmıştı. Para politikasının toplam harcamaları etkileyebileceği önemli araçlardan biri faiz oranıdır. İlk aşamada kamunun yer aldığı kapalı bir ekonomi düşünelim. Merkez Bankasının genişletici (para arzının artırılması) bir para politikası izlemesi durumunda faiz oranları düşer. Düşen faiz oranları, yatırım harcamalarının ve dolayısıyla toplam harcamaların artmasına neden olur. Daraltıcı (para arzının azaltılması) para politikasında ise tersi yönde gelişmeler olur. Genişletici ve daraltıcı para politikalarının kapalı bir ekonomide toplam harcamalara etkisini Şekil 6.13'te görebilirsiniz.

Şekil 6.13 iki kısımdan oluşmaktadır. Üstte yer alan şekil faiz oranları ile yatırım harcamaları arasındaki negatif yönlü ilişkiyi göstermektedir. Genişletici para politikası faiz oranının r_0 'dan r_1 'e düşmesine neden olur. Faiz oranındaki düşüş yatırım harcamalarını I_0 'dan I_1 'e yükseltir. Yatırım harcamalarındaki bu artış, altta yer alan şekilde toplam harcama doğrusunu AE_0 'dan AE_1 'e doğru kaydırır.

Şekil 6.13'ten yararlanarak daraltıcı para politikasının toplam harcama üzerine etkisini açıklayınız.



Para politikasının toplam talep üzerinde ne ölçüde etkili olacağı faiz oranlarının para politikasına olan duyarlılığına, yatırım harcamalarının faiz oranına duyarlılığına ve harcama çarpanının büyüklüğüne bağlıdır. Faiz oranlarındaki değişim yalnızca para politikasına bağlı değildir. Maliye politikası da faiz oranını etkileyebilir. Ünite nin ilk kısımlarında kamu harcamalarının ve vergilerin denge gelir düzeyine etkilerine bakarken fiyatlar genel düzeyini sabit varsaymıştık. Bu nedenle de kamu harcamalarındaki artışların faiz oranı üzerindeki etkisini sağlayan araç ortadan kalkmıştı. Halbuki kamu harcama artışı ya da vergi indirimi, hem fiyatlar genel düzeyini hem de reel denge gelir düzeyini yükseltir; fiyatlar genel düzeyindeki artış ekonomideki para talebini artırır; para arzı sabitken para talebi artışı faiz oranının yükselmesine neden olur. Yani genişletici maliye politikası bir yandan denge toplam gelir düzeyini artırırken, diğer yandan faiz oranını artırıcı, dolayısıyla da yatırım harcamalarını azaltıcı etkiye sahiptir. Genişleyici maliye politikasının bu iki etkisi birarada düşünüldüğünde, çarpanın gücü biraz zayıflayacaktır. Önceki alt başlıklarda kamu harcama çarpanını $1/MPS$ olarak belirlemiştik. Faiz oranındaki değişim dikkate alındığında, çarpan $1/MPS$ den daha küçük bir değere sahip olacaktır.

Döviz Kurunun Dış Ticaret ve Toplam Harcamalara Etkileri

Açık ekonominin denge toplam gelir düzeyinin belirlenmesinde şu ana kadar döviz kurunu sabit kabul ettik. Küreselleşmenin giderek artmasıyla birlikte, döviz kuru, uluslararası faiz oranları ve sermaye akımları, bir ülke ya da bölgede yaşanan bir iktisadi sorunun hızla diğer ülkelere yayılmasında önemli bir yere sahiptir. Örneğin 2007'de ABD'de yaşanan uzun vadeli riskli konut kredilerinin geri ödenememesinin yarattığı domino etkisi, kısa sürede Dünya çapında kendini hissettirmiştir. Avrupa'da çok sayıda firma, banka ve hatta ülke bütçeleri ya iflas etmiş ya da iflasın eşiğine gelmiştir. Bu nedenle, açık ekonomi modelinde denge toplam gelir düzeyinin belirlenmesinde ve değişiminin analiz edilmesinde döviz kuruna yer vermek önemlidir. Döviz kurunu modele katarken, ticarete konu olan malların yurtiçi ve yurtdışı göreceli fiyatları ve değişimlerini de dikkate almamız gerekir. Arz ve ta-

lep dengesinin temel kuralından yararlanarak şunu söyleyebiliriz: Döviz kurları sabitken, bir A ülkesinin ihraç ettiği malların fiyatları aynı malları üreten ve satan diğer ülkelere göre yükseliyorsa, dış dünyada A ülkesinin malına olan talep azalacak (dolayısıyla A ülkesinin ihracatı düşecek), görece fiyatları düşük kalan ülkelerin ihracatı artacaktır.

Görelî Dış Ticaret Fiyatlarındaki Değişme ve Döviz Kurları

Döviz kurları sabitken, örneğin Türkiye'nin Almanya'ya ihraç ettiği malların fiyatlarının Almanya'da üretilen ve satılan aynı malların fiyatlarına göre yükselmesi, Türkiye'nin ihracatını azaltıcı etki yapar. Eğer aynı malları Almanya Türkiye'ye ihraç ediyorsa, Türkiye'nin Almanya'dan yaptığı ithalat artar. Bu durumda Türkiye'nin net dış ticareti ($NX=X-M$) azalacağından, toplam harcaması düşer (Şekil 6.10'da AE_0 'dan AE_1 'e) ve denge toplam gelir düzeyi (GSYH) azalır (Y_0 'dan Y_1 'e). Görelî dış ticaret fiyatları, döviz kurlarındaki değişimlerden etkilenir. Daha önceki ünitelerde gördük ki, döviz kurunun temel görevi, bir ülkenin ulusal parasıyla ifade edilmiş olan bir malın fiyatının, diğer ülkenin ulusal parasıyla ifade edilmesini sağlamaktır. Bunu Tablo 6.11'de yer alan bir örnekle anlatalım. Türkiye'deki fiyatı ₺600 olan takım elbiseyi üreticileri, €1=₺2 iken Almanya'ya €300 birim fiyattan satmaktadır. Eğer ₺/€ döviz kuru 3'e yükselirse, takım elbisenin Almanya'daki fiyatı €200'ya düşeceğinden, Almanya'da yaşayanların Türkiye'den gönderilen takım elbiselere olan talebi artacak, yani Türkiye'nin takım elbise ihracatı artacaktır. Şimdi de döviz kurundaki bu değişimin Almanya'daki bilgisayar üreticilerinin Türkiye'ye yapacağı satışlara (Türkiye'nin Almanya'dan bilgisayar ithalatına) etkisine bakalım. İki para birimi arasındaki değişim (kur) €1=₺2 iken 1 adet bilgisayarın Almanya'daki fiyatı €200, Türkiye'deki fiyatı ₺1200'dir. Bilgisayarın Almanya'daki fiyatı sabitken (€600) döviz kuru 3'e yükseldiğinde, Türkiye'deki fiyatı ₺1800 olur. Yani Türkiye'deki hanehalkları için Almanya'dan ithal edilen bilgisayar pahalılaşmış olacağından, Türkiye'nin Almanya'dan yaptığı ithalat azalır.

Tablo 6.11
Döviz Kuru ve Görelî Fiyat Bağlantısı

Döviz Kuru	1 Adet Takım Elbise		1 Adet Bilgisayar	
	Almanya'daki Fiyat	Türkiye'deki Fiyat	Almanya'daki Fiyat	Türkiye'deki Fiyat
€1=₺2	300	₺600	600	₺1200
€1=₺3	200	₺600	600	₺1800

Not: €1=₺2 ifadesi, "1 Avro eşittir 2 TL" biçiminde okunur.

Görüldüğü gibi Türk Lirası'nın Avro karşısında değer yitirmesi, Türkiye'nin Almanya'ya yaptığı ihracatın artmasına, ithalatın ise azalmasına yol açmıştır. Bu örnekte, ilgili malların üretildiği ülkedeki fiyatlarının değişmediğine dikkat ediniz. Buna göre, diğer değişkenler sabit kalmak koşuluyla, bir ülkenin ulusal parası ticaret yaptığı bir başka ülkenin parası karşısında değer yitirirse (döviz kuru yükselirse), bu ülkenin ihracatı artar ithalatı azalır; değer kazanırsa (döviz kuru düşerse) ihracatı azalır, ithalatı artar. Şekil 6.8'de (fiyatlar genel düzeyi sabitken), net dış ticaretteki ($NX=X-M$) artışın toplam harcama doğrusunu üst yöne doğru kaydıracağını ve denge gelir düzeyinin arttığını görebilirsiniz.

Üç farklı döviz kuru sisteminden söz edebiliriz. Esnek, sabit ve gözetimli döviz kuru sistemleri. Esnek döviz kuru sisteminde döviz fiyatları, serbestçe işleyen döviz piyasasındaki arz ve talep dengesiyle belirlenir. Para yetkilileri ya da hükümet bu sistemde döviz piyasasına müdahalelerde bulunmaz. Döviz arz ve talebindeki değişimlerin etkisiyle döviz fiyatlarının yükselmesine *dövizin değer yitirmesi*, düşmesine de *dövizin değer kazanması* diyoruz. Sabit döviz kuru sisteminde Para yetkilileri ya da hükümet döviz fiyatlarını doğrudan belirler. Bu nedenle ekonomide serbestçe işleyen bir döviz piyasası yoktur. Para yetkilileri ya da hükümetin döviz fiyatını artırmaya *devalüasyon* (döviz kurunun değerini düşürme), düşürmesine de *revalüasyon* (döviz kurunun değerini yükseltme) diyoruz. Gözetimli döviz kuru sisteminde para yetkilileri döviz kuru piyasasının sınırlı bir esneklikle çalışmasına izin verirler. Saptadıkları alt ve üst bantlar arasında döviz kurunun piyasa tarafından oluşumuna izin verirler, bu bantların dışına çıkılması durumlarında piyasaya döviz sürerek-çekerek müdahalelerde bulunurlar.

Dışa açık ve esnek döviz kuru sistemini benimsemiş ekonomilerde döviz kurlarının belirleyicileri, içinde bulunulan dönemin uzunluğuna göre değişmektedir. Kısa ve orta uzunluktaki dönemde döviz kuru, yurtiçindeki ve yurtdışındaki faiz oranları arasındaki fark ve sermaye akımları tarafından belirlenir. Finansal sermayenin amacı, hızla yüksek getirili alanlara doğru hareket etmektir. Bu amaçla, yüksek getiri kovalayan uluslararası finansal sermaye görel olarak daha yüksek faiz oranının bulunduğu ekonomilere kayar. Örneğin diğer değişkenler sabitken, Almanya'da faiz oranının %5, Türkiye'de %10 olduğunu düşünelim. Bu durumda, Almanya'daki avro cinsinden para sermaye Türkiye'ye yönelir ve Türkiye'deki avro miktarı artar. Döviz piyasasındaki bu arz değişimi, ₺-avro kurunun düşmesine (₺'nin değerinin artmasına), Türkiye'nin dış ticaretinin, dolayısıyla da toplam harcamaların azalmasına neden olur. 1990'lı yıllarda Japonya ve Avrupa ekonomilerine göre daha yüksek faiz oranı politikası izleyen ABD'ye önemli miktarda ABD doları cinsinden sermaye akımı olmuştur. Orta uzunluktaki dönemde döviz kurları üzerinde etkili olan unsur daha çok GSYH'nin büyüme hızıdır. GSYH görel olarak hızla büyüyorsa bu durum ithalatı artırıcı bir etki yaratır. İthalatın artması, dolar ve avro gibi para birimlerine olan talebi artıracığından, döviz kuru değer yitirir. Bu analizleri yaparken, diğer değişkenlerin sabit kalacağını kabul ediyoruz. İlk anda buna dayanarak şöyle basit bir sonuç öne sürülebilir: Hızlı büyüme sürecindeki güçlü ekonomiler, zayıflayan ulusal para birimine sahip olurlar. Ancak gerçekte bu böyle değildir. Çünkü ülkeler aynı anda çok sayıda iktisat politikası aracını birden kullanarak, bu türden durumların oluşmasını engelleyebilmektedirler. Uzun dönemde döviz kurunun belirleyicisi *satın alma gücü paritesi* adını verdiğimiz, uluslararası ticarete konu olan malların ülkelere göre fiyat farklarıdır. Satın alma gücü paritesi yaklaşımına göre, aynı malı üreten iki ülkede taşıma vb. maliyetlerin olmadığı bir durumda, bu malların fiyatları eşitlenir. Satın alma gücü paritesi, döviz kuru değerinin, fiyatlar arasındaki farka göre oluşacağını söylemektedir. Örneğin 1 ton çelik Türkiye'de ₺600, Almanya'da €200 ise avro ile Türk lirası arasındaki değişim oranı (döviz kuru) $600/200=3$ olmalıdır. Bu fiyatlar geçerliken döviz kuru 4 olsaydı, 1 ton çeliğin Avro cinsinden Türkiye'deki fiyatı ₺150 olacağından, Türkiye'deki ve Almanya'daki firmalar çeliği Türkiye'den alırdı. Bu durumda avroya göre ₺ daha çok kullanılacağından ₺'ye olan görel talep artar, döviz kuru yeniden satın alma gücü paritesine, yani 3 düzeyine kadar düşer. Satın alma gücü paritesi yaklaşımı, uzun dönemde ülkelerde yaşanan enflasyonun döviz kuru üzeri-

Para yetkilileri ya da hükümetin döviz fiyatını artırmaya **devalüasyon** (döviz kurunun değerini düşürme), düşürmesine de **revalüasyon** (döviz kurunun değerini yükseltme) diyoruz.

ne olan etkilerine dikkat çekmektedir. Bu yaklaşıma göre, yüksek enflasyon oranına sahip ülkelerde uzun dönemde döviz kurları değer kaybeder. Bu teorik belirlemelere karşın, ülke örnekli çalışmalarda satın alma gücü paritesine yönelik kuşku öne sürülmüştür. Economist dergisi satın alma gücü paritesini temsil etmek için, 1986 yılından beri değişik ülkelerdeki “Big Mac” fiyatlarını karşılaştırmalı olarak yayınlamaktadır.

Sabit döviz kuru sisteminde hükümet döviz kurunu esnek döviz kuru sisteminde oluşabilecek değer üzerinde belirler ve uygularsa, bu fiyattan döviz arzı döviz talebini aşacağından, ülke bir ödemeler dengesi açığı, aksi durumda da ödemeler dengesi fazlası ile karşılaşır. Hükümet, esnek döviz kuru sistemindeki denge fiyatın üzerinde belirlediği kuru bu düzeyde tutabilmek için, döviz fazlalıklarını satın alacak, yani rezervlerini artıracaktır. Denge fiyatının altındaki bir kur değerini sabit tutabilmek için de yukarıdakinin tersini yapacak, yani piyasaya döviz satacak, rezervlerini azaltacaktır. Ancak hükümetin elindeki döviz rezervi yetersizse ve rezervleri artırmak istiyorsa, sürekli bir devalüasyon politikası izleyecektir. Buna göre, sabit döviz kuru sistemi uygulayan bir ülke hükümeti ödemeler dengesi açıklarını devalüasyon, fazlalarını da revalüasyon politikasıyla çözmeye çalışır. Ancak uygulamada revalüasyon politikasına pek başvurulmadığı görülmektedir.

Faiz Oranları ve Uluslararası Sermaye Akımları

Dışa kapalı bir ekonomide faiz oranlarındaki artışın yatırım harcamalarının azalmasına neden olduğunu görmüştünüz. Dışa açık bir ekonomide ise faiz oranlarındaki değişimin yatırım harcamaları ve dolayısıyla toplam harcamalar üzerindeki etkilerini bu şekilde ele almamız olanaklı değildir. Dışa açık ve esnek döviz kuru sistemi uygulayan bir ülkede faiz oranlarındaki değişimler, hem yurtdışı sermaye akımlarını harekete geçirir hem de döviz kurları aracılığıyla denge toplam gelir düzeyi üzerinde etkiler yaratır.

Küresel ekonomik düzenin bir parçası olan bir ekonomi için yukarıda sözünü ettiğimiz tüm kavramlar önemlidir. Özellikle dışa açık ve esnek döviz kuru sisteminde sahip bir ekonomi için yurtiçi harcamaların yanında net dış ticaret, sermaye akımları, yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları, uluslararası görece mal fiyatları, döviz kuru kavramlarını bir arada ele almayan bir model eksik ve yetersizdir.

Kapalı ekonomide genişleyici para ve maliye politikalarının faiz oranlarını artırıp, yatırım harcamalarını azaltarak toplam talebi düşürdüğünü görmüştük. Açık ekonomide hem dış ticareti hem de uluslararası sermaye akımlarını modele kattığımızda iktisat politikalarının yurtiçi faiz oranları yoluyla toplam talebi etkilemesi şöyle gerçekleşir: genişleyici iktisat politikaları yurtiçi ve yurtdışı faiz oranları arasındaki farkı yurtiçi lehinde yükseltir. Yurtiçi faiz oranlarının yurtdışındaki faiz oranlarına göre yükselmesi, yurtdışından yurtiçine doğru sermaye akımına neden olur. Bu sermaye akımları yerli paranın değer kazanmasına (döviz kurunun düşmesine), dolayısıyla da net dış ticaretin ($NX=X-M$) azalmasına yol açar. Bunun sonucu olarak da toplam harcamalar düşer, toplam talep daralır. Daraltıcı iktisat politikaları ise ters yönde işler.

DENGE GELİR DÜZEYİNİN BELİRLENMESİ: TASARRUF-YATIRIM EŞİTLİĞİ YAKLAŞIMI

Bu ünitenin başlarında denge toplam gelir düzeyinin belirlenmesi konusuna giriş yaparken, Ünite 1’de yer alan Şekil 1.1’e gönderme yapmış ve dışa açık bir ekonomide kaynaklarla harcamaların nasıl bir döngü halinde olduğunu açıklamıştık.

Bu döngünün içerisinde kaynağın (gelirin) iki biçimde kullanımına yakından bakmak önemlidir. Birincisi toplam gelir, yurtiçinde üretilmiş olan mallara doğrudan harcanabilir. Buna *enjeksiyonlar* adını veriyoruz. Yani yurtiçinde ya da yurtdışında elde edilmiş olan toplam gelir, doğrudan harcama biçiminde ekonomiye enjekte edilmekte, yani harcama döngüsüne katılmaktadır. Dışa açık ekonomide yurtiçinde üretilen mallara yönelik dört ana harcama (enjeksiyon) kalemi şöyledir: Yurtiçindeki hanehalklarının tüketimi (C), yurtiçindeki yatırım harcamaları (I), kamu harcamaları (G) ve yurtdışında yaşayanların yapacağı harcamalar, yani ihracat (X). İkincisi, toplam gelirin yurtiçinde üretilen mallara harcanmayan kısmıdır. Bu tür gelir kullanımları nedeniyle gelirin bir kısmı harcama döngüsünün dışına kaydırılmaktadır. Hanehalklarının tasarrufları (S), devlete ödenen net vergi (T) ve yurtdışında üretilmiş olan malların satın alınması, yani ithalat (M). Bunların toplamına da *sızıntılar* adını veriyoruz. Sızıntı terimini kullanma nedenimiz, bu şekildeki kaynak kullanımının doğrudan GSYH yaratma sürecine katılmamalarıdır. Aşağıda, denge halindeki bir ekonomide toplam sızıntıların toplam enjeksiyonlara eşit olduğunu göreceğiz. Ekonomide dengesizlik durumu varsa, sızıntılar enjeksiyonlardan ya büyük ya da küçüktür. Şimdi sırasıyla kamunun yer almadığı kapalı ekonomi, kamunun yer aldığı kapalı ekonomi ve dışa açık ekonomi modellerinde enjeksiyonlar ve sızıntıların nasıl bir işleve sahip olduğunu görelim. Bu yaklaşım, iktisat literatüründe *ikiz açıklar* olarak ifade edilen ve çoğu ülkenin yaşadığı bir sıkıntıyı görebilmemizi sağlayacaktır. İkiz açıklar, bütçe açığı ($G-T$) ve dış ticaret açığının ($X-M$) birlikte görülmesi durumudur ve özellikle 1980'lerden itibaren çoğu ülkenin yaşadığı kronik bir soruna dönüşmüştür.

İkiz açık, bütçe açığı ve dış ticaret açığının birlikte görülmesi durumudur.

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomide toplam gelir (kaynak) hanehalkları tarafından iki şekilde kullanılır: Tüketim (C) ve tasarruf (S).

$$Y \equiv C + S$$

Görüldüğü gibi toplam gelirin hanehalkları tarafından bu şekilde kullanımı tanım gereği olduğundan, denklem bir özdeşlik olarak yazılmıştır. Eğer ekonomide toplam gelir düzeyi dengedeysen, bu denklem bir eşitlik olarak ifade edilebilir. Şimdi ekonomide denge durumunu dikkate alarak toplam gelir (kaynak), toplam harcama eşitliğini yeniden yazalım.

$$C + S = C + I$$

Eşitliği sadeleştirirsek, dengedeki ekonomi için şu koşulu elde ederiz.

$$S = I$$

Bu sonuca göre, kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomide, tasarruflar (sızıntı) yatırıma (enjeksiyon) eşit olduğunda toplam gelir dengesi oluşur. Dördüncü üniteye ödünç verilebilir fonlar piyasasında (finansal piyasalarda) tasarruf-yatırım eşitliğinin oluşumu ve dengeyi etkileyen faktörler ayrıntılı biçimde incelenmişti. Bu faktörlerin arasında faiz oranlarının tasarruflar üzerine etkileri de ilgili üniteye ele alınmıştı.

Planlanmış tasarrufları toplam gelirin bir fonksiyonu olarak şöyle yazabiliriz:

$$S = -\bar{S} + sY, \quad 0 < s < 1$$

Tasarruf fonksiyonundaki s terimi marjinal tasarruf eğilimidir. Ayrıca gelirden bağımsız olan tasarruf düzeyinin (\bar{S}), ekonominin toplam gelir düzeyi sıfır iken eksi bir değer alacağına dikkat ediniz. Yani ekonomilerin toplam geliri belirli düzeylere ulaşmadığı sürece tasarruf yapması zordur.

Şimdi toplam gelir-harcama yaklaşımında kullandığımız sayısal örneği buraya uygulayalım. Tüketim fonksiyonu $C=100+0,8Y$ ve toplam gelirden bağımsız yatırımlar $\bar{I} = 40$ 'tı. Ekonominin denge gelir düzeyini 700 olarak belirlemiştik. Bu değeri dikkate alarak, tasarruf fonksiyonunu sayısal biçimde yazalım.

$$Y = C + S$$

$$Y = 100 + 0,8Y - \bar{S} + 0,2Y$$

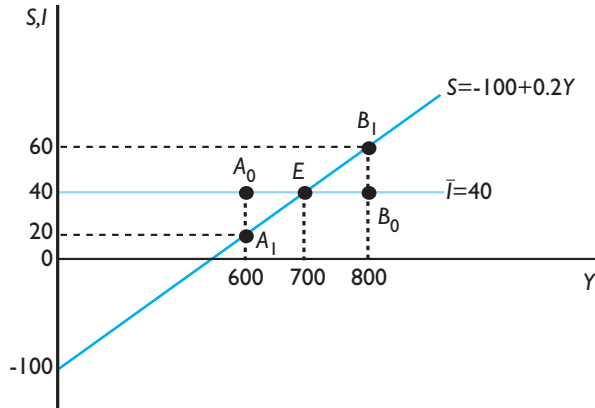
$$\bar{S} = 100$$

$$S = -100 + 0,2Y$$

Bu fonksiyon, 40 birimlik yatırımla birlikte Şekil 6.14'de yer almaktadır. Yatırımlar gelirden bağımsız olduğundan, yatay eksene paralel, tasarruf doğrusu da -100 değerinden başlamak üzere, $0,2$ eğimine sahip olacak biçimde pozitif eğimli bir doğru olarak çizilmiştir. İki doğrunun kesim noktası tasarruf-yatırım eşitliğini ifade etmektedir (E noktası). E noktasına karşılık gelen toplam gelir düzeyi 700 birimdir.

Şekil 6.14

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf-Yatırım Eşitliği ve Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi



Tablo 6.12

Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf-Yatırım Eşitliği ve Denge Gelir Düzeyinin Oluşumu

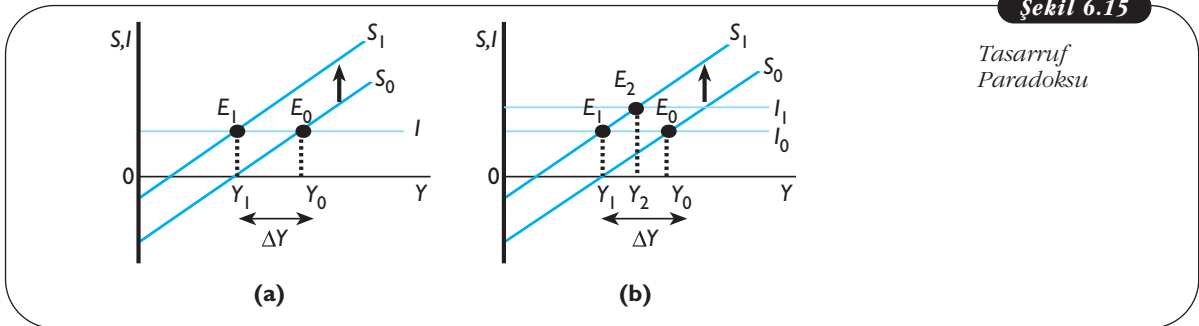
Y	S	I	S-I	C=Y-S	AE=C+I	Y-AE
500	0	40	-40	500	540	-40
600	20	40	-20	580	620	-20
700	40	40	0	660	700	0
800	60	40	20	740	780	20
900	80	40	40	820	860	40

Ekonomideki toplam gelir 800 birim olursa, B_0-B_1 aralığı kadar, yani 20 birim tasarruf fazlalığı ve buna bağlı olarak da 20 birim stok fazlalığı ($Y-AE=20$) oluşur. Bu koşullar altında firmalar üretimlerini 700 birimlik denge gelir düzeyi (ya da ta-

sarruf-yatırım eşitliği) elde edilinceye kadar kısarlar. Gelir azaldıkça, toplam tasarruflar da B_1 'den E noktasına doğru bir hareket izler. Denge gelir düzeyinden aşağıda yer alan 600 birimlik toplam gelir düzeyinde ise, tam tersi yönde bir gelişme olur. Bu gelişimi siz yorumlayınız. Şekil 6.15 üzerinden anlattığımız bu durumlar rakamsal olarak Tablo 6.12'de de yer almaktadır.

Tasarruf Paradoksu

Hanehalkları, geleceklerini güvence altına almak amacıyla tasarruflarını artırdıkları zaman, tasarruf paradoksu adını verdiğimiz ilginç bir durum ortaya çıkar. Şekilden de görüldüğü gibi, tasarruflardaki bir artış sonucu, tasarruf eğrisi S_0 'dan S_1 'e doğru kayar. Bunun sonucunda, tüketim azalır ve çarpan etkisiyle denge milli gelir düzeyi Y_0 'dan Y_1 'e düşer. Hanehalklarının tasarruflarını artırma arzusuna karşın ekonomide hem çıktı hem de gelir düzeyinde bir azalma yaşanmış ancak tasarruflar aynı düzeyde kalmıştır. Halbuki yaygın inanca göre tasarruflarımızı artırmamız, gelirimizi de artırmamızı sağlayacaktır. Ancak bu, bireysel tasarruflar için geçerlidir. Ekonominin bütünü tasarruflarını artırdığında, paradoksal durum oluşmaktadır. Şu sorulabilir: Tasarruf paradoksu her zaman oluşur mu? Eğer planlanan yatırımların sabit olmadığını, hanehalklarının yaptıkları tasarrufların bir kısmının yatırımlara aktarıldığını varsayarsak, gelir düzeyindeki düşme daha az olacaktır. Bu durumda, tasarruf paradoksunun oluşma şiddeti, tasarrufların ne ölçüde yatırımlara aktarıldığına bağlıdır. Tasarruflar ne kadar çok yatırımı finanse ederse, denge toplam gelirin azalma şiddeti o ölçüde düşük olacaktır. Şekil 6.15a'da yatırımlar sabitken tasarruf artışına rağmen denge toplam gelir düzeyi azalmaktadır (Y_0 'dan Y_1 'e). Şekil 6.15b'de yatırımlar artmakta (I_0 'dan I_1 'e) olduğundan, gelirdeki azalma daha zayıf olmaktadır (Y_0 'dan Y_2 'ye).



Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımına Kamu Kesiminin Eklenmesi

Kapalı ekonomi altında modele kamu kesimini ekleyelim ve ekonomide denge durumunu dikkate alarak toplam gelir (kaynak), toplam harcama eşitliğini yeniden yazalım:

$$C + S + T = C + I + G$$

Eşitliği sadeleştirelim:

$$S + T = I + G$$

Bu eşitlik kamunun yer aldığı bir ekonominin dengede olduğunu ifade etmektedir. Eşitliğin sol yanı ($S+T$) sızıntılar, sağ yanı da ($I+G$) enjeksiyonlar toplamıdır.

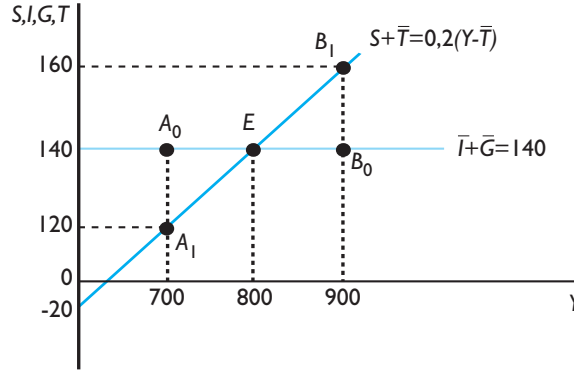
Bu eşitliği şöyle de yazabiliriz:

$$S - I = G - T$$

Bu biçimdeki eşitliğin sol yanı kapalı ekonominin tasarruf yatırım dengesini, sağ yanı kamunun bütçe dengesini göstermektedir.

Şekil 6.16

Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf-Yatırım Eşitliği ve Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi



Sayısal örneğimiz Şekil 6.16 ve Tablo 6.13'de yer almaktadır. Örneğimizde bütçenin dengede olduğu varsayılmıştır. Sızıntılar ile enjeksiyonlar 140 birimde eşitlenmektedir. Buna karşılık gelen denge toplam gelir düzeyi de 800 birimdir. 900 birimlik gelir düzeyinde sızıntılar 160, enjeksiyonlar ise 140 birimdir. Kapalı ekonomide devlet bütçesi dengede olduğundan, 20 birimlik tasarruf fazlası vardır. 20 birimlik tasarruf fazlası, toplam gelirin toplam harcamalardan 20 birim fazla olması demektir. Bu nedenle ekonomide üretim (gelir) azalır, gelirdeki düşmeye bağlı olarak tasarruflar düşer (B₁'den E'ye doğru); bu süreç toplam gelir dengesi oluşana kadar devam eder. Toplam gelirin 700 birimde olması durumunu da siz tartışınız. Tablo 6.13'te denk bütçe politikası izlenmediği bir durum yansıtılmıştır. Denge toplam gelir düzeyi 900 birimde gerçekleşmekte, 20 birimlik bütçe açığı 20 birimlik yurtiçi tasarruf fazlasıyla giderilmektedir. Bütçe açığı faiz oranlarını yükseltmekte, planlanmış tasarruflar artarken planlanmış yatırım harcamaları azalmaktadır. Ekonomide toplam gelir düzeyi 1000 birimken 20 birimlik bütçe açığını gidermek için gerekenden 20 birim fazla bir tasarruf oluşmuştur. Yükselen faiz oranları, yurtiçi denge gelir düzeyinin oluşmasını sağlayacak olan tasarrufların, bütçe açığından daha büyük olmasına neden olmuş, dolayısıyla toplam gelir toplam harcamalardan 20 birim fazla gerçekleşmiştir.

Tablo 6.13

Kamunun Yer Aldığı Dışa Kapalı Ekonomide Tasarruf-Yatırım Eşitliği ve Denge Gelir Düzeyinin Oluşumu (Denk Bütçe)

Y	C	S	I	G	T	S-I	G-T	Sızıntılar (S+T)	Enjeksiyonlar (I+G)	AE=C+I+G	(S-I)-(G-T)	Y-AE
600	500	0	40	100	100	-40	0	100	140	640	-40	-40
700	580	20	40	100	100	-20	0	120	140	720	-20	-20
800	660	40	40	100	100	0	0	140	140	800	0	0
900	740	60	40	100	100	20	0	160	140	880	20	20
1000	820	80	40	100	100	40	0	180	140	960	40	40

Y	C	S	I	G	T	S-I	G-T	Sızıntılar (S+T)	Enjeksiyonlar (I+G)	AE=C+I+G	(S-I)-(G-T)	Y-AE
600	500	0	40	120	100	-40	20	100	160	660	-60	-60
700	580	20	40	120	100	-20	20	120	160	740	-40	-40
800	660	40	40	120	100	0	20	140	160	820	-20	-20
900	740	60	40	120	100	20	20	160	160	900	0	0
1000	820	80	40	120	100	40	20	180	160	980	20	20

Tablo 6.14
Kamunun Yer Aldığı
Dışa Kapalı
Ekonomide Tasarruf-
Yatırım Eşitliği ve
Denge Gelir
Düzeyinin Oluşumu
(Bütçe Açığı Var)

Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi

Dışa açık ekonomi için toplam gelir (kaynak), toplam harcama eşitliğini şöyle yazabiliriz:

$$C + S + T + M = C + I + G + X$$

Eşitliği sadeleştiririz:

$$S + T + M = I + G + X$$

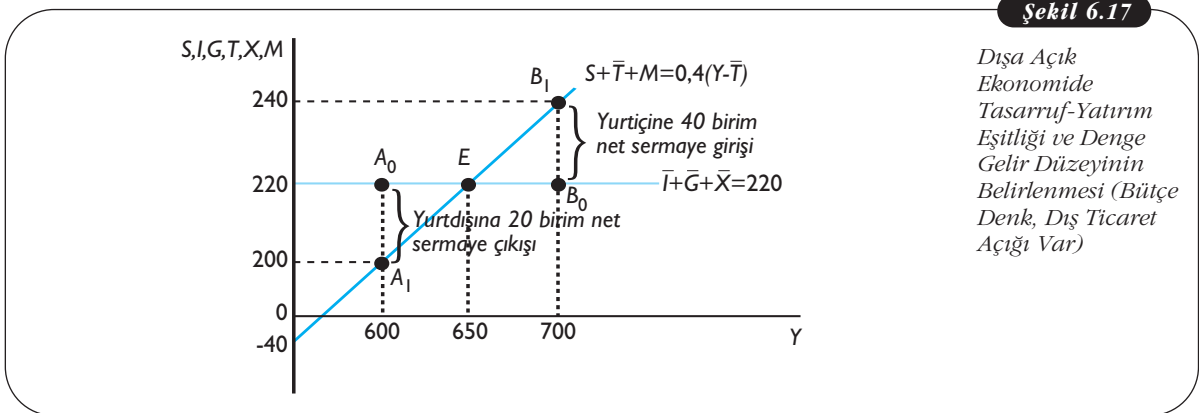
Eşitliğin sol yanı (S+T+M) sızıntılar, sağ yanı da (I+G+X) enjeksiyonlar toplamıdır. Eşitliği şu biçimde de ifade edebiliriz:

$$S - I = (G - T) + (X - M)$$

Eğer devlet bütçesi dengedeysse, $G - T = 0$ olacağından $S - I = X - M$ eşitliğini yazabiliriz. Bu durumda $S - I$ net dış sermaye akımını, $X - M$, dış ticaret dengesini göstermektedir. Açık ekonomi modelinde ülke dış ticaret dengesine sahipse, $X - M$ olacağından, $S = I$ denge durumu oluşacaktır. Ülke bir dış ticaret açığına sahipse ($X - M < 0$), ekonomide dengenin oluşabilmesi için yurtdışından dış ticaret açığı ölçüsünde bir sermaye girişine gerek duyulabilir: $S - I < 0$. İkiz açıklar durumunda (hem devlet bütçesi açığının hem de dış ticaret açığının aynı anda gerçekleşmesi), açıkların finanse edilebilmesi için ülke daha çok yurtdışı finansmana ihtiyaç duyar. Dış ticaret ve uluslararası sermaye akımlarına serbestçe açılmış olan ve esnek döviz kuru sistemini uygulayan ekonomilerde, gerekli olan yurtdışı tasarruf fazlaları döviz kuru ve faiz oranlarındaki değişmelerin etkisiyle kendiliğinden hareket ederek açıkları finanse edecektir.

Dışa açık ekonomide (Tasarruf-yatırım eşitliği yönteminde), devlet bütçesi dengede iken, bir ülkenin dış ticaret fazlasına sahip olması durumunu açıklayınız.

5 SIRA SİZDE



Tablo 6.15

*Dışa Açık
Ekonomide Tasarruf-
Yatırım Eşitliği ve
Denge Gelir
Düzeyinin Oluşumu
(Bütçe Denk, Dış
Ticaret Açığı Var)*

Y	C	S	I	G	T	X	M	S-I	G-T	X-M	Sızıntılar S+T+M	Enjeksiyonlar (I+G+X)	AE=C+I+G+X-M	(S-I)-(G-T)-(X-M)	Y-AE
550	460	-10	40	100	100	80	90	-50	0	-10	180	220	590	-40	-40
600	500	0	40	100	100	80	100	-40	0	-20	200	220	620	-20	-20
650	540	10	40	100	100	80	110	-30	0	-30	220	220	650	0	0
700	580	20	40	100	100	80	120	-20	0	-40	240	220	680	20	20
750	620	30	40	100	100	80	130	-10	0	-50	260	220	710	40	40

Tablo 6.16

*Dışa Açık
Ekonomide Tasarruf-
Yatırım Eşitliği ve
Denge Gelir
Düzeyinin Oluşumu
(Bütçe Açığı ve Dış
Ticaret Açığı Var)*

Y	C	S	I	G	T	X	M	S-I	G-T	X-M	Sızıntılar S+T+M	Enjeksiyonlar (I+G+X)	AE=C+I+G+X-M	(S-I)-(G-T)-(X-M)	Y-AE
550	460	-10	40	120	100	80	90	-50	20	-10	180	240	610	-60	-60
600	500	0	40	120	100	80	100	-40	20	-20	200	240	640	-40	-40
650	540	10	40	120	100	80	110	-30	20	-30	220	240	670	-20	-20
700	580	20	40	120	100	80	120	-20	20	-40	240	240	700	0	0
750	620	30	40	120	100	80	130	-10	20	-50	260	240	730	20	20

Tablo 6.15 ve Şekil 6.17'de denk bütçe politikasının uygulandığı bir durumda oluşan dış ticaret açığının, yurtdışı tasarruflarla finanse edilmesini göstermektedir. Denge toplam gelir düzeyi 650 birimde oluşmuştur. Bu gelir düzeyinde ekonominin dış ticaret açığı 30 birim ($X - M = -30$), yurtiçi tasarruf açığı da 30 birimdir. Dış ticaret açığı, yurtiçi faiz oranlarını yükselterek, bir yandan yurtiçi tasarrufların artmasına ve yurtiçi yatırım harcamalarının azalmasına; diğer yandan da yurtdışından sermaye akışına neden olur.

Tablo 6.16'da ise hem devlet bütçesi hem de dış ticaret açığının aynı anda gerçekleştiği bir durum dikkate alınmıştır. Denge toplam gelir düzeyi 700 birimde oluşmaktadır. Bu gelir düzeyinde devlet bütçesi 20 birim açığa sahiptir ($G - T = 20$). Diğer yanda ekonominin dış ticaret açığı da 40 birimdir ($X - M = -40$). Ancak bu denge toplam gelir düzeyinde hanehalklarının yurtiçi tasarruflarında ikiz açığı karşılamaya yeterli değildir. Dikkat edilirse bu gelir düzeyinde yurtiçi tasarruflar da yurtiçi yatırımları finanse etmede yetersiz kalmaktadır. Ekonominin 700 birimlik denge toplam gelir düzeyini sürdürebilmesi için, toplamda 80 birimlik bir yurtdışı tasarruf fazlasına ihtiyacı vardır. Bunu sağlayacak olan mekanizma, ikiz açıkların yol açtığı yurtiçi faiz oranı yükselmesi ve bunun sonucunda oluşan yurtiçi-yurtdışı faiz oranı farkıdır. Bu fark, hem yurtiçi finansal dengesini yeniden düzenler, hem de yurtdışındaki tasarruf fazlasını cezbederek yurtiçine almasını ve açıkları finanse etmesini sağlar. Ödemeler dengesi konusundan anımsayalım. Sermaye ve finans hesapları, dış ticaret açığı nedeniyle oluşan cari işlemler hesabındaki dengesizliği ortadan kaldıran bir işlev görmektedir. Dolayısıyla sermaye ve finansman hesabı dış ticaret açığı ölçüsünde fazla verir. Bunu sağlayan mekanizma, yurtiçi ve yurtdışı arasındaki faiz oranı farklılığıdır.

Özet



Dışa kapalı ve dışa açık bir ekonomide kaynak (gelir) ve harcama akışını ve toplam harcamanın nasıl oluştuğunu açıklayabilmek

Dışa açık dengeli bir ekonomide, toplam gelir düzeyi toplam harcamalara eşittir. Toplam harcamalar hanehalklarının planlanmış tüketim harcamaları (C), firmaların planlanmış yatırım harcamaları (I), kamunun harcamaları (G) ve dış ticaret dengesinden ($X-M$) oluşur. Toplam gelirin planlanmış toplam harcamalardan büyük olduğu dengesizlik durumlarında, stok fazlaları oluşur. Firmalar üretimlerini ve stoklarını düşürür, denge yeniden sağlanır. Ters durumda firmalar üretimlerini artırarak tepki verirler.



Çarpan kavramını tanımlayabilmek ve açıklayabilmek

Çarpan, toplam gelirden bağımsız olan toplam harcamalardaki artışların ya da vergi gelirindeki düşmenin sonucunda, denge toplam gelir düzeyinin artmasını sağlayan bir katsayıdır. Çarpanın değeri ne kadar büyükse, toplam harcamalardaki artışlar ya da vergilerdeki azalışlar karşısında denge toplam gelir o kadar çok artar. Bu katsayı kapalı ve açık ekonomi için şöyledir:

Kapalı Ekonomide

$$\text{Harcama Çarpanı: } \mathcal{C}arpan \equiv \frac{1}{MPS}$$

$$\text{Kapalı Ekonomide Vergi Çarpanı: } \mathcal{C}arpan \equiv -\frac{MPC}{MPS}$$

Kapalı Ekonomide Denk Bütçe Çarpanı: 1

$$\text{Açık Ekonomide: } \mathcal{C}arpan \equiv -\frac{1}{MPS + MPM}$$



Ödemeler dengesi, döviz kurları, faiz oranı farklılıkları ve uluslararası sermaye akımları kavramlarını ve önemini anlayabilmek

Ödemeler dengesi, bir ülkenin yurtdışı ile gerçekleştirdiği mal, hizmet ve sermaye akımlarının çift kayıt sistemiyle tutulan bir muhasebe işlemidir. Döviz kuru, iki ülkenin ulusal paralarının birbirlerine hangi ölçülerde dönüştürüleceğini gösterir ve mal akımlarıyla sermaye akımlarını önemli ölçüde etkiler. Bir ekonomi üç tür döviz sistemi uygulayabilir: Esnek, gözetimli ve sabit döviz sistemleri. Diğer yandan bir ülkenin yurtiçi faiz oranı ile yurtdışı faiz oranı arasındaki fark ülkeler arasında sermaye akımlarının hareket etmesini sağlar. Devlet bütçesinde ve dış ticaretinde açık veren ekonomiler, yurtdışında oluşan tasarruf fazlalarını faiz oranı farklarından yararlanarak çekerler ve açıklarını kapatırlar.

Kendimizi Sıyalım

1. Aşağıdakilerden hangisi kamunun olmadığı dışa kapalı bir ekonomide gelirin toplam harcamalardan fazla olması durumunda ortaya çıkan sonuçlardan birisidir?
 - a. Stok yatırımları artar
 - b. Stok yatırımları azalır
 - c. Stok yatırımları değişmez
 - d. Üretim artar
 - e. Üretim değişmez
2. Kamunun yer almadığı dışa kapalı bir ekonomide tüketim fonksiyonu $C=180+0,7Y$ ve planlanmış otonom yatırım harcamaları 90 birimdir. Bu ekonomi için denge toplam gelir düzeyi kaç birimdir?
 - a. 500
 - b. 600
 - c. 700
 - d. 800
 - e. 900
3. Dışa kapalı ve kamunun olmadığı bir ekonomide götürü vergilerdeki bir artış denge gelir düzeyini ne yönde etkiler?
 - a. Denge gelir düzeyi artar
 - b. Denge gelir düzeyi azalır
 - c. Denge gelir düzeyi değişmez
 - d. Harcanabilir gelir artar
 - e. Harcanabilir gelir aynı kalır
4. Kamunun yer almadığı dışa kapalı ekonomide marjinal tüketim eğilimi (MPC)=0,5 iken yatırımlarda 30 birimlik artış denge gelir düzeyini ne kadar artırır?
 - a. 20 birim
 - b. 40 birim
 - c. 50 birim
 - d. 60 birim
 - e. 80 birim
5. Marjinal tüketim eğiliminin 0,6 olduğu bir ekonomi için vergi çarpanının değeri kaçtır?
 - a. 1,5
 - b. -1,5
 - c. 2,5
 - d. -2,5
 - e. 5
6. Aşağıdakilerden hangisi cari işlemler hesabının alt kalemlerinden birisi **değildir**?
 - a. İhracat ve ithalat
 - b. Hizmet alım ve satımı
 - c. Yatırım
 - d. Kamu harcamaları
 - e. Transferler
7. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde dışa kapalı bir ekonomide tasarruf-yatırım eşitliği yaklaşımına göre denge gelir düzeyi doğru bir şekilde verilmiştir?
 - a. $S + C = I + G$
 - b. $S = I + T$
 - c. $S + T = I + G$
 - d. $S + T = I$
 - e. $S - T = I + G$
8. Bir ekonomide hane halklarının, gelir düzeyinde herhangi bir değişme olmaksızın, daha fazla tasarrufla bulunmak istemelerine ne ad verilir?
 - a. Harcanabilir gelir
 - b. Servet
 - c. Çarpan
 - d. Tüketim
 - e. Tasarruf paradoksu
9. Aşağıdaki seçeneklerden hangisinde toplam gelir-harcama yaklaşımında toplam harcamanın potansiyel GSYH'den daha büyük olması durumunu ifade eder?
 - a. Enflasyon
 - b. Deflasyon
 - c. Devalüasyon
 - d. Revalüasyon
 - e. Durgunluk
10. Dışa açık ekonomide çarpan aşağıdaki seçeneklerden hangisinde doğru biçimde formüle edilmiştir?
 - a. $MPC/(MPS+MPM)$
 - b. $1/(MPS+MPM)$
 - c. MPC/MPM
 - d. $1/MPM$
 - e. MPM/MPS

Yaşamın İçinden

“

Konuyu anlatabilmek için daha önce bu satırlarda birkaç kez yer verdiğim makroekonomik denge denklemini yazmam gerekiyor. Denklem şöyle: $(S-I) + (T-G) = (X-M)$. Burada $(S-I)$ özel kesim tasarruf yatırım dengesini, $(T-G)$ kamu kesimi gelir gider dengesini (bütçe dengesini) ve $(X-M)$ cari dengeyi gösteriyor. Denklem anlamı özel kesimin yatırım tasarruf dengesi ve bütçe dengesinin toplamını ifade eden iç ekonomik dengenin cari dengeyle ifade edilen dış ekonomik dengeye eşit olduğundan ibaret.

Bu denklemde en kolaylıkla hesaplanıp açıklanan iki denge bütçe dengesini ve cari dengenin. Özel kesimin yatırım tasarruf dengesi genellikle dönem bittikten bir süre sonra tam olarak ortaya çıkıyor. Yani onu bütçe dengesini ya da cari dengede olduğu gibi aylık açıklamalarla izleme imkânı pek bulunmuyor. O nedenle makroekonomik dengenin nereye doğru gittiğini anlayabilmek bütçe dengesini ve cari dengeye bakılarak tahmin yapılıyor.

İktisatçılar, bütçe dengesini ve cari dengenin her ikisinin de açık verdiği duruma ikiz açık adını veriyorlar. Makroekonomik dengesizliğin en kötü hali budur. Çünkü bu durumda ekonominin hem ek iç hem de ek dış finansman bulmaya ihtiyacı vardır. Dünyada Çin, Almanya, Japonya gibi cari fazla veren birkaç ekonomiyi istisna edersek genel durum ikiz açığın varlığı halindedir. İkiz açık birbirini dengeleyecek biçimde hareket ediyorsa yani biri artarken öteki azalıyorsa daha az korkutucu bir durum söz konusu demektir. Çünkü o durumda iç finansman ya da dış finansman ihtiyacından birisi azalmaya yönelir. İkiz açığın varlığı halindeki en korkutucu durum ise bu açıkların ikisinin de büyüdüğü haldir. O takdirde hem iç finansman hem de dış finansman ihtiyacı artış halinde demektir.

Bu durum Yunanistan'ın bugün karşı karşıya olduğu durumdur. Bu iki dengesizliği dengeleyebilecek tek gelişme özel kesimin yatırım tasarruf dengesinin lehte gelişmesi halindedir. Ne var ki ikiz açığın büyüdüğü bir ortamda o da ancak büyümenin küçülmeye dönüşmesiyle ortaya çıkabilir.

Türkiye'de ikiz açık birbirini dengeleyen modele en yakın örnektir. Yani Türkiye'de cari açık artarken bütçe açığı azalır, cari açık azalırken bütçe açığı artar. Bunun temel nedeni Türk vergi sisteminin dolaylı vergilere olan bağımlılığıdır. İthalde alınan KDV'nin sistemde önemli bir yer tutması nedeniyle ithalatta yükselişin ya-

rattığı cari açıktaki artış bütçe açığını azaltıcı etki yapar. Aşağıda 2002'den bu yana bütçe açığı ve cari açığın GSYH içindeki oranlarını gösteren bir tablo sunuyorum (Tablodaki bütün oranlar eksi eğer taşıyor.) Tablo, son 9 yılda Türkiye'de ikiz açığın birbirini dengeleyecek biçimde geliştiğini gösteriyor. Şu an içinde bulunduğumuz durum cari açığın yükseldiği, bütçe açığının daraldığı bir durumdur. Türkiye açısından küresel krizin etkilerini azaltan en önemli ilişki budur.

	Bütçe Açığı	Cari Açık
2002	11,4	0,3
2003	8,8	2,5
2004	5,4	3,7
2005	1,5	4,6
2006	0,5	6,1
2007	1,6	5,9
2008	1,8	5,6
2009	5,5	2,2
2010	4,8	3,5

Kaynak: MAHFİ EĞİLMEZ

Radikal Gazetesi, 23/03/2010

”

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Vergi Çarpanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Kamunun Yer Almadığı Dışa Kapalı Ekonomide Çarpan” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b Yanıtınız yanlış ise “Vergi Çarpanı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. d Yanıtınız yanlış ise “Dışa Açık Ekonomide Denge Gelir Düzeyinin Belirlenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c Yanıtınız yanlış ise “Tasarruf-Yatırım Eşitliği Yaklaşımına Kamu Kesimin Eklenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Tasarruf Paradoksu” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a Yanıtınız yanlış ise “Toplam Talebin Belirlenmesi” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “Dışa Açık Ekonomide Çarpan” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Kamunun yer almadığı dışa kapalı ekonomide denge durumu toplam gelire (Y) toplam planlanan harcama (AE) eşitliği kullanılarak aşağıdaki gibi ifade edilir:

$$Y = C + I$$

Yukarıdaki denklemde verilenleri yerine yazıp çözümlersek

$$Y = 150 + 0,5Y + 50$$

$$Y = 200 + 0,5Y$$

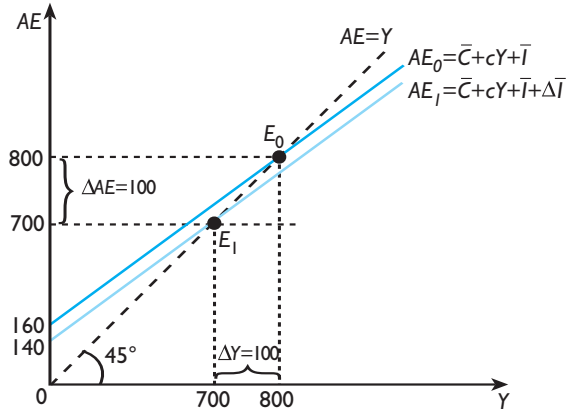
$$Y - 0,5Y = 200$$

$$0,5Y = 200$$

$Y = 400$ olarak hesaplanır. Bu değer, veri bilgileri altında ekonominin toplam denge gelirini göstermektedir.

Sıra Sizde 2

Kamunun yer almadığı dışa kapalı ekonomide yatırım azalışının denge gelir düzeyine etkisini görebilmek için Şekil 6.2'yi kullanarak yeniden çözümlene yapalım. Ekonominin başlangıçta 800 birimlik denge gelir ve harcama düzeyine sahip olduğunu varsayalım (45 derece-lik denge çizgisiyle, toplam harcama doğrusunun kesişim yeri olan E_0 noktası, başlangıç dengesini göstermektedir). Planlanan yatırımların azalması (20 birim) durumunda, toplam harcama doğrusu da 20 birim ölçüsünde aşağı yöne doğru hareket eder. Yeni denge noktası E_1 ve buna karşılık gelen gelir-harcama düzeyi 700 birim olur. Sonuç olarak, yatırımların azalması denge gelir düzeyinin azalmasına neden olur.



Sıra Sizde 3

Şekilde 6.13'te başlangıçtaki denge koşulu (E_0 noktası) geçerli iken, daraltıcı para politikası faiz oranının r_0 'dan r_2 'e yükselmesine neden olur. Faiz oranındaki artış yatırım harcamalarının I_0 'dan I_2 'e düşürür. Yatırım harcamalarındaki bu düşme, toplam harcama doğrusunu AE_0 'dan AE_2 'e doğru kaydırır.

Sıra Sizde 4

Bu durum, diğer koşullar sabitken, Türkiye'nin ihracatını artırıcı etki yapar. Türkiye'nin net dış ticareti ($NX=X-M$) artacağından, toplama harcaması ve denge toplam gelir düzeyi (GSYH) yükselir.

Sıra Sizde 5

Ülke bir dış ticaret fazlasına sahipse ($X - M > 0$), ekonomide dengenin oluşabilmesi için yurtdışından dış ticaret fazlası ölçüsünde bir sermaye çıkışıyla denge yeniden sağlanmaya çalışılır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Abel, A. B. ve Bernanke B. S. (2001). **Macroeconomics**, 4th Edition, Boston: Addison-Wesley.
- Baumol, W.J ve Blinder A.S. (2011). **Macroeconomics: Principles and Policy**, 11th Edition, Ohio: South Western Publishing.
- Case, K.E., Fair R.C.ve Oster S.M. (2012). **Principles of Economics**, 10th Edition, Boston: Prentice-Hall.
- Mankiw, G. (2009). **Principles of Economics**, 5th Edition, Ohio: South Western Publishing.
- Mankiw, G. (2012). **Principles of Macroeconomics**, 6th Edition, Ohio: South Western Publishing.
- Nellis, J. G. ve Parker D. (2009). **Principles of Macroeconomics**, London: Prentice Hall.
- Yıldırım, K., Yılmaz R., Bakırtaş İ.ve Esen E. (2011). **Makro İktisada Giriş**, 7. Baskı, Ankara: Pelikan Yayınları.

Yararlanılan İnternet Kaynakları

- Dünya Bankası, <http://www.worldbank.org.tr>
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.tuik.gov.tr>
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), <http://evds.tcmb.gov.tr/cbt.html>

7

Amaçlarımız

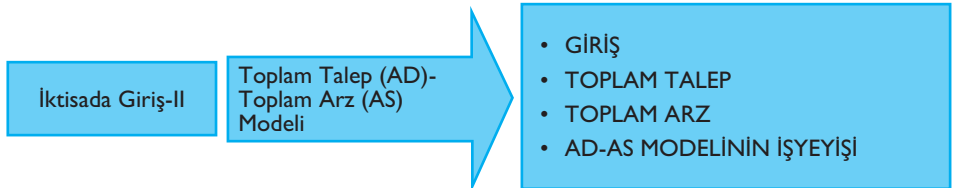
Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Toplam talep kavramının iktisat teorisindeki yeri ve önemini kavrayabilecek,
- Toplam talep eğrisindeki hareketlerin nedenlerini anlayabilecek,
- Toplam arz kavramını kısa ve uzun dönem ayrımında tanımlayabilecek ve iktisadi analizlerde kullanabilecek,
- Toplam talep ve toplam arz modelini makroekonomik olayları yorumlamada kullanabilecek, bilgi ve becerilere sahip olacaksınız.

Anahtar Kavramlar

- Toplam Talep
- Toplam Talep Eğrisi
- Toplam Talep Eğrisinde Kaymalar
- Toplam Arz
- Kısa Dönemli Toplam Arz Eğrisi
- Uzun Dönemli Toplam Arz Eğrisi
- Toplam Arz Eğrisinde Kaymalar
- Tam İstihdam Çıktı Düzeyi
- Reel Millî Gelir
- Fiyatlar Genel Düzeyi
- Arz Şokları
- Durgunluk
- Enflasyonist Açık
- Deflasyonist Açık

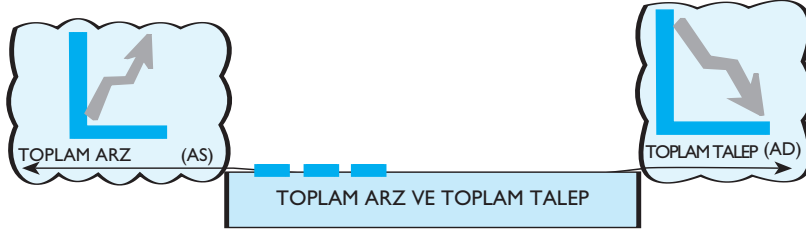
İçindekiler



Toplam Talep (AD)- Toplam Arz (AS) Modeli

GİRİŞ

Makroiktisat alanını anlayabilmek için kullanılan en temel modellerden bir tanesi AD-AS Modelidir. Bu modelde arz ve taleple ilgili öğrenilen mikroiktisadi bilgiler mantıksal çerçevesi itibari ile kullanılacaktır. Toplam arz ve toplam talep modeli her ne kadar tek bir mal ya da hizmet veya bir sektör için değil de tüm makroekonomi için tanımlansa ve kullanılsa da arz ve talep sistemi işleyişi ile AD-AS sistemi işleyişi büyük benzerlikler gösterir. Temel değişkenler artık bir ülke için fiyatlar genel seviyesi ve reel milli gelir seviyesi olmuştur. Bu model, bahsi geçen iki temel değişkene bağlı olarak makroekonomik denge ve dengesizlik kavramlarını açıklamaktadır. Ancak AD-AS Modelinin, bu iki temel değişkenden başka, politika ve diğer anahtar değişkenleri olmadan makro denge ve makroekonomik olay ve olguları açıklaması da yetersiz olacaktır.



TOPLAM TALEP

Toplam talep, belirli bir zaman dönemi boyunca ekonomideki tüm nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamaların toplamıdır. Toplam talep AD kısaltması ile kullanılır. Açık bir ekonomideki tüm harcamaların formülü basitçe şöyledir:

$$AD=C+I+G+NX$$

$$AD=C+I+G+X-M$$

- C: Özel Kesim Tüketim Harcamaları
- I: Özel Kesim Yatırım Harcamaları
- G: Kamu (Devlet) Harcamaları

Toplam Talep: Bir zaman dönemi boyunca ekonomideki tüm harcamaların toplamıdır.

Toplam talebi oluşturan harcama bileşenleri tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarıdır.

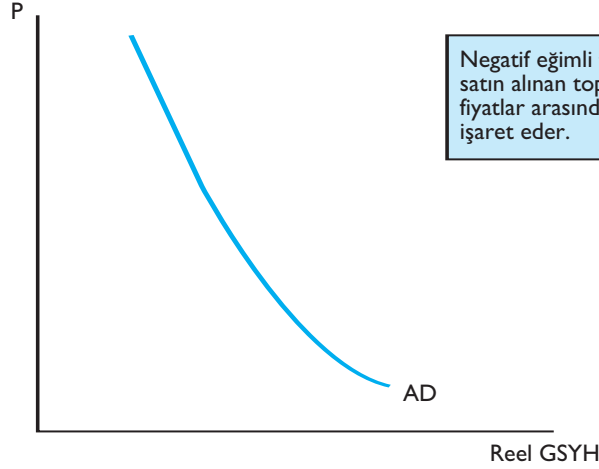
$NX=X-M$: İhracat harcamaları ve ithalat harcamaları arasındaki farktır. Çok basit anlamda bir ülkenin dış ticaret dengesini ifade eder.

Toplam Talep Eğrisi, her fiyat seviyesinden hanehalkları, firmalar ve hükûmetin satın almak istediği mal ve hizmetlerin miktarlarını gösterir.

Toplam talep eğrisi yukarıda sayılan tüketim, yatırım, net ihracat ve kamu harcamalarının tümünü temsil eder. Şekil 7.1'de Toplam Talep (*AD*) eğrisi verilmiştir. Eğri fiyatlar genel seviyesi (*P*) ve milli gelir düzeyi (*Reel GSYH*) arasında sol yukarıdan sağ aşağıya doğru yani negatif eğimlidir.

Şekil 7.1

Toplam Talep Eğrisi



Toplam Talep Eğrisi Neden Negatif Eğimlidir?

Şimdi toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğuna bir bakalım. Bu negatif eğimi açıklamaya yönelik 3 etkiden bahsedeceğiz. Bunlar sırasıyla: a) Servet, b) Faiz Oranı ve c) Döviz Kuru etkileridir.

'Servet etkisi' tüketim ve fiyat seviyesi arasındaki bir ilişkidir. Fiyat seviyesinde meydana gelen bir düşüş, tüketicilerin daha zengin hissetmelerine yol açacaktır. Bu da tüketicileri daha fazla tüketmeye yöneltecektir. Tüketim harcamalarının artması, mal ve hizmetlere olan talebin artması anlamına gelir. Bu durum Şekil 7.2'de verilmiştir.

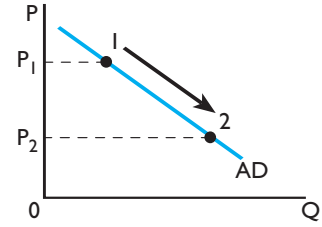
Şekil 7.2

Servet Etkisi

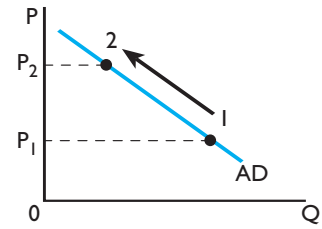
Etkinin Cinsi	Nasıl Çalışır?	Sonucun Grafikselsel Gösterimi
---------------	----------------	--------------------------------

Servet Etkisi

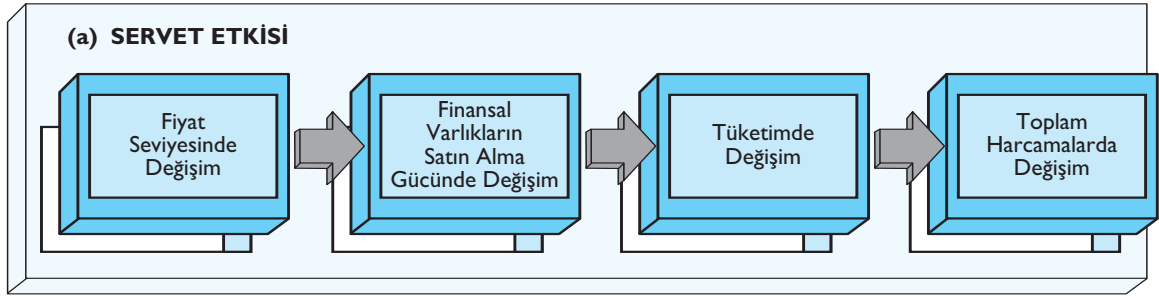
Fiyat seviyesi düşer → Satın alma gücü artar →
 Parasal zenginlik artar → **Daha fazla mal ve hizmet alınır**



Fiyat seviyesi artar → Satın alma gücü azalır →
 Parasal zenginlik azalır → **Daha az mal ve hizmet alınır**



(a) SERVET ETKİSİ



'Faiz Oranı Etkisi' de fiyat düzeyi ve yatırım arasındaki bir ilişkidir. Daha düşük fiyat seviyesi daha düşük faiz oranı anlamına gelir. Bu da yatırım malları için daha fazla harcamayı getirir. Yatırım harcamalarında meydana gelen bu artış toplam talepte bir başka artış nedeni olacaktır. Bu durum Şekil 7.3'te verilmiştir.

Şekil 7.3

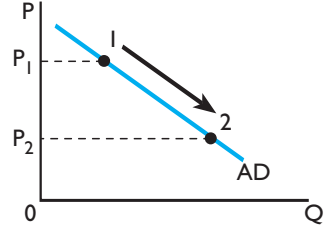
Faiz Oranı Etkisi

Etkinin Cinsi

Nasıl Çalışır?

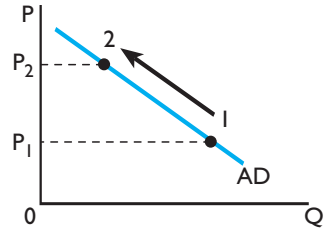
Sonucun Grafikselleştirilmesi

Fiyat seviyesi düşer → Satın alma gücü artar → Aynı mal ve hizmeti almak için daha az paraya ihtiyaç duyulur
 → Tasarruf artar → Kredi için kaynak arzı artar
 → Faiz oranları düşer
 → Firmalar ve hanehalkları düşük faiz oranlarından daha fazla borçlanırlar
 → **Daha fazla mal ve hizmet alınır**

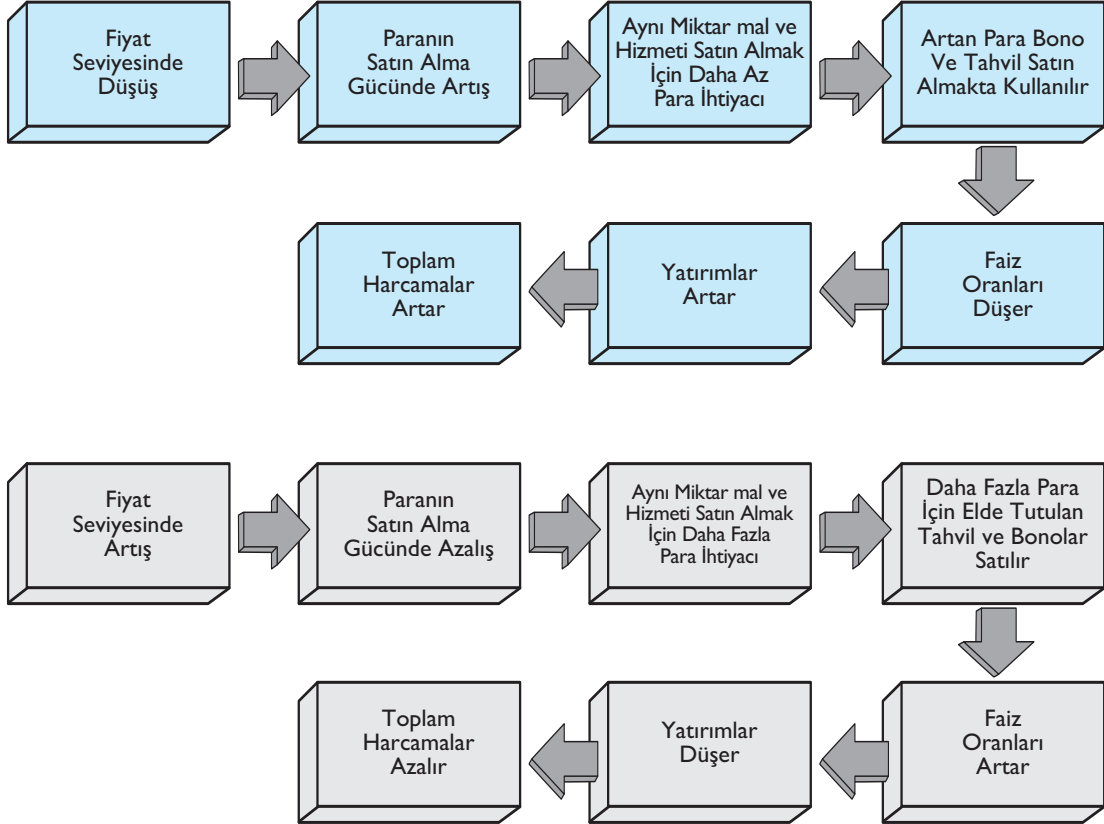


Faiz Oranı Etkisi

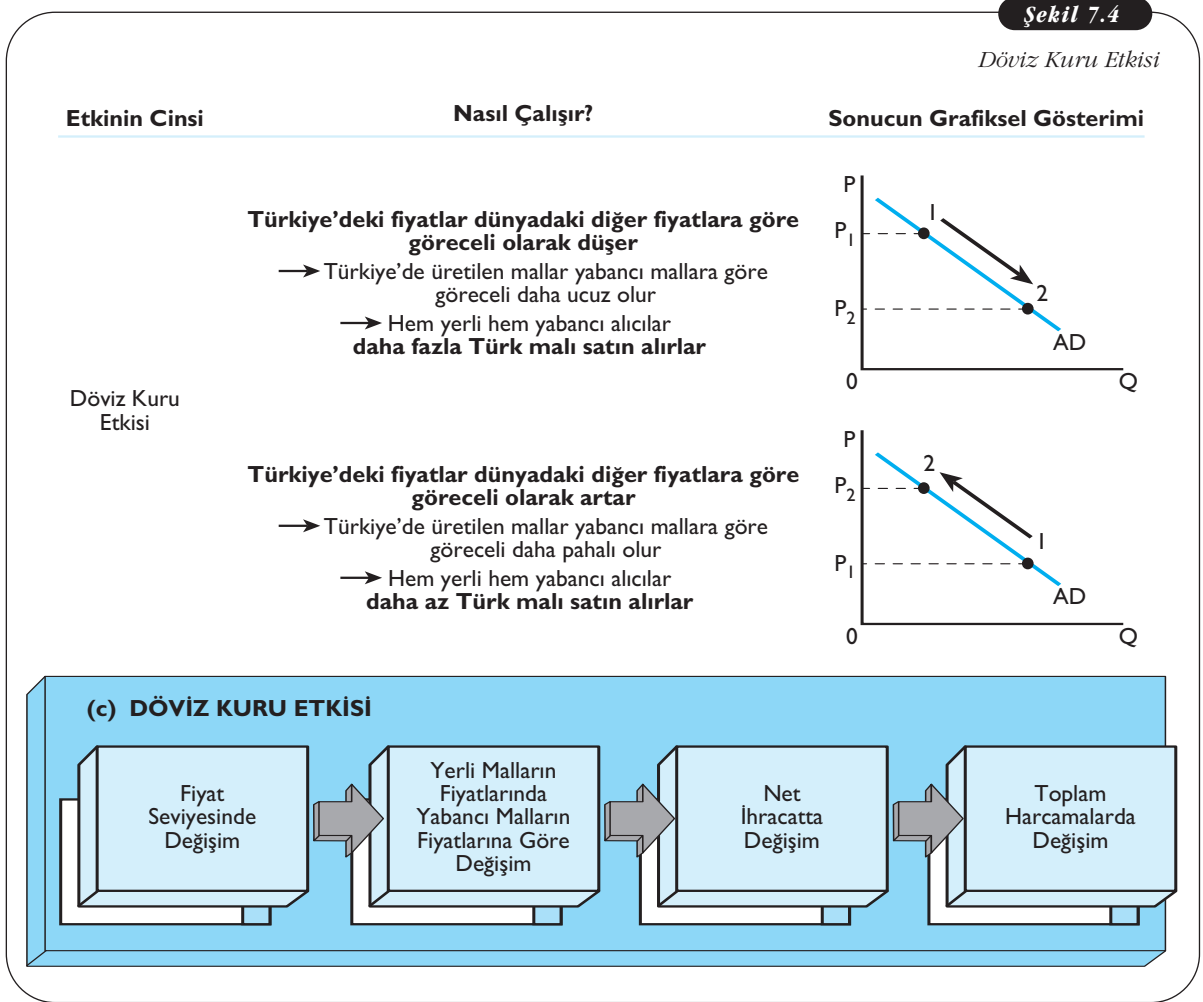
Fiyat seviyesi artar → Satın alma gücü düşer → Aynı miktar mal ve hizmeti almak için borç para bulunur
 → Kredilere olan talep artar
 → Faiz oranları yükselir
 → Firmalar ve hanehalkları yüksek faiz oranlarından daha az borçlanırlar
 → **Daha az mal ve hizmet satın alınır**



(b) FAİZ ORANI ETKİSİ



'Döviz Kuru Etkisi' ise fiyat düzeyi ve net ihracat (NX) arasındaki bir ilişkidir. Türkiye'de fiyatlar genel düzeyinde bir düşüşün faiz oranında bir düşüş anlamına geleceğini yukarıda açıklamıştık. Dünyaya kıyasla Türkiye'de meydana gelecek bu faiz oranı düşüşü de Türk Lirası'nın diğer ülke para birimlerine göre değer kaybetmesi sonucunu getirecektir. Türk Lirası'nın değer kaybı Türkiye'nin net ihracat rakamlarını olumlu yönde destekleyecektir. Net ihracattaki bu artış yine toplam talebin miktarında artış anlamı taşıyacaktır. Bu durum Şekil 7.4'te verilmiştir.



(AD) eğrisi 3 etki ile birlikte fiyatlar genel seviyesi ile toplam talep miktarı arasında negatif bir ilişki olarak Şekil 7.5'te ifade edilmiştir. Yani fiyatlar genel seviyesi ve toplam talep miktarı arasında tanımlanan AD ilişkisinin eğrisi negatif eğime sahip olmalıdır.

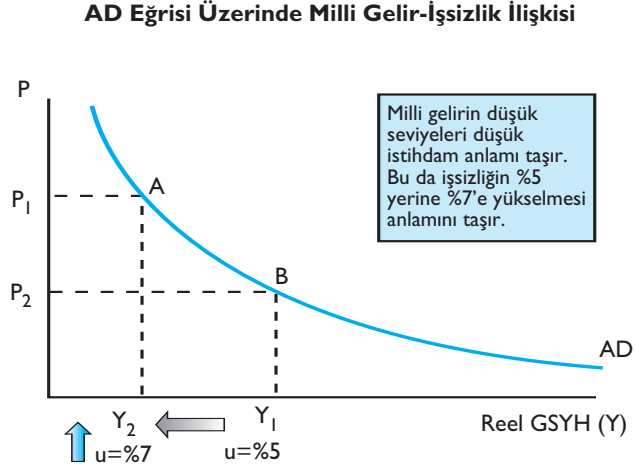
Milli gelir artıp (azalıp) AD eğrisi üzerinde kalındığı sürece fiyatlar düşmektedir (artmaktadır). Fiyat artışı enflasyon, fiyatlardaki düşüş ise deflasyon olarak karşımıza çıkar. Milli gelir artışı, ekonomik büyüme, azalışı ise daralmayı anlatır. Milli gelir artışı büyüyen ekonomi; büyüyen ekonomi de daha çok iş gücü ihtiyacı anlamına gelir. Bu yüzden büyüyen ekonomilerde işsizlik sorunu giderek azalır. Ancak, ekonomik durgunluk ya da daralma dönemlerinde reel çıktı miktarında azalma artık eskisi kadar emek girdisine ihtiyaç olmadığını gösterir. Aşağıdaki Şekil

Toplam talep eğrisi, servet, faiz oranı ve döviz kuru etkilerinden dolayı negatif eğime sahiptir.

7.5'te örneklendirildiği gibi, ekonomik çıktı miktarı Y_1 'den Y_2 'e kadar daraldığında işsizlik %5'ten %7'e kadar artabilir.

Şekil 7.5

AD Eğrisi Üzerinde
Milli Gelir-İşsizlik
İlişkisi

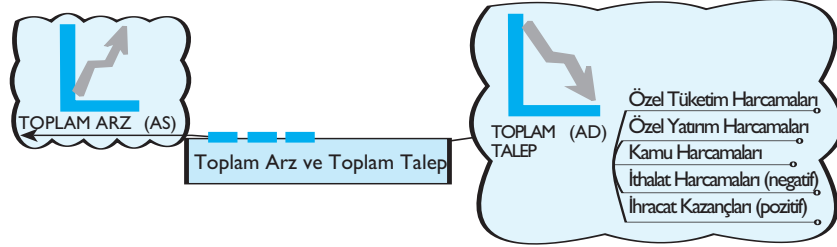


Toplam Talep Eğrisinde Neden Kayma Olur?

Yukarıda açıklanan 3 etki yardımı ile *AD* eğrisinin neden negatif eğimli olması gerektiğini açıklamaya çalıştık. Görüldüğü üzere fiyatlar genel seviyesi ve toplam talep edilen miktar arasındaki ilişki *AD* eğrisi ile açıklanmaktadır. Fiyat ve miktar arasındaki karşılıklı hareketler *AD* eğrisi üzerinde kalınacağı anlamını taşır. Peki, *AD* eğrisi yukarı ya da aşağı doğru neden kayar? Veri olan fiyat düzeyinde talep edilen miktarı belirleyen faktörlerde meydana gelecek değişimler *AD* eğrisinde bir kayma nedeni olacaktır. *GSYH*yı oluşturan 4 bileşeni harekete geçirecek nedenler *AD* eğrisinin kaymasına yol açacaktır.

Şekil 7.6

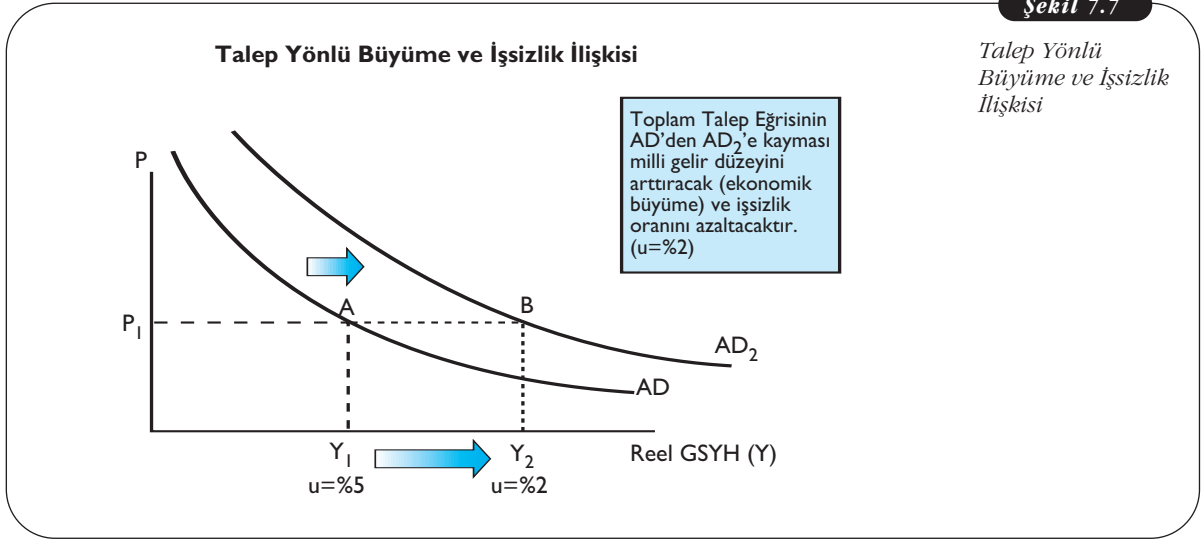
Toplam Talep



Şekil 7.7 incelendiğinde, görülür ki ekonomi *A* noktasından *B* noktasına hareket etmektedir. *AD* eğrisi sağa kaymış, yani toplam talep artmıştır. Artan talep ile ülke ekonomisi büyümüş ve büyüyen ekonomi daha çok işgücüne ihtiyaç duyduğu için işsizlik %5 seviyesinden %2 seviyesine düşmüştür. Bu analiz boyunca fiyatlar P_1 seviyesinde sabit kabul edilmiştir.

Şekil 7.7

Talep Yönlü
Büyüme ve İşsizlik
İlişkisi



Fiyat düzeyinde bir değişiklik, diğer bütün etkenler sabit kabul edildiğinde toplam harcama miktarını dolayısı ile de milli gelir düzeyini değiştirir. Ancak bu tür bir hareket *AD* eğrisini üzerinde bir hareket olacaktır. Bununla birlikte, tüketim, yatırım, kamu ya da net ihracat harcamalarının en az birinde bir değişiklik olursa bu sefer toplam talepteki değişim *AD* eğrisinde kayma şeklinde kendini gösterir. Yukarıda, Şekil 7.7'de izlenebileceği gibi bu 4 faktörden birinde ya da bazılarında bir değişiklik olmuş ve *AD* eğrisi *AD₂* eğrisine kaymıştır. Bu toplam talepte bir artış anlamını taşır. Bu artış ülke ekonomisine de olumlu yansımış ve milli gelir *Y₁*'den *Y₂*'e artmıştır. Reel çıktıdaki bu artışı yakalamak için firmalar daha fazla emek kullanmış ve sonuçta işsizlik azalmıştır.

Toplam talep belirleyicileri, tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarıdır. Bu belirleyicilerden birindeki değişim, toplam talep eğrisinde kaymaya yol açar.

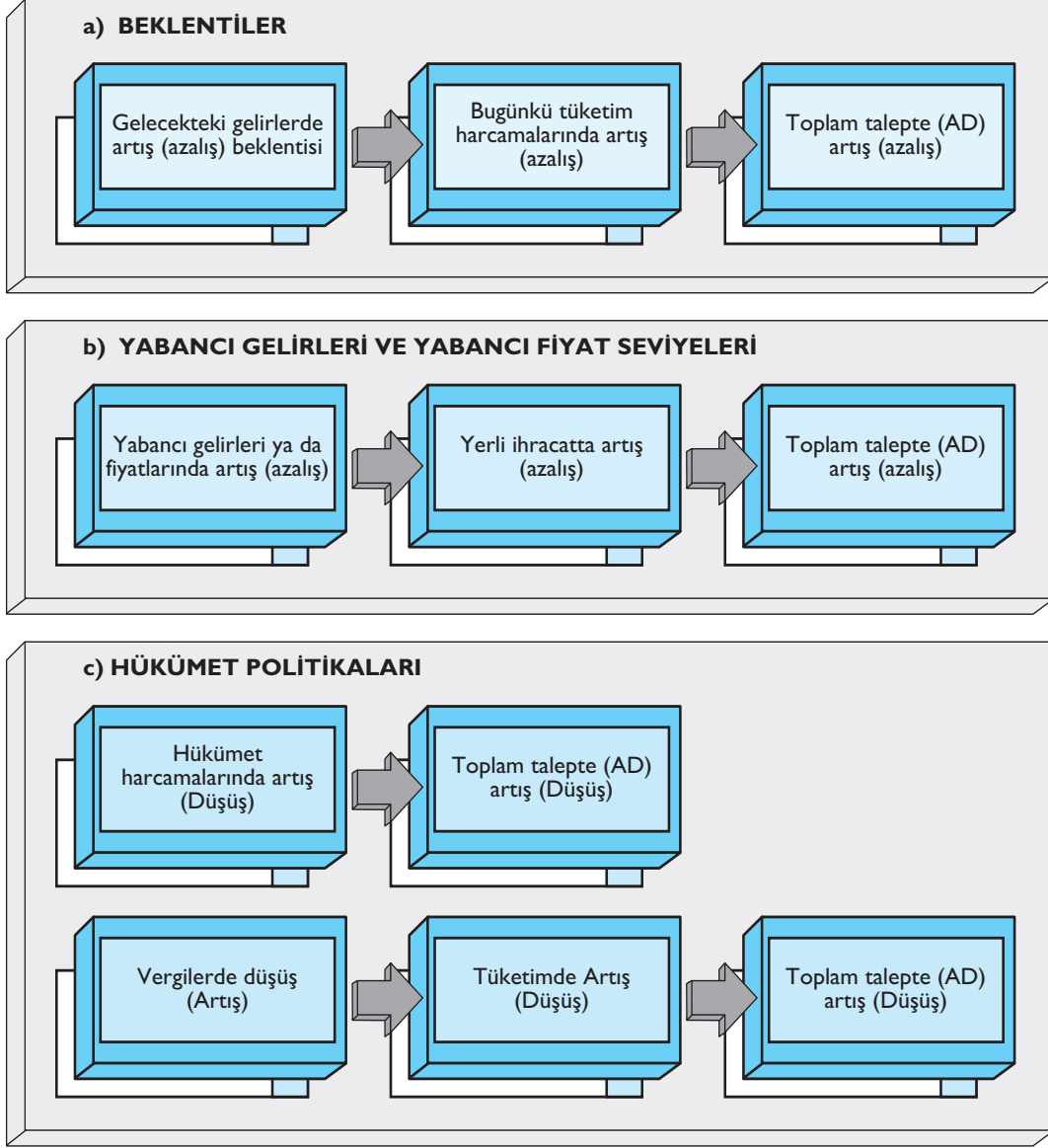
Toplam talep eğrisinde kaymaya yol açacak 4 bileşeni sıraladık. Bu harcama bileşenlerinde değişikliğe yol açacak faktörler toplam talep eğrisinde de kayma hareketine yol açacaktır. *AD* eğrisinde kaymaya sebep olabilecek faktörler 3 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar:

- a) Beklentiler,
- b) Yabancıların milli gelir ve fiyat düzeyleri,
- c) Hükümetin izleyeceği politikalarıdır.

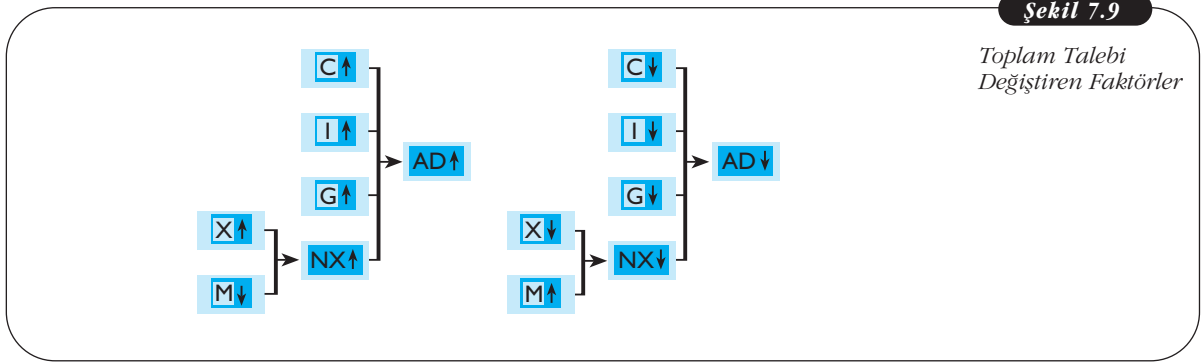
Bu etkiler ve etkilerin işleyişi Şekil 7.8'de özetlenmiştir.

Şekil 7.8

Beklentiler, Yabancı Gelirleri ve Yabancı Fiyat Seviyeleri, Hükümet Politikaları



AD eğrisini sağa kaydıran harcama hareketleri ile sola kaydıran harcama hareketleri birbirinin tam tersi yönlerdedir. Tüketim, yatırım ve kamu harcamalarında bir artış nedeni ile ihracatta bir artış ama ithalatta azalma nedeni *AD* eğrisinin sağa doğru kaymasına; yani toplam talebin artmasına yol açacaktır. *AD* eğrisinin sola doğru kayarak ülkedeki toplam talebin azalmasına yol açacak nedenler ise tüketim, yatırım ve kamu harcamalarında bir azalış ile ihracatta bir azalış ve ithalatta bir artıştan kaynaklanabilir. Bu etkileri ve etkilerin yönünü Şekil 7.9'da izleyebilirsiniz.



AD 'yi oluşturan 4 harcama bileşeninde bir hareketin AD eğrisinde kaymaya yol açtığını açıkladık. Şimdi Şekil 7.9'da verilen bu harcama kalemlerini harekete geçiren nedenlere bir göz atalım. Bu nedenler aslında toplam talepteki kayma hareketinin gerçek dürtüleridir.

Beklentiler: Hanehalkları gelecekteki gelirinde artış bekliyorsa daha az tasarruf edip daha çok tüketim yapacaktır. Bu da toplam talebin artmasına yol açacaktır. Bu hareket kendisini toplam talep eğrisinin sağa kayması şeklinde gösterir. Tam tersi olarak, eğer hanehalkları gelecekteki gelirinde azalış bekliyorsa, toplam talep azalacak ve toplam talep eğrisi sola kayacaktır. Gelir beklentisinden başka bir de günümüzde modern ekonomilerde tüketicilerin yakından takip ettiği enflasyon rakamlarına yönelik beklentiler vardır. Gelecekte fiyatların artışı ya da başka bir ifade ile enflasyon oranında artış bekleniyorsa tüketiciler şimdiki taleplerini arttıracaklardır. Gelecekte daha yüksek fiyattan tüketmek yerine mümkün olan planladıkları gelecek harcamalarını şimdiki zamana çekeceklerdir. Bu durumda toplam talep artacak ve AD eğrisi sağa doğru kayacaktır. Enflasyon oranının gelecekte düşeceğine dair beklentiler ise harcama kararlarının geleceğe ertelenmesine yol açacaktır. Bu günümüz toplam talebinin düşmesi anlamına gelir ki bu da AD eğrisini sola kaydırır.

Hanehalklarının beklentileri yanında firmalara ait beklentiler de harcamaları arttırabilir. Firmalar gelecekte ekonomide canlılık ve büyüme dolayısıyla da talep ve kârlarda artış bekliyorlarsa bugüne ait yatırım harcamalarını arttırlar. Yatırım harcamalarında artış toplam talebi arttırır. Bu artış AD eğrisinde sağa doğru kayma ile kendini gösterir. Ters biçimde, firmalar gelecekte ekonomide daralma dolayısıyla da talep ve kârlarda düşüş bekliyorlarsa bugünkü yatırım harcamalarını azaltırlar. Bu toplam talebin azalmasına ve AD eğrisinin sola kaymasına neden olur.

Yabancı gelirleri ve döviz kuru: Ulusal para biriminin diğer ülkelerin para birimleri karşısında değer yitirmesi durumunda döviz kuru yükseldi diye kabul edilir. Yükselen döviz kuru, yerli ürünlerin diğer ülkeler için daha ucuz olduğu anlamını taşır. Bu durumda yabancılar yerli ürünlere olan taleplerini arttıracaklardır. Bu da ilgili ülke için ihracatın artması demektir. Artan ihracat, artan toplam talebi işaret eder. Bu durumda AD eğrisi sağa doğru kayar. Döviz kuru düştüğünde ise yabancılar için yerli mallar daha pahalı anlamı çıkar. Bu durumda da yabancıların yerli mallara olan talebi yani ihracat azalır. Böylece toplam talep düşer ve AD eğrisi sola doğru kayar.

Dış dünyanın reel gelirlerindeki artış ta ihracat için artan talebi beraberinde getirecektir. Dış dünyanın yerli mallara olan talebinin artması toplam talebi arttıracak ve toplam talep eğrisini sağa doğru kaydıracaktır. Yabancı ülkelerin ekonomik

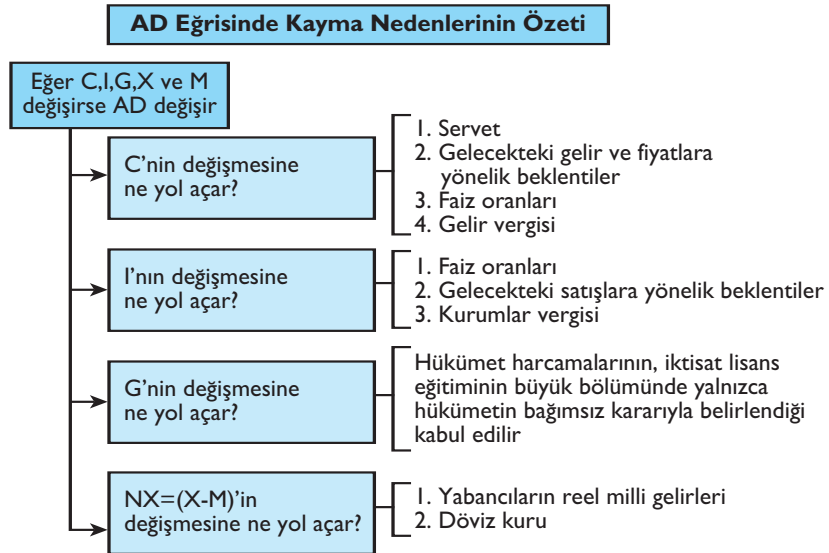
durgunluk ya da daralma dönemlerinde milli gelirleri azalacaktır. Bu yerli mallara olan talebi azaltır. Yani ihracat dış ülkelerin zayıf gelir potansiyellerinden ötürü düşecektir. Bu ülkenin toplam talebinin azalmasına yol açar.

Vergiler ve transfer harcamaları: Devlet iktisadi hayata maliye politikaları yolu ile karışabilir. Maliye politikalarının en bilinen araçları vergiler ve transfer harcamalarıdır. Kamu harcamalarının artırılması toplam talebi artıracaktır. Devlet, kamu harcamalarını arttırıp azaltmakta tek yetkili kurumdur. Burada ekonomik nedenleri ele almayacağız. Çünkü kamu harcamaları bir tek ekonomik nedenle yapılmayabilir. Devlet daha fazla harcamaya karar verirse ülkenin toplam talebi artacaktır. Bu durumda toplam talep eğrisi sağa kayar. Vergiler de yine devletin kontrolü altındaki başka bir toplumsal yaşamı düzenleme aracıdır. Devlet vergi oranlarını azaltmaya karar verirse, hanehalklarının harcanabilir geliri artacaktır. Bu reel gelir artışı talep artışına yol açar. Toplam talep artar ve *AD* eğrisi sağa kayar. Devletin transfer harcamalarını arttırması da benzer sonucu doğurur. Transfer harcamaları için en akılda kalıcı örnek emeklilere ödenen aylık ücretlerdir. Bu ücretlerde bir artış, toplam talebi arttıracaktır. Vergilerde bir artış ya da transfer harcamalarını kısılması ise toplam talepte tam ters bir sonuç doğuracak ve azalma gerçekleşecektir. Bu durumda da *AD* eğrisi sola kayacaktır.

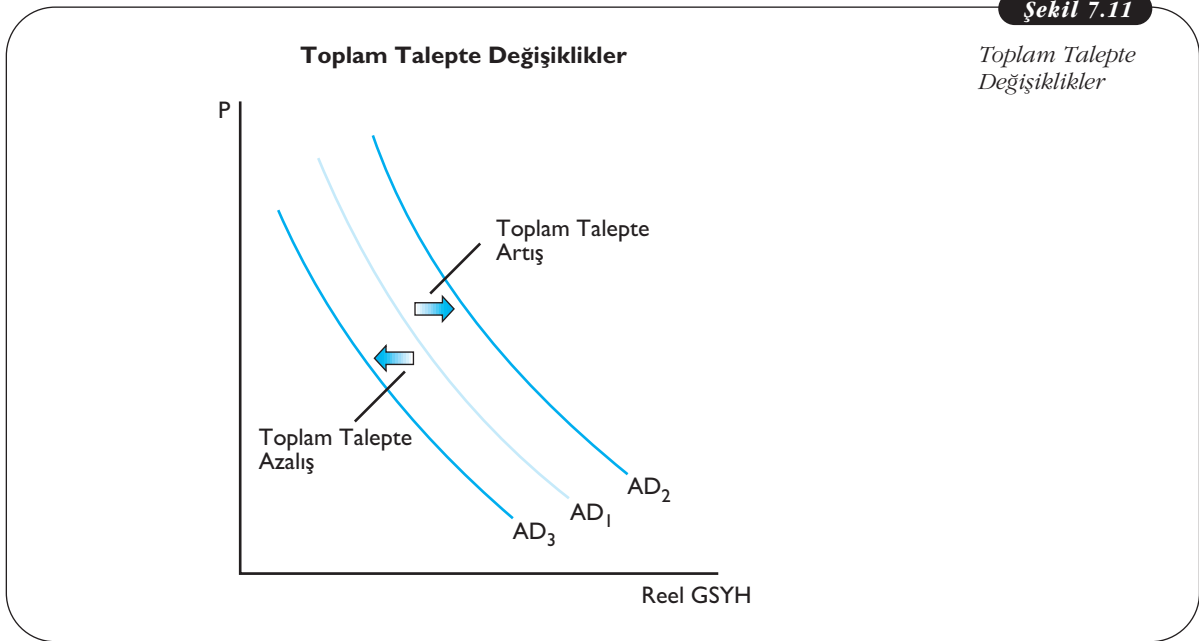
Faiz oranı: Devletin izleyeceği iktisadi politikalardan bir başkası parasal politikadır. Merkez bankaları ülkelerin devlet politikaları ile uyumlu çalışan özerk yapılarıdır. Bu bankalar ülkenin makro bazlı para politikalarını belirler ve yürütürler. Merkez bankalarının ekonomideki para miktarını arttırmaları, faiz oranlarını düşüreceklerdir. Faiz oranlarındaki düşüş borçlanma maliyetlerinde bir hafifleme anlamına gelir. Borçlanarak yatırım harcamasında bulunacak girişimciler için faiz oranlarındaki düşüş bir fırsat olur. Böylece bol para, düşük faize, düşük faiz de daha çok yatırım harcamasına sebebiyet verir. Yatırımlardaki bu artış toplam talebi arttırır ve *AD* eğrisi sağa kayar. Ekonomide sıkı para politikası takip edilerek para arzı azaltıldığında yukarıdaki sonuçların tam tersi açığa çıkar.

Şekil 7.10

Toplam Talep (*AD*) Eğrisinde Kayma Nedenlerinin Özeti



Şekil 7.10'da bahsedilen neden ve sonuçların grafiksel gösterimi Şekil 7.11'de özet olarak sunulmuştur. Toplam talebi arttıran kaynaklarda (C , I , G , NX gibi harcama kalemlerinde artış) bir değişim sonucunda AD_1 eğrisi AD_2 pozisyonuna doğru kayacaktır. Yani toplam talep artışı AD eğrisinde sağa ya da yukarı doğru bir kayma yaratacaktır. Harcama bileşenlerinde ters yönde bir hareket olduğunda, yani harcamalar azaldığında ise aşağıda görülebileceği gibi AD_1 eğrisi sola ya da aşağı hareket ederek AD_3 eğrisi pozisyonunu alacaktır.



Toplam Talebin Toplam Harcamalar Modelinden Elde Edilişi

Negatif eğimli AD eğrisi ile toplam harcamalar modeli arasında direkt bir bağlantı kurmak mümkündür. Aşağıda Şekil 7.2'nin üst kısmında toplam harcamalar modeli ve alt kısmında da toplam talep eğrisini görmekteyiz. Bu iki kısmın birleştirilmesi aşamasında en önemli görev fiyatlara düşmektedir. Önce, toplam harcamalar modelinde değişik fiyat seviyeleri için farklı denge milli gelir seviyelerinin tespiti gerekir. Toplam harcamalar modelinde fiyat seviyesi veri kabul edilir. Oysaki $AD-AS$ modelinde fiyatlar genel seviyesi temel faktörlerden biridir ve sabit değildir. Bu bağlantıyı kurabilmek için P_1 , P_2 , ve P_3 diye 3 farklı fiyat düzeyine göre 3 farklı AE eğrisi (toplam harcamalar) Şekil 7.12'de çizilmiştir. Fiyatlar arttıkça toplam harcamalar azalmaktadır. Bu yüzden de AE eğrisi aşağı doğru kayar. Diğer her şey değişmemiş kabulü ile fiyatlar genel seviyesindeki artışlar reel servetin azalmasına yol açacaktır. Bu durumda hanehalkları tüketim harcamalarında kısıntıya giderler. Fiyatların yükselmesi beraberinde faiz oranı artışlarını getirir. Bu da yatırım harcamalarını ve faiz oranına duyarlı dayanıklı tüketim harcamalarını azaltır. Fiyat artışları yerli malları diğer ülkelerin mallarına göre pahalı kılacağından, yabancıların yerli mallara olan talebi azalır. Yani, ihracat ve dolayısı ile net ihracat harcamaları düşer. Bu durumda toplam harcamalar AE_1 düzeyinden önce AE_2 gibi bir düzeye sonra da AE_3 düzeyine düşer. Denge milli geliri önce Y_1 düzeyinde, sonra Y_2 ve en son Y_3 düzeyinde gerçekleştirir. Yani fiyatlar arttığı için toplam harcamalar azalmakta, bunu sonucunda da milli gelir düşmektedir. Böylece toplam harcamalar mode-

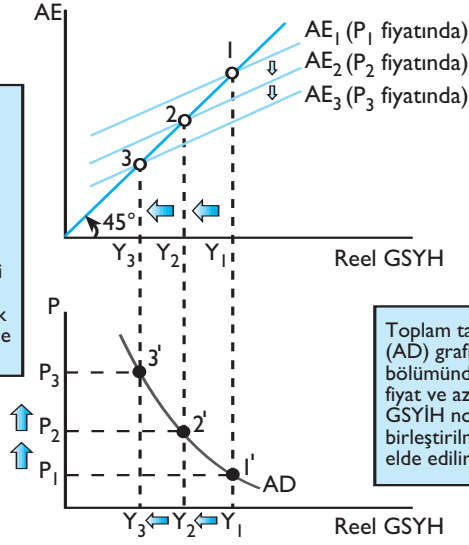
linden (P_1, Y_1) , (P_2, Y_2) ve (P_3, Y_3) kombinasyonları elde edilmiştir. Elde edilen bu bilgiler şeklin alt kısmında fiyatlar genel düzeyi (dikey eksende P ile gösterilmiş) ve reel milli gelir (yatay eksende reel GSYH (Y) ile gösterilmiş) arasındaki ilişkiyi gösteren grafiğe yerleştirilmiştir.

Şekil 7.12

Toplam Talebin
Toplam
Harcamalar
Modelinden Elde
Edilişi

Toplam Talebin Toplam Harcamalar Modelinden Elde Edilişi

Fiyatlar genel seviyesinde P_1 'den P_2 'e ve orandan da P_3 'e kadar olan artış toplam harcamalar doğrusunu önce AE_1 'den AE_2 'e orandan da AE_3 'e kadar aşağı yönlü kaydıracaktır. Toplam harcamalar modelinde bu AE azalması denge milli geliri değiştirecektir. Reel GSYH AE 'deki azalmaya bağlı olarak Y_1 seviyesinden Y_3 seviyesine kadar düşecektir.



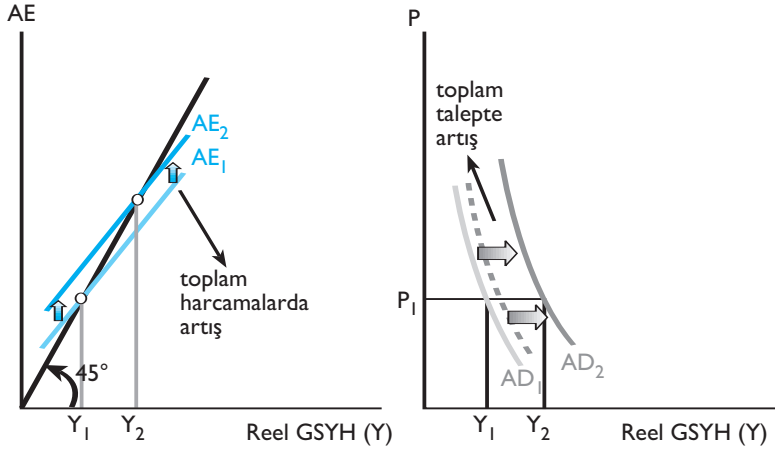
Toplam talep eğrisi (AD) grafiğin aşağı bölümünde bu artan fiyat ve azalan GSYH noktalarının birleştirilmesiyle elde edilir

Toplam talebi oluşturan 4 harcama bileşeni aynı zamanda toplam harcamalar modelinin de önemli parçalarıdır. Bu yüzden, tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamalarında meydana gelecek bir değişiklik hem toplam harcamalar eğrisinde (AE) hem de toplam talep eğrisinde (AD) bir kaymaya neden olacaktır. Şekil 7.13'de bu durumun incelenişini izleyebiliriz. Öncelikle fiyatlar P_1 düzeyinde sabit kabul edilmiştir. İlk başta toplam harcamalar AE_1 seviyesinde ve dolayısıyla denge milli geliri $GSYH_1$ düzeyindedir. Şimdi varsayalım ki, yatırım harcamaları firmaların gelecekle ilgili olumlu beklentilerinden ötürü arttı. Bu durumda toplam harcamalar eğrisi AE_2 düzeyine sıçrayacaktır. Çarpan etkisiyle beraber milli gelir de Y_2 düzeyine çıkmıştır. Şeklin sağ yarısında toplam talebe ait analizleri görmekteyiz. Buraya bakıldığında görülür ki yatırım harcamaları artışı AD eğrisini önce kesik çizgilerle gösterilen yere kadar arttırmıştır. İlk etki, yatırımlardaki artışın aynısı kadarının toplam talebe yansmasıyla elde edilmiştir. Sonrasında çarpan etkisi bu işleyişe dâhil olur ve yatırım harcamalarındaki artıştan daha fazlası toplam talebe yansır. Böylece toplam talepteki artış AD_1 düzeyinden AD_2 düzeyine kadar olur. Çarpan etkisi sayesinde reel milli gelir de Y_1 düzeyinden Y_2 düzeyine artmış olur. Ancak bu artışta fiyatlar genel seviyesinin sabit kabul edildiğini unutmamak gerekir. Özetle, toplam harcamalarda artış toplam talebi artırırken, toplam harcamalarda düşüş toplam talebi azaltır ve AD eğrisini sola kaydırır.

Şekil 7.13

Toplam Harcamalar ve Toplam Talep Artışının Eşleştirilmesi

Toplam Harcamalar ve Toplam Talep Artışının Eşleştirilmesi



Tüketim, yatırım ve net ihracat harcamalarında bir değişiklik (fiyat seviyesi değişimi hariç) toplam harcamaları artırır. Değişmeyen P_1 fiyatıyla AE doğrusu AE_1 'den AE_2 'ye kayar. Çarpan etkisi ile toplam harcamalardaki bu artış reel milli geliri Y_1 'den Y_2 'ye kadar artırır. Tüketim, yatırım veya net ihracattaki bu artış AD eğrisini önce kesikli çizgiye kadar sonra çarpan etkisinin devreye girmesiyle AD_1 'den AD_2 'ye kadar kaydırır. Böylece hem toplam harcamalar hem de AD-AS modelinde reel milli gelirden aynı düzey artış elde edilmiş olur.

Toplam Harcamalar Modeli ile yapılan iktisadi analizler AD-AS analizlerine göre farklı mıdır?

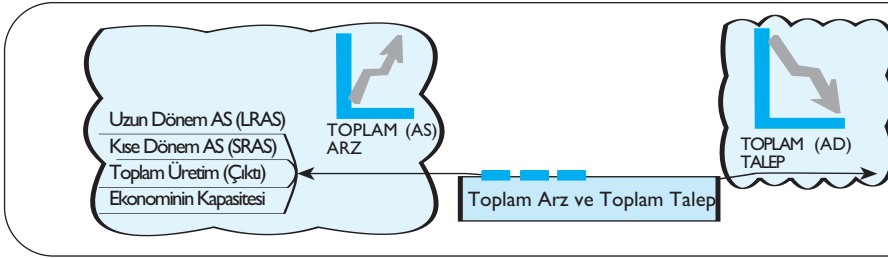


SIRA SİZDE

TOPLAM ARZ

Şekil 7.14

Toplam Arz



Toplam Talep Eğrisi hakkında bilgilendirmelerden sonra şimdi de *AD-AS* modelinin diğer parçası olan Toplam Arz konusunu analiz etmeye çalışalım. Toplam Arz Eğrisi her fiyat seviyesinden firmaların üretip satmak istediği mal ve hizmetlerin miktarlarını gösterir. Toplam arz eğrisi genel olarak *AS* kısaltması ile gösterilir. Bu ünite de kısa dönemli toplam arz eğrisi için *SRAS* ve uzun dönemli toplam arz eğrisi için *LRAS* kısaltmaları kullanılacaktır. Bu kısaltmalar, iktisat lisans eğitim kitaplarının çoğunda bu şekilde kullanılır. Yine de bazı farklı kaynaklarda değişik kısaltmalarla karşılaşabilirsiniz.

AS eğrisi uzun dönemde dikey kabul edilir. Kısa dönemde ise pozitif bir eğime sahiptir.

Toplam arz incelenirken dönem farklılığı önemlidir. Kısa dönem, gerçekleşen reel *GSYH*'nin tam istihdam düzeyindeki reel *GSYH*'den (potansiyel *GSYH*) sapmalar gösterebileceği bir dönemdir. Kısa dönemde gerçekleşen reel *GSYH*, potansiyel (tam istihdamdaki) reel *GSYH*'nin altında ya da üstünde gerçekleşebilir.

Genel Olarak Toplam Arz Belirleyicileri

Toplam Arz ilişkisinin temel faktörleri 3 başlık altında toplanabilir. Bunlar, a) Kaynak fiyatları, b) teknoloji ve c) beklentiler olarak sıralanabilir.

a) Kaynak Fiyatları: Toplam arz miktarını belirleyen kriterlerden bir tanesi girdi piyasası ile ilgili olmaktadır. Üretimin gerçekleşmesi için girdi kullanımı olmazsa ol-

maz bir şarttır. Bu durumda son çıktıyı üretecek firmalar maliyet hesabını yaparken kullanacakları girdilerin fiyatlarını kontrol ederler. Girdi fiyatlarında bir artış, firmalar için maliyet artışı anlamını taşıyacağı için üretim miktarı ve dolayısıyla makroekonomideki toplam arz miktarı azalacaktır.

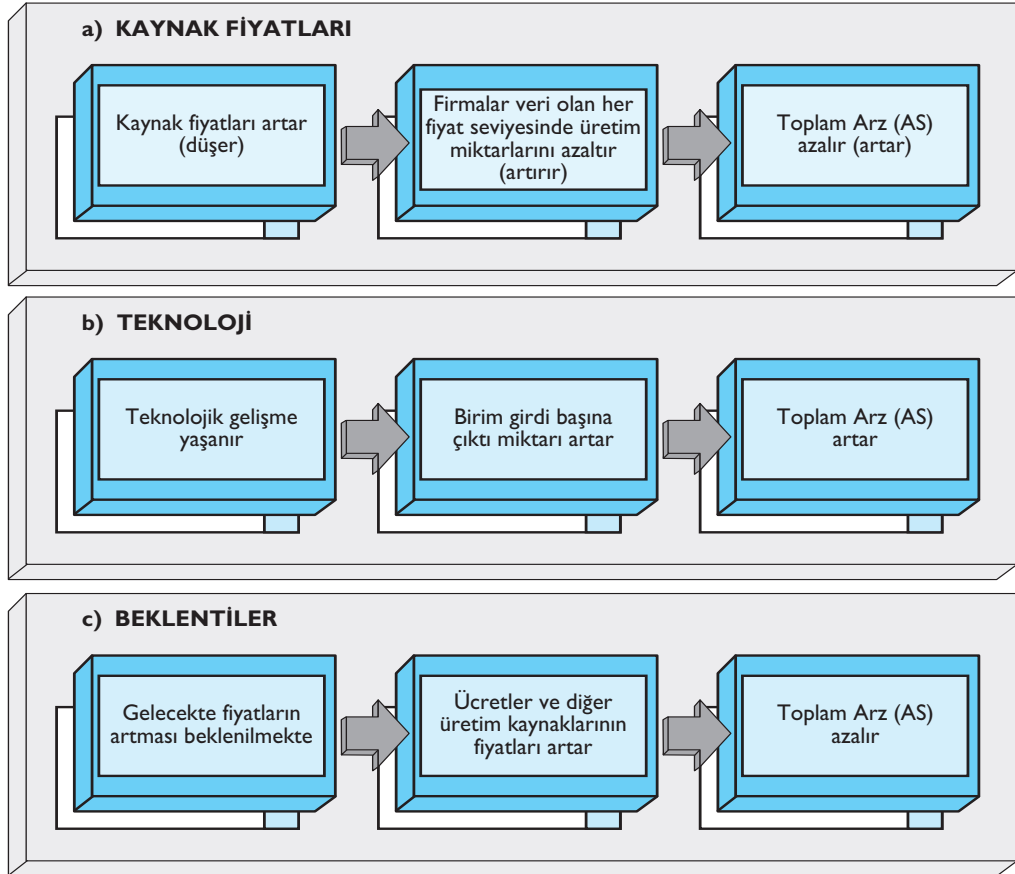
b) Teknoloji: AD-AS modeli içerisinde dinamik olarak teknolojiye hareketlerin nasıl gerçekleştiği ilgi alanı oluşturmaz. Teknolojik bir ilerleme bu model için dışsal bir değişken olarak kabul edilir. Günümüz dünyasında teknolojik değişimin ivmesinin de her geçen gün arttığı düşünülürse teknolojinin toplam arzı belirlemede ne derece önemli olduğu daha iyi anlaşılabilir. Gelişen teknoloji ile üretimin verimi hızlı şekilde artmaktadır. Aynı miktar girdi kullanarak daha iyi bir teknoloji ile daha fazla çıktı üretme imkânı elde edilir. Bu sayede verimlilik girdi başına artar. Bu daha fazla üretim ve dolayısı ile de daha fazla toplam arz anlamını taşır.

c) Beklentiler: Firmalar hem girdi piyasası hem de çıktı piyasası ile ilgilenmek durumundadırlar. Üretim gerçekleştirirken kullanacakları girdilerin fiyatları ne kadar önemli ise çıktı fiyatları da bir o derece önemlidir. Bu anlamda yalnızca hâlihazırdaki çıktı fiyatları değil, tahmin edilebildiği ölçüde gelecek fiyatları da önemlidir. Eğer ekonomide çıktı fiyatlarının gelecekte artmasına yönelik beklenti oluşmuşsa hem firmalar gelecekte arz edebilmek için bugünkü arz imkânlarını kısarlar; hem de gelecekte fiyat artışları beklentisi ücret ve diğer girdi fiyatlarını artmasına yol açacağı için bugün artan maliyetler firmaların bugünkü toplam arzı kısmalarına yol açar. Her iki durum da toplam arzın azalmasına yol açar.

Toplam arzın 3 temel belirleyicisi ve bunların toplam arz üzerindeki etkilerinin özet işleyişi aşağıda Şekil 7.15'te sunulmuştur.

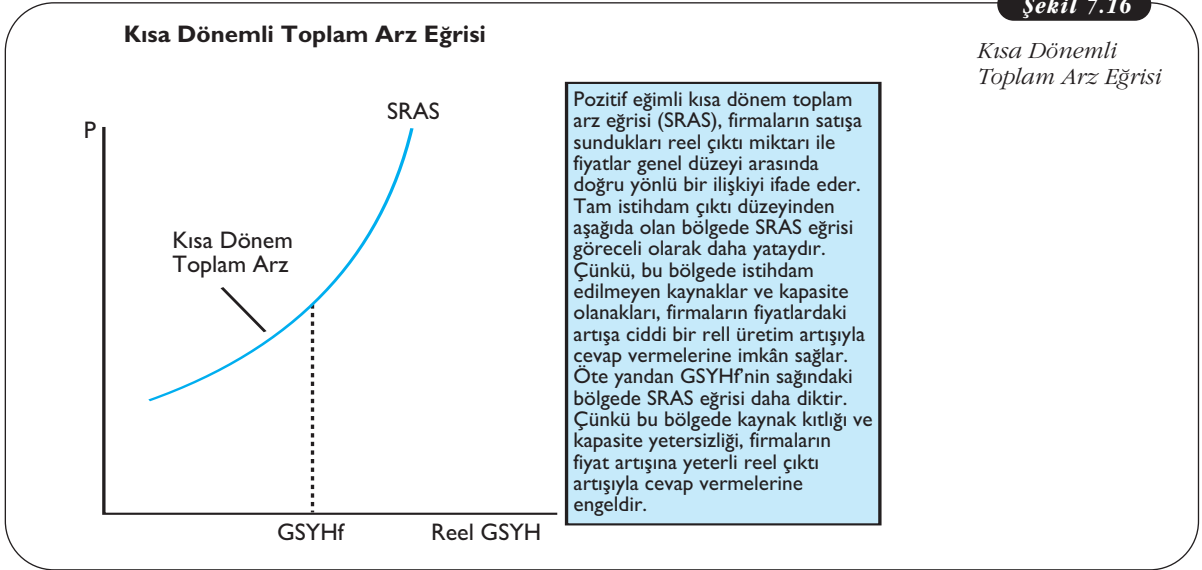
Şekil 7.15

Toplam Arzın Belirleyicileri

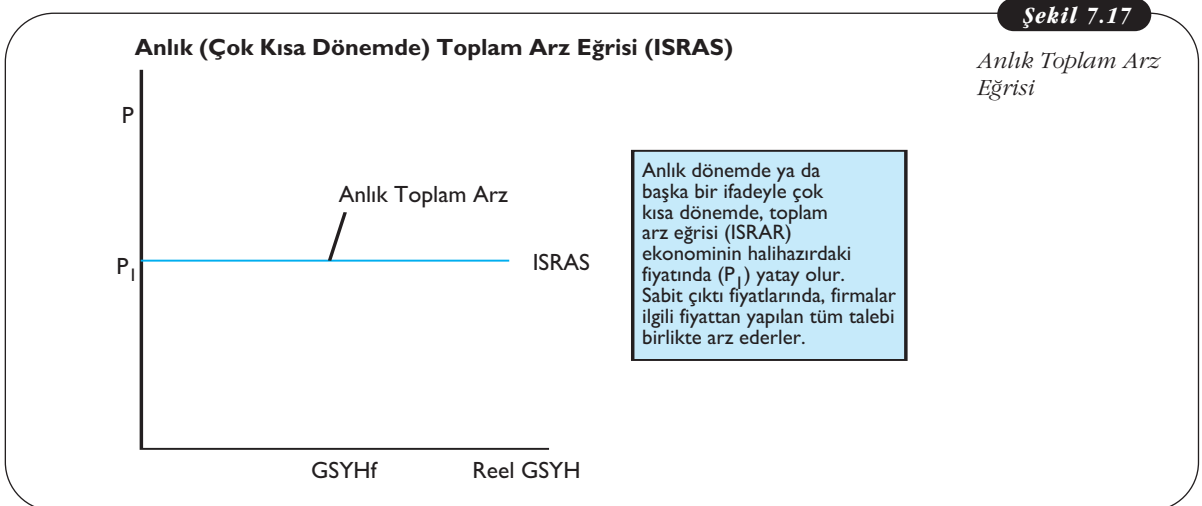


Kısa Dönem

Kısa dönemde fiyat düzeyi arttıkça firmalar daha fazla mal ve hizmet üretip arz edeceklerdir. Firmalar artan fiyatları kendileri için daha fazla kar potansiyeli olarak algılayacak ve bunun için arzlarını arttıracaklardır. Bu da ekonominin tamamında toplam arz miktarı artışına neden olur. Dolayısıyla kısa dönem toplam arz eğrisi yukarı doğru eğimli olacaktır. Yani kısa dönem toplam arz miktarı ile fiyat düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. Şekil 7.16'da toplam arz eğrisinin kısa dönemde alabileceği tipik hâlini görmekteyiz.



İktisat literatüründe toplam arz eğrisinin gösteriminde bir de tamamen yatay olan bir bölüm vardır. Bu bölüm "anlık toplam arz eğrisi" olarak adlandırılır. Anlık ifadesinden kasıt piyasada fiyatların olan bitene yanıt veremeyeceği kadar kısa dönemdir. Bu kısa dönemde yalnızca çıktı fiyatları değil aynı zamanda üretim faktörlerinin fiyatları da sabit kabul edilir. Bu anlık toplam arzda fiyatlar sabit kabul edildiğinden, firmaların bu değişmeyen fiyattan piyasanın istediği kadar arzı yapmaya hazır oldukları varsayılır. Şekil 7.17'de anlık toplam arz eğrisi şekli izlenebilir. P_1 fiyatı anlık olarak piyasa fiyatı kabul edildiğinde ISRAS doğrusu bize bu fiyattan toplam arz eğrisini verir.



Kısa dönemle anlık dönem arasındaki fark fiyat hareketlerinin kısa dönemde serbest olmasından ileri gelir. Hem anlık hem de kısa dönemde toplam arz ilişkisi için girdi fiyatları sabit kabul edilir. Çok kısa dönemden kısa döneme geçildiğinde firmaların piyasa fiyatlarına esnek cevap verebilme imkânları doğar. Bu esneklik pozitif eğimli kısa dönem arz eğrisi ile uyumludur. Çıktı ve fiyat düzeyindeki kısa dönemli dalgalanmalar, süregelen uzun dönemli eğilimlerden birer sapma olarak ele alınmalıdır.

Çok kısa ya da anlık dönem firmaların buldukları sektör ve yapılarına bağlı olarak birkaç gün ya da birkaç ay olabilir. Önemli olan bu süre boyunca hem girdi hem de çıktı fiyatlarında değişikliğin olmamasıdır. Girdi fiyatlarının sabitliği firmaların girdi piyasalarından alım yaparken gerçekleştirdikleri sözleşmeler ile belirli sürelerle sağlanır. Üretim maliyetlerinde operasyonel maliyetlerin çok önemli bir bölümünü ücretler oluşturur. Ücret sözleşmelerinin süresi de firmalar için girdi fiyatlarını istenilen süre kadar sabitleyebilmek için bir fırsattır. Çok kısa dönemde firmaların çıktı fiyatlarının sabitliği de müşterilerle yapılan anlaşmalar ya da çıktı fiyatının müşterilere önceden ilan edilmesi ile ilgilidir. Firmalar satabilecekleri fiyattan elde edecekleri talep bilgilerine göre arz durumlarını ayarlayacaklardır. Menü fiyatları, liste fiyatı ya da katalog fiyatı günlük hayatımızda sıklıkla duyulan terimlerdir. Bunların her biri çok kısa dönemde fiyatların sabitliği için iyi örneklerdir.

Kısa dönemde firmaların üretim süreçlerinin kapasitelerine göre idare edilebilirliği önemlidir. Ölçek ekonomisi, kapasitenin sınırları ile birlikte ele alındığında kısa dönem genişledikçe firmalar için olumsuz haberleri beraberinde getirir. Kısa dönemin süresi uzadıkça firmaların birim başına olan maliyetleri artma eğilimindedir. Bu verimliliği azaltacaktır. Bu durum kısa dönemde tam istihdam düzeyinin altında ya da üstünde üretim ve arz yapmakla yakından ilgilidir. Tam istihdamın altında kullanılmayan kapasite ve kaynaklar toplam arzı sorunsuz arttırmakta imkân sağlayacaktır. Kapasite ve kaynakların kullanılmayan bölümünü üretime sokmak birim maliyetler üzerinde çok bir baskı yaratmayacaktır. Diğer taraftan tam istihdam düzeyinin üzerinde toplam arzı arttırmak başka bir hikâyedir. Bu bölümde kapasite ve kaynaklar olanaklar ölçüsünde zaten kullanılmıştır. Daha fazla emek kullanarak üretim arttırma şansı kalmamıştır. Sermaye kapasite ölçüsünde artmış ve daha fazlası mümkün olmadığından yeni kullanılacak emek miktarı, üretimi olumsuz etkileyecektir. Çünkü işçi başına düşen verimlilik bu bölümde azalma eğilimindedir. Emeğe dokunmadan sermayeyi arttırmak da benzer sonucu verir. Sermayeyi kullanacak yeterli işçi olmayacağından sermayenin verimliliği düşer. Bu durumda toplam arzı arttırmak daha sıkıntılı olacaktır. Bu anlamda tüm kullanılan girdi miktarını eş anlı arttırmak gerekecektir ki bu da uzun dönemde mümkün olabilecek bir durumdur. Dolayısı ile tam istihdamın üzerinde fiyat artışlarına toplam arzda artış ile yanıt vermek o kadar kolay olmayacaktır. Artan birim maliyetleri bu toplam arz artışını sınırlayacaktır. Bu işleyişin özet sonuçlarını bu üniteye uzun dönemli toplam arz konusunun sonunda inceleyebilirsiniz.

Kısa dönemde toplam arz eğrisinin pozitif eğimli olduğundan daha önce bahsetmiştik. Şimdi bu pozitif ilişkiyi açıklamaya çalışan teorilere kısaca bakalım.

Kısa dönemde, ekonominin fiyatlar genel düzeyinde meydana gelen bir artış, toplam mal ve hizmet arzını arttırma eğilimine sahiptir. Tam tersine, fiyatlar genel seviyesinde bir azalış, toplam mal ve hizmet arz miktarında bir düşüş anlamı taşıyacaktır. Dolayısıyla kısa dönemli AS eğrisinin ifade ettiği ilişkide fiyatlar genel seviyesi ile arz edilen miktar arasında doğru yönlü bir etkileşim söz konusudur. Bu aynı yönlü ilişkiyi açıklamaya çalışan 3 temel teori vardır:

1. Yanlış Algılamalar Teorisi
2. Yapışkan Ücret Teorisi
3. Yapışkan Fiyat Teorisi

Yanlış Algılamalar Teorisi: Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen değişimler, arz edenleri geçici olarak yanıltabilir. Arz edenler işlem yaptıkları piyasada ya da genel olarak tüm piyasalarda bu fiyat değişiminin nasıl etki yaratacağını tam olarak algılayamayabilirler. Düşük fiyatlar genel seviyesi göreceli fiyatlar üzerinde yanlış algıya yol açabilir. Bu yanlış algıya arz edenlerin arz ettikleri miktarları azaltmaya yöneltebilir.

Yapışkan Ücret Teorisi: Bu teori, firmalar ve işçilerin ücretler hakkında bir sözleşme üzerinde anlaşmalarını ve fiyat düzeyi oluşmadan önce nominal ücretlerin sabitlendiği kabulüne dayanır. Sabit ücretler söz konusu iken artan fiyatlar firmalar için daha fazla kâr olasılığını yaratacaktır. Bu durumda firmalar artan fiyatlara reel çıktı miktarlarını arttırarak cevap vereceklerdir.

Yapışkan Fiyat Teorisi: Bu teori, firmaların ürünlerine ait fiyatların piyasada olup bitene anında cevap verememesi varsayımına dayanır. Fiyat yapışkanlığının olası sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

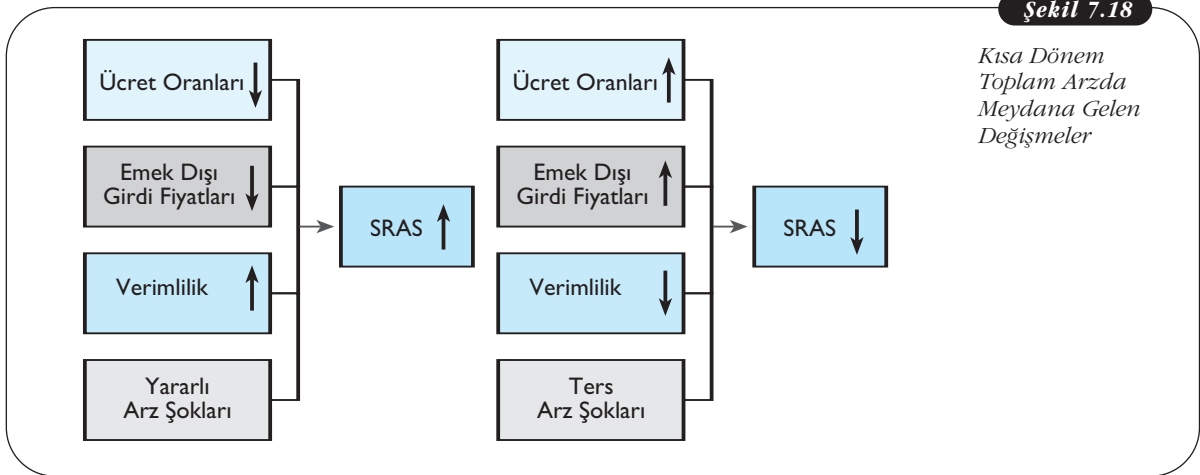
1. Firmalar ile müşteriler arasında yapılan uzun dönemli anlaşmalar,
2. Menü maliyetleri,
3. Firmalar fiyatlarda çok sık değişiklik yaparak müşterilerine rahatsızlık verip onları kaybetmek istemez.

Toplam arz eğrisi kısa dönemde pozitif eğimlidir. Fiyatlar genel düzeyinde bir artış, toplam arz miktarını arttırır.

Anlık toplam arz eğrisinde hem girdi hem de çıktı fiyatları sabittir.

Kısa Dönem Toplam Arz Eğrisinde Kayma Nedenleri

Kısa dönemli toplam arzın artmasına ya da azalmasına yol açan faktörler 4 ana başlık altında toplanabilir. Bunlar, ücret oranları, emek dışı girdi fiyatlarında değişiklik, verimlilikteki volatalite ve arz şoklarıdır. Bu faktörlerde meydana gelecek değişimlerin kısa dönemli arz üzerinde nasıl etki yaptıklarını Şekil 7.18'de görebilirsiniz.



Üretim girdileri ele alındığında değişken maliyetlerin önemli bir kısmının emeğe ödenen ücretlerden kaynaklandığı kabul edilir. Kısa dönemde firmalar üretim yaparken sermaye miktarlarını değiştiremedikleri varsayılır. Bu durumda çıktı miktarını arttırmanın tek yolu olarak kullanılan emek miktarında artış dikkati çekmektedir. Bu anlamda emeğe ödenen ücret oranı maliyetlerini kontrol altında tutmak isteyen firmalar için önemli bir kriter haline gelir. Ücretlerde bir ar-

tiş maliyet artışına bu da toplam arzda düşüğe yol açacaktır. Sonuçta $SRAS$ eğrisi sola doğru kayar.

Her ne kadar kısa dönem üretim sürecinde emek hariç diğer girdiler sabit kabul edilse de bu girdilerin fiyatlarında meydana gelecek bir değişiklik toplam arzı etkileyecektir. Petrol fiyatlarında yaşanacak bir artış bu tür girdi fiyatı artışına güzel bir örnek olabilir. Artan petrol fiyatları artan maliyet anlamına gelecektir. Bu durumda ülkedeki toplam arz daralacak ve reel çıktı miktarı azalacaktır.

Üretim sürecinde toplam arzı değiştirecek bir diğer faktör ise verimliliktir. Emek ve ya diğer girdilerin verimlilik artışı sağlamaları durumunda ülke aynı miktar kaynağı kullanarak daha fazla çıktı miktarı elde etmeyi başaracaktır. Bu durumda toplam arz artacak ve $SRAS$ eğrisi sağa doğru kayacaktır.

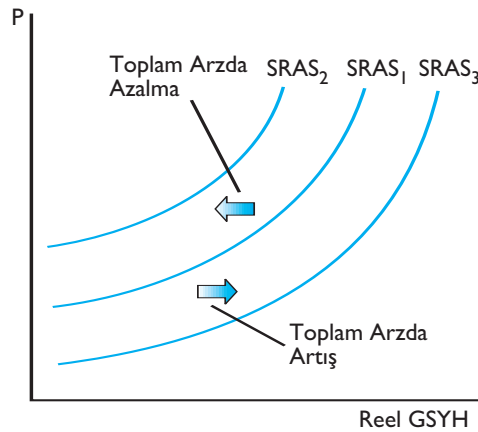
Arz şokları $SRAS$ kaymalarının en son nedenidir. Bu şoklar olumlu ya da olumsuz ekonomik sonuç doğurmalarına göre yararlı ve ters arz şokları diye iki gruba ayrılmıştır. İklim koşullarında hiç beklenmedik ani bir aşırı durum söz konusu olduğunda ya da dünyada bir çok ülkenin dahil olacağı bir savaş durumunda ters arz şoklarından bahsetmek mümkün olacaktır. Ters arz şokları $SRAS$ eğrisinin sola kaymasına neden olacaktır.

Kısa dönem arz eğrisinin yukarıda sıralanan nedenlere bağlı olarak sola ya da sağa kayması mümkündür. Kısa dönemli toplam arz artışı $SRAS_1$ sağa ve toplam arz azalışı $SRAS_1$ sola kaydıracaktır. Şekil 7.19'da toplam arzda meydana gelebilecek bu iki tür kaymanın etkisi gösterilmiştir. Kısa dönemli arz eğrisi başlangıçta $SRAS_1$ pozisyonundadır. Varsayalım ki ücretlerde bir artış söz konusu olmuştur. Bu durumda reel çıktı miktarı azalacak ve toplam arz eğrisi sola, $SRAS_2$ gibi bir pozisyona kayacaktır ya da girdi fiyatlarında yaşanan bir düşüş gerçekleşmiştir. Bu durumda üretim maliyetleri azalmış ve firmaların çıktı miktarları artmıştır. Yaşanan bu süreçte toplam arz artmış ve kısa dönem toplam arz eğrisi $SRAS_3$ pozisyonuna, yani sağa doğru kaymıştır.

Şekil 7.19

Kısa Dönemli
Toplam Arz
Eğrisinde Kayma

Kısa Dönemli Arz Eğrisinde (SRAS) Kayma



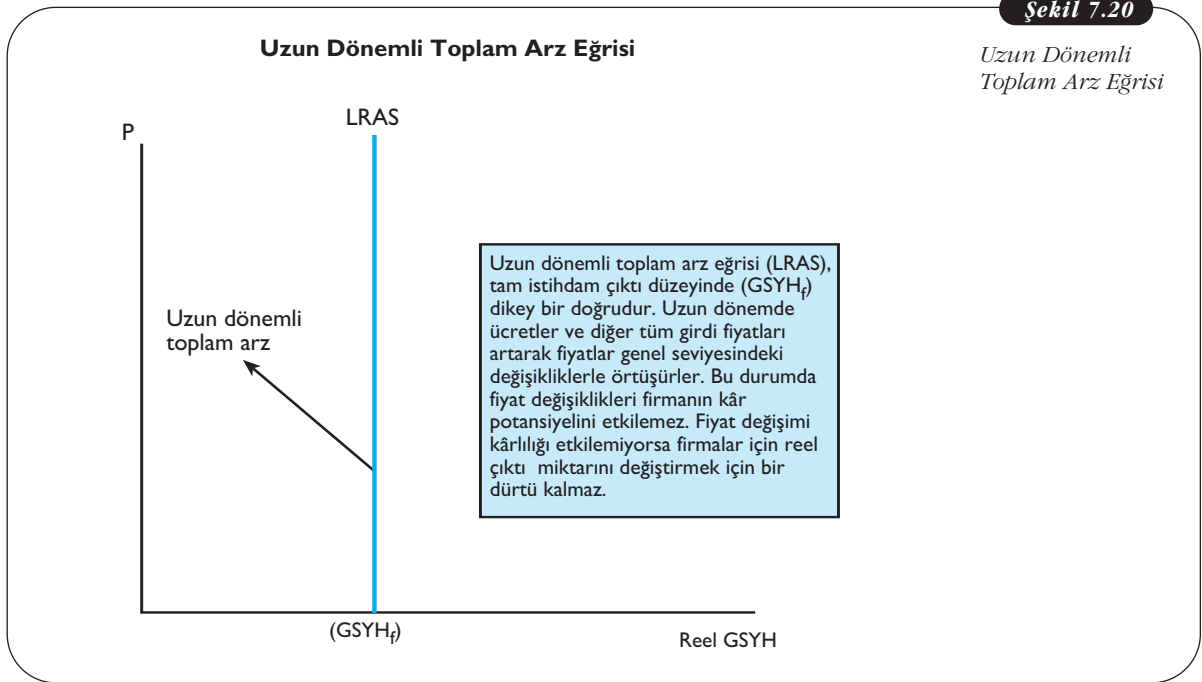
Kısa dönemli arz eğrisini harekete geçirecek nedenlerden biri değiştiğinden (örneğin ücretlerde bir artış) $SRAS$ eğrisi sağa yada sola kayma hareketi yapar. $SRAS_1$ 'den $SRAS_2$ 'e bir kayma arzda daralma anlamını taşır ve nedeni ücret artışları olabilir. $SRAS_1$ 'den $SRAS_3$ 'e bir hareket ise arzda artış demektir ve nedeni girdi fiyatlarında bir düşüş olabilir.

Uzun Dönem

Makroekonomi için uzun dönemde üretim açısından hem girdi hem de çıktı fiyatlarının tamamen esnek olduğu süre anlaşılır. Kısa dönem sona erdikten sonra uzun dönem başlar. Uzun dönem firma ve sektöre bağlı olarak birkaç hafta ya da birkaç yıl olabilir. Makroekonomik anlamda ekonominin tamamı için uzun dönemden her türlü fiyat hareketliliğinin serbest olduğu süre anlaşılmalıdır. Uzun dönemli toplam arz eğrisi tam istihdam üretim düzeyinde sabittir. Ülkede fiyatlar genel seviyesi ne olursa olsun bütün kaynakların tam istihdam edildiği durumdaki çıktı miktarı uzun dönemli toplam arz miktarını belirler.

Uzun dönemde bir ekonominin mal ve hizmet üretimi emek, sermaye ve doğal kaynak arzları ile tüm bu üretim faktörlerinin üretimde kullanılmasını sağlayacak hâlihazırdaki teknoloji düzeyine bağlıdır. Fiyatlar genel seviyesi bu faktörleri uzun dönemde etkilemez. Bu yüzden *AS* eğrisi ‘doğal çıktı oranı’ seviyesinde dikey bir hal alır. *LRAS* eğrisinin dikey konumunda işaret ettiği çıktı miktarı, ‘potansiyel üretim (çıkıtı)’ ve ya ‘tam istihdam üretimi (çıkıtısı)’ olarak adlandırılır. Şekil 7.20’de uzun dönemli toplam arz eğrisini izleyebilirsiniz. Bu grafikte *LRAS* eğrisi *GSYH_t* düzeyinde fiyatlar genel seviyesini (*P*) gösteren dikey eksene paralel bir haldedir. Ülke ekonomisi mevcut teknoloji ile eldeki tüm kaynakları tam olarak kullanmakta ve bu yüzden tam istihdam çıktı düzeyi kadar toplam arz elde edilmektedir.

Potansiyel GSYH: Tam istihdam düzeyindeki reel GSYH, kaynakların tam olarak kullanıldığında üretilen mal ve hizmetleri belirtir.



Uzun dönemli toplam arzla ilgili bir sıkıntı artan fiyatlara arz artışı ile cevap verme olanağının olmamasıdır. Çünkü iktisatçılar bilir ki artan fiyatlar üreticiler ve arz ediciler için daha fazla kar anlamına gelir. Daha fazla kar ise firmaları daha fazla üretmeye ve arz etmeye sevk eder. Firmaların temel amacı üretimleri ile maksimum karı elde edebilmektir. Bu amaç uzun dönemli toplam arzın tam istihdam düzeyinde gerçekleşmesinin nedenidir aynı zamanda. Uzun dönemde toplam arz tam istihdam düzeyini altında ya da üstünde gerçekleşirse maksimum kar olasılığı

Uzun dönemde fiyat düzeyi ne olursa olsun, ekonomi tam istihdam düzeyinde üretim yapmaktadır. Yani uzun dönem toplam arz miktarı fiyat düzeyinden bağımsızdır.

ortadan kalkar. Yani mikroiktisattan öğrenilen maksimum kar şartının tüm ekonomi için geçerli olabilmesi, uzun dönemde tam istihdam seviyesinde çıktı elde etmeye bağlıdır.

Yukarıda görüldüğü gibi, AS eğrisi uzun dönemde dikey hal alır. Ancak, $LRAS$ eğrisinin dikey olması akla bu eğride hareket olamayacağı düşüncesini getirmemelidir. Dikey $LRAS$ eğrisinde de sola ya da sağa doğru kaymalar iktisadi olarak mümkündür. Ekonomide doğal çıktı oranını etkileyecek herhangi bir hareket uzun dönemli AS eğrisi için kayma anlamını taşıyacaktır. Uzun dönemli toplam arz eğrisinde kaymaya yol açacak nedenler 4 ana başlık altında toplanabilir:

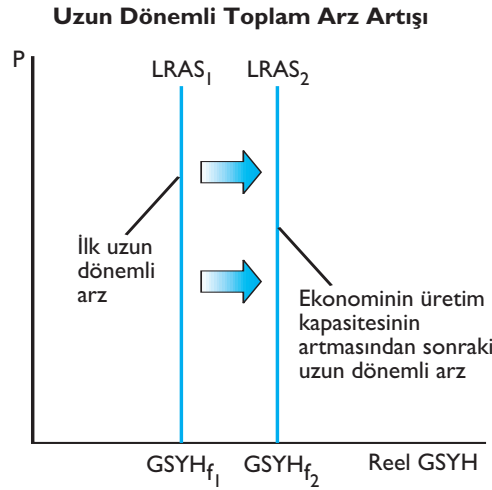
1. Emek ilişkili nedenler
2. Sermaye ilişkili nedenler
3. Doğal kaynak ilişkili nedenler
4. Teknolojik bilgi ilişkili nedenler.

Açıklamalardan anlaşılacağı üzere uzun dönemde tam istihdam düzeyindeki toplam arzı arttırmanın temel 2 yolu vardır. Ya üretim kaynaklarında reel bir artış olacak ya da teknolojik ilerleme sağlanacak. Teknolojik ilerleme tek başına tüm diğer üretim faktörlerinde reel artışa ihtiyaç duyulmadan uzun dönemli toplam arzı arttırmanın en sağlıklı yoludur. Daha fazla emek için nüfus artışı ile toplam arz düzeyini arttırmak artık neredeyse dünyada kabul görmeyen bir yol olmuştur.

Şekil 7.21'de uzun dönemli toplam arz eğrisini nasıl kayabileceği ve bunun ne anlama geldiği açıklanmaya çalışılmıştır. $LRAS$ eğrisinin sağa doğru kayması daha önce öğrendiğimiz Üretim Olanakları Eğrisi'nin yukarı doğru kayması ile benzer anlamı taşır. Her iki durumda da ülke ekonomisi büyümektedir. Ancak bu eğrilerin dışa ya da sağa kayması aynı zamanda ülke makroekonomisinin potansiyel kapasitesinin artışı anlamına da gelir. Teknolojik ilerleme ya da üretim faktörlerinin miktarlarındaki reel artıştan dolayı önceleri $GSYH_{f1}$ düzeyinde olan uzun dönemli toplam arz, $LRAS_1$ den sağa doğru $LRAS_2$ 'e kaymıştır. Yaşanan teknolojik ilerleme ekonominin bütününün potansiyelini arttırmış ve $GSYH_{f2}$ düzeyi artık yeni tam istihdam çıktı düzeyi olmuştur.

Şekil 7.21

Uzun Dönemli
Toplam Arz Artışı



Uzun dönemli toplam arz eğrisinin sağa doğru kayması yalnızca ülkenin büyümesi anlamına gelmez. Ayrıca ülke makroekonomisinin potansiyel üretiminin de arttığı anlamına gelir. Üretim faktörlerinde bir artış ve/veya teknolojik ilerlemeler ekonominin üretim kapasitesini artırır ve $LRAS_1$ eğrisi $LRAS_2$ eğrisine kayar. Bu durumda ülke üretim kaynaklarını tam kullandığında üretebileceği potansiyeli $GSYH_{f2}$ 'e arttırmış yani ekonomik büyüme yakalamış olur.

Kısa Dönem-Uzun Dönem İlişkisi

Uzun dönem toplam arz ile kısa dönem toplam arz miktarları kıyaslandığında bazı makroekonomik sonuçlar elde etmek mümkündür. Kısa dönem toplam arz miktarı fiili çıktı miktarı olarak kabul edilir. Bu fiili çıktı miktarı eğer uzun dönem tam istihdam düzeyinin altında bir miktara tekabül ediyor ise, ülkenin işsizlik oranının doğal kabul edilebilecek işsizlik oranından daha fazla olacağını anlamak gerekir. Fiili olarak çıktı miktarı potansiyel çıktı miktarının altında kaldığında yatırım için fazlaca istek ve talep oluşmaz. Yatırımlara karşı bu isteksizlik borçlanma piyasasında faiz oranlarının düşmesine neden olur. Faiz oranları azalırken, ülkedeki işsizlik yüksek seyretmektedir. Bu durumda talep zayıf kalacak bu da üretim faktörlerinin fiyatları üzerinde aşağı yönlü baskı yaratacaktır. Tam tersi eğer fiili çıktı miktarı potansiyel çıktı miktarından fazla ise ülkedeki işsizlik oranı doğal oranından daha azdır. Yatırımların ısındığı bu bölümde sermaye mallarına aşırı talep gelecektir. Sermaye mallarına olan bu aşırı talep borçlanma piyasasında yatırımcıları daha fazla borç bulmaya itekleyecek; bu da reel faiz oranının yükselmesine neden olacaktır. Kapasite sınırlarının üzerinde toplam arz artışı ancak üretim faktörlerine güçlü taleple elde edilebilecektir. Bu güçlü talep üretim kaynaklarının fiyatları üzerinde artış yönünde ciddi baskı oluşturacaktır. Toplam arzın kısa dönem çıktı düzeyi ile uzun dönem çıktı düzeyi mukayesesine göre burada yürütülen analizin bir özetini Şekil 7.22'de inceleyebilirsiniz.

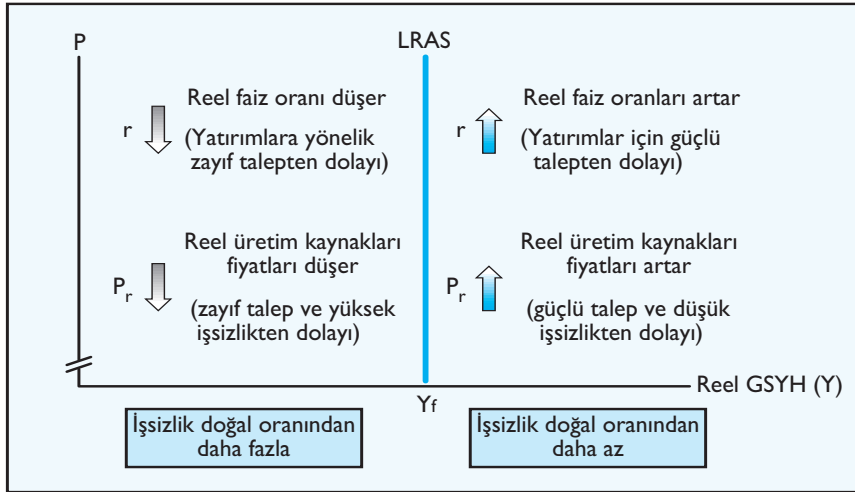
SRAS eğrisinin sağa ya da sola kaymasına neden olan faktörler: Ekonomik büyüme; emek, sermaye, ara mal girdi fiyatlarındaki değişim.

Ekonomik büyüme ile SRAS ve LRAS eğrileri sağa kayar.

Emek ve girdi fiyatlarının artması ile SRAS eğrisi sola kayar, LRAS eğrisi etkilenmez.

Şekil 7.22

Kısa Dönem - Uzun Dönem İlişkisi



• Eğer toplam çıktı düzeyi, potansiyel tam istihdam çıktı düzeyinden (Y_f) az ise:

- Yatırım için güçsüz talep faiz oranlarını düşürür
- Üretim kaynakları piyasasındaki güçsüz istihdam ücret ve diğer kaynak fiyatları (P_r) üzerinde aşağı yönlü baskı yaratır

• Tersini, eğer çıktı Y_f 'den daha fazla ise:

- Sermaye mallarına olan güçlü talep ve sıkı emek piyasası şartları, hem reel faiz oranlarını hem de reel üretim kaynakları fiyatlarını arttırır

Kısa dönemli toplam arz eğrisinin (SRAS) tam istihdam düzeyinin solunda neden daha yatay ve sağında neden daha dik olduğunu açıklayın.



SIRA SİZDE

AD-AS MODELİNİN İŞLEYİŞİ

Çoğu yıllarda ülke ekonomileri reel üretimlerini artırırlar. Türkiye ekonomisi son 30 yılda ortalama yıllık %4 kadar bir büyüme yakalamıştır. Bazı yıllarda durgunluk oluşur ve ekonomik büyüme gerçekleşmez. Durgunluk, makroekonomide kendini reel *GSYH*'da düşüş, gelirlerde azalma ve artan işsizlik ile gösterir. Ekonomik daralma ise durgunluğun daha ciddi olduğu yıllarda açığa çıkar. AD-AS Modeli çoğunlukla iktisadi dalgalanmaları açıklayabilmekte kullanılır. Bu anlamda iktisadi dalgalanmalara bakılması gerekir.

İktisadi dalgalanmalar düzensiz ve öngörülemezdir. Ekonomik dalgalanmalar iktisat literatüründe “iş döngüsü” olarak adlandırılır.

Makroekonomik birçok değişken birlikte dalgalanır. Makroekonomik gelir ya da üretimi ölçmeye yönelik değişkenlerin çoğu birbirlerine yakın biçimde dalgalanma izler. Her ne kadar çoğu makroekonomik değişken birlikte dalgalansa da dalgalanmadaki artış ya da azalış miktarları birbirinden oldukça farklıdır.

Durgunluk dönemlerinde ekonominin çıktı miktarı azalır ve bu azalma işsizlikte artış anlamını taşır. Bir başka ifadeyle *GSYH*'da meydana gelen değişimlerin, işsizlik oranında meydana gelenlerle ters ilişkili olduğu söylenebilir. Durgunluk dönemleri işsizliğin ciddi boyutlarda yukarı yönlü ivme kazandığı dönemlerdir.

Ekonomideki kısa dönemli dalgalanmaları analiz etmek için oluşturulan temel modelde iki temel değişken kullanılır:

1. Ekonominin tamamının mal ve hizmet çıktısını ölçmek için reel *GSYH* ve
2. Ekonomideki genel fiyat düzeyi.

İktisatçılar ekonominin uzun dönemli eğiliminin etrafında oluşan kısa dönemli dalgalanmaları açıklamak için AD-AS modelini temel olarak kullanırlar.

En Uygun Makroekonomik Denge Nerededir?

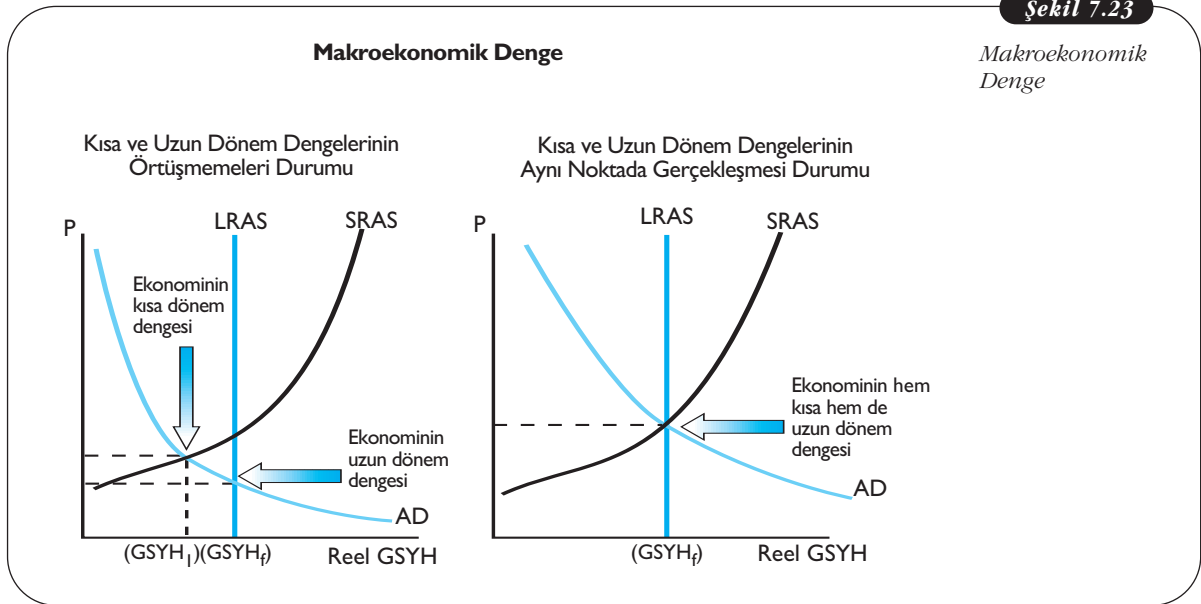
Makroekonomik dengenin tam istihdam düzeyinde gerçekleşmesi halinde ülkede politika yapımcılarının yeni bir ekonomi politikasına ihtiyaçları olmayacaktır. Bu durum kısa dönem ve uzun dönem dengelerinin çakışması halinde açığa çıkar. Şekil 7.23'ün sağ yarısında bu durum izlenebilir.

Ancak kısa dönemli dengenin uzun dönemli dengeye göre enflasyonist ya da deflasyonist bir açıyla gerçekleşmesi hâlinde tam istihdam düzeyinde dengenin sağlanabilmesi için yeni makroekonomi politikalarına ihtiyaç duyulacaktır.

Deflasyonist açık durumunda dengenin tam istihdam düzeyine getirilmesi için ekonomik büyümeyi teşvik edici politikalara ihtiyaç vardır. Enflasyonist açık durumunda ise dengenin tam istihdam düzeyine getirilmesi için ekonomideki aşırı talebi daraltıcı politikalara ihtiyaç vardır.

Şekil 7.23

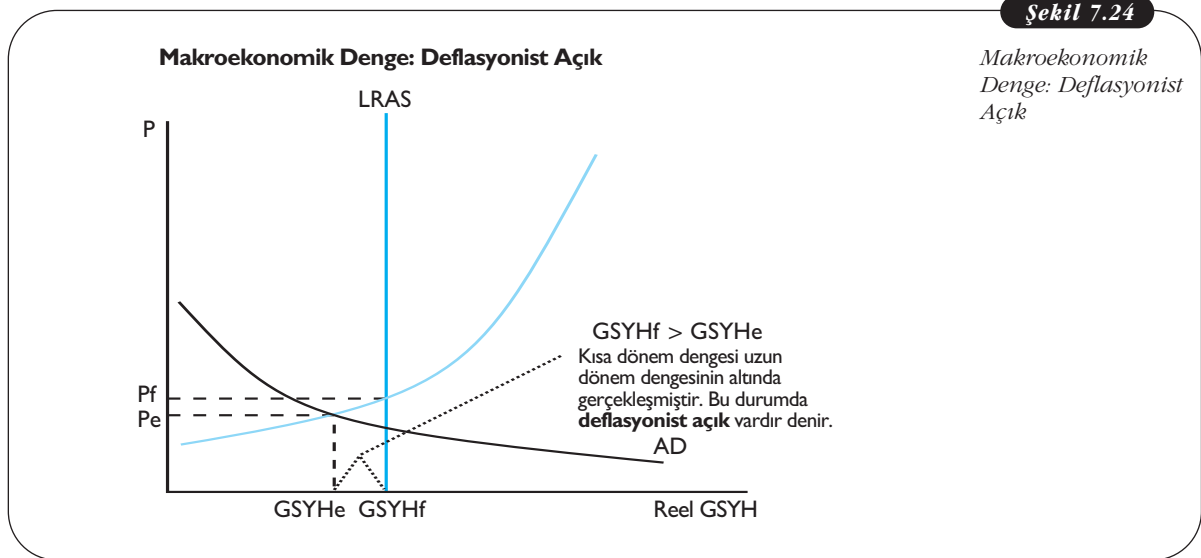
Makroekonomik Denge



Deflasyonist açık durumuna biraz daha yakından bakalım. Şekil 7.24'te deflasyonist bir açığın ekonomideki hangi durumda oluştuğunu görebiliriz. Fiili milli gelir düzeyi diye kabul edilen kısa dönemli makroekonomik denge çıktı miktarı $GSYH_e$ düzeyindedir. Oysa potansiyel çıktı miktarı ki uzun dönemli toplam arz eğrisi ile belirlenmiştir, $GSYH_f$ düzeyindedir. Fiili denge milli geliri potansiyel denge milli gelirin altında gerçekleştirmiştir. Yani, kısa dönemde makroekonomik denge tam istihdam düzeyinin altında gerçekleşmiştir. Bu iki düzey arasındaki açıklık deflasyonist açık olarak adlandırılır. Tam istihdam düzeyinde kısa dönemli üretim miktarı yakalanamadığına göre, ekonominin halen kullanılmayan kapasite ve üretim kaynakları var demektir. Özellikle emek faktörünün tam olarak istihdam edilmediği, ekonomide doğal işsizliğin yanı sıra konjonktürel işsizliğin de bulunduğu anlaşılır.

Şekil 7.24

Makroekonomik Denge: Deflasyonist Açık



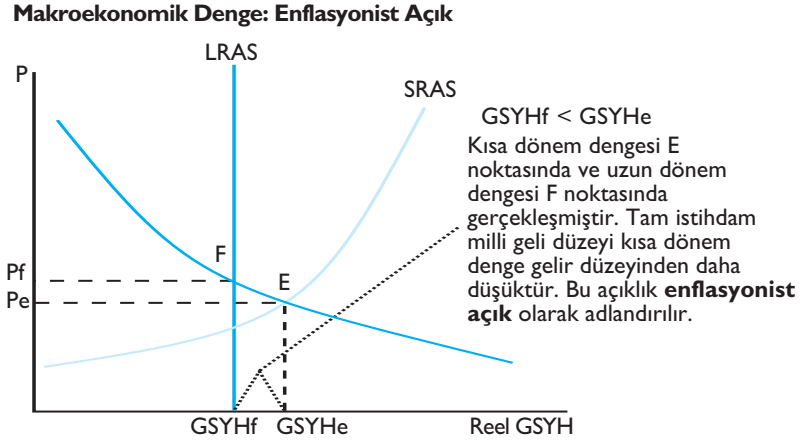
Deflasyonist açık durumda potansiyel milli gelir kısa dönemli denge milli gelirinden daha fazladır.

Enflasyonist açık, ekonomideki aşırı talebin sonucunda kaynakların üretim için aşırı şekilde kullanıldığını gösterir.

Şimdi de enflasyonist açığın ne anlama geldiği ve nasıl ortaya çıktığına bir göz atalım. Bu durum yine kısa dönem dengesi ile uzun dönem dengesinin örtüşmesi sonucu açığa çıkar. Kısa dönemli dengenin işaret ettiği fiili çıktı miktarı, ülkenin potansiyel çıktı miktarından fazladır. Şekil 7.25'te bu durum açıklanmıştır. Kısa dönemli dengedeki milli gelir düzeyi $GSYH_e$ kadardır. Oysaki uzun dönemli tam istihdam düzeyi $GSYH_f$ kadardır ve bu miktar kısa dönem denge milli gelir düzeyinden azdır. Aradaki açıklık enflasyonist açık olarak adlandırılır. İlk bakışta bu durum ekonomik anlamda bir problem olmayacağı izlenimini vermektedir. Kısa dönemli reel milli gelir düzeyi uzun dönemli denge milli gelir düzeyini aşmıştır. Ülkenin ekonomik işleyişinin gayet başarılı hatta çok iyi olduğu düşünülebilir. Ancak bu durum yine problemleri beraberinde getirir. Enflasyonist açık ülkede toplam talebin aşırı olduğunu ve bunu karşılamak için üretim kaynaklarının aşırı kullanıldığını gösterir. İşsizlik açısından olayı ele aldığımızda pozitif bulgulara ulaşırız. Konjonktürel işsizlik olmadığı gibi doğal işsizlik de düşmüştür. Ancak kaynakların aşırı kullanımı, kaynaklara olan talebi ciddi anlamda artırır ve bu da kaynak fiyatlarını yukarı doğru baskılar. Kaynak fiyatlarındaki bu artış çıktı fiyatlarına yansır ve enflasyona sebep olur.

Şekil 7.25

Makroekonomik Denge: Enflasyonist Açık

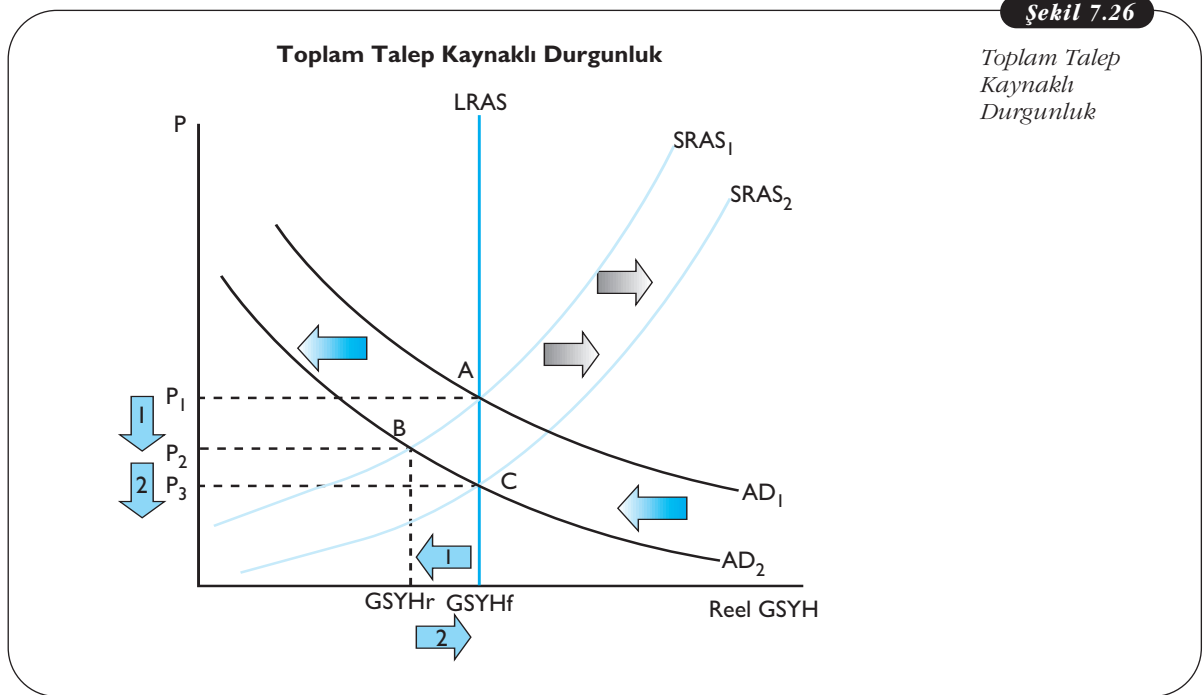


Durgunluk ve Daralma

Ekonomik dalgalanmalardan bahsettiğimizde uzun dönemli eğilimin etrafında oluşan kısa dönem dengelerinin sapsmaları olduğunu söylemiştik. Bu sapsmalar ekonomik durgunluğa yol açtığına daha ciddi bir problem ufukta görülebilir: Ekonomik Daralma. Bu dönemlerin giderilmesi için ya piyasanın olan bitene yanıt vermesini beklemek ve ummak gerekir ya da devlet bir şekilde bu kötü gidişe müdahale eder. Ekonomik daralma durumunda fiili milli gelir düzeyi, uzun dönemli denge düzeyinin altında gerçekleşiyor demektir. Daralma ya toplam talepten ötürü (talep şoku) ya da toplam arzın doğru yerde olmamasından (arz şoku) dolayı açığa çıkabilir. Bu iki durum farklı sonuçlara götürebilir.

Şekil 7.26'da toplam talep kaynaklı daralma ve bunun çözümünün nasıl olabileceğini izleyebiliriz. Ekonomi başlangıçta A noktasında hem uzun hem de kısa dönemli dengesini yakalamıştır. Dolayısıyla bu noktadan hareket etmek için bir neden yoktur. Şimdi varsayalım ki toplam talebi daraltan bir neden açığa çıktı. Örneğin, ülkede siyasi otoriteye olan güven sarsıldı ve hanhalkları ile yatırımcılar

karamsarlığa kapıldı. Bu durumda toplam talep eğrisi AD_1 'den AD_2 'ye yani sola doğru kayacaktır. Kısa dönemli toplam arz eğrisinde henüz bir hareket yoktur. Talep yönlü gelen bu şoka henüz bir yanıt verilemez. Yani $SRAS_1$ eğrisi geçerli olan kısa dönem toplam arz eğrisidir. Ekonominin yeni kısa dönem dengesi B noktasında oluşmuştur. Ülkede fiyatlar genel düzeyi P_1 'den P_2 'e düşmüş ve denge milli gelir düzeyi de $GSYH_f$ 'den $GSYH_r$ 'e kadar gerilemiştir. Talep yönlü gerçekleşen bu şoka hükümetin müdahale etmediğini varsayalım. Ekonominin kendi dinamikleri bir süre sonra devreye girecektir. Ekonomik daralma işsizliği arttıracak bu da ücretlerin düşmesine yol açacaktır. Düşen ücretler üreticiler için düşen maliyetler anlamına gelecek. Bu durumda üreticiler kısa dönemli toplam arz eğrisini sağa kaydıracak şekilde çıktı miktarlarını arttıracaklardır. Kısa dönemli toplam arz eski tam istihdam çıktı düzeyi yakalanana kadar artacak ve C noktasında yeniden kısa ve uzun dönem dengeleri birlikte elde edilecektir. Bu durumda ekonomik daralmanın milli gelir üzerindeki olumsuz etkisi ortadan kalkacaktır. Ancak fiyatlar genel seviyesi daha da düşecektir. Talep şokuna toplam arz cevap vererek milli gelir düzeyini eski seviyesine getirmiştir. Ancak fiyatlar genel seviyesi artık daha düşüktür.

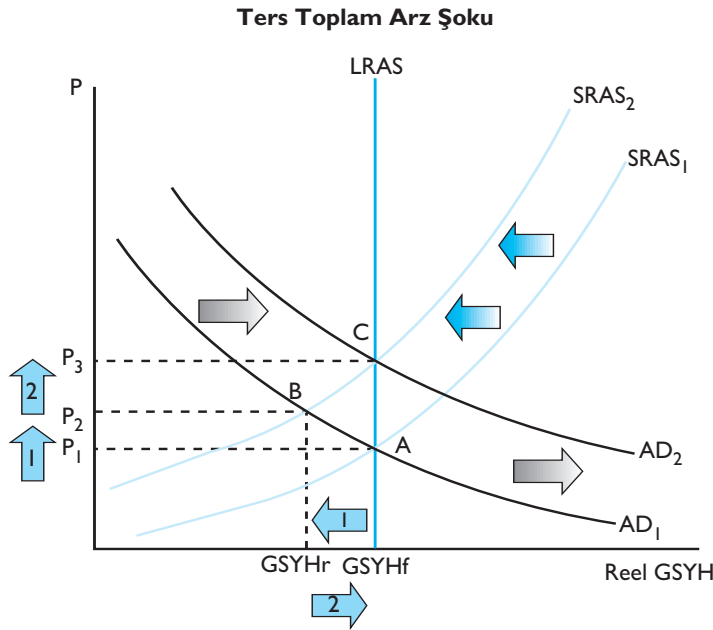


Ekonomik durgunluk ve hatta daralmaya yol açabilecek bir diğer neden de ters arz şokudur. Toplam arz eğrisinin sola kaymasına yol açacak herhangi bir neden ters arz şokunu makroekonomik işleyişe eklemiş olacaktır. Ekonominin her alanında enerjinin olmazsa olmaz girdilerden bir tanesi olduğunu biliyoruz. Varsayalım ki dünya enerji kaynakları üzerine doğan bir şüphe yüzünden enerji fiyatları hızla yükselmeye başladı. Bu enerji fiyat artışı üretim maliyetlerini önemli ölçüde arttıracaktır. Bu da toplam arzı daraltacak ve toplam arz eğrisi sola kayacaktır. Bu hikâyenin ve sonucunun ne olabileceğini şekil 7.27 yardımıyla açıklamaya çalışalım. Başlangıçta ekonomi A noktasında hem kısa dönemli hem de uzun dönemli dengesindeydi. Dünyadaki enerji fiyatlarında yaşanan gelişmeler sonucu $SRAS_1$ eğ-

risi $SRAS_2$ eğrisine doğru kaymıştır. Böylece kısa dönemli yeni bir dengeye ulaşılmış ve bu denge uzun dönemli denge ile örtüşmemiştir. Ekonomi B noktasındadır. Artık milli gelir düzeyi $GSYH_f$ kadardır. Ülke ekonomisi küçülmüştür. Aynı zamanda fiyatlar genel seviyesi de P_1 'den P_2 'e çıkmıştır. Yani enflasyon oluşmuştur. Ülke iki problemle eş anlı yüz yüzedir. Hem ekonomik daralma hem de enflasyon aynı anda problem olarak ortaya çıkmıştır. Bu iki olgunun eş anlı ortaya çıkmasına iktisatta "stagflasyon" adı verilmektedir. Stagflasyondan kurtulmak için devlet arz şokunun sönmesini beklemek yerine sisteme müdahale etmeye karar verir. Kamu harcamalarını artırır. Bu durumda AD_1 eğrisi sağa doğru kayar ve AD_2 eğrisi halini alır. Kamu harcamalarındaki artış toplam talebi arttırmıştır. Bu kamu harcamaları artışı ülke tam istihdam çıktı düzeyinde dengeyi yakalayıncaya kadar devam eder. Tam da bu noktada durur. Ülke ekonomisi C noktasında yeniden kısa ve uzun dönemli dengeyi yakalamıştır. Ekonomik gerileme ortadan kalkmış ve milli gelir yeniden $GSYH_f$ düzeyine gelmiştir. Ancak arz şokuna talep yönlü müdahale, geriye bir problem bırakmıştır. Fiyatlar genel seviyesi son toplam talep müdahalesi ile P_3 düzeyine kadar artmıştır. Yani ekonomik daralma problemi çözülmüş ama enflasyon problemi yaratılmıştır.

Şekil 7.27

Ters Toplam Arz Şoku



SIRA SİZDE

4

Toplam talepte bir azalma (AD eğrisi sola kayar) ile ortaya çıkabilecek işsizlik ile toplam arzda bir azalma (AS eğrisi sola kayar) sonucu oluşabilecek işsizliği açıklayın. Her iki durumda da fiyatlar genel seviyesi nasıl etkileniyor? Açıklayın.

Ekonomik Dalgalanma ve Kendi Kendini Düzelten Ekonomi

Temel $AD-AS$ modeli, fiyatlar genel düzeyinin iş dünyasının karar vericilerinin seçimlerini nasıl etkilediği üzerinde durur. Gerçekleşen fiyatlar genel düzeyi, beklenden daha az ya da daha fazla olduğunda makroekonomik dengesizlik söz konusu olur. İnsanların umduğu fiyatlar genel düzeyi de enflasyon beklentilerine uy-

madığı sürece gerçekleşen fiyat düzeyinden farklı olur. Enflasyon beklenilenden fazla ise bu durumda daha yüksek fiyatlar genel düzeyi oluşacak demektir. Bunun sonucunda kar marjları artacak ve firmalar bu yüzden artan üretim miktarları ile karşılık vereceklerdir. Aksine, enflasyon oranının beklenilenden daha düşük gerçekleşmesi düşük fiyatlar genel seviyesi anlamını taşıyacaktır. Düşük fiyatlar kar marjları için umut vadetmeyeceğinden, firmalar için karar vericiler daha düşük üretim miktarları şeklinde seçim yapacaklardır.

Günümüz serbest piyasa ekonomilerinde temel savunulardan bir tanesi ekonomilerin kendi haline bırakılması ve devlet müdahalesinin gereksizliğidir. Her ne kadar yaşanmakta olan 2008 Global Krizi, bu iddia sahiplerinin ülkelerinin ekonomiye devlet müdahalesini yaşasa da yine de 1980'lerden bu yana esen Yeni Klasik söylem güçlülüğünü korumaktadır. Bu anlamda ekonomilerin kendi hâllerine bırakıldığında doğru yolda ilerlemelerine yardımcı olan 3 temel araçtan bahsetmemiz gerekir.

İlk olarak tüketim talebinin yarattığı olumlu havadan bahsetmek gerekir. Tüketim talebi tüm dünyada iş çevrimleri civarında göreceli durağan bir yapıya sahiptir. Bu iş çevrimlerinin olumsuzluklarını bastırmakta önemli bir araçtır.

Reel faiz oranlarındaki değişimler, toplam talebin durağanlaştırılmasında ve ekonomik dalgalanmaların olumlu yönde çevrilmesinde önemli yardımcılık yapmaktadır. Faiz oranları durgunluk ve gerileme dönemlerinde düşerken ekonominin büyüdüğü ve ısındığı dönemlerde çıkmaktadır.

Üretim faktörlerinin reel fiyatlarında yaşanan değişimler, ekonomik dalgalanmaların yönlendirilmesinde önemli rol üstlenir. Durgunluk zamanlarında soğuyan ekonomilerle birlikte dünyada düşen üretim kaynakları fiyatları izlenirken bu kaynak fiyatları ekonomilerin büyüme dönemlerinde artış kaydeder. İzledikleri bu seyir de ekonomik dalgalanmaların kendi kendine iyileşmesi sürecinde olumlu katkı sağlar.

Özet



Toplam talep kavramının iktisat teorisindeki yeri ve önemini kavrayabilmek

Toplam talep belirli bir zaman dönemi boyunca ekonomideki tüm nihai mal ve hizmetler için yapılan harcamaların toplamıdır. Toplam talep eğrisi fiyatlar genel düzeyi ile talep edilen toplam çıktı miktarı arasındaki negatif bir ilişkidir. Toplam talebi oluşturan 4 harcama türü vardır. Tüketim, yatırım, kamu ve net ihracat harcamaları toplam talebin 4 harcama bileşenidir. Toplam talep eğrisinin neden negatif eğimli olduğuna bakıldığında 3 farklı faktörden bahsetmek gerekir. Bunlar sırasıyla servet, faiz oranı ve döviz kuru etkileridir.



Toplam talep eğrisindeki hareketlerin nedenlerini anlayabilmek

Toplam talep eğrisinde kaymaya yol açacak 4 harcama bileşeni vardır. Tüketim, yatırım, kamu ya da net ihracat harcamalarında değişikliğe neden olacak her faktör toplam talebin değişmesine yol açacaktır. Bu harcama bileşenlerinde değişikliğe yol açacak faktörler toplam talep eğrisinde de kayma hareketine yol açacaktır. AD eğrisinde kaymaya sebep olabilecek faktörler 3 ana başlık altında toplanır. Beklentiler, yabancıların milli gelir ve fiyat düzeyleri ve hükümetin izleyeceği politikalar toplam talep değişikliğine yol açacak nedenlerdir.



Toplam arz kavramını kısa ve uzun dönem ayrımında tanımlayabilmek ve iktisadi analizlerde kullanabilmek

Kısa dönemde fiyat düzeyi arttıkça firmalar daha fazla mal ve hizmet üretip arz edeceklerdir. Firmalar artan fiyatları kendileri için daha fazla kar potansiyeli olarak algılayacak ve bunun için arzlarını arttıracaklardır. Bu da ekonominin tamamında toplam arz miktarı artışına neden olur. Dolayısıyla kısa dönem toplam arz eğrisi yukarı doğru eğimli olacaktır. Yani kısa dönem toplam arz miktarı ile fiyat düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır.

Makroekonomi için uzun dönemde üretim açısından hem girdi hem de çıktı fiyatlarının tamamen esnek olduğu süre anlaşılır. Kısa dönem

sona erdikten sonra uzun dönem başlar. Uzun dönem firma ve sektöre bağlı olarak birkaç hafta ya da birkaç yıl olabilir. Makroekonomik anlamda ekonominin tamamı için uzun dönemden her türlü fiyat hareketliliğinin serbest olduğu sürece anlaşılmalıdır. Uzun dönemli toplam arz eğrisi tam istihdam üretim düzeyinde sabittir. Ülkede fiyatlar genel seviyesi ne olursa olsun bütün kaynakların tam istihdam edildiği durumdaki çıktı miktarı uzun dönemli toplam arz miktarını belirler.



Toplam talep ve toplam arz modelinin makroekonomik olayları yorumlamada kullanabilmek

İktisadi dalgalanmalar düzensiz ve öngörülemezdir. Ekonomik dalgalanmalar iktisat literatüründe "iş döngüsü" olarak adlandırılır. Durgunluk, makroekonomide kendini reel GSYİH'da düşüş, gelirlerde azalma ve artan işsizlik ile gösterir. Ekonomik daralma ise durgunluğun daha ciddi olduğu yıllarda açığa çıkar. AD-AS Modeli model çoğunlukla iktisadi dalgalanmaları açıklayabilmekte kullanılır.

Makroekonomik birçok değişken birlikte dalgalanır. Makroekonomik gelir ya da üretimi ölçmeye yönelik değişkenlerin çoğu birbirlerine yakın biçimde dalgalanma izler. Her ne kadar çoğu makroekonomik değişken birlikte dalgalansa da dalgalanmadaki artış ya da azalış miktarları birbirinden oldukça farklıdır. AD-AS modeli bu tür hareketleri anlayabilmek için kullanılan en basit makroekonomik modellerden bir tanesidir.

Kendimizi Sıyalım

1. Toplam talep eğrisi için aşağıdakilerden hangisi doğrudur?
 - a. Bir ekonominin tüm fiyat seviyelerinden talep ettiği ara malların toplam miktarıdır.
 - b. Bir ekonominin tek fiyat seviyesinden talep ettiği ara malların toplam miktarıdır.
 - c. Bir ekonominin belirli bir fiyat düzeyinden talep ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
 - d. Bir ekonominin farklı fiyat düzeylerinden talep ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
 - e. Bir ekonominin farklı fiyat düzeylerinden arz ettiği nihai mal ve hizmetlerin toplam miktarıdır.
2. Aşağıdakilerden hangisi toplam talep eğrisinin aşağı doğru eğimli olma nedenidir?
 - a. Artan fiyatlar faiz oranını artırır ve borçlanma maliyetleri artar. Bu da daha az yatırım ve tüketim harcaması anlamına gelir.
 - b. Düşen fiyatlar faiz oranını artırır ve borçlanma maliyetleri artar. Bu da daha az yatırım ve tüketim harcaması anlamına gelir.
 - c. Fiyat seviyesi arttığı için hanehalklarının parasal zenginliği artar ve bu da toplam talebi artırır.
 - d. Türkiye’de fiyatlar dış dünyaya göre göreceli düşer. Bu ihracatı azaltır. Böylece toplam talep azalır.
 - e. Türkiye’de fiyatlar dış dünyaya göre göreceli artar. Bu ihracatı artırır. Böylece toplam talep artar.
3. Aşağıdakilerden hangisi toplam talep eğrisini sağa kaydırır?
 - a. Vergiler azaldığında.
 - b. Hükümet harcamaları azaldığında.
 - c. Yatırıma talep azaldığında.
 - d. İhracat azaldığında.
 - e. İthalat arttığında.
4. Aşağıdakilerden hangi durumda toplam talep **azalmaz**?
 - a. Hükümet harcamaları azaldığında.
 - b. Net ihracatın azalması.
 - c. Vergiler azalmıştır.
 - d. a, b, c şıklarının üçü de doğrudur.
 - e. Hem (a) hem de (b) doğrudur.
5. Belirli bir toplam arz eğrisi boyunca fiyat seviyesinde bir artış neden toplam çıktı seviyesini artırır?
 - a. Firmalar yüksek kar olasılığı gördüğü için.
 - b. Reel ücretlerdeki artışla işçiler daha fazla çalıştığı için.
 - c. Reel ücretlerdeki artışla işçiler daha az çalıştığı için.
 - d. Firmaların bir beklentileri kalmadığı için.
 - e. b ve c şıklarının ikisi de doğrudur.
6. Toplam çıktı miktarı tam istihdam düzeyinden..... ise ücretler.....başlayacak ve toplam arz eğrisini sağa doğru kaydıracaktır. Yukarıdaki boşluklara neler gelmelidir?
 - a. Fazla; düşmeye
 - b. Fazla; yükselmeye
 - c. Aşağıda; düşmeye
 - d. Aşağıda; artmaya
 - e. a ve d şıkları doğrudur.
7. Aşağıdakilerden hangisi toplam arz eğrisini sağa doğru kaydırır?
 - a. Ham petrol fiyatlarında bir artış
 - b. Ücretlerde bir artış
 - c. Gelecekteki fiyatlar genel seviyesinin artacağına yönelik beklentiler
 - d. Teknolojik gelişme
 - e. a ve b şıkları doğrudur
8. Aynı anda hem artan fiyatlar genel düzeyi hem de azalan toplam çıktı miktarı varsa, bu duruma ne ad verilir?
 - a. Stagflasyon
 - b. Hiperenflasyon
 - c. Deflasyon
 - d. Enflasyon
 - e. Hızlanan enflasyon

9. AD-AS model analizine göre 1973 - 1975 petrol krizinden doğan ters arz şokları sonucunda aşağıdaki durumlardan hangisi gerçekleşmiştir?
- Artan toplam çıktı, azalan işsizlik, artan fiyatlar genel seviyesi
 - Azalan toplam çıktı, artan işsizlik, artan fiyatlar genel seviyesi
 - Artan toplam çıktı, artan işsizlik, artan fiyatlar genel seviyesi
 - Azalan toplam çıktı, artan işsizlik, azalan fiyatlar genel seviyesi
 - Artan toplam çıktı, azalan işsizlik, azalan fiyatlar genel seviyesi
10. Aşağıdakilerden hangisi toplam arz eğrisi için doğru bir ifadedir?
- AS eğrisi farklı fiyatlardan toplam hammadde arz miktarını verir
 - AS eğrisi cari fiyattan satışa sunulan nihai mal ve hizmetlerin toplamını verir
 - AS eğrisi farklı fiyatlardan satışa sunulan nihai mal ve hizmetlerin toplamını verir
 - AS eğrisi farklı fiyatlardan satışa sunulan ara ürün ve nihai mal ve hizmetlerin toplamını verir
 - AS eğrisi farklı fiyatlardan satışa sunulan nihai hizmetlerin toplamını verir

Kendimizi Sınavalım Yanıt Anahtarı

- d Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Neden Negatif Eğimlidir" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Eğrisini Kaydıran Faktörler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlış ise "Toplam Talep Eğrisini Kaydıran Faktörler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlış ise "Toplam Arz ve Kısa Dönem" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlış ise "Toplam Arz, Kısa Dönem ve Uzun Dönem" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- d Yanıtınız yanlış ise "Toplam Arz, Kısa Dönem ve Uzun Dönem" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- a Yanıtınız yanlış ise "AD-AS Modelinin İşleyişi ve Makroekonomik Denge" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- b Yanıtınız yanlış ise "AD-AS Modelinin İşleyişi ve Makroekonomik Denge" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
- c Yanıtınız yanlış ise "Toplam Arz" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Toplam harcamalar modeli kullanılan makroekonomik modeller arasında en basit işleyişi olanlardan bir tanesidir. Çok güçlü varsayımlarla çalışır ve bu yüzden de AD-AS modeline göre daha az gerçeği yansıtabilir. Toplam harcamalar modelinde hem faiz oranları hem de fiyatlar genel seviyesi modelin işleyişi içerisinde sabit kabul edilir. Her ne kadar bu varsayımlar çok gerçekçi olmasa da diğer modellerle kıyaslama yapmakta oldukça avantajlı durum yaratır. AD-AS modeli ise fiyatlar genel seviyesinde hareketlerin serbest olduğu bir modeldir. İçsel olarak ayrıca faiz oranlarının serbestçe hareketi de mümkündür bu modelde.

Sıra Sizde 2

1970'lerde yaşanan petrol krizleri artan maliyetlerle birlikte Türkiye'de enflasyonu arttırmıştı. Bu maliyet artışı, toplam arz yönünden Türkiye için ters şok olarak kabul edilmelidir. Bu dönemlerde Türkiye ekonomisinde stagflasyon yaşanmıştı. Hem işsizlik daralan ekonomiy-le artıyor hem de enflasyon kontrol altına alınamıyor-du. Günümüzde yaşanan petrol fiyatlarındaki artış ise Türkiye makroekonomisini geçmişe göre daha az etkilemektedir. 2000'li yıllarla birlikte teknolojideki ivmenin kazandığı hız üretim maliyetlerinde düşük seyri getirmiş ve bu yüksek petrol fiyatlarının etkisini azaltmıştır. Enflasyon üzerinde petrol fiyatlarının eskisi kadar hakim olmamasının bir başka nedeni de çeşitlenen enerji araçlarıdır. 1970 ve 1980'lerde sanayi üretimi petrole daha bağımlı iken alternatif enerji kaynakları günümüzde bu bağımlılığı azaltmıştır. Sanayi üretimindeki yapısal değişim de bu bağımlılığı azaltmıştır. Son olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın parasal politikalarda yürüttüğü yeni açılımlar, petrol fiyatlarının enflasyona yansımaya olasılığını azaltmıştır. Tüm bu faktörler 1970 ve 1980'lere göre petrol fiyatlarının ülke makroekonomisini negatif etkileme olasılığını azaltmıştır.

Sıra Sizde 3

Tam istihdamın altında kullanılmayan kapasite ve kaynaklar toplam arzı sorunsuz arttırmakta imkân sağlayacaktır. Kapasite ve kaynakların kullanılmayan bölümünün üretime sokmak birim maliyetler üzerinde çok bir baskı yaratmayacaktır. Diğer taraftan tam istihdam düzeyinin üzerinde toplam arzı arttırmak daha zor bir iş-tir. Tam istihdam düzeyinin sağında kapasite ve kaynaklar olanaklar ölçüsünde zaten kullanılmıştır. Daha fazla emek kullanarak üretim arttırma şansı kalmamıştır. Sermaye kapasite ölçüsünde artmış ve daha fazlası mümkün olmadığından yeni kullanılacak emek miktarı, üretimi olumsuz etkiler. Çünkü işçi başına düşen verimlilik bu bölümde azalma eğilimindedir. Emeğe dokunmadan sermayeyi arttırmak da benzer sonucu verir. Sermayeyi kullanacak yeterli işçi olmayacağından sermayenin verimliliği düşer. Bu durumda toplam arzı arttırmak daha sıkıntılı olacaktır. Bu anlamda tüm kullanılan girdi miktarını eş anlı arttırmak gerekecektir ki bu da uzun dönemde mümkün olabilecek bir durumdur. Dolayısı ile tam istihdamın üzerinde fiyat artışlarına toplam arzda artış ile yanıt vermek o kadar kolay olmayacaktır. Her ne kadar firmalar artan fiyatları potansiyel kar olasılığı olarak görseler de bunu fırsata dönüştürmek pek mümkün olmayacaktır.

Sıra Sizde 4

Hem toplam talepte bir düşüş hem de toplam arzda açığa çıkan bir azalma reel çıktı düzeyi için aynı yönlü sonuçları verecektir. Toplam talebin sola kayması ile ülkedeki milli gelir düzeyi azalacak; yani ülke ekonomisi daralacaktır. Bu daralma daha az çıktı ve daha az çıktı daha az girdi kullanımı anlamını taşır. Bu durumda kullanılan emek girdi miktarı da azalacak; yani işsizlik artacaktır. AS eğrisinin hareket etmediği varsayımı ve pozitif eğimli oluşundan ötürü AD eğrisi sola kaydığında ülkedeki fiyatlar genel seviyesi de düşer ve deflasyon açığa çıkar. Diğer yandan toplam arzın azalması, AS eğrisini sola kaydıracak ve yine ülkedeki toplam çıktı miktarı azalacaktır. Bu durum toplam talep daralmasında olduğu gibi işsizliği arttıran bir sonuç ortaya çıkaracaktır. Ancak AD eğrisinin değişmediği varsayımı ve negatif eğimli oluşundan ötürü toplam arz yönlü daralma bu sefer fiyatlar genel seviyesinde yukarı yönlü baskı yapacaktır.

Yararlanılan Kaynaklar

- Blanchard O. (2002). **Macroeconomics**, Pearson.
- Boyes W. ve Melvin M. (2011). **Fundamentals of Economics**, Cengage learning.
- Case K. ve Fair R. (2002). **Principles of Economics**, Prentice Hall Business Publishing
- Hubbard R. Glenn ve O'Brien Anthony Patrick. (2010). **Macroeconomics**, Pearson Education.
- Mankiw N.G. (2010). **Macroeconomics**, 7th ed., Worth Publishers.
- McConnell Campbell, Brue Stanley ve Flynn Sean. (2011). **Macroeconomics**, McGraw-Hill Series.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Ekonomi politikasının tanımı ve amaçlarını ifade edebilecek,
 - Ekonomi politikasının amaçları arasındaki çelişkileri açıklayabilecek,
 - Ekonomi politikasının araçlarını tanımlayabilecek,
 - İstikrar programlarının amacını açıklayabilecek,
 - İstikrar programlarının türlerini açıklayabilecek,
- bilgi ve becerileri kazanabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Politika
- Enflasyon
- Ödemeler Dengesi
- Döviz Kuru
- İstikrar Politikası
- Açık Piyasa İşlemleri
- Zorunlu Karşılık
- Reeskont
- Ortodoks Program
- Heteredoks Program

İçindekiler



Ekonomi Politikaları ve İstikrar Programları

GİRİŞ

Ekonomi politikası, genel olarak makroekonomik dengelerin hangi yönde ve nasıl değiştirileceğine ilişkin yaklaşımları kapsayan daldır. Dolayısıyla örneğin enflasyonla mücadele etmek ya da ekonomik büyümeyi artırmak gibi konularda ekonominin var olan dengelerini değiştirebilmek için ekonomi politikası uygulamalarına ihtiyaç vardır. Ekonomi politikasının çeşitli alt dalları vardır. Bunlar; maliye politikası, para politikası ve gelirler politikası olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Maliye politikası denildiğinde devletin vergi politikası, borçlanma politikası, harcama politikası, teşvik politikası gibi alt başlıklar karşımıza çıkmaktadır. Para politikası denildiğinde ise para arzı politikası, döviz kuru politikası, karşılıklar politikası, faiz politikası gibi alt başlıklarla karşılaşırız. Gelirler politikası ise ücret ve fiyat kontrollerini içermektedir.

Ekonomi politikalarının ulaşmaya çalıştığı öncelikli amaçlar; tam istihdama ulaşmak, üretimi artırmak, fiyat istikrarını sağlamak, ödemeler dengesini iyileştirmek ve adil bir gelir dağılımını gerçekleştirmektir. Bu amaçlardan sapmalar olduğunda ortaya çıkacak olan sonuçlar; işsizlik, büyüme sorunları, enflasyon ve dış denge sorunlarıdır. Ülke ekonomileri için birer istikrarsızlık göstergesi olan bu sonuçlar giderilmediğinde ve gerekli önlemler alınmadığında karmaşık bir yapı arz eden ekonomi iyice olumsuzlaşacaktır. Bu olumsuzlukların devam etmemesi ve ekonomik dengelerin yeniden sağlanması için istikrar programları uygulanmaktadır. İçerik ve yöntem açısından zamanla değişime uğrasa da istikrar programları genelde şu beş unsuru içermektedir. Program sonrası enflasyon hedefi, mali istikrarın şekli ve büyüklüğü, uygun para politikası, döviz kurunun hedefle uyumlu seviyesi ve bir gelirler politikası kullanımı.

İstikrar programları; hedefler, uygulama, süreç ve sonuçları açısından ortodoks, heteredoks ve IMF tipi olmak üzere üç başlıkta incelenmektedir. Ortodoks istikrar programlarında para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması gibi önlemler yer almaktadır. Heteredoks istikrar programlarında ise geçici toplumsal uzlaşma ile ücret, faiz ve döviz kurlarındaki artışlar dondurulmakta ve gelirler politikası uygulanmaktadır. Ödemeler dengesinin iyileştirilmesi ve fiyat istikrarının sağlanması gibi unsurları içeren IMF destekli istikrar programlarının temel amacı ise uygun bir zaman periyodunda sağlıklı bir ödemeler dengesine ulaşmak için toplam talep ve toplam arz arasındaki dengesizliği gidermek ve tatminkar bir büyümenin gerçekleştirilmesidir. IMF

destekli istikrar programlarının amaçları üç madde olarak ortaya konabilir. Birincisi ve en önemli olanı dış ticaret açığının azaltılması veya dışsal sermayenin ülkeye çekilmesi yollarıyla dış ödemeler dengesinde iyileşmenin sağlanmasıdır. İkincisi, daraltıcı para ve maliye politikaları ile enflasyonda düşüşün temin edilmesidir. Son olarak da liberalizasyon çalışmalarının uygulanmasıyla ekonomide sürdürülebilir büyümenin sağlanmasıdır.

EKONOMİ POLİTİKASI TANIMI

Politika kavramı geniş olarak düşünüldüğünde “belli bir amaca ulaşmak için karar alınması ve bu kararın uygulanması” olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla ekonomi politikası da “devletin belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alması ve bu kararın uygulanması” şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan anlaşılacağı üzere, ekonomi politikasının temel belirleyicisi devlettir. Devleti oluşturan bürokratik organlar, devletin idari yapısına göre ekonomi politikasında karar birimi olmaktadır. Ancak bazı iktisat teorileri ve bu teorilerin taraftarları devletin ekonomik yaşama müdahalesinin gereksiz olduğunu savunmuşlardır. Örneğin; klasik iktisat teorisi ve klasik doktrin, savunduğu liberalizm felsefesi ile sistemin kendi kendine herhangi bir müdahale olmaksızın gayet iyi işleyeceğini kabul etmiştir. Bu düşünceye göre ekonomi politikasının amacı, sistemin serbest işleyişini önleyen ve rekabet ortamına zarar veren faktörleri ortadan kaldırmaktır. Klasik teorinin birçok görüşünü paylaşan monetarist makro teoride, ekonomide meydana gelen istikrarsızlıkların temel nedenini devletin gerçekleştirdiği kurumsal ve yasal düzenlemelere bağlayarak devletin ekonomi politikaları düzenlemelerinden uzak kalması görüşünü benimsemiştir. Aynı şekilde yeni klasik teoride, klasik teorinin temel ilkelerini benimseyerek ekonominin kendi kendine dengeye geleceğini, devlet müdahalesinin gereksiz olduğu sonucuna daha değişik bir açıdan ulaşmıştır. Bu düşüncelere karşılık ekonominin kendi hâline bırakıldığında dengeye gelemeyeceğini ortaya çıkacak olumsuzlukların önlenmesi için devletin ekonomi politikaları aracılığı ile müdahalesinin gerekli olduğunu savunan teoriler ve bu teorilerin taraftarları da mevcuttur. Örneğin; J.M.Keynes, ekonomik sistemin kendi başına bırakıldığında iyi işlemediğini, işleyiş sürecinde ortaya çıkan aksaklıkların önlenmesi için müdahale edilmesi gerektiğini söylemiştir. Keynes “Genel Teori” adlı eserinde, pratik ekonomi politikasına yeni makro yaklaşımlar ve politika araçları kazandırmıştır. Böylece iktisat bilimi ekonomi politikasının ana hatlarını belirlemeye elverişli bir model ve gerekli tedbirleri içeren bir kalıba sahip olmuştur. Bir ekonomi politikasının belirlenmesi yani amaçların ve bu amaçlara ulaşmayı mümkün kılacak araçların seçimi benimsenen makro teorinin niteliklerine bağlıdır. İktisatçıların çoğu hem amaçlara verilen öncelikte hem de kullanılacak araç seçiminde birbirleriyle anlaşmazlığa düşmesinin temel nedeni farklı makro teorileri benimsemelerinden kaynaklanmaktadır. Makro teoriden hangisinin benimsendiğine göre ekonomi politikalarının amaçlara vereceği öncelik ve kullanmayı tercih edeceği araçlar farklı olacaktır.

Başarılı bir ekonomi politikası uygulaması için gerekli temel şartları şu şekilde sıralayabiliriz:

- İlke ve amaçlar, kesin ve çelişkisiz olarak belirlenmeli,
- Belirlenen bu ilkelere bağlı kalınmalı,
- Mevcut duruma göre amacın optimal şekilde gerçekleşmesini sağlayacak araçlar kullanılmalı,
- Seçilecek araç mümkün olduğu kadar basit olmalıdır. Burada basitlikten kastedilen politikanın uygulanması ile ilgili kişi ve kurumların mümkün ol-

duğu kadar az sayıda olmasıdır. Uygulama ile ilgili kişi ve kurumların sayısı ne kadar artarsa uygulamada gecikme ve karışıklık riski o kadar artar.

Başarılı bir ekonomi politikası için temel şartlar nelerdir?



EKONOMİ POLİTİKASI AMAÇLARI

Ekonomi politikasının amaçları ile kastedilen, “ulaşılmak istenen hedefler” veya “elde edilmek istenen sonuçlardır”. Örneğin enflasyonu önleyip “fiyat istikrarını sağlamak”, “tam istihdamı gerçekleştirmek”, “yüksek büyüme hızları elde etmek”, “ödemeler dengesini sağlamak”, “gelir dağılımını iyileştirmek”, ekonomi politikası modelinin temel amaçlarını oluşturur. Şimdi bu amaçları ayrıntılı olarak açıklayalım.

Fiyat İstikrarı

Fiyat istikrarı, bir ekonomide ortalama fiyat düzeyinde sürekliliğin sağlanmasıdır. Fiyat istikrarının sağlanmasından söz edilince bir ekonominin genel fiyat düzeyinde meydana gelen devamlı değişimlerin önlenmesi anlaşılır. Burada üzerinde durulması gereken iki temel nokta vardır. Birincisi herhangi bir mal veya hizmetin yerine ekonominin genel fiyat seviyesi ele alınır. Burada “toptan eşya fiyat endeksleri” veya “tüketici fiyat endeksleri” ile ifade edilen genel fiyat düzeyi söz konusudur. İkinci önemli nokta fiyat endekslerindeki bu değişimin sürekli olmasıdır. Daha açık bir ifadeyle fiyat endeksleri yükselme veya düşme yönünde ani bir sıçrama yapabilir. Örneğin bir devalüasyon yapılması sonucu, bir ekonomide fiyatlar genel seviyesi yükselebilir. Eğer bu şekilde başlayan yükselme devam etmez ve fiyatlar yeni seviyelerinde karar kılsa fiyat değişimleri sürekli olmayacaktır. Bu şekilde, herhangi bir nedenle değişen fakat yeni seviyesinde karar kılan fiyatlar “fiyat istikrarını sağlama” yönünden üzerinde durulacak konu değildir. Asıl önemli olan fiyat değişimleri, bir defa başlayan ve aynı yönde durmadan devam eden değişimlerdir.

Toptan Eşya Fiyat Endeksi, Bir ekonomideki genel fiyat düzeyini ve paranın satın alma gücündeki değişimleri belirlemek için seçilmiş malların toptan fiyatları izlenerek düzenlenen endekstir.

Tüketici Fiyat Endeksi (TÜFE), Tüketici tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimleri ölçen endekstir. TÜFE hesaplanırken ilk olarak ülkenin genelini temsil eden bir örnek kitlenin bir yıl içinde hangi mal ve hizmete ne kadar para harcadığı hesaplanmaktadır. Bu hesaplama sonucu göre harcama gruplarına endeks içerisinde farklı ağırlıklar verilmektedir. Böylelikle bu örnek kitle tarafından yüksek oranda tüketilen mal ve hizmetler daha yüksek bir ağırlığa sahip olurken daha az tüketilenler daha düşük bir ağırlığa sahip olmaktadır. Yılın her ayının belirli günlerinde ve belirli alışveriş merkezlerinden alınan mal ve hizmet fiyatlarındaki değişim, bu ağırlıklara göre ölçülerek o ayın tüketici enflasyon rakamına ulaşılmaktadır.

Ekonominin fiyatlar genel düzeyinde ortaya çıkan ve devamlılık gösteren dengelessizlik iki türlü olabilir. Ya fiyatlar genel düzeyi sürekli yükselir ki buna “enflasyon” veya sürekli düşer ki buna da “deflasyon” adı verilir. Fiyat istikrarının sağlanmasından söz edilince kastedilen enflasyon veya deflasyonla mücadeledir.

Gelişmiş ve dışa açık gelişmekte olan ülkelerde enflasyon ve deflasyonun ortaya çıkış sebepleri ve buna bağlı olarak mücadele için alınacak önlemlerde birbirin-

den çok farklıdır. Gelişmiş ülkelerde fiyat istikrarının bozulması genellikle konjüktüre bağlı toplam talep ile toplam arz arasındaki dengesizliklerden doğar. Sorunun çözümü için ise kısa vadeli politikalar yeterli olmaktadır. Buna karşılık dışa açık gelişmekte olan ülkelerde ise enflasyon, yapısal nedenlere dayanmaktadır ve sorunun çözümü için uzun vadeli politikalar gereklidir. Gelişmekte olan ülkelerin belli başlı yapısal sorunlarından birincisi sanayilerinin yeterince gelişmemiş olmasıdır. Bunun sonucunda sanayi üretimi hem miktar hem de çeşit yönünde toplam talebi karşılayamamakta ve sanayi mallarının fiyatları sürekli yükselmektedir. İkinci yapısal sorun; bu ülkelerde tarımsal üretimin yeterince modernize olmayışıdır. Bu yüzden tarımsal üretim iklim koşullarından büyük ölçüde etkilenmektedir. Eğer iklim koşulları uygun ise üretim artmakta değilse düşmektedir. Sonuçta tarım kesiminde üretilen malların fiyatları da sürekli değişiklik göstermektedir. Üçüncü yapısal sorun; kamu açıklarının neden olduğu mali baskılardır.

Fiyat istikrarının sağlanmasında fiyat artışları (enflasyon) kadar, fiyat düşüşlerinde (deflasyon) önemlidir ve enflasyonun yol açtığı etkilerin tersi etkilere neden olmaktadır. Fiyatlar genel seviyesi düştüğünde yerli para değer kazanacak ve paraya talep artacaktır. Bu durumda mal ve hizmet talebi düşerek üretim hacmi azalacaktır. Talep yetersizliği, mevcut sistemi yavaşlatarak yeni yatırımların önünü kesmekte ve işsizliğe neden olmaktadır. Kısaca açıklamaya çalıştığımız nedenlere bağlı olarak fiyat istikrarının sağlanması amacı, ekonomi politikasının temel amaçları içinde yer almaktadır.

Tam İstihdam

Tam istihdam, geniş ve dar anlamda olmak üzere iki şekilde tanımlanmaktadır. Geniş anlamda tam istihdam, bir ülkedeki mevcut üretim faktörlerinin (emek, sermaye, toprak, girişimci) tamamının üretimde kullanılması durumudur. Buna karşılık dar anlamda istihdam, üretim faktörlerinden sadece emek faktörünün üretimde tam olarak kullanıldığı durumu ifade eder. Burada bir konunun açıklanması gereklidir. O da kaynakların tam olarak kullanılması ifade edilirken hepsinin yüzde yüz kullanılıyor olduğunun anlaşılması gerektiğidir. Gerçek hayatta kaynaklar (emek dahil) yüzde yüz istihdam edilemez. Buna göre, ekonomistler tam istihdamı hem geçici hem de yapısal nedenleri göz önünde bulundurarak işsizlik oranının normal olduğu bir istihdam düzeyi olarak tanımlarlar. Günümüzde, emek gücünün %94 oranında istihdam ediliyor olduğu bir ekonomide tam istihdamın gerçekleştiği kabul edilmektedir.

Ekonomi politikasında tam istihdamın amaç olarak belirlenmesi 1929 dünya ekonomik krizine kadar uzanmaktadır. 1929 krizi, o döneme kadar hakim düşünce olan klasik teoriye güveni büyük ölçüde sarsmış ve ekonomi biliminde yerleşmiş olan temel inançların sorgulanmasına yol açmıştır. Normal piyasa güçlerinin, ortaya çıkan kütleli işsizliği çözüme başarısız olması ve ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği beklentilerinin boşa çıkması, devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini savunan yeni bir teorinin (Keynesyen) ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve tam istihdamın ekonomi politikası amaçları içinde yer almasını sağlamıştır.

Ekonomik Büyüme

Ekonomik büyüme; sermaye stokundaki artış, teknolojik ilerleme, doğal kaynakların gelişimi ve üretim faktörleri kullanımında verimliliğin sağlanması sonucu reel milli gelirin yıllık olarak artmasıdır. Bu artışın oransal büyüklüğüne de büyüme hızı denir.

Ekonomi politikasının amaçlarından biri olan büyüme, II. Dünya Savaşı'ndan sonra önem kazanmıştır. Gerek gelişmekte olan ülkelerin savaş sonrası dönemde büyük bir kalkınma hamlesi içine girmeleri gerekse gelişmiş ülkelerin dengeli bir büyüme hızını koruma çabaları özellikle 1950'lerden sonra ekonomik büyüme ve kalkınma konularının ekonomi politikası içinde önem kazanmasına neden olmuştur. Gelişmiş ülkeler sanayileşmelerini tamamladıkları tarım sektörünü yeterince modernize ettikleri için nispeten düşük büyüme hızları ile yetinebilirler (%4). Buna karşılık az gelişmiş ülkeler ise sanayileşmelerini tamamlamak tarım kesimini modernize etmek ve tam istihdama ulaşmak için daha yüksek büyüme hızları sağlamak zorundadırlar.

Ekonomik büyüme ile insanların daha fazla gelir sahibi olmalarına, daha fazla mal ve hizmet tüketmelerine refah seviyelerini yükseltmelerine olanak sağlanır. Ayrıca ekonomik büyüme ile sağlanan gelir artışı yoksullara gelir transferini kolaylaştırmakta, yoksulluğun önlenmesine yardımcı olmaktadır.

Gelişmekte olan ülkeler neden yüksek büyüme hızı sağlamak durumundadırlar?



Ödemeler Bilançosu Dengesinin Sağlanması

Ödemeler bilançosu, belli bir dönemde (genellikle 1 yıl) ülke ekonomisi ile diğer ülkeler arasında yapılan her türlü ödemenin durumunu gösteren bilançodur. Bilançonun pasifinde diğer ülkelere yapılan ödemeler, aktifinde ülkeye yapılan ödeme girdileri gözüktür. Dış ödemeler dengesinde açığın oluşmasının değişik nedenleri vardır. Bunlardan en önemlisi yapısal bozukluklardan kaynaklanan nedenlerdir. Bir ekonomide ham madde yönünden aşırı dışa bağımlılığın olması, gösteriş nedeniyle lüks mallar ithalatının fazlalığı, sanayileşmelerini tamamlamamış olmaları ve bu nedenle ihracat imkânlarının sınırlı olması gibi nedenler ödemeler dengesinde açıklara sebep olmaktadır.

Eğer ödemeler bilançosu açığı, ithalatın ihracattan fazla olmasından ileri gelyorsa, bu durum para arzının daralmasına yol açar. Para arzının daralması faiz oranlarının yükselmesine ve yatırım harcamalarının azalmasına yol açar. Yatırım harcamalarının azalması ödemeler bilançosunu dengelemeye yöneltecektir. Çünkü yatırım için gerekli olan ithalat yapılmayacak ve azalacak, bunun sonucunda ihracatın ithalatı karşılama oranı yükselecek ödemeler dengesi açığı azalacaktır. Diğer taraftan para arzındaki daralmanın yükselttiği faiz oranları bir taraftan ülkeden sermaye çıkışını engellerken diğer taraftan yabancı sermaye girişini teşvik edecektir. Gelişmekte olan ülkelerde yapısal nedenlere bağlı olarak ortaya çıkan ödemeler dengesi açığı sorununun giderilmesi uzun vadeli yapısal değişiklikleri gerektirir. Bunun için söz konusu ülkeler hızlı sanayileşmek, ithalatı ikame etmek ve ihracatı arttırmak zorundadırlar.

Adil Gelir Dağılımının Sağlanması

Gelir dağılımı bir ekonomideki toplam gelirin üretim faktörleri ya da birey ve aileler arasındaki dağılımı şeklinde yorumlanabilir. Gelir dağılımındaki değişme toplu-

mun ortak özlemi olan barış, huzur, adalet ve refahın oluşup gelişmesinde bir araç olarak ele alındığından önemi daha iyi anlaşılmalı düşük gelirli kesimlerin nispi payının kötüleşmesinin çok ciddi sakıncalara neden olabileceği ortaya çıkmaktadır. Özellikle az gelişmiş ülkelerde gelir dağılımının iyileştirilmesi sosyal adalet düşüncesinin baskısıyla ortaya çıkan bir amaç değildir. Gelir dağılımının iyileştirilmesi bugünün az gelişmiş ülkelerinde hızlı kalkınmasının ön şartıdır. İç pazarı büyütmek ise toplumun gelir seviyesini yükseltmekle mümkün olacaktır. Bu nedenle gelir dağılımının iyileştirilmesi her şeyden önce; iç pazarı genişletip sanayiye teşvik etmek anlamına gelir. Bu yüzden hem ekonomik hem de sosyal açıdan adil gelir dağılımının sağlanması önemlidir. Devletlerin elinde bu amaca ulaşmak için çok sayıda araç vardır. Bunlar; transfer ödemeleri, kamu harcamaları ve vergiler gibi maliye politikası araçları ile istihdam, ücret ve fiyat gibi mali olmayan araçlardır.

EKONOMİ POLİTİKASI AMAÇLARI ARASINDAKİ ÇELİŞKİLER

Yukarıda açıklanan ekonomi politikası amaçları her zaman birbiriyle uyumsuz. Tam istihdamın sağlanması amacı ile fiyat istikrarı. Fiyat istikrarı ile ekonomik büyüme, tam istihdam ve büyüme amacıyla ödemeler dengesinin sağlanması amacı birbiriyle çelişmektedir.

Tablo 8.1
Ekonomi Politikası
Amaçlarının
Çelişkileri

AMAÇ	MUHTEMEL SONUÇLAR
Yüksek büyüme hızı	Enflasyonda yükselme, düşük oranlı işsizlik
Fiyat istikrarının sağlanması	Milli gelirden azalış, yüksek oranlı işsizlik
Tam istihdamın sağlanması	Milli gelir artışı, enflasyonda yükselme
Ödemeler dengesinin iyileştirilmesi	Yatırımlarda ve milli gelirden düşme

Tablo 8.1'den izleneceği gibi ekonomi politikaları amaçları arasında çok önemli çelişkiler bulunmaktadır. Örneğin; ekonomik büyümeyi sağlayıp işsizliğin azaltılması amaç olarak belirlenmiş ise uygulanacak politikalar fiyat istikrarının bozulmasına (enflasyon) sebep olacaktır. Çünkü ekonomik büyüme ve istihdam artışı amaçlarına ulaşabilmek için kullanılacak araçların başlıcaları şunlar olabilir; kamu yatırımları artırılabilir, transfer ödemeler hızlandırılabilir, ücret ve maaşlar yükseltilebilir. Ancak bu araçlar devreye sokulduğunda fiyat istikrarının bozulacağı, enflasyon hızının yükseleceği bu durumu da göz önüne almak gerekir. Eğer fiyat istikrarını sağlamak amaçlanmış ise bu durumda büyümede gerileme ve düşük istihdam söz konusu olacaktır. Phillips eğrisi ile açıklanan bu durum (enflasyon arttıkça işsizliğin azalacağı ya da işsizlik arttıkça enflasyonun düşeceği) fiyat istikrarı ile tam istihdam amaçlarının aynı anda gerçekleştirilmesinin zorluğuna işaret etmektedir. Bu çelişki nedeniyle öncelik fiyat istikrarına verilirse ekonomide işsizlik artmakta, istihdama öncelik verilir ise bu kez de fiyat yükselmektedir. Bu nedenle amaçların hepsinin aynı anda gerçekleştirilmesi mümkün değildir mümkün olan ekonominin birinci öncelikli sorununu belirleyip bunu önlemeye yönelik önlemleri alabilmektir. Aslında bu da yeterli değildir. Çünkü birinci öncelik olarak belirlenen sorunun çözümü için alınacak önlemler biraz önce de açıklandığı gibi başka sorunları beraberinde getirecektir. Bu nedenle uygulanacak ekonomi politikası, bir sorunu çözerken başka bir sorun yaratmamaya göre şekillendirilmek zorundadır.

EKONOMİ POLİTİKASI ARAÇLARI

Bir ekonomide üretim-tüketim ve değişim faaliyetleri ekonomi politikasının amaç ve araçlarına göre şekillenmektedir. Mal ve faktör piyasaları üzerinden birbirine bağlı olan üretici ve tüketiciler, bu süreci etkileyici olan politikalara göre yönlendirilmekte, uyarılmakta ve etkilenmektedir. Bu etkilenme sürecinde fiyatlar, üretim ve tüketim miktarları, ücret ve faiz oranları kredi miktarları, vergiler gibi büyüklükler yönlendirici araç olarak kullanılmaktadır. Ekonomik süreci istenen amaçlar doğrultusunda yönlendirici olan bu araç değişkenler genel olarak para, maliye ve gelirler politikası olarak gruplandırılabilir.

PARA POLİTİKASI

Para politikası, belirli ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için merkez bankası tarafından para ve kredi koşullarını kontrol üzere yapılan işlemlerdir, Merkez bankası belirlenen amaçlar doğrultusunda kontrolü sağlayabilmek için açık piyasa işlemleri, reeskont politikası ve zorunlu karşılıklar olmak üzere üç araçtan yararlanmaktadır.

Açık Piyasa İşlemleri

Açık piyasa işlemleri (APİ), en geniş anlamıyla finansal enstrümanların (Hazine bonosu ve devlet tahvili, merkez bankası senetleri ve birinci derece özel sektör senetleri) açık piyasada merkez bankası tarafından ya birincil piyasada ya da ikincil piyasada alınarak veya satılarak, bankacılık sisteminin toplam rezervlerini daraltarak veya genişleterek, nihai olarak ülkenin para arzını etkileyebilmek olarak tanımlanabilir. Diğer bir tanımlaması ise interbank, para ve menkul kıymetler pazarlarının tam anlamıyla gelişip aktif olarak kullanıldığı ülkelerde açık piyasa işlemleri bankacılık sisteminin toplam rezervlerinin (likiditelerinin), menkul kıymetlerin piyasa fiyatlarından merkez bankası tarafından alınıp veya satılarak etkilenmesidir. Bu işlemler ya kesin alım-satım veya repo-ters repo işlemleriyle yapılabilmektedir.

Açık piyasa işlemi nasıl tanımlanır?



SIRA SİZDE

5

Açık Piyasa İşlemleri Nedir?

Açık piyasa işlemleri (APİ), para politikası uygulaması çerçevesinde, merkez bankalarının kısa vadeli faiz oranlarının belirlenen düzeylerde oluşmasını sağlamak ve finansal piyasalardaki likiditeyi etkin bir şekilde düzenlemek amacıyla, menkul kıymet alım ve satımı ile para piyasası işlemleri yapmasıdır. Banka, piyasadaki likidite açığı ya da fazlasının geçici olduğu koşullarda repo ve ters repo işlemlerine başvurmaktadır. Merkez bankası açısından repo işlemi, menkul kıymetlerin belirli bir süre sonunda geri satım vaadiyle alınarak piyasaya geçici olarak para verilmesini; ters repo işlemi ise menkul kıymetlerin belirli bir süre sonunda geri alım vaadiyle satılarak piyasadan geçici olarak para çekilmesini ifade eder. Bu işlemlerin yanı sıra, piyasada kalıcı likidite sıkışıklığının olduğu durumlarda menkul kıymetlerin doğrudan alımı, piyasada kalıcı likidite fazlasının olduğu durumlarda ise doğrudan satımı işlemi yapılmakta; ayrıca likidite senetleri ibraç edebilmektedir. Bankalar arası para piyasası işlemleri de APİ kapsamındadır. Para politikası uygulamasına önemli bir işleve sahip olan bu piyasada merkez bankası, önceden ilan ettiği faiz aralığında işlem yaparak piyasa faizlerinin bu aralıkta seyretmesini sağlamaktadır. Ayrıca merkez bankası bu piyasada gerektiğinde son kredi mercii işlevini yerine getirmektedir. Gerekli durumlarda para politikasının etkinliğini ve esnekliğini artırmak amacıyla Türk parası depo(vadeli mevduat) alım ya da satım ibaleleri düzenlenebilmektedir.

Reeskont oranı: Reeskontun kelime anlamı ikinci kez iskontodur. Reeskont ticari bankaların iskonto ettikleri bir senedi, likidite sağlamak amacıyla merkez bankasında yeniden iskonto ettirmeleridir. Bu işlemler için merkez bankası tarafından uygulanan faize ise reeskont faiz oranı denilmektedir.

Reeskont Politikası

Reeskont politikası, para-menkul kıymet piyasalarının gelişmediği 1980'ler öncesinde merkez bankalarının en önemli dolaylı politika araçlarından bir tanesiydi. Reeskont politikasının en temel amacı, merkez bankalarının finansal sistem için son ödünç verme kaynağı (merci) fonksiyonunu yerine getirmesidir. Bu uygulamada bankalar, merkez bankasınca belirlenen genelde kısa vadeli senetleri, merkez bankasının belirlediği faiz oranlarından iskonto ettirerek ihtiyacı olan likiditeyi elde ederler ve aniden ortaya çıkabilecek panik havasını da yatıştırmaya çalışırlar. Diğer bir deyişle, bankalar bu yolla ellerindeki ticari senetleri, vadeleri dolmadan merkez bankasına kırdırarak rezerv ihtiyaçlarını karşılayabileceklerdir. Reeskont politikası uygulaması ile merkez bankalarının bankalar aracılığı ile reel sektör firmalarına da kredi kullandırması söz konusudur ve bu uygulama, ekonomik büyümenin de önemli bir amaç olduğu eski merkez bankacılığı anlayışını yansıtır. Hatta, geçmişte, merkez bankalarının reeskont politikaları ile seçilmiş bazı sektörleri desteklemesi, bu sektördeki firmaların ticari senetleri karşılığı kredi vermesi söz konusu olmuştur. Ancak, piyasaların gelişmesi sonucu açık piyasa işlemlerinin etkinleşmesi ve modern merkez bankacılığı anlayışı nedeniyle reeskont politikası artık çok aktif olarak kullanılan bir araç değildir.

Bankacılık sistemine sağlanan reeskont kredileri üç temel amaç için kullanılmaktadır:

1. Mali açıdan güç durumdaki bankalara yardım etmek için,
2. Para ve kredi koşullarını kontrol etmek için,
3. Selektif kredi politikalarını etkilemek için.

Merkez bankasının reeskont oranını yükseltmesi bankaların borçlanma maliyetini arttıracığından bankalar merkez bankasından borç almak istemeyeceklerdir. Bu durumda para arzı kısılır. Ters durumda ise para arzı artar.

Zorunlu Karşılıklar

Mevduat kabul eden finansal kurumlar topladıkları mevduatlara karşılık olarak bu mevduatların merkez bankası tarafından belirlenen oran kadarki kısmını merkez bankasında tutmakla yükümlüdürler. Bu ayrılan tutara zorunlu karşılık denir.

Zorunlu karşılık uygulaması, asıl olarak bankalara, mevduat ve mevduat benzeri yükümlülüklerinin belirli bir oranı kadar tutarı merkez bankası nezdinde bloke ve serbest mevduatlarında tutma zorunluluğu getirmektedir. Ayrıca, zorunlu karşılıklar ticari bankaların ve merkez bankasının yükümlülükleri arasında doğrudan bağlantı kurmaktadır. Zorunlu karşılık oranlarının değiştirilmesi, bankaların ödünç verebilecekleri fonların miktarlarını etkilemeyi amaçlayan ve fazla likiditenin sterilizasyonu için kullanılan bir para politikası aracıdır. Merkez bankası zorunlu karşılık oranını yükselterek bankaların kredi verme imkânlarını daraltmakta ve merkez bankası nezdinde daha büyük bir miktarda hesap tutmaya zorlamaktadır.

Zorunlu Karşılıkların Temel Fonksiyonları

Hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde zorunlu karşılıklar farklı amaçlarda ve farklı özelliklerde kullanılmasına rağmen, genel kabul görmüş beş temel fonksiyona sahiptir. Bunlar:

1. Bankacılık sisteminin riskinin azaltılması,

Bankacılık kesiminin vade ve kredi riskini azaltmak amacıyla varlıklarının belirli bir oranının risksiz ve likit olarak tutulmasının sağlanması önemlidir. Böylece,

Sterilizasyon, merkez bankalarının, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan para arzı artışını dengelemek için yaptıkları açık piyasa işlemidir. Örneğin, merkez bankası döviz satın aldığı zaman para arzındaki artışın menkul değerler satışıyla piyasadan çekmeye çalışır. Bu şekilde döviz piyasasına yapılmış müdahaleyi sterilize etmiş olur.

bankaların ani ve aşırı mevduat çekilişlerinin bir kısmını kendi kaynakları ile karşılayabilmeleri sağlanmakta, kredi riskleri azaltılmaktadır. Bu şekilde mudilerin korunması ve finansal sisteme olan güvenlerinin artırılması amaçlanmaktadır.

2. Para arzını ayarlamak

Zorunlu karşılık oranlarının para arzının kontrol edilmesi amacıyla kullanılması, para arzının para çarpanı ile belirlendiği varsayımına dayanmaktadır. Bu varsayımına göre merkez bankasının sunduğu rezerv miktarındaki değişim ile para arzındaki değişim arasında köprü görevini para çarpanının kurduğunu temel almaktadır. Zorunlu karşılık oranı, köprü görevini üstlenen para çarpanı büyüklüğünün belirlenmesindeki en önemli unsurdur. Para çarpanının büyüklüğü ise para stokunun belirlenmesinde en önemli faktördür

3. Kısa vadeli faiz oranlarının istikrarına yardımcı olmak

Zorunlu karşılık oranlarının uygulama amaçlarından biri tanesi de likidite koşullarının değişmesine paralel olarak gecelik faiz oranlarının istikrarlı bir yapıya kavuşmasına katkıda bulunmaktır. Bankacılık sistemindeki mevduat hacmi değişikliklerinin piyasa likiditesi üzerindeki etkisi, bu mevduatın bir kısmının merkez bankasında zorunlu karşılık olarak kalmasından dolayı azaltılmış olmaktadır

4. Likidite yönetimi

Zorunlu karşılıklar, merkez bankası rezervlerine olan talebin temel belirleyicisi olduğu için otonom faktörler yoluyla yaratılan likidite söz konusu karşılıkların ayarlanması suretiyle denkleştirilmektedir. Ayrıca, zorunlu karşılık oranlarındaki değişimlerle para politikası kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Banka kredileri üzerindeki doğrudan kontrollerin kalkmasıyla likidite kontrolünde geçici kısıtlamalar olarak yüksek zorunlu karşılık oranları uygulanabilmektedir.

5. Senyoraj geliri elde etmek

Mevduatların bir kısmının merkez bankalarında zorunlu karşılık olarak tutulması ve söz konusu karşılıklara herhangi bir faiz uygulanmaması veya düşük oranlarda uygulanması bankaların kaynak maliyetlerini artırmaktadır. Merkez bankaları, uyguladıkları para politikası çerçevesinde, söz konusu karşılıklara faiz vermemek ya da piyasa faizlerinin altında faiz vermek suretiyle bir gelir elde etmektedirler. Böylece zorunlu karşılıkların para politikasının bir enstrümanı olmanın yanında gelir yaratan bir fonksiyonu da ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede zorunlu karşılıklar bankacılık sistemine uygulanan bir vergi olarak yorumlanabilmektedir.

Senyoraj: Paranın üretim maliyetiyle üzerinde yazılı değer arasındaki farktır. Devletler bu farkı kasalarına gelir olarak yazarak herhangi bir borçlanmaya veya vergi toplamaya ihtiyaç duymadan harcamalarının bir kısmını finanse edebilir.

Zorunlu karşılıkların temel fonksiyonlarını sıralayınız.



MALİYE POLİTİKASI

Maliye politikası, ekonomide ulaşılmış bulunan dengeyi korumak veya daha iyi bir dengeye geçmek ya da ortaya çıkan dengesizlik hallerini gidermek amacıyla kamu kesimi gelir, gider ve borçlanmalarını kullanarak uygulanan politikaların tümüdür. Maliye politikası, devletin vergi almak, harcama yapmak, borçlanmak ve bütçe yapmak gibi hak ve yetkilerinden yararlanarak ekonomi politikası amaçlarını gerçekleştirmeyi sağlayan bir politikadır. Maliye politikası temel olarak devlet bütçesi ile yürütülmektedir. Devlet bütçesi ise devlet gelirleri ve devlet harcama araçları olmak üzere iki ana grupta toplanmaktadır. Devlet maliye politikasını, açık bütçe, denk bütçe ve bütçe fazlası biçiminde uygular. Devletin maliye politikası ile güttüğü amaçlar işsizliğin ve enflasyonun önlenerek ekonomik istikrarın gerçekleştirilmesi, dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, kalkınma hızının yükseltilmesi, gelir dağılımında adaletin sağlanması vs. biçiminde özetlenebilir.

Maliye politikası iki şekilde uygulanabilir:

1. Otomatik stabilizatörler (dengeleyiciler) aracılığı ile,
2. İsteğe bağlı politikaların devreye sokulması ile.

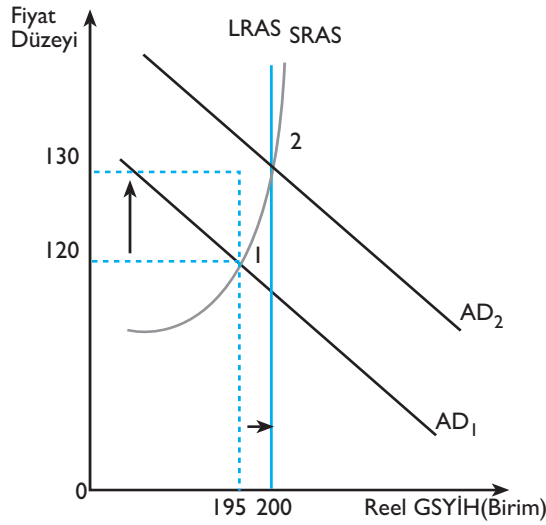
Otomatik dengeleyicilerin başında artan oranlı gelir vergileri gelmektedir yani kişinin geliri arttıkça ödemesi gerekli vergi oranı yükseldiği için ekonomi politikası yönünden oldukça önemli bir araçtır. Fiyat istikrarının sağlanması ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesi amaçlarına ulaşmak için kullanılabilir.

Örneğin; ekonomide gelirler hızla artmaya ve dolayısıyla talebi aşırı canlandırıp fiyatların artmasına yol açmaya başladığında tarife artışları, gelir artışları üzerinde törpüleyici etkiler yaratır. Buna karşılık ekonomide durgunluk söz konusu ise bu kez mekanizma ekonominin canlılığının hızla kaybolmasını önleyici etki yapar. Gelirler hızla düşerken tarife daha hızlı düşer böylece vergi öncesi geliri düşen kişilerin kullanabilir gelirlerinin (gelir vergisinin düşülmesinden sonra kalan tutardır.) aynı hızla düşmemesi ve ekonominin durgunluğa girmesi önlenmiş olur. Örneğin geliri ₺1000 olan bir kişi %20 oranında vergi ödüyorsa, vergi hasılatı ₺200 olacaktır. Kişinin geliri ₺500'ye düşer ve vergi oranı da %10 olursa, vergi hasılatı ₺50'ye düşecektir. Görülüyor ki gelir vergisinin artan oranlı alınması nedeniyle gelir 1/2 oranında azaldığı halde vergi hasılatı önceki hasılatın (₺200) 1/4'üne (₺50) düşmektedir. Daha öncede açıklandığı gibi, gelir vergisinin artan oranlı olması özelliği durgunluk dönemlerinde kişilerin ödeyeceği vergiyi azaltıp toplam taleplerin canlanmasına, enflasyon dönemlerinde ise ödenecek vergi miktarları artacağı için toplam talebin azalmasına yol açar bu tür bir mekanizmaya kendiliğinden işleyeceği için "otomatik dengeleyici" adı verilir.

Otomatik dengeleyici mekanizmalar küçük çaplı, fazla derin olmayan ekonomik sorunların kendiliğinden dengeye gelmesine katkıda bulunur. Dengesizliklerin çapı büyüdükçe isteğe bağlı politikaların devreye sokulması gerekir. İsteğe bağlı mali politikalardan bir tanesi kamu harcamalarında değişikliğe gidilmesidir (Eğilmez ve Kumcu, s.297).

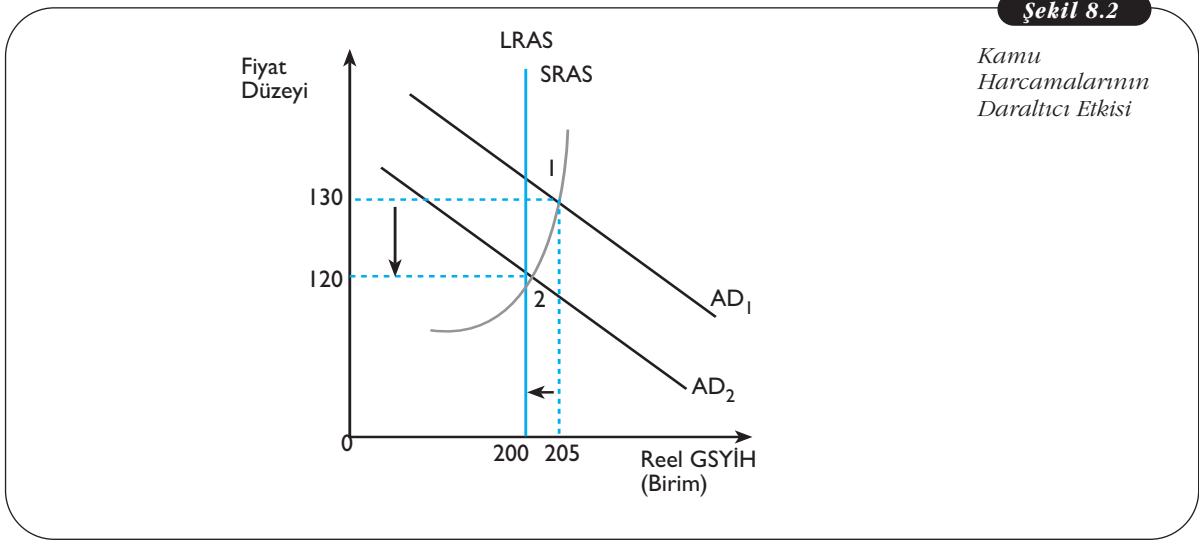
Şekil 8.1

Kamu Harcamalarının Genişletici Etkisi



Ekonomide bir durgunluk (resesyon) söz konusuysa ve buna bağlı olarak uzun dönem dengesinden uzaklaşmış ise yani toplam talep eğrisinin, (AD_1) uzun dönem arz eğrisini (LRAS) kestiği noktadan geride bir yerde kısa dönemli arz eğrisinin (SRAS) kestiği noktada (1) bir denge söz konusu ise bu durumda kamu harcamalarının artırılması toplam talep eğrisini (AD_2) sağa kaydıracaktır. Yeni denge noktasında (2) toplam talep eğrisi (AD_2) hem kısa dönem arz eğrisini (SRAS), hem de uzun dönem toplam arz eğrisini (LRAS) aynı noktada keserek ideal dengeyi sağlamış olmaktadır.

Enflasyonist ortamda bunun tersini yapmak gerekir. Yani kamu harcamalarının azaltılması gerekir.



Eğer ekonomi uzun süre dengesinden uzaklaşmış ise yani uzun dönem toplam arz (LRAS) eğrisi, toplam talep (AD_1) eğrisinin, kısa dönemli toplam arz (SRAS) eğrisinin kestiği noktadan (1) geride ise kamu harcamalarının kısılması toplam talep eğrisini (AD_2) sola kaydıracaktır. Bu yeni denge noktasında (2) toplam talep eğrisi (AD_2) kısa dönem toplam arz (SRAS) eğrisini hem de uzun dönem toplam arz eğrisini (LRAS) aynı noktada keserek ideal dengeye ulaşılmaktadır.

GELİRLER POLİTİKASI

Yüksek enflasyonun geleceğe aktarılması, enflasyonist beklentileri körükleyerek enflasyonun yayılmasına neden olmaktadır. Gelirler politikası ile başlangıçta ortaya çıkan enflasyon hedef alınmakta, fiyat-ücret-fiyat sarmalının ortaya çıkması önlenmeye çalışılmaktadır. Gelirler politikası uygulaması ile ücret ve fiyat seviyesinin belirlenmesine doğrudan müdahale edilmesi amaçlanmaktadır. Böylece ücretlerin ve fiyatların reel milli hasıladan daha hızlı artmasının önüne geçilmesi sağlanacaktır. Bir üretim faaliyeti sonucunda yaratılan toplam hasılanın üretime katılanlar arasındaki bölüşümü sırasında bu gelirden daha fazla pay alma talepleri arasında bir rekabet oluşmaktadır. Gelirler politikası; bu rekabetten kaynaklanan sorunları makroekonomik bir çerçevede, ekonomide oluşacak ücret, kar ve fiyat kavramlarını etkileyerek ve ekonomi için en iyi koşulları yaratarak çözmeyi amaçlamaktadır. (Ataman, s.59)

Gelirler politikası tam istihdam şartlarında ücret ve kar artışlarının enflasyona kaynaklık edebileceği varsayımına dayanmaktadır. Bunun önlenmesi için ücret

ve fiyat artışları, gelirler politikasıyla sistemin büyüme ve istikrar koşullarının tabi kılınmakta, üreticilerin konjonktürü şiddetlendirici fiyat ve yatırım stratejilerine mümkün olduğu ölçüde sınırlandırmalar getirilmektedir. Ekonomik istikrarsızlıklara karşı mücadelede kullanılan para ve maliye politikalarının bir tamamlayıcısı gibi görünen gelirler politikası, parasal ve mali sınırlamalar için bir araç değil, devletin nominal gelir artış oranını yavaşlatabilmesi için fiyat ve ücretler üzerine yaptığı müdahaleleri içermektedir. (Bulut s. 105)

İSTİKRAR PROGRAMLARI

Ekonomik istikrar programları denildiğinde ekonominin ne şekilde değiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ekonomik istikrar programı uygulamasının temel amacı istikrarsız olan ekonomik dengeyi istikrarlı hale getirmektir. (Bunu yaparken de yalnızca istikrarlı değil aynı zamanda arzu edilen bir dengeyi gerçekleştirmek söz konusudur.) Başlıca ekonomik istikrarsızlık türleri; enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları, kamu açıkları olduğuna göre, istikrar programlarının amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme, bütçe açığını azaltma, dış açık ve fazlalarını giderme şeklinde ifade edilmektedir. İstikrarsızlığın kaynakları ülkeden ülkeye farklı olduğu için, uygulanan politikalarda farklılık göstermektedir. Örneğin gelişmiş ekonomilerde yatırım hacminde ortaya çıkan azalma ve yükselmeler bu ülke ekonomilerinde dalgalanmaya neden olurken, gelişmekte olan ülkelerde az gelişmiş ekonomi olmanın yapısal özelliklerinin etkisiyle sürekli bir nitelik kazanan enflasyonist baskıların ve kalkınma süreci ile birlikte işsizliğin arttığı görülür. Bu durumda istikrar programları, makroekonomik göstergelerde ortaya çıkan sapmaların düzeltilmesine yönelik olarak alınan önlemlerin bütünü olarak tanımlanabilir. Özetle ülke ekonomileri için birer istikrarsızlık göstergesi olan “işsizlik”, “büyüme sorunları”, “enflasyon ve dış denge sorunları” gibi sorunlar giderilmediğinde ve gerekli önlemler alınmadığında karmaşık bir yapı arz eden ekonomi iyice kötüleşmektedir. Bu kötüleşmenin devam etmemesi ve ekonomik dengelerin yeniden sağlanması için istikrar programları uygulanmaktadır. İstikrar politikaları, gerek sorunlara bakış açısından gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından “ortodoks”, “heterodoks” ve “IMF tipi istikrar” programları olmak üzere üç başlık altında incelenebilir.



Başlıca istikrarsızlık türleri nelerdir?

Ortodoks İstikrar Programı

Ortodoks istikrar programlarında; para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması ve sübvansiyonların kaldırılması gibi önlemler yer almaktadır

Ortodoks istikrar programlarının; ödemeler dengesini düzeltmek ve enflasyonu düşürmek gibi iki temel amacı bulunmaktadır. Bu modelde enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının; para arzındaki hızlı artışlar, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve kamu kesimi açıkları olmak üzere üç temel faktörden kaynaklandığı kabul edilir.

Enflasyonun düşürülmesi konusunda Ortodoks programlar, sıkı maliye, sıkı para politikası ve ticaretin serbestleştirilmesi ile sabit kur politikasından oluşmaktadır. Kamu harcamalarının azaltılması, gelirlerin artırılması, para arzının daraltılması ve ticaret engellerinin kaldırılması gibi politikalar Ortodoks politikalarlardır. Sıkı maliye ve para politikalarının ekonomide daralma yaratmasıyla aşırı talebin ve böylece enflasyonun düşmesi beklenir

Ortodoks model, kamu harcamalarının kamu gelirlerine oranla daha fazla olduğu ve bu fazlalığın ortaya çıkardığı bütçe açıklarının finanse edilmesinin de para arzını artırdığını kabul eder. Para arzındaki artış talebin genişlemesine yol açacak, bu da fiyatlar genel düzeyini yükseltecektir. Enflasyonist sürecin hızlanmasıyla birlikte, görece olarak ucuzlayan ithal mallarına olan talep artarken, ihracattaki azalma ödemeler dengesinde açığa sebep olacaktır. Dolayısıyla iç ve dış dengesizliklerin temelinde; yurtiçi talep fazlasını teşvik eden politikalar, yüksek maliyeti finanse eden bütçe açıkları, ihracat artışını düşüren aşırı değerli kur politikaları, yüksek korumacılık ve fiyat kontrolleri bulunmaktadır.

Ortodoks istikrar programlarında ödemeler dengesini iyileştirmek ve enflasyonu kontrol altına alabilmek için genellikle şu araçlar kullanılmaktadır (Parasız 2002: s.134):

- Sıkı Para Politikası
- Kamu açıklarının azaltılması, kamu gelirlerinin artırılması
- Döviz kurunun devalüasyonu
- Fiyat Kontrollerinin Kaldırılması ve Ücret Kontrolleri:
- Sübvansiyonların kaldırılması

Sıkı Para Politikası: Para arzı artış hızının düşürülmesi hem yurtiçi enflasyon hedefini düşürecek hem de toplam talebi azaltacaktır. Ekonomide toplam banka kredilerinin azaltılması hedeflenir. Piyasa faiz oranlarının artırılması ile tasarruflar teşvik edilecek, sermaye kaçağı engellenecek ve banka kredilerinin azalması sonucu kredilerin daha rasyonel kullanılması sağlanacaktır. Ayrıca yüksek faiz uygulamaları ve kredilerin rasyonel kullanılması düşük verimli yatırımlar caydırılarak daha verimli yatırımlara daha çok kaynak transfer edilerek toplam yatırımların verimliliği ve etkinliği artırılabilecektir.

Kamu Harcamalarını Azaltıcı ve Kamu Gelirlerini Artırıcı Önlemler: Kamu harcamaları toplam talebin bir parçasıdır ve para yaratılarak finanse edildiğinden, para yaratma fiyatlar genel düzeyini artırır. Bu nedenle ortodoks istikrar politikalarında bütçe açıklarının para yaratılarak finansmanı yerine sermaye piyasalarından finanse edilmesi ve mümkün ise bütçe açıklarının dış borçlanma ile finanse edilecek boyutlara indirilmesi hedeflenir.

Döviz Kurunun Devalüasyonu: Cari işlem açıkları yerli paranın aşırı değerli tutulmasının sonucudur. Bu nedenle açıkların kapatılması için yerli paranın değerinin düşürülmesi (devalüasyon) gerekmektedir. Alınacak devalüasyon önlemi, ihraç ürünlerinin fiyatlarının düşmesine yol açarak ihracatı artırırken, ithalatı pahalılaştırarak ithal talebini düşüreceği için hem cari işlemler açığını hem de yurtiçi görece fiyatlarla satın alma gücünü düşürerek toplam talebi azaltacaktır.

Fiyat Kontrollerinin Kaldırılması ve Ücret Kontrolleri: Fiyat çarpıklıklarının giderilmesi için gerekli düzenlemeleri içeren fiyat kontrollerinin kaldırılmasının amacı, sübvansiyonları azaltmak, özel ve kamu kesimindeki firmaların daha etkin çalışmalarını sağlamaktır. Reel ücretlerin azaltılması ile toplam talep baskısı ve üretim maliyetleri azalacaktır. Böylece ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası pazarda rekabet gücü artacaktır. Ayrıca ücret kontrolleri sonucu reel ücretlerin düşmesi satın alma gücünü azaltacağından bir yandan ithal talebi, diğer yandan yurtiçi talebi azalacaktır. Yurtiçi mal talebinin azalması da ihraç edilir mal miktarını arttıracaktır.

Sübvansiyonların kaldırılması: Kamu kesimince üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması kamu gelirlerini artırıcı önlemlerdir. Kamu gelirlerini artırmak hem toplam talebi azaltacak hem de kamu kesimi borçlanma gereğini azaltacaktır.

Devalüasyon, milli paranın dış değerinin düşürülmesi yolu ile ithalatı pahalılaştırıp, ihracatı ucuzlatmak ve böylece döviz girişini çıkışına göre hızlandırmaktır. Dış ödemelerinde açık veren, yani ihracatı ithalatından az olan ülke, ulusal paranın dış değerini indirerek ihracatını artırıp ithalatını azaltabilir. Sonuç olarak da dış denge sağlanır ve açık kapanır.

Ortodoks istikrar politikalarında, genellikle vergi sisteminde, vergi çarpıklıklarına neden olduğu için dolaylı vergiler yerine dolaysız vergilere ağırlık verilmesi gerektiği savunulursa da amaç kısa dönemde talebin daraltılması olduğundan ve dolaylı vergiler daha hızlı toplanabildiğinden dolaylı vergiler arttırılır.

Uygulanan ortodoks programlara bağlı olarak ulaşılmak istenen sonuçlar özet olarak;

- Devalüasyon ile ihracat artarken ithalat daralacak ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde iyileşme sağlanacaktır.
- Sıkı para politikası, toplam talebi daraltacak ve fiyatlar üzerinde aşağı doğru baskı yapacaktır.
- Kamu harcamalarının daraltılması ile bütçe açığı azalacak ve bu açık nedeniyle ortaya çıkan parasal genişleme frenlenecektir.
- Ücretlerin kontrol altına alınması ile maliyetler düşecek, yurtiçi talep daralacak, buna karşılık ihracat imkanları artıp karlar yükselecektir.

SIRA SİZDE



Ortodoks politikalar ile ulaşılmak istenen sonuçlar nelerdir?

IMF tarafından desteklenen ortodoks istikrar programlarının yukarıda özetlenen sonuçlara ulaşamadığı aksine uygulandıkları ülkelerde başarısızlıkla sonuçlandığı, sosyal ve politik karışıklıklara neden olduğu iddia edilmektedir. Programların yürütülmesinde askerî müdahalelere tanık olunmuş ve programın yürütülmesi bürokratik-otoriter-askerî çizgide gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni, ortodoks istikrar politikalarının reel ücretlerde düşüşü, toplam talepte azalmayı, milli gelirden daralmayı ve ekonomik yükün büyük ölçüde ücretliler ve küçük işletmelere kalmasını içermesidir. (Parasız 1996: s.74). Ortodoks programların başarısızlığı aşağıda açıklanan nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Yüksek oranlı ve kronik enflasyonla karşı karşıya olan ülkelerde aniden kısıtlayıcı para ve maliye politikalarının uygulanması ekonomide iflaslara, resesyona ve işsizliğe neden olmaktadır. Ortodoks programlar uygulanmaya başladığı sırada firmalar önceden bazı sözleşmeleri imzalamışlardır. Bu imzalamış oldukları sözleşmelere göre girdi almak durumundadırlar. Böylece bir şok olduğu zaman sözleşmelerde öngörülen enflasyon, şoku izleyen cari enflasyonu geçecek ve firmaların reel üretim maliyetleri reel çıktı fiyatlarını aşacaktır. Ayrıca para arzındaki kısıtlamalar sözleşmelerin içerdiği ödemeleri yapmayı imkansızlaştıracaktır. Bu durumda firmalar üretimlerini, personel alımlarını, ücretleri yada girdi alımlarını kısacaklardır. Hatta çok zor durumda olan işletmeler personel çıkarmaya başlayacaklardır.

Uzun yıllar enflasyonla karşı karşıya olan bir ekonomide enflasyon artık kendi kendini beslemeye başlamıştır. Yani kişiler enflasyon oranlarının sürekli artacağını beklemekte ve ona göre hareket etmektedirler. Böyle bir ortamda sıkı para ve maliye politikalarının uygulanması bile bu durumu değiştiremez. Böyle bir ortamda kısıtlayıcı para ve maliye politikalarının uygulamaya konulması ile enflasyon önlenilmekte ancak maliyeti yaygın işsizlikle ödenmektedir. Kısıtlayıcı para ve maliye politikaları üretimde ve istihdamda önemli düşüşlere neden olmaktadır.

Firmalar eskiden yapmış oldukları sözleşmeler nedeniyle yükselen maliyetlerini karşılamak için fiyatları yükseltmektedirler. Hatta daraltıcı politikaların sebep olacağı iflasları engellemek amacıyla likidite yaratılması için, hükümetlere baskı uygulayacaklardır. Eğer yürürlüğe konan politikalar bir devalüasyonu da içeriyorsa ekonomi ek bir enflasyonist baskı ile karşı karşıya kalacaktır. Devalüasyon, doğrudan doğruya ihracata konu olan malları etkileyerek bu malların fiyatlarının art-

masına neden olacaktır. Yapılan devalüasyon dolaylı olarak da fiyatlar genel düzeyinin yükselmesine yol açacaktır. Ayrıca faiz oranları yükselerek resesyon eğilimi artacaktır.

Kamu sektörünün iç ve dış borçları istikrarsızlığın temel nedenlerindedir. Devalüasyon ve yüksek faiz oranları, kamu sektörünün ödünç alma gereksinimini giderek daha da artırmaktadır. Bu durum istikrar çabalarını güçleştirir. Borçların ve bunların finansmanında kullanılan para arzının giderek artması, enflasyon beklentilerini ve belirsizlikleri artıracaktır.

Heteredoks İstikrar Programı

Heteredoks programlar geleneksel (Ortodoks) istikrar politikası araçları yanında kapsamlı fiyat ve ücret kontrolleri gibi gelirler politikası unsurlarını içermesidir. Heterodoks programların amacı, enflasyonu hızla ve kalıcı bir şekilde düşürmektir. Genellikle yüksek kronik enflasyonun yaşandığı ekonomilerde tercih edilmekte, istikrar programının inandırıcılığını da artırmaktadır. Heterodoks istikrar programları enflasyona karşı “şok tedavisi” şeklinde uygulanmaktadır. Kronik yüksek enflasyon, hiperenflasyona doğru hareket etmeye başladığında, şok politikaları uygulamak kaçınılmaz olmaktadır. Kronik enflasyon; uzun süren enflasyonun görece olarak yüksek bir platforma oturduğu ve enflasyona süreklilik kazandıracak mekanizmaların var olduğu durum olarak tanımlanmaktadır. Enflasyonun yüksek düzeylere ulaşması ve devamında iki farklı değişken önemli olmaktadır. Bunlar; geleneksel istikrar programlarında gözlemlendiği gibi yurtiçi fiyatlar üzerindeki talep baskısı ve özellikle beklentisel değişkenlerin neden olduğu, enflasyonun sürüp giden (inertial inflation) bileşenidir. Bu bileşenin varlığı ekonomik politikanın etkinliğini azaltırken, politika değişikliğine olan tepkiyi yavaşlatmakta ve uyum maliyetlerini artırmaktadır. Heterodoks unsurlar, çünkü enflasyon ile bugünkü enflasyon arasındaki bağlantıyı keserek, enflasyonist ataleti ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Toplumun uzun süren enflasyonist geçmişten ve karşılaştığı başarısız istikrar programları girişimlerinden dolayı sahip olduğu kötümserlik, uygulanan politikaların başarı şansını ve dolayısıyla politika etkinliğini etkileyecektir. Bu durumda fiyatların, ücretlerin ve döviz kurunun dondurulması, hem izlenen politikalarda değişikliğin bir göstergesi olacak, hem de hükümete düşük bir enflasyonun gerçekçi olduğunu gösterme imkanı tanıyacaktır.

Heteredoks İstikrar Programlarının Araçları

Heterodoks istikrar programı, ortodoks programın sıkı para, maliye ve sabit kur politikaları ile geçici fiyat ve ücret kontrolleri, bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesiminin disipline sokulması ve parasal reform uygulamalarını içerir. En tipik biçimi fiyatların dondurulması olan bu kontroller, yüksek enflasyonu hızlı bir şekilde aşağı çekmek ve işsizlik maliyetlerinin azaltılması için kullanılan araçlardır. Amaçlara ulaşıldıkça bu kontroller kademeli olarak kaldırılır ve politikalara ortodoks yöntemlerle devam edilir. Heterodoks istikrar programlarının yürütülmesi; “fiyat ve ücretlerin dondurulması”, “sabit döviz kuru”, “mali disiplin ve parasal reform” olmak üzere üç temel araca dayanmaktadır.

Fiyat ve ücretlerin dondurulması: Hiperenflasyon koşullarında gelecek dönem enflasyon oranının geçen döneme eşit hatta daha yüksek olacağını düşünürler. Bekleyişlerin böyle olumsuz olması da enflasyon oranının sürekli yükselmesine sebep olur. Böyle bir ortamda insanlar aşamalı politikalara güvenmeyeceği için aşırı ücret ve fiyat dondurmaları şok etkisi yapacaktır.

Resesyon, ekonomik büyümenin belirli bir süre negatif ya da yavaş olmasıdır. Ekonomide atıl kapasitenin olması ya da ekonominin uzun vadeli büyüme oranından daha düşük bir oranda büyümesi olarak da tanımlanabilmektedir.

Heteredoks programlar fiyatları sabitleştirmek için fiyatları doğrudan kontrol edilen mallar ve dış ticarete konu olan malları baz almaktadır. Fiyat dondurmaları ekonomide karaborsanın, arz kıtlıklarının oluşmasına, gömülemelere ve bunların içerdiği ekonomik maliyetlere çağrışım yapmaktadır. Heteredoks şok politikalarının taraftarları bu maliyetlerin, sıkı para politikası ve talep yönetimi şeklindeki uygulamanın neden olacağı üretim ve istihdamdaki reel kayıplardan daha az maliyetli olduğunu iddia etmektedirler. Fiyat kontrollerinin piyasa mekanizmasının etkin bir şekilde işleyişini ve hatta kaynak tahsisi işlevini bozacağı bir gerçektir. Fakat enflasyon oranının üç basamağı bulduğu bir ekonomide zaten etkinlikten söz edilemez. Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini heteredoks programların olmazsa olmazıdır. Ancak gelişmekte olan ülkelerin hükümetleri sıkı maliye politikalarını, izlemekte güçlüklerle karşılaşır. Çünkü ekonomideki iyimser bir bekleyişe hükümet üzerinde harcamalarını genişletmesi yönünde çok aşırı baskılar olmaktadır.

Sabit döviz kuru: Heteredoks şok programları ile fiyat ve ücretler dondurulduğu zaman döviz kurları da sabitleştirilmiş olmaktadır. Bu politikaya çapa politikası denilmektedir. Çapa politikasının amacı; hızlı döviz kuru değer kayıp bekleyişlerini kırmaktır. Bu politikanın diğer politikalarla desteklenmesi gerekmektedir. Eğer desteklenmezse döviz kurları kısa bir süre içerisinde yeniden yükselecektir. Eğer yurtiçi enflasyon oranı düşürülemezse sabit döviz kurları ekonomiyi ve özellikle de ihracat sektörünü zedeleyecektir.

Mali disiplin ve parasal reform: Sıkı maliye politikası ve bütçe disiplini, heterodoks programlar için vazgeçilmez öğelerdir. Ancak Latin Amerika ülkelerinde de gözlendiği gibi enflasyonun düşürülmesi için tek başına yeterli değildir ve parasal kısıtlamalarla desteklenmelidir. Heterodoks programların uygulanmasının özellikle ilk aşamasında enflasyonun düşmesi ile birlikte bütçe açıkları kapanmaya başlamaktadır. Artan reel vergi gelirleri de açığın kapanmasında önemli bir etken olmaktadır. Döviz kuru istikrarının sağlanması ile birlikte, iç fiyatlar da istikrara kavuşacağı için vergi gelirleri otomatik olarak artacaktır. Ancak heterodoks programların sıkı maliye politikalarını içermesi, az gelişmiş ülkeler açısından zorluklara yol açmaktadır. Çünkü az gelişmiş ülke hükümetleri, olağan dönemlerinde bile harcamalarını artırma yönünde baskı altında tutulmaktadır. Heterodoks istikrar programlarının önemli bileşenlerinden biri de parasal reformdur. Parasal reformun başlıca iki özelliği bulunmaktadır. Birincisi, enflasyonist ortamda yapılan sözleşmeleri sıfır enflasyon ortamına göre düzenlemektir. Diğeri ise programın inandırıcılığını sağlamak amacıyla yeni bir para biriminin devreye sokulmasıdır. Yeni para; yasal karışıklıkları, belirsizliği ve sözleşmelerin yeniden yapılandırılmasına olan itirazları önlemek amacıyla uygun bir araç olacaktır. Parasal reform, para birimindeki değişiklik dışında, parasal kurumlarda da değişiklik içermektedir. Bunun için merkez bankasının bağımsızlığının ve bütçenin finansmanı amacıyla para basımına son verildiğinin ilan edilmesi gerekmektedir.

Heterodoks programlar enflasyonun düşürülmesinde ortodoks programlara göre daha etkilidir. Enflasyon, heterodoks uygulamanın başında hızla düşerken, ortodoks uygulamada yavaş yavaş düşmektedir. Fakat tek başına uygulandıklarında programların başarılı olma şansı oldukça düşüktür. Heterodoks programların uzun dönemdeki başarısı mali dengenin sağlanmasına (ortodoks kısma) bağlıdır. Uygulama örnekleri, tek başına uygulanan heterodoks programların başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Heterodoks programlar 1980'li yılların ortalarına kadar tek başlarına uygulanmış, fakat kalıcı başarı sağlanamadığı için, daha sonraki uygulamalarda ortodoks programlarla birlikte uygulanmışlardır. Reel dengelerin

kurulması ve mali disiplinin sağlanması ortodoks, fiyatlar arasındaki dengesizlik ise heterodoks politikalar ile sağlanabilmektedir. Heterodoks programlarda fiyatlar sabit tutulduğu için, programın başında enflasyon hızla düşmektedir. Fakat önemli ve zor olan kontroller kaldırıldığında fiyat seviyesini kalıcı bir şekilde düşük tutmaktır. Ayrıca fiyatlar ilk anda hemen düştüğü için istikrar maliyetinin düşük olduğu, ekonomide dengenin hızla kurulduğu ve fiyat kontrollerinin mali politikaları ikame edebileceği izlenimi yaratılabilir. Ancak, temel sorunlar çözülmeden enflasyon düşürülüyse fiyat kontrolleri kaldırıldığında enflasyon tekrar yükselecek ve ileriki dönemlerde istikrarı sağlamak daha da zorlaşacaktır. (Bahçeci, s.6-7)

ORTODOKS VE HETERODOKS PROGRAMLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Ortodoks istikrar programları ile heterodoks istikrar programları arasındaki temel farklılıkları a) amaçları, b) kullanılan politika araçları, c) performansları yönünden karşılaştırabiliriz (Parasız 1996: s.91).

- a. Ortodoks programların, amaçları;
 - Ödemeler bilançosunun sürekli olarak iyileştirilmesi,
 - Yurtiçi enflasyon oranının hızla düşürülmesi,
 - Kısa zamanda hiper enflasyonun hafifletilmesidir. (buradaki temel düşünce üç ya da dört rakamlı enflasyonun düşürülerek enflasyonist beklentilerin kırılması)

Buna karşılık heterodoks programların temel amacı, yüksek enflasyonu ani ve hızlı bir şekilde durdurmaktadır.

- b. Kullanılan politika araçları açısından; ortodoks istikrar politikaları, sıkı para ve maliye politikası ile sabit kur politikasını tercih etmekte ve kamu açıklarının büyük ölçüde azaltılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Buna karşılık heterodoks istikrar politikaları sıkı maliye politikalarını hedeflemekte, ikinci aşamada genişletici para politikasına izin vermektedir.
- c. Her iki programı performans yönünden karşılaştırdığımızda Ortodoks istikrar politikaları;
 - GSMH'nin büyüme oranını düşürür.
 - Endüstriyel büyüme oranını düşürür.
 - Ekonomide durgunluk ve işsizlik yaratır.

Heterodoks istikrar programlarında ise daha yüksek büyüme hızı ve daha az işsizlik elde edilmektedir.

Kullanılan politikalar açısından Ortodoks ve heterodoks politikaları karşılaştırınız.



IMF Tipi İstikrar Programı

IMF tipi bir istikrar programları öncelikle bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin istikrarını sağlamaya yönelik koordineli bir para-maliye ve döviz kuru politikasını içermektedir. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan faktörlerden en önemlisi, dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan açıklardır. Ekonomik kalkınmaları için önemli ölçüde dış finansmana ihtiyaç duyan gelişmekte olan ülkelerde ticaret hadlerinin aleyhlerine işlenmesi, aşırı değerlenmiş döviz kuru ve yerli sanayii koruyucu politikalar nedeniyle ortaya çıkması muhtemel ödemeler dengesindeki açıklar, yurtiçi fiyatların bozulmasına yol açmaktadır. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını

gerekli kılan bir diğer neden de ekonomik istikrarı bozan bütçe açıklarıdır. Bütçe gelirlerinin, özellikle vergi gelirlerinin yetersiz olması, hükümetler tarafından izlenen hızlı büyüme politikaları, kamu iktisadi teşebbüslerinin mali açıkları, hükümetlerin yanlış fiyatlandırma politikaları gibi nedenlerin yol açtığı bütçe açıkları, kaynakların kamu kesimi tarafından daha çok kullanılmasına ve kaynakların optimal dağılımından uzaklaşılmasına neden olmaktadır. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan bir başka faktör ise dış borçların ödenmesi için gerekli dış kredi imkanlarının azalması ve mali açıkların artmasıdır. Ödemeler dengesi açık veren bir ülkenin IMF'in desteği olmadan dış finansman sağlaması oldukça güç olmaktadır.

IMF, ödemeler dengesi krizine giren ülkelerin tekrar sağlıklı bir ekonomik yapıya kavuşmaları sürecinde ülkelere finansal yardım sağlayan bir uluslararası kredi kuruluşudur. Kriz ekonomileri için önem taşıyan dış yardım IMF ile yapılan anlaşmalarla sağlanmaktadır. IMF tipi istikrar programlarının içeriği aşağıdaki gibi özetlenebilir.

- Paranın Devalüasyonu:

Bir ülkede ithalat ihracattan çok fazla ise dış ticareti yapılan malların yurtiçi fiyatları, dış ticareti yapılmayan mallara göre daha düşük olacaktır. Böyle bir durumda gerçekleştirilecek bir devalüasyon, dış ticarete konu olan malların fiyatlarını, dış ticarete konu olmayan malların fiyatlarına göre arttırdığından, dış ticarete konu olan malların üretimi daha karlı hale gelecek ve ihracat artışı ödemeler dengesinde iyileşme sağlayacaktır..

- Sıkı Para Politikası:

Sıkı para politikası ile toplam para arzı ve kredi hacmindeki genişleme kontrol edilmektedir. Faizlerin artması ile sermaye kaçışının önlenmesi, tasarrufların artması ve tüketim talebinin kısılanması hedeflenmektedir. Özellikle IMF destekli istikrar programları ekonomide toplam banka kredi arzını azaltmayı hedeflemektedir. Ayrıca, özel sektöre yönelik kredilerin kamu sektörüne yönelik kredilerden daha az düşürülmesini de öngörmektedir.

- Maliye Politikası:

Genel olarak, bütçe açığını kapatmak, toplam talep baskılarını azaltmak ve açığın para basılarak kapatılmasını engellemek amacıyla kamu harcamalarını kısmak, vergileri arttırmak, sübvansiyonları azaltmak ve KIT mallarına zam yapmak şeklinde özetlenebilir. Kamu sektörünün harcama ve vergi politikaları kaynak dağılımını etkilemektedir. Bu yüzden mali politikalar IMF-tipi istikrar programlarının en önemli parçalarından biridir.

- Ticaretin Serbestleştirilmesi:

Ticareti serbestleştirmeye yönelik politikalar; tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesidir. Bu politikalar ile ülkenin rekabet gücünün artması hedeflenmektedir.

- Ücretlerin Kontrolü:

Ücretlerin kontrolüyle hem toplam talep üzerindeki baskının azaltılması, hem de üretim maliyetlerinin hafifletilmesi dolayısıyla ülkede üretilen mal ve hizmetlerin uluslararası düzeyde daha rekabetçi olması arzulanmaktadır. Bu durum, ayrıca hükümetin ücretlerle ilişkili harcamalarının da kontrolünü sağlamaktadır. Özel sektörde ücretlerin belirlenmesinde, birçok iktisatçı serbest müzakerelerin daha etkin olduğunu ileri sürmesine rağmen IMF destekli istikrar programlarında buna izin verilmemektedir. Bu programlar, mevcut ücret belirleme sisteminde ücretlerin sınırlandırılmasına yönelik önlemleri içermektedirler.

- Piyasa Faiz Oranlarının Yükseltilmesi:

Faiz oranlarının yükseltilmesindeki amaç, tasarrufların teşvik edilmesi ve buna bağlı olarak toplam talebin düşürülmesi, sermayenin dışa kaçmasının önlenmesidir.

Özet



Ekonomi politikasının tanımı ve amaçlarını ifade edebilmek

Ekonomi politikası, devletin belli ekonomik amaçlara ulaşmak için karar alması ve bu kararın uygulanması şeklinde tanımlanabilir. Fiyat istikrarını sağlamak, tam istihdamı gerçekleştirmek, yüksek büyüme hızları elde etmek, ödemeler dengesini sağlamak, gelir dağılımını iyileştirmek, ekonomi politikası modelinin temel amaçlarını oluşturur.



Ekonomi politikasının amaçları arasındaki çelişkileri açıklayabilmek

Ekonomi politikası amaçları her zaman birbiriyle uyumsuz. (Tam istihdamın sağlanması amacı ile fiyat istikrarı gibi). Fiyat istikrarı ile ekonomik büyüme, tam istihdam ve büyüme amacıyla ödemeler dengesinin sağlanması amacı birbiriyle çelişmektedir. Örneğin; ekonomik büyümeyi sağlayıp işsizliğin azaltılması amaç olarak belirlenmiş ise uygulanacak politikalar fiyat istikrarının bozulmasına (enflasyon) sebep olacaktır. Çünkü ekonomik büyüme ve tam istihdam amaçlarına ulaşabilmek için kullanılacak araçların başlıcaları şunlar olabilir; kamu yatırımları arttırılabilir, transfer ödemeler hızlandırılabilir, ücret ve maaşlar yükseltilebilir. Ancak bu araçlar devreye sokulduğunda fiyat istikrarının bozulacağı, enflasyon hızının yükseleceği bir durumu da göz önüne almak gerekir. Eğer fiyat istikrarını sağlamak amaçlanmış ise bu durumda büyümede gerileme ve düşük istihdam söz konusu olacaktır.



Ekonomi politikasının araçlarını tanımlayabilmek

Ekonomik süreci istenen amaçlar doğrultusunda yönlendirici ekonomi politikası araçları, genel olarak; para, maliye ve gelirler politikası olarak gruplandırılabilir. Para politikası, belirli ekonomik amaçları gerçekleştirebilmek için Merkez bankası tarafından para ve kredi koşullarını kontrol etmek üzere yapılan işlemlerdir. Maliye politikası, kamu kesimi gelir, gider ve borçlanmalarını kullanarak uygulanan politikaların tümüdür. Gelirler politikası uygulaması ile ücret ve fiyat seviyesinin belirlenmesine doğrudan müdahale edilmesi amaçlanmaktadır.



İstikrar programlarının amacını açıklayabilmek

Ekonomik istikrar programları denildiğinde ekonominin ne şekilde değiştirilmek istendiği anlaşılmaktadır. Ekonomik istikrar politikası uygulamasının temel amacı istikrarsız olan ekonomik dengeyi istikrarlı hale getirmektir. (Bunu yaparken de yalnızca istikrarlı değil aynı zamanda arzu edilen bir dengeyi gerçekleştirmek söz konusudur.) Başlıca ekonomik istikrarsızlık türleri; enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları, kamu açıkları olduğuna göre, istikrar programlarının amacı da ekonominin içinde bulunduğu duruma göre enflasyonla mücadele, işsizliği önleme, bütçe açığını azaltma, dış açık ve fazlalarını giderme şeklinde ifade edilmektedir.



İstikrar programlarının türlerini açıklayabilmek

İstikrar programları, gerek sorunlara bakış açısından gerekse bu sorunları tedavi yöntemleri bakımından "ortodoks", "heterodoks" ve "IMF tipi istikrar" programları olmak üzere üç başlık altında incelenebilir. Ortodoks istikrar programlarında; para arzının kontrolü, kamu açıklarının azaltılması, döviz kurunun devalüasyonu, fiyatların serbest bırakılması ve sübvansiyonların kaldırılması gibi önlemler yer almaktadır. Heterodoks istikrar politikası, ortodoks programın sıkı para, maliye ve sabit kur politikaları ile geçici fiyat ve ücret kontrolleri, bütçe açıklarının kapatılması amacıyla kamu kesiminin disipline sokulması ve parasal reform uygulamalarını içerir. IMF tipi istikrar programları öncelikle bir ülkenin dış ekonomik ilişkilerinin istikrarını sağlamaya yönelik koordineli bir para-maliye ve döviz kuru politikasını içermektedir. IMF destekli istikrar programlarının uygulanmasını gerekli kılan faktörlerden en önemlisi, dış ödemeler dengesinde ortaya çıkan açıklardır.

Kendimizi Sınavalım

1. Aşağıdakilerden hangisinde ekonomi politikası amaçları arasında çelişki **yoktur**?

- Tam istihdam-büyüme
- Tam istihdam-ödemeler dengesinin sağlanması
- Büyüme-fiyat istikrarı
- Büyüme-ödemeler dengesinin sağlanması
- Fiyat istikrarı-tam istihdam

2. Başarılı bir ekonomi politikası uygulaması için aşağıdakilerden hangisi gerekli temel şartlar içinde yer **almaz**?

- İlke ve amaçlar kesin ve çelişkisiz olarak belirlenmeli
- Belirlenen ilkelere bağlı kalınmalı
- Mevcut duruma göre amacın optimal şekilde gerçekleşmesini sağlayacak araçlar kullanılmalı
- Seçilecek araç mümkün olduğu kadar basit olmalı
- Baskı gruplarının müdahalelerinden uzak olmasıdır.

3. Aşağıdakilerden hangisinde para politikası araçları doğru olarak verilmiştir?

- Kamu harcamaları-para arzı-devlet yatırımları
- Kamu gelirleri-devlet borçları-zorunlu karşılıklar
- Zorunlu karşılıklar-reeskont politikası-açık piyasa işlemleri
- Reeskont politikası-emisyon-döviz kuru
- Vergi politikaları-devlet harcamaları-transfer ödemeleri

4. Ticari bankaların iskonto ettikleri bir senedi, likidite sağlamak amacıyla merkez bankasında yeniden iskonto ettirmelerine ne denir?

- Devalüasyon
- Regülasyon
- Disponibilite oranı
- Reeskont
- Zorunlu karşılık oranı

5. Aşağıdakilerden hangisi zorunlu karşılıkların temel fonksiyonları arasında **yer almaz**?

- Bankacılık sisteminin riskinin azaltılması
- Para arzını ayarlamak
- Likidite yönetimi
- Gecelik faiz oranlarını belirleme
- Bankacılık sisteminin riskinin artırılması

6. Ortodoks modelde enflasyon ve ödemeler dengesi açıklarının sebepleri aşağıdakilerden hangisinde verilmiştir?

- Para arzındaki hızlı artışlar - aşırı değerlenmiş döviz kuru - kamu kesimi açıkları
- Yüksek vergiler - aşırı para arzı - kamu harcamaları artışı
- Bütçe açıkları - devalüasyon - aşırı para arzı
- Sıkı para politikası - ücret kontrolleri - yüksek vergiler
- Kamu harcamaları artışı - yüksek vergiler - ücret kontrolleri

7. Aşağıdakilerden hangisi uygulanacak ortodoks programlara bağlı olarak ulaşılmak istenen sonuçlardan biri **değildir**?

- Devalüasyon ile ihracat artarken ithalat daralacak ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde iyileşme sağlanacaktır.
- Dış ticarete getirilen kısıtlama ile yerli sanayi gelişecektir.
- Sıkı para politikası, toplam talebi daraltacak ve fiyatlar üzerinde aşağı doğru baskı yapacaktır.
- Kamu harcamalarının daraltılması ile, bütçe açığı azalacak ve bu açık nedeniyle ortaya çıkan parasal genişleme frenlenecektir
- Ücretlerin kontrol altına alınması ile, maliyetler düşecek, yurtiçi talep daralacak, buna karşılık ihracat imkanları artıp karlar yükselecektir.

8. Aşağıdakilerden hangisi Ortodoks istikrar programlarının uygulama sonuçları içinde **yer almaz**?

- GSMH'nin büyüme oranını düşürür.
- Endüstriyel büyüme oranını düşürür
- Ekonomide durgunluk yaratır
- Ekonomide işsizlik yaratır
- Yüksek büyüme hızı ve daha az işsizlik elde edilmektedir.

9. Aşağıdakilerden hangisi IMF tipi istikrar programlarında kullanılacak araçlardan biri **değildir**?

- Ücretlerin kontrolü
- Sıkı para politikası
- Paranın devalüasyonu
- Vergi oranlarının yükseltilmesi
- Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi

10. Tarifelerin düşürülmesi, ihracat teşviklerinin kaldırılması ve sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesi aşağıdaki önlemlerden hangisinin içinde yer almaktadır?

- Maliye politikası
- Ticaretin serbestleştirilmesi
- Para politikası
- Ücretlerin kontrolü
- Piyasa faiz oranlarının yükseltilmesi

Kendimizi Sınavım Yanıt Anahtarı

1. a Yanıtınız yanlış ise “Ekonomi Politikası Amaçları Arasındaki Çelişkiler” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e Yanıtınız yanlış ise “Ekonomi Politikası Tanımı” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası Araçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d Yanıtınız yanlış ise “Para Politikası Araçları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d Yanıtınız yanlış ise “Zorunlu Karşılıklar” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a Yanıtınız yanlış ise “Ortodoks İstikrar Politikaları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b Yanıtınız yanlış ise “Ortodoks İstikrar Programları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. e Yanıtınız yanlış ise “Ortodoks İstikrar Programları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. d Yanıtınız yanlış ise “IMF Tipi İstikrar Programları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b Yanıtınız yanlış ise “IMF Tipi İstikrar Programları” konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

- İlke ve amaçlar kesin ve çelişkisiz olarak belirlenmeli
- Belirlenen bu ilkelere bağlı kalınmalı
- Mevcut duruma göre amacın optimal şekilde gerçekleşmesini sağlayacak araçlar kullanılmalı
- Seçilecek araç mümkün olduğu kadar basit olmalıdır. Burada basitlikten kastedilen politikanın uygulanması ile ilgili kişi ve kurumların mümkün olduğu kadar az sayıda olmasıdır. Uygulama ile ilgili kişi ve kurumların sayısı ne kadar artarsa, uygulamada gecikme ve karışıklık riski o kadar artar.

Sıra Sizde 2

Ekonomi politikasında tam istihdamın amaç olarak belirlenmesi 1929 dünya ekonomik krizine kadar uzanmaktadır. 1929 krizi, o döneme kadar hakim düşünce olan klasik teoriye güveni büyük ölçüde sarsmış ve ekonomi biliminde yerleşmiş olan temel inançların sorgulanmasına yol açmıştır. Normal piyasa güçlerinin, ortaya çıkan kütleli işsizliği çözmede başarısız olması ve ekonominin kendiliğinden dengeye geleceği beklenti-

lerinin boşa çıkması, devletin belli politikalarla ekonomik çöküntülerin üstesinden gelebileceğini savunan yeni bir teorinin (Keynesyen) ortaya çıkmasına zemin hazırlamış ve tam istihdamın ekonomi politikası amaçları içinde yer almasını sağlamıştır.

Sıra Sizde 3

Az gelişmiş ülkeler, sanayileşmelerini tamamlamak tarım kesimini modernize etmek ve tam istihdama ulaşmak için yüksek büyüme hızları sağlamak zorundadırlar. Ekonomik büyüme ile insanların daha fazla gelir sahibi olmalarına, daha fazla mal ve hizmet tüketmelerine refah seviyelerini yükseltmelerine olanak sağlar. Ayrıca ekonomik büyüme ile sağlanan gelir artışı yoksullara gelir transferini kolaylaştırmakta, yoksulluğun önlenmesine yardımcı olmaktadır.

Sıra Sizde 4

Ekonomi politikası amaçları her zaman birbiriyle uyuzmaz. Tam istihdamın sağlanması amacı ile fiyat istikrarı. Fiyat istikrarı ile ekonomik büyüme, tam istihdam ve büyüme amacıyla ödemeler dengesinin sağlanması amacı birbiriyle çelişmektedir.

Sıra Sizde 5

Açık piyasa işlemleri (API), en geniş anlamıyla finansal enstrümanların (Hazine bonosu ve devlet tahvili, merkez bankası senetleri ve birinci derece özel sektör senetleri) açık piyasada merkez bankası tarafından ya birincil piyasada ya da ikincil piyasada alınarak veya satılarak, bankacılık sisteminin toplam rezervlerini daraltarak veya genişleterek, nihai olarak ülkenin para arzını etkileyebilmek olarak tanımlanabilir.

Sıra Sizde 6

1. Bankacılık sisteminin riskinin azaltılması
2. Para arzını ayarlamak
3. Kısa vadeli faiz oranlarının istikrarına yardımcı olmak
4. Likidite yönetimi
5. Senyoraaj geliri elde etmek

Sıra Sizde 7

Başlıca ekonomik istikrarsızlık türleri; enflasyon, işsizlik, ödemeler dengesi açık ve fazlalıkları, kamu açıklarıdır.

Sıra Sizde 8

Uygulanan ortodoks programlara bağlı olarak ulaşıl-
mak istenen sonuçlar özet olarak;

- Devalüasyon ile ihracat artarken ithalat daralacak ve buna bağlı olarak ödemeler dengesinde iyileşme sağlanacaktır.
- Sıkı para politikası, toplam talebi daraltacak ve fiyatlar üzerinde aşağı doğru baskı yapacaktır.
- Kamu harcamalarının daraltılması ile bütçe açığı azalacak ve bu açık nedeniyle ortaya çıkan parasal genişleme frenlenecektir.
- Ücretlerin kontrol altına alınması ile maliyetler düşecek, yurtiçi talep daralacak, buna karşılık ihracat imkânları artıp karlar yükselecektir.

Sıra Sizde 9

Kullanılan politika araçları açısından; ortodoks istikrar programları, sıkı para ve maliye politikası ile sabit kur politikasını tercih etmekte ve kamu açıklarının büyük ölçüde azaltılmasını ya da tamamen ortadan kaldırılmasını öngörmektedir. Buna karşılık heterodoks istikrar programları sıkı maliye politikalarını hedeflemekte, ikinci aşamada genişletici para politikasına izin vermektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

- Aksoy, T. (1998). **Çağdaş Bankacılıktaki Son Eğilimler ve Türkiye’de Uluslararası Bankacılık**, Ankara, Sermaye Piyasası Kurulu, Yay. No:109
- Ataman, C.B. (1996). “**Neo Keynesci Bölüşüm Teoris: Ücret-Fiyat Sarmalı ve Gelirler Politikası**” AÜ SBF. Dergisi, Sayı: 1-4 Cilt 51.
- Bahçeci, S. (1997). “**Ortodoks ve Heterodoks İstikrar Programları: Seçilmiş Ülke Örnekleri ve 1994 Türkiye deneyimi**”. DPT Uzmanlık Tezi, Ankara.
- Bayraktutan, Y. ve Özkaya, M.H. (2002). **IMF İstikrar Politikalarının Doğu Asya’da Ekonomik Performans Sonuçları**. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (3) 2002/1 Kocaeli.
- Bocutoğlu, E. (2005). **Makro İktisat Teoriler ve Politikalar.**, Derya Kitapevi, Trabzon.
- Bulut, C. (2006). **Ekonomik Yapı Ve Piyasa Analizi, Türkiye Ekonomisi Performans Değerlendirmesi**, Der yayınları, İstanbul.
- Çepni E. (2010). **Ekonomik Göstergeler ve İstatistikler Rehberi**. Seçkin Yayıncılık, Bursa.
- Çolak, F. E. (2010) **Makro Ekonomik Göstergelerin Yorumlanması**, Elif Yayınevi, Ankara.
- Eğilmez, M ve Kumcu, E (2002). **Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması**, OM yayınevi, İstanbul.
- Önder, T (2005). **Para Politikası Araçları, Amaçları, ve Türkiye Uygulaması (Uzmanlık Yeterlilik Tezi)**, Ankara, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- Parasız, İ. (2002). **Eflasyon, Kriz, Ayarlamalar, Ezgi Kitabevi**, Bursa.
- Parasız, İ. (1996) **Kriz Ekonomisi Hiper Enflasyon ve Yüksek Enflasyonla Mücadelede Ünlü İstikrar Politikaları ve 5 Nisan 1994 Kararları**, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Takan, M. (2002). **Bankacılık, Teori Uygulama ve Yönetim**, Nobel Yayınları, Ankara.
- www.tcmb.gov.tr. “**Dünden Bugüne Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**”, 2008